

oikos

LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

LIKOS

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2007 Nr. 4
VERSUS AUREUS

Žurnalo leidimą remia

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Daiva Kristina KUZMICKAITĖ redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vida BAGDONAVIČIENĖ

(Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, Lietuva);

Tomas BALKELIS

(Manchester University, Didžioji Britanija);

Žilvinas BELIAUSKAS

(Lietuvių grįžimo į tėvynę informacijos centras, Lietuva);

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Alfonsas EIDINTAS

(Lietuvos Respublikos ambasada, Norvegija);

Dalia KUIZINIENĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(University of Tennessee, JAV);

Linas SALDUKAS

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Romas VAŠTOKAS

(Trent University, Kanada);

Vaiva VĖBRAITĖ

(JAV LB pirmininkė, Lietuvos Respublikos Prezidentūra).

Mykolas DRUNGA

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, Kaunas LT-44249, Lietuva

© Lietuvių išeivijos institutas, 2007

© „Versus aureus“ leidykla, 2007

TURINYS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI

Silvija VĖLAVIČIENĖ. Lietuviškoji naujųjų migrantų periodinė spauda	9
Karolis ŽIBAS. Darbo imigracija į Lietuvą: situacijos analizė	16
Dalia STAPONKUTĖ Mažaraštis–mažakalbis–mažareikšmis: graikai vs lietuviai	31

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA

Tomas BALKELIS. Karo pabėgėlių krizė ir etninis konfliktas Lietuvoje 1939–1940 metais	38
Andrius MARTINKUS. Bolševizmo genezės ieškojimai Nikolajaus Berdiajevo ir Antano Maceinos egzilio tekstuose	52
Kristina Bartkienė. Egzistencinės egzilio problemos Bronio Railos svarstymuose	67

IŠ ARCHYVŲ

Asta PETRAITYTĖ. „S. Lozoraičio kalbos, pasakytos Vasario 16-osios proga“	81
---	----

RECENZIJOS

Inga LITVINAVIČIENĖ. Vienos vasaros prasmų ieškojimai	103
Daiva DAPKUTĖ. Ilgai laukta knyga apie <i>Šviesą</i>	107
Daiva SIMANAVIČIŪTĖ. Idėjos ir praktika: Lietuvos migracijos politika istorijos dokumentuose	111

KRONIKA

Politikoje	115
Visuomenėje	123
Lietuvių išeivijos institute.	124
Vida BAGDONAVIČIENĖ. Trumpas žvilgnis į Izraelio valstybės patirtį darbe su diaspora	125
Santraukos rusų kalba (Резюме).	128
Mūsų autoriai.	131
Reikalavimai straipsniams	133

CONTENTS

TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

VĖLAVIČIENĖ Silvija. The New Migrants' Lithuanian Periodical Press	9
ŽIBAS Karolis. Labour Immigration in Lithuania: Situation Analysis	16
STAPONKUTĖ Dalia. Mažaraštis–mažakalbis–mažareikšmis: graikai vs lietuviai	31

HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

BALKELIS Tomas. Karo pabėgėlių krizė ir etninis konfliktas Lietuvoje 1939–1940 metais	38
MARTINKUS Andrius. Bolševizmo genezės ieškojimai Nikolajaus Berdiajevo ir Antano Maceinos egzilio tekstuose	52
BARTKIENĖ Kristina. Egzistencinės egzilio problemos Bronio Railos svarstymuose . .	67

FROM THE ARCHIVES

PETRAITYTĖ Asta. „S. Lozoraičio kalbos, pasakytos Vasario 16-osios proga“	81
---	----

BOOK REVIEWS

LITVINAVIČIENĖ Inga. Looking for one summer's meanings	103
DAPKUTĖ Daiva. A long awaited book about <i>Šviesa</i>	107
SIMANAVIČIŪTĖ Daiva. Ideas and practice: Lithuanian migration policy in historical documents.	111

EVENTS

Politics	115
Society.	123
Lithuanian Emigration Institute.	124
BAGDONAVIČIENĖ Vida. A brief look at Israel's experience in working with the diaspora	125
Summaries in Russian (Резюме).	128
Authors	131
Requirements for Contributors.	133

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Silvija VĖLAVIČIENĖ

Lietuviškoji naujųjų migrantų periodinė spauda

Naujoji lietuviškoji periodinė spauda užsienio šalyse radosi prieš gerą dešimtmetį, pačioje XX amžiaus pabaigoje, kai po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo atsivėrusios galimybės paskatino naują emigracijos bangą – pirmiausia į Jungtines Amerikos Valstijas, o kiek vėliau ir į Europą – Airiją ir Jungtinę Karalystę bei Skandinavijos šalis. Nepaliamajam augant atvykėlių iš Lietuvos skaičiui, pokarinės lietuvių išeivijos bendruomenės ir naujųjų emigrantų atstovams teko ieškoti bendravimo formų bei būdų, tačiau naujųjų bandymai įsijungti į galias tradicijas turinčių bendruomenių veiklą nebuvo lengvi dėl daugelio skirtingų nuostatų pagrindiniais klausimais – pirmiausia dėl skirtingo požiūrio į neatlyginamą, nesavanaudišką visuomeninę veiklą, besiremiančią aukų ir labdaros principais. Naujesiems buvo sunku susivokti senosios išeivijos politinių ir visuomeninių organizacijų gausoje, perprasti per ilgus dešimtmečius susiklosčiusias bendravimo tradicijas ir veiklos būdus, todėl ir senosios kartos lietuvių išeivių periodinė spauda ne visiems naujai atvykusiems buvo įdomi ir patraukli. Juolab kad tuo metu ir pačios pokarinės emigracijos bangos lietuvių bendruomenės po

Lietuvos nepriklausomybės atstatymo ieškojo naujų santykių su sovietinės okupacijos pančius nusikračiusiu gimtuoju kraštu išraiškos būdų, nuolatos svarstydamos ir bendravimo su naujaisiais emigrantais klausimus.

Akivaizdu, kad ir naujųjų emigrantų tikslai ir uždaviniai steigiant savuosius periodinius leidinius buvo visai skirtingi. Jei pokarinei lietuvių išeivijos kartai lietuviška spauda ir ypač periodiniai leidiniai buvo viena iš pagrindinių tautinės tapatybės išsaugojimo ir puoselėjimo priemonių, tai pirmųjų naujų lietuviškų leidinių viena iš atsiradimo priežasčių daug pragmatiškesnė – atvykėliams reikalingos informacijos sklaida ir gausi reklama, taip pat orientuota į specifinius jų poreikius. Neatsitiktinai daugiausia vietos naujuosiuose periodiniuose leidiniuose skirta darbo paieškos ir darbo pasiūlymų skelbimams.

Šiuo metu Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituhanikos skyriaus duomenimis užsienio šalyse yra 12 lietuvių kalba spausdinamų naujųjų emigrantų periodinių leidinių. Ši informacija gali būti ir netiksli, nes operatyviai gauti žinių apie tokių leidinių pasirodymą ar jų leidybos sustabdy-

mą nėra lengva net ir nuosekliai sekant visą lietuvių išeivijos periodinę spaudą, todėl kai kada informaciją apie vieną ar kitą naują leidinį ar įvykusius pasikeitimus pavyksta užtikti tik po kurio laiko. Šiuo metu turime žinių apie 6 laikraščius Jungtinėse Amerikos Valstijose (*Amerikos lietuvis*, *Infotiltas*, *Emigrantas*, *Vakarai*, *Bičiulystė*, *Čikagos aidas*), 2 laikraščius (*Londono žinios*, *Infozona*) ir vieną biuletinį (*Veni*) Jungtinėje Karalystėje, 2 laikraščius (*Lietuvis*, *Saloje*) ir 1 žurnalą (*Emigrantai*) Airijoje. Prie bendro skaičiaus nepridėti kartą per metus pasirodantys kai kurių užsienio kraštų lietuvių bendruomenių leidiniai, kaip antai *Švedijos lietuvių žinios*, *Šveicarijos lietuvių žinios*, *Prancūzijos lietuvių žinios*, nes tai yra tęstiniai leidiniai, kuriuose pateikiama metų veiklos ataskaita.

Neatsitiktinai pirmieji mums žinomi naujosios bangos emigrantų periodiniai leidiniai radosi būtent JAV, Čikagoje, kur susitelkė daugiausia naujai atvykusių lietuvių. Ligi šiol penki iš šešių laikraščių tebespausdinami Čikagoje ir tik pats naujausias leidinys – 2006 metų kovo mėnesį pasirodęs savaitraštis „Emigrantas“ savo ištakas sieja su penkerių metų patirtį sukaupusiu to paties pavadinimo Niujorko lietuvių interneto tinklalapiu, nors savaitraštyje redakcijos adresai nurodomi du – ir Niujorke, ir Čikagoje.

Jeigu JAV pasirodžiusius naujuosius lietuviškus periodinius leidinius nagrinėtume chronologine tvarka, turėtume pradėti nuo pirmojo nemokamo informacinio savaitraščio, kurio tuometinis pavadinimas yra *Langas*. Šis, pradėtas spausdinti 1996 metais, buvo jau keletą metų Čikagoje rusų kalba leidžiamo savaitraščio *Okno* lietuviškas variantas. Jo redaktoriumi nurodomas Ilja Genn. Leidinio kilmė leidžia teigti, kad jis buvo rengiamas išskirtinai komerciniais tikslais, leidėjams suvokus, kad radosi nauja specifinės informacijos reikalingų gyventojų grupė. Apie kokias nors pirmųjų leidimo metų *Lango* sąsajas su lietuviška tematika

neverta ir kalbėti, nes jos tiesiog nebuvo. Leidinys teikdavo informaciją apie įsidarbinimo galimybes, spausdindavo ieškančiųjų darbo ir gyvenamojo ploto skelbimus, o sumaniai išnaudodamas aplinkybes, kad didžioji dauguma iš Lietuvos atvykusių žmonių mokėjo rusų kalbą, reklamuodavo įstaigas, restoranus, parduotuves, gydytojus ar advokatus, teikiančius paslaugas rusų kalba. Neteko matyti rusiško savaitraščio „Okno“ variantų kitomis, buvusios Sovietų Sąjungos respublikų, kalbomis, tačiau apie juos nemažai girdėta. Tuo tarpu lietuviškasis *Langas* palengva keitėsi – dešimtaisiais leidybos metais – 2006-aisiais – jis jau buvo 32 puslapių savaitraštis, kuriame vis ryškesnės pastangos pateikti daugiau lietuviškos informacijos. Pirmasis tų metų numeris pradedamas rašiniu „Lietuvoje Sausio 13-oji – Laisvės gynėjų diena“, iliustruojamu didžiulėmis spalvotomis tų dienų įvykių nuotraukomis. Tačiau kituose puslapiuose lietuviškos tematikos nėra daug – randame iš Lietuvos spaudos paimtų tekstų, tačiau šaltinis nurodomas labai retai. Reklamos puslapiuose jau yra ir lietuvių gydytojų, advokatų pavardžių, tačiau tebevyrauja rusiškos. Įdomu tai, kad šių metų kovo mėnesį šis nemokamas savaitraštis pakeitė pavadinimą ir tapo *Aidu*. Tik tęstinė numeracija padėjo atsekti ištakas. Nors metrikroje jau nurodyta lietuviška redaktorės pavardė, nemokama savaitraštyje mažai kas pasikeitė – gal tik šiek tiek daugiau žinių pateikiama iš Lietuvos, tačiau ir toliau nesilaikoma jokių autorių teisių reikalavimų, tekstai trumpinami savo nuožiūra, nenurodomi šaltiniai.

Vienintelis Amerikos lietuvių dienraštis *Draugas*, įsteigtas Čikagoje 1909 metais ir po kelių metų švęsiantis 100 metų jubiliejų, 2000 metų pabaigoje pradėjo spausdinti naują skyrelį „Bičiulystė“, kurio rengėja tapo Ligija Tautkuvienė. 2001 metų sausio 12 dienos *Drauge* „Bičiulystė“ jau įvardijama dienraščio priedu, spausdinamu penktadieniais ir turinčiu savąją numeraciją. Naujasis

priedas buvo pastanga ieškoti sąlyčio taškų ir bendradarbiavimo galimybių su naujaisiais atvykėliais, atsižvelgti į jų poreikius, padaryti leidinį patrauklesnį kitai skaitytojų grupei. Programiniame rašinyje naujojo priedo rengėja taip apibūdino savo siekius: „Atvirai pasakius, reikėjo laiko, kad priprastume prie „Draugo“ stiliaus – lėto ir ramiai sau plaukiančio. Metai bėgo, šis tas keitėsi laikraštyje, keitėmės mes, tačiau mums, atvykusiems iš Lietuvos, jis vis tiek yra kitoks. Nenorėdama skaldytis, organizuoti dar vieną laikraštį, mėginu sukurti žadėtąjį puslapį. Puslapyje galėsime pasidalinti savo išgyvenimais, pasiekimais, džiaugsmais ar liūdnomis akimirkomis. Viliuosi, rašantieji nešykstės patarimų naujokams, kad mažiau klaidžiotų gyvendami čia⁴¹. Sunku spręsti, kiek ši pastanga buvo vertinga ir ar atliko jai skirtą misiją, tačiau po *Draugo* sparnu trejetą metų gyvavusi „Bičiulystė“ nuo 2004 metų sausio jau buvo spausdinama kaip savarankiškas atskiras priedas. Pirmajame keturių puslapių numeryje redaktorė teigė, kad: „Redakcijos kolektyvas orientuojasi į mąstantį, ieškanį, kritiškai vertinantį ir analizuojantį tikrovę, skaitytoją.“⁴² Matyt, tokių skaitytojų nebuvo daug, o ir jų lūkesčių pateisinti nepavyko, nes 2005 metų pradžioje *Draugo* direktorių taryba paskelbė stabdanti keturių puslapių priedo leidybą, pateikdama tokius motyvus: „Kaip AL teigė Direktorių tarybos pirmininkas Juozas Polikaitis, naujai atvykusiems lietuviams skirtas priedas uždarytas dėl to, kad jo leidyba nepasiteisino ekonomiškai ir nešė nuostolius *Draugui*. „Bičiulystės“ kaip savarankiško keturių puslapių priedo nutraukimas nereiškia, kad dienraštis nebeskurs dėmesio naujai į šią šalį atvykusiems skaitytojams“⁴³. L. Tautkuvienės redaguojama „Bičiulystė“, nuo 2005 metų tapusi mažo formato dvisavaitiniu prastos poligrafinės išvaizdos ir neišsiskiriančio turinio laikraštėliu, taip ir nesurado savojo skaitytojo, todėl netenka stebėtis, kad šis leidinys, atrodo, ne-

trukus užbaigs savo neilgo gyvavimo istoriją. Apie tai į Mažvydo bibliotekos paklausimą, kodėl nesiunčiami užprenumeruoto laikraščio numeriai, redaktorė atsako: „Esame persitvarkymo kelyje, todėl nieko negalime pranešti apie prenumeratą. Labai pabrangus pašto, spausdinimo išlaidoms, nutarėme pereiti tik prie internetinio varianto“⁴⁴.

Matyt, „Bičiulystės“ leidybos istorija galėtų būti tipiškas nesėkmės pavyzdys, kai vienas periodinis leidinys neišlaikė konkurencinės kovos su kitu – 2000 metais taip pat Čikagoje redaktoriaus Broniaus Abručio pradėtu spausdinti savaitraščiu *Amerikos lietuvis*. „Redaktoriaus žodyje“ taip nusakomi naujojo leidinio tikslai: „Mano tikslas nėra jus mokyti kaip gyventi. Norėčiau, kad tas laikraštis būtų informacijos šaltinis ir apsaugotų mus nuo problemų Amerikoje ir Lietuvoje. Kad mano bėdos pamokytų jus, o jūsų bėdos būtų pamoka visiems kitiems, o vyresnių žmonių patirtis padėtų jauniems įsikurti Amerikoje“⁴⁵. Iš kuklaus 8 puslapių leidinio tapęs patraukliu, solidžiu 48 puslapių savaitraščiu su spalvotomis iliustracijomis, *Amerikos lietuvis* galėtų būti pavyzdžiu paties sėkmingiausio naujosios lietuviškos spaudos projekto, kuriame leidėjams pavyko suderinti abiejų lietuvių kartų interesus, sutelkti nemažą būrį ištikimų prenumeratorių ir iš pokarinės bangos lietuvių išeivijos bei pasiekti JAV lietuvių laikraščiams ligi šiol neregėtą tiražą. Į *Amerikos lietuvis* autorių ir bendradarbių būrį leidėjams pavyko suburti nemažą žinomų pokarinės kartos lietuvių išeivijos atstovų, sumaniai derinti skirtingoms kartoms įdomias temas, rasti pusiausvyrą tarp gausių ir įvairių senųjų gyventojų organizacijų veiklos atspindėjimo ir jauniems rūpimų įsikūrimo bei prisitaikymo prie naujų gyvenimo sąlygų problemų gvildinimo. Nuo pat pirmųjų laikraščio numerių buvo keliamos tautinio solidarumo ir bendruomeniškumo principu grindžiamo sugyvenimo ir savitarpio pagalbos idėjos,

kurios, ypač išsakytos žinomų JAV lietuvių bendruomenės veikėjų, buvo paveikios. „Kada bebūtume atvažiuavę – visi mes esam lietuviai!“, – rašė kultūrininkas Anatolijus Šlutas⁶. Laikraštis visada išsiskyrė autorinių straipsnių gausa, siekiu atspindėti ne tik Čikagos, bet ir visos Amerikos lietuvių gyvenimą, todėl ilgainiui vienas po kito radosi priedai „Rytų pakrantė“, „Vakarų lietuviams“, skirti atskirų JAV regionų lietuvių bendruomenių gyvenimui atspindėti. 2004 metų vasario mėnesį, minint jubiliejinio, 200-ojo numerio išleidimą, vienas nuolatinių laikraščio bendradarbių, taip pat senosios lietuvių išeivijos kartos atstovų, žurnalistas Edvardas Šulaitis rašė apie *Amerikos lietuvių*: „Per trumpą savo gyvavimo laikotarpį jis tapo pačiu didžiausiu kada nors ėjusi lietuvių savaitraščiu, o jo tiražas – irgi vienas iš didžiausių ir kas savaitę auga.“⁷ Septintus leidimo metus bebaigiantis *Amerikos lietuvis* yra patrauklaus dizaino 48 puslapių savaitraštis su spalvotomis nuotraukomis, sumaniai derinantis pusiausvyrą tarp informacijos iš Lietuvos ir JAV lietuvių gyvenimo. Lietuvos aktualijoms nušviesti nepasitenkinama trumpomis informacijomis – dažnai spausdinami išsamūs Broniaus Nainio, Kęstučio Girniaus ar kitų komentarai. Žinios apie lietuvių gyvenimą iš įvairiausių JAV vietovių taip pat yra išskirtinis šio vis populiarėjančio savaitraščio bruožas.

Iš lietuviškų informacinių JAV savaitraščių derėtų išskirti *Infotiltą*, nuo 2003 metų spausdinamą nemokamą leidinį, per penkerius gyvavimo metus gerokai pakeitusį ne tik išvaizdą, bet ir turinį. Dabar tai yra 20 puslapių laikraštis su 18 įdėtinių reklamos puslapių. Pastaraisiais metais matomos leidėjų pastangos spausdinti daugiau autorinių straipsnių, tačiau apsiribojama vis tų pačių kelių nuolatinių korespondentų paslaugomis, todėl atsikratyti pirmiausia reklamos tikslams skirto leidinio įvaizdžio nėra lengva.

Tas pats pasakytina ir apie kitus du vos prieš dvejetą metų JAV pasirodžiusius lietu-

viškus savaitraščius. Tai 2005 metais Čikagoje pradėtas spausdinti nemokamas savaitraštis *Reklama ir verslas*, po metų pakeitęs pavadinimą ir tapęs *Verslu*. Savaitraštyje pirmenybė buvo teikiama ekonomikos temoms, kiekviename numeryje spausdinami autoriniai straipsniai apie sėkmingai JAV įsitvirtinusius lietuvių verslininkus, turėtas net kultūros ir meno priedas. Tačiau tuo leidėjų pastangos keisti savaitraštį nesibaigė – nuo 2007 metų vidurio jo pavadinimas jau „Vakarai“. Šiuo metu apimtimi didžiausias 58 puslapių savaitraštis turi priedus: „Verslas“, „Laisvalaikis“, „Transportas“. Pirmojo numerio redakciniame straipsnyje pateikiama ambicinga ateities vizija: *Vakarų* tikslas rašyti ne tik apie vietinius bendruomenės įvykius, bet ir apie miesto, valstijos, šalies ir pasaulio mastu svarbius dalykus. Sieksime, kad mūsų savaitraštis taptų ne vienos grupės ar tuo labiau grupuotės pasaulėžiūros atspindžiu, bet, propaguodamas šiuolaikišką, vakarietišką požiūrį į gyvenimą, taptų vieta diskusijoms tarp šiapus ir anapus Atlanto gyvenančių tautiečių⁸. Ar šioms ambicingiems planams bus lemta išsipildyti – parodys laikas, tačiau vis didėjanti konkurencija tarp naujųjų lietuviškų periodinių leidinių Jungtinėse Amerikos Valstijose rodo nemenkėjančią jų paklausą ir verčia pasitempti visus leidėjus.

Tokioje situacijoje gana drąsus buvo interneto tinklalapio www.emigrantas.com apsisprendimas po penkerių metų darbo virtualiojoje erdvėje 2006 metų pavasarį pradėti to paties pavadinimo savaitraščio leidybą. Tikėtina, kad 32 puslapių Niujorko leidinys vylėsi surasti daugumą skaitytojų savajame mieste, kuriame jau kuris laikas nebuvo nei vieno lietuviško periodinio leidinio, tačiau platinimo vietų daugiausia nurodoma ne Niujorke ir gretimose valstijose, o būtent Čikagoje. „Turime siekti būti informaciniu tiltu tarp Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų, nušviesti įvykius taip, kaip juos matome gyvendami Naujajame Pasaulyje“, – tokiais

žodžiais nusakomi pagrindiniai savaitraščio tikslai⁹. Kol kas sunku pamatyti šio savaitraščio išskirtinumą, gal tik jame kiek daugiau publikacijų skiriama naujųjų migrantų reikalams ir informacijai iš Lietuvos, beveik nesidomint ir ypač retai rašant apie ankstesniųjų kartų lietuvių išeivių gyvenimą. Sunku nuspėti, ar tokia orientacija pasiteisins, ar jauniausias, tik antrus gyvavimo metus skaičiuojantis leidinys ras savo vietą tarp penketų kitų naujųjų Amerikos lietuvių leidinių.

Jei Jungtinėse Amerikos Valstijose naujieji periodiniai leidiniai radosi ilgų leidimo metų tradicijas puoselėjančių lietuviškų leidinių erdvėje, į Jungtinę Karalystę naujai atvykusių lietuvių banga Londone rado tik du varganai atrodančius lietuviškus leidinius – savo buvusią didybę bei patrauklumą seniai praradusį *Europos lietuvių* ir biuletenį *Britanijos lietuvių balsas*, todėl naujųjų emigrantų poreikiams tinkamos spaudos niša buvo visai tuščia. 2001 metų vasarą pasirodė pirmasis naujo lietuviško dvisavaitinio laikraščio *Londono žinios* numeris. Tuometinis LR ambasadorius Justas Paleckis tokiais žodžiais palydėjo į gyvenimą naująjį laikraštį: „Linkėčiau, kad pirmasis „Londono žinių“ numeris pataikytų į dešimtuką, kad sulauktume ir antrojo numerio, dešimtojo, šimtojo...Kad lietuviai, gyvenantys Didžiojoje Britanijoje, rastų laikraštyje tvirtą atramą, gerą draugą, padedantį palaikyti ryšius su Tėvyne.“¹⁰ Tačiau ambicingai savo veiklą pradėjęs 12 puslapių laikraštis su spalvotomis iliustracijomis gyvavo tik iki 2002 metų vidurio. Tik po dvejus su puse metų trukusios pauzės – 2005 metų gegužės mėnesį jau visai kitų leidėjų pradėtas spausdinti to paties pavadinimo savaitraštis orientuotas į platesnius skaitytojų sluoksnius – jame mažiau autorinių straipsnių, daugiau lengvų pasiskaitymų ir, žinoma, reklamos. Šiandieną tai yra 40 puslapių savaitraštis su spalvotomis iliustracijomis, vis dažniau spausdinantis autorinius straipsnius apie šioje šalyje įsikūrusių lietuvių gyvenimą,

greta gausių įvairiausios reklamos puslapių spausdinantis ir Lietuvos televizijų savaitines programas.

Kitas lietuviškas Londono lietuvių laikraštis yra *Infozona*, pradėtas spausdinti 2004 metų pabaigoje. Pirmajame naujojo laikraščio numeryje leidėjai rašė: „Pats laikraščio pavadinimas įpareigoja pateikti jums kuo daugiau naudingos informacijos. Dažnai girdime, kad naujosios ir senosios kartos lietuviai imigrantai „neranda bendros kalbos“. Tikimės, kad dialogas bus užmegztas *Infozonoje*“¹¹. Tačiau negausios, susiskaldžiusios senosios kartos lietuvių bendruomenės gyvenimas, matyt, menkai domino naujuosius atvykėlius, todėl geri ketinimai nebuvo įvykdyti, o *Infozona* netapo dvi lietuvių bendruomenės dalis vienijančiu veiksniu. Nedaug kuo savaitraštis pasikeitė ir nuo 2007 metų balandžio mėnesio, kai redaktorės pareigos buvo patikėtos iš Lietuvos į Londoną gyventi persikėlusiai rašytojai, žurnalistei Zitai Čepaitei. Autoriniai redaktorės straipsniai skirti kasdieninio lietuvių gyvenimo svečioje šalyje temoms – pasų padirbinėjimui, lietuvių nusikaltimams ir panašioms, tinkančioms sensacingoms pirmojo 36 puslapių savaitraščio antraštėms. Didžioji savaitraščio puslapių dalis skiriama reklamai.

Kaimyninėje Airijoje, kur niekada anksčiau nebuvo lietuviškos spaudos, ji atsirado 2004 metų rugsėjį, kai šalyje jau gyveno gausus, sparčiai augantis lietuvių telkinys. Pirmasis leidinys buvo du kartus per mėnesį spausdinamas 28 puslapių laikraštis *Lietuvis*, dabar jau tapęs savaitraščiu, turinčiu priedą „Laisvalaikis“. Deja, laikraštyje vyrauja reklama ir lengvi pasiskaitymai apie pasaulio įžymybių gyvenimus, o lietuviškai tematikai vietos beveik nėra. *Lietuvyje* pateikiama ir gerokai mažiau informacijos apie Lietuvą, o taip pat ir Airijos lietuvių gyvenimą.

Lietuvių bendruomenės gyvenimo temų žymiai daugiau gvildinama Šiaurės Airijoje 2004 metų pabaigoje savo gyvumą pradė-

jusiame savaitraštyje *Saloje*. Trečius metus gyvuojantis savaitraštis didžiąją 24 puslapių dalį užpildo autoriniais straipsniais apie Airijos lietuvių bendruomenės gyvenimą. Nemažai vietos skiriama ir Lietuvos naujienoms. Redakcijos nusiteikimą pirmenybę teikti lietuviškai tematikai atskleidžia straipsnis „Amerikos lietuvyje“, kur kolegų žurnalistai domisi naujuoju Airijos lietuvių laikraščiu: „Laikraščio kūrėjų tikslas – per spaudą vienyti žmones, rašyti apie mūsų gyvenimą čia, saloje. Šiuo metu besikuriančiai Airijos lietuvių bendruomenei laikraštis yra didžiulė parama. Laikraštis kol kas yra nemokamas, tikimasi, kad toks ir išliks“¹². Šiandien „Saloje“ yra 24 puslapių savaitraštis su spalvotomis iliustracijomis, kainuojantis 1,5 euro Airijoje ir 1 svarą Šiaurės Airijoje, tačiau turėdamas prenumeratorių ir pirkėjų paramą, gali būti mažiau priklausomas nuo reklamos, kurios jo puslapiuose nėra daug.

Savaitraštį, kaip pačią patraukliausią naujosios lietuviškos periodinės spaudos formą renkasi dauguma leidėjų, todėl nudžiugino ir nustebino 2006 metų vasarą pasirodęs turiningas, patrauklus spalvotas žurnalas „Emigrantai“, kurio paantraštė skelbė, kad tai yra „žurnalas lietuviams, gyvenantiems Didžiojoje Britanijoje ir Airijoje“. „Emigrantų gyvenimas visada ir visur turi savos specifikos, kurią lemia ne tik miesto, šalies, regiono ar pasaulio įvykiai, bet ir ypatinga padėtis –

emigranto statusas. Nesvarbu, kiek ilgai planuojama gyventi svečioje šalyje, reikia pažinti jos aplinką ir galiojančias gyvenimo taisykles. „Emigrantai“ atspindės gyvenimo ypatumus atvykusiems gyventi į Jungtinę Karalystę ir Airijos Respubliką, – rašė leidėja Gintarė Jurgelaitytė¹³. Deja, patrauklaus dizaino, įdomaus turinio žurnalo, iliustruoto puikios kokybės spalvotomis nuotraukomis, pasirodė tik trys numeriai. Matyt, leidėjų užmojai buvo pernelyg optimistiniai, nors interneto svetainėje vis dar žadama atnaujinti žurnalo leidybą. Matyt, kol kas lietuviškos spaudos skaitytojams Didžiojoje Britanijoje ir Airijoje pakanka laikraščių teikiamos informacijos.

Išvados

Ligi šiol menkai tyrinėta ir aptarta, naujoji lietuviškoji užsienio kraštų periodinė spauda verta didesnio dėmesio ir atidesnio žvilgsnio. Pats faktas, kad virtualiosios informacijos prioritetų amžiuje ji vis dar sėkmingai gyvuoja, yra pakankamai įdomus reiškinys, liudijantis mūsų tautiečių ypatumus. Nevienareikšmiškai vertinant aptartųjų leidinių turinį ir svarbą, tenka pripažinti, kad jie tęsia lietuviškosios emigrantinės periodinės spaudos istoriją, atspindėdami savojo meto aktualijas bei tendencijas ir yra savotiškas naujosios emigracijos bangos gyvenimo metraštis.

Nuorodos

1. Tautkuvienė, Ligija. Bičiulystė // Draugas, 2000, gruod. 22 d., Nr. 248, p. 4.
2. Tautkuvienė, Ligija. Mielieji mūsų skaitytojai // Bičiulystė, 2004, saus. 4 d., Nr. 1 (118), p. 1.
3. Nutrauktas „Draugo“ priedo „Bičiulystė“ leidimas // Amerikos lietuvis, 2005, saus. 8, Nr. 2 (245), p. 3.
4. L. Tautkuvienės 2007 m. lapkričio 22 d. laiškas Mažvydo bibliotekos Komplektavimo skyriui.
5. Abrutis, Bronius. Redaktoriaus žodis // Amerikos lietuvis, 2000, geg. 12, Nr. 2, p. 1.
6. Šlutas, Anatolijus. „Kada bebūtume atvažiavę – visi mes esam lietuviai!“ // Amerikos lietuvis, 2000, liepos 22, Nr. 12, p. 1.
7. Šulaitis, Edvardas. 200-asis „Amerikos lietuvių“ numeris: padrikos mintys neeilinei progai // Amerikos lietuvis, 2004, vas. 28, Nr. 9(200), p. 1.
8. Švėgžda, Remigijus. „Vakarai“ – daugiau nei bendruomenės metraštis // Vakarai, 2007, geg. 31, Nr. 1(83), p. 3.

9. Septynios dienos // Emigrantas, 2006, kovo 24, Nr. 1, p. 1.
10. Mus sveikina // Londono lietuvis, 2001, birž. 17., Nr.1, p.1.
11. Trečias kartas nemeluoja! // Infozona, 2004, lapkr. 1, Nr. 1, p. 1.
12. Šalaviejus, Kęstutis. Apie kolegas „Saloje“ //Amerikos lietuvis, 2005, saus. 1, p. 5.
13. Jurgelaitytė, Gintarė. Apie leidinį //Emigrantai, 2006, Nr.1, 2-as viršelis.

Silvija VĖLAVIČIENĖ

THE NEW MIGRANTS' LITHUANIAN PERIODICAL PRESS

A new Lithuanian periodical press abroad arose after the re-establishment of Lithuanian independence, when new possibilities opened up that stimulated a great wave of emigration, first to the United States of America, then to Western Europe, especially Ireland and the United Kingdom. It was not easy for the new emigrants to join in the tradition-bound activities of the immediate postwar Lithuanian emigration because they did not share the latter's commitment to the importance of uncompensated volunteer activities based on principles of sacrifice and charity. If the postwar emigrant generation regarded the Lithuanian press as one of the most important ways to preserve and foster national identity, the new emigrants had much more pragmatic reasons for creating newspapers—they needed to disseminate information essential for meeting the emigrants' basic social needs in a new environment as well as needing space for commercial advertising likewise oriented to their specific needs.

Presently we know about 12 Lithuanian-language periodicals published by the new emigrants abroad; these include ten newspapers, one magazine, and one newsletter. Six of the newspapers are published in the U. S.; 5 of them in Chicago alone. The most successful among the latter is *Amerikos lietuvis*, which skilfully combines topics of interest to different generations of readers and since its founding in 2000 has become the largest Lithuanian weekly ever published in the U. S. Two weeklies each are currently being published in the United Kingdom and Ireland. The very fact that in an age of internet priority a Lithuanian emigrant periodical press still thrives is remarkable. Even if the content of the new Lithuanian periodicals cannot be unambiguously praised it must be admitted that they carry on the history of the emigrant Lithuanian press by reflecting the actualities of their time. They constitute a chronicle of the new emigrants' way of life and deserve more attention from researchers.

Karolis ŽIBAS

Darbo imigracija į Lietuvą: situacijos analizė

Straipsnyje analizuojama darbo imigracijos situacija Lietuvoje, aptariami migrantų inkorporacijos teoriniai ir praktiniai aspektai. Nagrinėjant Lietuvos darbo imigracijos struktūrą pateikiamos teorinės sąsajos tarp žmonių mobilumo, darbo rinkos struktūros kaitos ir ekonominio valstybių lygio.

Migrantų inkorporacijos teorinių modelių kontekste įvardijamos imigrantų socialinės charakteristikos. Straipsnyje taip pat pateikiami ir vertinami statistiniai duomenys apie darbo imigraciją į Lietuvą. Aptariant darbo imigrantų statusą ir Lietuvos visuomenės nuostatas jų atžvilgiu, pateikiami viešo diskurso fragmentai.

Darbo migrantų poreikis Lietuvoje

Migracijos procesai tapo viešų diskusijų objektu, kai ES valstybės susidūrė su masine migracija ir šį reiškinį lydinčiomis prieglobsčio, nelegalios migracijos, migrantų integracijos problemomis bei demografinė krize.

Lietuva nebuvo išimtis. Didelė emigracija, gyventojų skaičiaus mažėjimas, populiacijos

senėjimas ir vienas didžiausių mirtingumų ES sukėlė demografinių problemų kompleksą. Vyraujant demografiniam deficitui šalyje pradėjo didėti darbo vietų pasiūla, ryškėti kvalifikuotos ir nekvalifikuotos darbo jėgos trūkumas. Pamažu ėmė augti trečiųjų šalių piliečiams išduodamų darbo leidimų skaičius, kuris ypač padidėjo 2004–2006 m. (1 grafikas).

Demografinės ir ekonominės grėsmės kartu su augančia ekonomika pakeitė Lietuvos darbo rinkos struktūrą. Nors darbdaviai ir verslininkai pradėjo formuoti diskusijas apie darbo jėgos importą iš trečiųjų šalių, žiniasklaidoje pasigirsta mažai vertinimų ir svarstymų apie darbo imigrantų poreikį bei santykį su priimančia Lietuvos visuomene. Išlaugus emigracijos mastams, visuomenės, žiniasklaidos ir politikų dėmesys buvo ir vis dar yra sutelktas į emigracijos poveikį šeimai, valstybei bei ekonomikai, tuo tarpu darbo imigracija kol kas nėra prioritetinga tema.

* * *

Lietuvoje kol kas nekyla didelių problemų, susijusių su migrantais ar etninėmis mažumomis (Lietuvoje etninės mažumos įvardijamos kaip kitataučiai piliečiai). Nors, paly-

ginus su kitomis Baltijos ir Vakarų Europos šalimis, etninių mažumų ir imigrantų situacija Lietuvoje išlieka stabili (išskyrus romus, kurie yra labiausiai nemėgiama grupė daugumai visuomenės⁴), tačiau ateityje reikėtų tikėtis kur kas didesnės imigracijos, kurios daugumą sudarys rusakalbiai. Jau dabar pastebima, kad darbo imigracijos srautai, ypač iš Baltarusijos ir Ukrainos, didėja (2 grafikas), todėl imigrantų ir daugumos santykiai turėtų tapti aktualūs Lietuvai.

Lietuvoje darbo imigracija yra valdoma, tačiau problemos, susijusios su daugumos ir mažumų santykiais bei depopuliacija, Lietuvai nėra svetimos. Visuomenės požiūris į imigrantus ir etnines mažumas yra neigiamas (2006, 2007⁵), darbo rinka reikalauja vis didesnių žmogiškųjų išteklių, o Pasaulio banko atliktame Rytų Europos šalių demografijos ir darbo išteklių tyrime (2007³) prognozuojama, kad Lietuvos gyventojų skaičius iki 2025 m. sumažės 11 proc. – 371 tūkst. žmonių.

Duomenų ir tyrimų apie darbo imigraciją į Lietuvą nėra daug, todėl nepaisant santykinai negausios darbo imigracijos į Lietuvą, aplinkybės formuoja diskusijas ir tyrimų apie darbo imigraciją, kaip alternatyvą depopuliacijai bei darbo rinkos struktūros kaitai, poreikį.

Darbo migracija – XXI amžiaus iššūkis

Žmonių mobilumas yra susijęs su ekonominiu valstybių ir regionų išsivystymu. Informacijos srautai ir technologinis lygis geografinius atstumus padarė lengvai įveikiamus, todėl vis daugiau valstybių įsilieja į tarptautinį darbo migracijos tinklą; tuo tarpu darbo migracijos srautai (ypač vidinė darbo migracija ES) tampa sunkiai išmatuojamu reiškiniu, išsiskiriančiu iš bendros tarptautinės migracijos ne tik savo mastais, bet taip pat poveikiu asmeniui, šeimai bei valstybės socialinei ir ekonominei raidai.

Pasaulio banko atlikto tyrimo (2007⁴) duomenys atskleidė, jog darbo migrantų finansinės perlaidos daro poveikį valstybės ekonomikai ir yra svarbus išorinis finansinis šaltinis. Kaip pavyzdį galima pateikti užsienyje dirbančių lietuvių ir latvių finansines perlaidas: 2006 m. latviai tėvynėn persiuntė 1,341 mlrd. Lt (tai sudarė 2,4% šalies BVP), tuo tarpu užsienyje dirbantys lietuviai tais pačiais metais atsiuntė apie 1,2 mlrd. Lt – beveik dešimt kartų daugiau nei 2004 m., kai buvo persiūsta 150 mln. Lt (2007⁵).

Darbo migrantų pervedami finansiniai srautai kiekvienais metais didėja dešimtimis kartų, darydami poveikį ne tik valstybėms, bet taip pat migrantų šeimoms. Nuo vieno asmens finansiškai priklausomais tampa asmenys, gyvenantys skirtingose valstybėse, todėl darbo migracija išlieka išskirtiniu reiškiniu, o jos valdymas – ne tik nacionalinės politikos, bet ir tarptautinių santykių objektu.

Tarptautinės darbo organizacijos (ILO) duomenimis, 2000 m. iš 175 mln. tarptautinių migrantų 86 mln. buvo ekonomiškai aktyvūs. Europoje tais pačiais metais buvo priskaiciuojama apie 28,5 mln. darbo migrantų (2006⁶). Galima teigti, kad žymiai daugiau žmonių Europoje ir visame pasaulyje yra susiję su tarptautiniu darbo migracijos srautu ir yra priklausomi nuo valstybių vykdomos migracijos politikos.

Tačiau ne tik migrantams ar jų šeimoms yra reikalingos išsivysčiusios ES šalys su plačia darbo rinka; Europai taip pat reikalingi patys migrantai. Praėjusį dešimtmetį imigrantai sudarė 89 proc. Europos populiacijos prieaugio. Pasaulio banko ataskaitoje (2007⁷) teigiama, kad Rytų Europa iki 2025 m. taps vienu iš labiausiai senstančių pasaulio regionų, kur gyventojų skaičius sumažės 24 milijonais. Jungtinių Tautų (JT) demografijos skyriaus ataskaitoje (2006⁸) pabrėžiama, jog daugumoje Europos išvystytos pramonės šalių gyventojų prieaugį per ateinančius 30 m. užtikrins imigrantai.

Tokio pobūdžio imigrantų srautai reikalauja efektyvaus valstybių atsako. Ekonominė migracija gali suskaldyti visuomenę ir neigiamai paveikti etninių santykių raidą visuomenėje. Pavyzdžiui, remiantis Tarptautinės darbo organizacijos (ILO) duomenimis, viena iš labiausiai pažeidžiamų grupių darbo jėgos rinkos struktūros kaitos atžvilgiu ES yra ekonominiai imigrantai, kurie dažniausiai dirba pavoje, mažiau apmokamus darbus, yra išnaudojami darbdavių ir neretai tampa diskriminacijos aukomis (2007⁹). Didžiojoje Britanijoje atliktas tyrimas (2007¹⁰) atskleidė, kad migrantai formuoja naują išnaudojamųjų klasę, o šalyje egzistuoja nauja prekybos žmonėmis forma, kurią galima vadinti „moderniąja vergija“. Kita vertus, profesionaliai valdoma ekonominė migracija gali prisidėti ne tik prie šalies ekonomikos augimo, bet taip pat reguliuoti darbo rinkos struktūrą ir (dirbančios) populiacijos vidutinį amžių.

Migrantų atranka ir ekonominiai migracijos veiksniai

Teorijų, aiškinančių migracinius procesus, yra daug. Akademinė literatūra, analizuojanti tarptautinę migraciją, yra plati, aprėpia įvairių tipų migrantus ir analizuoja skirtingas disciplinas, kurioms įtakos turėjo skirtingos teorinės tradicijos, todėl vienos bendros ir visapusiškos paaiškinimo teorijos nėra (1997¹¹).

Migracijos teorijomis dažniausiai tampa apibendrintos valstybių praktikos, kurioms įtakos turi vykdoma migracijos politika. Visais istoriniais laikotarpiais valstybės stengėsi daryti įtaką migracijos procesams, norėdamos pasiekti skirtingus tikslus, naudojant skirtingas strategijas. Kiekviena valstybės vykdoma strategija buvo identifikuojama kaip gera arba bloga praktika, todėl migracijos teorijose atsispindi ne tik „laikinosios“ ar

taškais paremtos migracijos programos, kurias šiuo metu taiko Jungtinės Valstijos, Kanada, Didžioji Britanija, Australija ir kitos šalys, siekdamos atrinkti migrantus pagal darbo rinkos poreikius, bet taip pat ir kolonizacijos metais vykdytas priverstinis žmonių perkėlimas iš vienos vietos į kitą bei kitos valstybių praktikoje taikytos migracijos programos.

Valstybių vyriausybės naudoja įvairias migracijos politikos strategijas, atsižvelgdamos į daugybę faktorių: valstybės pajėgumą priimti tam tikrą skaičių migrantų, darbo rinką, visuomenės etninę struktūrą ir kt. (E)migracija yra paremta laisvo judėjimo principu, todėl demokratinio kelio teisiškai riboti šį procesą nėra. Imigracijos atžvilgiu situacija kita. Dideli tarptautinės migracijos srautai paveikė tradicinių imigracijos šalių politiką, todėl valstybės, siekdamos neprarasti imigracijos kontrolės, ėmėsi teisinių barjerų taikydamos selektyvios migracijos politiką. Dažniausiai vyriausybės taiko atrankos kriterijus, kurie remiasi ekonominiais valstybės interesais bei situacija darbo rinkoje:

a) *Žmogiškojo kapitalo* modelį, kai būsimieji imigrantai vertinami pagal kriterijus, kurie vyriausybei leidžia tiksliai prognozuoti ilgalaikę ekonominę sėkmę;

b) *Darbdavio interesų* modelį, kai svarbesnė yra dabartinė, o ne būsimoji padėtis užimtumo srityje. Šiuo atveju pagal darbdavių poreikius imigrantai yra atrinkami pagal kvalifikaciją;

c) *Darbuotojų trūkumo* modelis, kai yra nustatomos tam tikros sritys ar profesijos, o darbdaviams leidžiama rinktis darbuotojus iš tarptautinės darbo jėgos pasiūlos (2007¹²).

Lietuvoje yra taikomas „*Darbdavių interesų*“ modelis, kadangi darbo leidimai išduodami atsižvelgiant į darbo rinką ir žmogiškųjų išteklių trūkumą tam tikruose sektoriuose. Šis modelis nėra ilgalaikė strategija; jis yra orientuotas į dabartinę padėtį užimtumo srityje neatsižvelgiant į ilgalaikes perspektyvas.

Valstybės, siekdamos užpildyti darbo jėgos trūkumą ir reguliuoti darbo migracijos srautus, įgyvendina ekonominės migracijos strategijas. 2007 m. gegužės 5 d. Lietuvoje įsigaliojusioje Ekonominėje migracijos reguliavimo strategijoje¹³ migrantų atrankos metodika nesikeičia, tačiau dokumente akcentuojami papildomi atrankos kriterijai: panaši gyventojų socialinė sankloda, neesminiai kultūriniai skirtumai, kalbų mokėjimas.

Tiek migrantų atrankos kriterijuose, tiek apskritai migracijos teorijose akcentuojami ekonominiai veiksniai, o migracija siejama su tarptautiniu struktūriniu disbalansu, kuris sąlygoja, jog turtingesnės valstybės gali pasiūlyti didesnius atlyginimus, geresnes darbo ir gyvenimo sąlygas bei socialinius standartus, kai mažiau turtingos šalys, neturėdamos šių faktorių, netenka žmogiškųjų išteklių. Išsivysčiusiose šalyse egzistuoja aukštesnė darbuotojų paklausa, tuo tarpu neišsivysčiusiose ekonomikose – didesnė darbo jėgos pasiūla. Tokiu būdu susidaro didelė tarptautinė darbo rinką ir natūralus spaudimas migracijai, kuris, kartu su sparčiau augančiomis mobilumo galimybėmis, daro įtaką tarptautinės ekonominės migracijos srautams. Demografinės problemos taip pat suformuoja palankias aplinkybes darbo migracijai: kai išsivysčiusiose valstybėse vietinė populiacija nesugeba ar nenori patenkinti darbo jėgos paklausos, darbo migracija pasiūlo alternatyvą – žmogiškuosius išteklius.

Stephen Castles ir Mark J. Miller (2003¹⁴) studijoje „The Age of Migration“ pateikia neoklasikinės ekonomikos teorijos sampratą ir iliustruoja tarptautinę migraciją „stūmimo“ ir „traukos“ veiksniais bei darbo jėgos pardavimu atsirandančioms rinkoms. Šiuo atveju migracija gali būti vidinė (iš kaimo į miestą) ir tarptautinė (į labiau išsivysčiusią šalį). Pagrindinės darbo migracijos priežastys yra darbo jėgos paklausos ir pasiūlos skirtumai bei skirtingas darbo užmokestis, todėl migracijos mastai gali sumažėti tuomet, kai su-

mažėja išsivystymo skirtumai tarp skirtingų ekonomikų. Šie veiksniai daro įtaką individo migracinei elgsenai¹⁵.

Ši teorija iš esmės paaiškina šiuolaikinę darbo migraciją, kurios veiksniai gali būti identifikuojami Lietuvoje ir emigracijos, ir imigracijos atžvilgiu: vyksta vidinė migracija iš mažų miestelių į didmiesčius bei tarptautinė migracija, kurią charakterizuoja dideli ekonominės emigracijos mastai ir pastaruoju metu gausėjantys imigrantų srautai iš trečiųjų šalių.

Migrantų integracijos praktika Lietuvoje

Po II pasaulinio karo masinių judėjimų atsinaujinimas lėmė integracinės politikos stiprinimą. Tradicinės imigracijos šalys ėmėsi priemonių į integracinį procesą įtraukdamos vyriausybes bei nevyriausybinės organizacijas. Priimančioms visuomenėms susidūrus su imigrantų antplūdžiu migrantų inkorporacijos problema buvo pradėta kelti ne tik instituciniame, bet ir akademininiame lygmenyje.

Migrantų integracija yra sudėtingas procesas, galintis turėti įvairių padarinių, todėl teorijoje ir praktikoje vyrauja skirtingi imigrantų inkorporavimo modeliai. Alec G. Hargreaves (2002¹⁶), apibendrindamas migrantų inkorporacijos teorijas, išskiria *asimiliacijos* ir *pliuralizmo* modelius kaip labiausiai pripažintus. Tradicinėse imigracijos šalyse *asimiliacijos* idėja tapo susijusi su skirtingų kultūrų suniveliavimu vardan daugumos populiacijos (kitais tariant, dominuojančios grupės vertybių ir kultūros perėmimas ir įsisavinimas (2003¹⁷)). *Pliuralizmas* reiškia labiau egalitarinį požiūrį, kur migrantai gali puoselėti savo kultūrą ir dalytis įstatymine baze su daugumos populiacija neatsisakydami savojo identiteto.

Lietuva neturi didelės imigracinės patirties. Šalyje šiuo metu būtų galima išskirti

tik kelis integracinio pobūdžio projektus, susijusius su migrantais ir tautinėmis mažumomis: „In Corpore“,¹⁸ skirtą prieglobsčio prašytojams ir Europos Bendrijų iniciatyvos EQUAL, skirtą tautinių mažumų integracijos į darbo rinką paramos mechanizmo sukūrimui ir išbandymui.¹⁹

Prieglobsčio prašytojams yra sukurta plati finansavimo struktūra: pagal Europos pabėgėlių fondo Lietuvoje metinę programą, 2006 m. septyneriems projektams įgyvendinti skirta daugiau nei 1,9 mln. litų. Šie projektai skirti prieglobstį gavusių užsieniečių socialinei integracijai, užsieniečių, gavusių prieglobstį Lietuvoje verslumo ugdymui, integracijai į verslo rinką, prieglobsčio procedūros efektyvumo didinimui ir prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygų gerinimui (2006²⁰).

Ekonominės migracijos atžvilgiu situacija skiriasi. Iki 2007 m. gegužės 5 d. (kai buvo priimta Ekonominė migracijos reguliavimo strategija) ilgalaikės migracijos politikos programos Lietuvoje nebuvo. Šis dokumentas – tai pirmas žingsnis link ilgalaikės migracijos politikos strategijos (neskaitant PHARE projekto „Migracijos ir prieglobsčio valdymo sistemos sukūrimas“, kurio tikslas buvo suderinti Lietuvos Respublikos teisės aktus prieglobsčio ir migracijos klausimais su Europos Sąjungos aktais).

Ekonominės migracijos reguliavimo strategijoje išskiriamos migrantų integracijos problemos: vientisos migrantų integracijos politikos bei institucijos, atsakingos už užsieniečių integracijos koordinavimą, nebuvimas. Strategijoje teigiama, kad bus identifikuotos imigracijos valdymo priemonės, iš kurių viena – imigrantų integracija. Taip pat ruošiamasi „numatyti imigrantų integracijos į Lietuvos visuomenę ir darbo rinką priemones“ bei „nustatyti prioritetinę veiklą, susijusią su imigrantų iš trečiųjų valstybių integravimu į Lietuvos visuomenę ir darbo rinką, atsižvelgiant į ES trečiųjų valstybių piliečių integracijos fondo teikiamas galimybes“ (2007²¹).

Nors dokumente identifikuojamos problemos, tikslai ir uždaviniai bei pateikiamas veiklos planas, tačiau trūksta konkrečių siūlymų (yra siūlymas panaudoti kitų ES valstybių narių sėkmingą patirtį). Strategijos turinys liudija, kad migracijos politikos nėra, kadangi joje rašoma tik apie prioritetinės veiklos nustatymą ir priemonių numatymą. Tai rodo, kad iki šiol ilgalaikės migracijos ir migrantų integracijos strategijos Lietuvoje nebuvo.

Lietuvos visuomenės nuostatos imigrantų atžvilgiu

Myron Weiner (1995²²) tarptautinę migraciją traktuoja kaip iššūkį valstybių nacionalinėms politikoms bei tarptautinių santykių raidai, kadangi, anot autoriaus, migracija pakeičia ne tik valstybės populiacijos kompoziciją, bet ir šalies vidaus bei tarptautinio saugumo politikos strategijas. Didelis imigrantų ir pabėgėlių srautas turi įtakos socialinėms ir ekonominės įtampos apraiškoms, gali ardyti trapų etninį balansą, sukelti vidines smurto apraiškas, skatinti politinę suirutę vietiniame bei nacionaliniame lygmenyse.

Weiner (1995²³) taip pat akcentuoja priimančios visuomenės nuostatas ir valstybės vykdomą politiką imigrantų atžvilgiu. Imigrantai yra atstumiami akcentuojant pavojų socialinei tvarkai bei konkurenciją darbo rinkoje; taip pat dėl to, jog gali suardyti priimančiųjų visuomenių kultūrinį paveldą. Valstybės imigrantus traktuoja taip pat skirtingai: šalys su mažu nedarbo lygiu, dideliu darbo jėgos trūkumu bei pakankamais finansiniais resursais socialiniame ir apgyvendinimo sektoriuose darbo imigrantus turėtų traktuoti kaip naudą. Šalys, kurių situacija yra priešinga, imigrantus turėtų laikyti veiksniu, destabilizuojančiu socioekonominę valstybės padėtį. Etninis giminėjumas taip pat yra faktorius, lemiantis imigrantų absorbciją, kadangi visuomenė gali būti linkusi priimti tuos, kurie dalijasi ta pačia kalba,

religija ir rase, tuo tarpu kitus traktuoti kaip grėsmę tautiniam savitumui.

Jungtinių Tautų (JT) studijoje (1999²⁴) pabrėžiamas imigrantų pažeidžiamumas. Tradicinėse migracijos šalyse imigrantai iš vienos pusės įkūnija „išorinį priešą“, prieš kurį mobilizuojasi priimančiosios visuomenės nariai, iš kitos pusės imigrantai tampa valstybės neišspręstų vidinių problemų kaltininkais. Esminis faktorius yra tas, jog patys imigrantai neturi galimybių „paneigti savo kaltę“, todėl dažnai tuo pat metu yra pašalinami iš savo kilmės šalių ir nepripažįstami kitų valstybių visuomenių.

Nors Lietuvoje darbo imigrantų skaičius yra nedidelis, tačiau visuomenės reakcija jų atžvilgiu yra neigiama. Lietuvoje buvo atlikta nemažai visuomenės nuomonės apklausų, kurių duomenys liudija apie netolerantišką daugumos požiūrį: Vytauto Didžiojo universiteto kartu su Socialinių tyrimų institutu 2007 m. atliktas tyrimas²⁵ nustatė, kad 42 proc. apklaustųjų imigrantus vertina neigiamai, nes mano, kad padaugės mišrių šeimų; 41 proc. jaudina tai, kad imigrantai gali atimti darbo vietas; 33 proc. baiminasi, kad kultūrinėje erdvėje atsiras daugiau svetimųbių.

Rinkos analizės ir tyrimų grupės RAIT 2006 m. kovo 30–balandžio 2 dienomis atliktos reprezentatyvios apklausos²⁶ duomenimis, 27,5 proc. apklaustųjų manė, jog imigrantai kelia realią grėsmę Lietuvai; 38,7 proc. buvo įsitikinę, jog imigrantai yra linkę nusikalsti. 2006 m. rugsėjį ir spalį ES narėse ir šalyse kandidatėse atliktos gyventojų apklausos²⁷ „Eurobarometras“ duomenys parodė, kad tik kas penktas Lietuvos gyventojas (20 proc.) pripažįsta imigrantų naudą valstybei.

Visuomenės nuomonės apklausos liudija apie išankstinį žmonių nusistatymą. Paplitusi nuostata, kad migrantai yra labiau linkę nusikalsti nei migrantus priimančioji populiacija. Taip pat migracijos procese žmonės įžvelgia ekonominę ir kultūrinę grėsmę. Tai yra tipiškas priimančios visuomenės požiūris

į migrantus, kuris, beje, yra paplitęs ir kitose ES šalyse. Tačiau skirtumas yra tas, kad Lietuvoje darbo migrantų yra nepalyginamai mažiau nei, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, kur migracijos valdymas rinkiminės kampanijos metu yra vienas svarbiausių politinių partijų rinkiminės kovos ginklų.

Kita vertus, didėjantis migrantų skaičius daro įtaką visuomenės priešiškumui jų atžvilgiu, todėl didėjantis išduotų darbo leidimų užsieniečiams skaičius Lietuvoje taip pat gali padaryti poveikį neigiamoms visuomenės nuostatoms.

Darbo imigrantų statusas

Migracijos politikos yra linkusios kurti migracijos modelius, kurie gali būti skirstomi į *orientacinį, pastovų, pasirinkimo laisvės, judėjimo struktūros ir atrankos*. Pastarasis modelis siejasi su migracijos apimtimi: šiuo atveju politika yra charakterizuojama, o imigrantai yra atrenkami pagal religiją, lytį, amžių, išsilavinimą, prioritetines šalis ir net šeimyninę padėtį (1999²⁸).

Pavyzdžiui, Lietuvos Ekonominės migracijos reguliavimo strategijoje migrantų atranka siejama su Lietuvai prioritetinėmis darbo rinkomis – rytinėmis kaimynėmis ir Pietų Kaukazu, panašia socialine sankloda ir nedideliu kultūriniu skirtumu (2007²⁹). Tačiau nepaisant valstybės prioritetų, daugiausiai darbo imigrantų į Lietuvą atvyksta iš Baltarusijos ir Ukrainos (2 grafikas). Įdarbintų užsieniečių skaičius iš šių valstybių ypač pradėjo augti nuo 2004 m. Šį augimą lemia didesni atlyginimai, patogi geografinė padėtis ir darbo vietų pasiūla. Taip pat neatmetama, kad vienas iš traukos faktorių galėtų būti Lietuvoje egzistuojanti nemaža rusakalbių bendruomenė. Baltarusiams ir ukrainiečiams susišnekėti rusų kalba Lietuvoje nėra sudėtinga, todėl galima teigti, kad tai gali būti viena iš priežasčių, dėl kurios imigrantai praranda stimulą mokytis lietuvių kalbos.

Nuo 2004 m. taip pat pastebimas darbo imigracijos suaktyvėjimas iš Rumunijos: 2005 m. darbo migrantų iš Rumunijos buvo keturis kartus daugiau nei 2004 m., kai 2006 m. – beveik tris kartus daugiau nei 2005 m., tuo tarpu imigracija iš Bulgarijos, Rusijos ir Kinijos lieka palyginti nedidelė (2 ir 3 grafikai).

Pagal migrantų priėmimo schemą Lietuva siekia taikyti griežtai atrankinį migracijos politikos modelį, kadangi migrantai turėtų būti atrenkami pagal konkrečius kriterijus – ekonominius, socialinius ir net kultūrinius. Šie kriterijai liudija, kad migracijos valdymas nėra paremtas vien ekonominiais veiksniais. Vienas svarbiausių migracijos politikos veiksmų – migrantų integracija. Pasielkdamas integracijos programas, valstybės migrantams suteikia statusą, kuris nulemia jų bendruomeniškumą, santykius su priimančia visuomene ir dalyvavimą viešame valstybės gyvenime.

Nors Ekonominės migracijos reguliavimo strategijoje minimi migrantų atrankos kriterijai turėtų prisidėti prie spartesnės migrantų integracijos, tačiau reali situacija yra kitokia. Vyriausybė, vykdydama selektyvią migracijos politiką, remiasi valstybės ekonominiais ir verslo sektoriaus interesais, todėl imigrantai yra atrenkami ne pagal prioritetinę šalį, bet pagal tuščias darbo vietas atsižvelgiant į darbdavio preferencijas (nors Lietuvai įstojus į ES neliuko metinių užsieniečių įdarbinimo kvotų, o darbdaviai yra suinteresuoti darbo jėgos importu iš trečiųjų šalių, tačiau pagal įstatymus oficialiai per Darbo biržą galima įdarbinti tik specialistą, kurio negalima rasti šalyje arba Europos Sąjungoje).

Statistiniai duomenys apie užsieniečių įdarbinimą konkrečiuose ūkio sektoriuose atspindi darbo jėgos paklausą. Lietuvoje daugiausiai užsieniečių įdarbinama gamybos, transporto ir statybos sektoriuose (migrantai dirba suvirintojais, vairuotojais ir mūrininkais). Duomenys, rodantys migrantų pasiskirstymą pagal sektorius ir profesijas

(4 ir 5 grafikai) liudija, jog ateityje bus galima tikėtis sunkumų siekiant integruoti darbo migrantus į visuomenę, kadangi migrantų koncentracija keliuose ūkio sektoriuose (šiuo atveju, gamybos, transporto ir statybos) gali suponuoti darbo migrantų segregaciją. Patirtis rodo, kad migrantai yra linkę gyventi mažose bendruomenėse, turėti tam tikrą vidinę organizaciją siekiant išlaikyti savo tradicijas ir kultūrą. Dažnai tai virsta į grupės savęs-izoliaciją.

Atsižvelgiant į sektorius, kuriuose dirba didžiausia dalis Lietuvoje įdarbintų užsieniečių, ir valstybes, iš kurių atvyksta darbo jėga, savęs-izoliacijos galimybės didėja, tuo tarpu sėkmingos integracijos galimybės mažėja. Minėtų profesijų poreikis nuolat didėja (6 grafikas), verslininkų ir įmonių prognozės³⁰ liudija, kad darbo migrantų poreikis ateityje augs, o darbo migrantų importo šalys nesikeis, todėl Lietuvoje gali atsirasti sąlygos susidaryti uždarams imigrantų bendruomenėms, kurios neturės adekvataus išorinio santykio su Lietuvos visuomene.

Statistiniai duomenys apie darbo imigrantų amžių (7 grafikas) rodo, kad į Lietuvą atvyksta jauni žmonės. 2002/2004/2005 m. didžiausią įdarbintų užsieniečių dalį sudarė 25–44 metų amžiaus asmenys (atitinkamai 63–62–69 proc.). Pastebima, kad vidutinis darbo migrantų amžius Lietuvoje nuolat jaunėja.

Užsieniečių įdarbinimo statistika pagal lytį rodo darbo imigracijos homogeniškumą: Jei 2001 m. nuo visų įdarbintų imigrantų skaičiaus moterys sudarė 18,4 proc., tai 2006 – tik 1,8 proc. (8 grafikas). Jei importuojama darbo jėga yra homogeniška ir atvykstančių migrantų amžius jaunėja, tokiu atveju, atsiranda galimybė mišrių santuokų skaičiaus padidėjimui. Atsižvelgiant į 2007 m. atliktą visuomenės nuomonės apklausą³¹ (kuri nustatė, kad 42 proc. apklaustųjų imigrantus vertina neigiamai, nes mano, kad padaugės mišrių šeimų) galima teigti, kad daugumos

nuomonės darbo migrantų atžvilgiu gali tapti labiau neigiama nei yra šiuo metu.

Kita vertus, Lietuvoje pradėjusio dirbti užsieniečio šeimos nariai beveik neturi jokių galimybių gauti leidimo gyventi šalyje. Darbo migrantas, atvykęs iš ES nepriklausančios valstybės, šeimą galėtų atsivežti tik pragyvenęs Lietuvoje dvejus metus (2007³²). Tai yra griežtos migracinės politikos indikatorius, kuris apsunkina migranto integraciją į visuomenę. Iš vienos pusės valstybė siekia, kad migrantai, pradirbę metus ar daugiau, grįžtu į savo gimtąją šalį, tačiau iš kitos pusės toks sprendimas apsunkina individo gyvenimą Lietuvoje. Individo turi būti palikta teisė gyventi su savo šeima. Neturėdamas šios teisės jis gali tapti labiau pažeidžiamas.

Migranto statusas priklauso nuo daugelio faktorių: formalūs įstatymai, tarptautiniai įsipareigojimai, priėjimas prie švietimo, socialinės bei sveikatos apsaugos sistemų, ūkio sektorius, kuriame migrantas dirba ir kt. Tačiau visuomenės nuomonės apklausos yra vienas pagrindinių veiksnių, nulemiančių migranto santykį su priimančia visuomene. Jau 1993 m. Barry Buzan³³ konstatavo, kad migrantų statusas priklauso ne tik nuo integracijos proceso bendruomenėje. Pats procesas yra susijęs su bendruomenės kūrimusi ir raida, todėl nepaisant darbo rinkos struktūros, imigrantų įsipareigojimo ir lojalumo valstybei, vykdomos politikos bei formalių įstatymų, sėkminga migrantų integracija nėra įmanoma be pozityvios, priimančios visuomenės nuostatos.

Migracijos politikos formavimas: tendencijos ir viešasis diskursas

Migracijos procesų bei jų tikslų supratimas yra pagrindinis elementas, turintis įtakos formuojant imigracijos strategijas. Imigrantų vizualizacija, kaip ir socialinės,

ekonominės, politinės ir kultūrinės naudos apskaičiavimas, yra vienas iš pagrindinių veiksnių, nulemiančių vienokią ar kitokią imigracijos politikos strategiją (1999³⁴).

Nors istoriškai migracijos politika niekada neišnykdavo iš valstybių politinės darbotvarkės, tačiau ji nebuvo visur vienodai svarbi. Strategijos kito pagal istorinius laikotarpius. Tikslai buvo *skatinti, sulaikyti, reguliuoti ir nukreipti* migracijos srautus *inkorporuojant* imigrantus į priimančią visuomenę (1999³⁵).

Lietuvoje migracijos politika kito pagal gyventojų migracinę elgseną (išskyrus laikotarpį, kai iš Lietuvos emigravo sovietų kariuomenė su šeimomis). Galima teigti, kad po Sovietų Sąjungos dezintegracijos Lietuvoje apskritai nebuvo konkrečios migracijos strategijos. Ekonominiai migracijos veiksniai tapo svarbūs tik pastaraisiais metais, kada emigracijos srautai suformavo diskusijas apie proceso grėsmę valstybei, o verslo sektorius pradėjo atvirai kalbėti apie darbo jėgos importą iš trečiųjų šalių. Palaipsniui didėjant emigracijos srautams valstybė ėmėsi ne tik sulaikymo, bet taip pat ir migrantų susigrąžinimo programų.

Lietuva nėra tradicinė darbo imigracijos šalis. Žlugus Sovietų Sąjungai Lietuvos vyriausybė sėkmingai išsprendė su etninėmis mažumomis susijusias problemas įgyvendindama nulinės pilietybės įstatymą, priimdama kitus teisinius sprendimus bei tarptautinius įsipareigojimus. Kita vertus, nuo 1991 m. migracijos saldo Lietuvoje buvo nuolat neigiamas, nedarbo lygis aukštas, o nestabili ekonominė situacija lėmė didelius emigracijos srautus, todėl Lietuva nebuvo tikslo šalimi nei ekonominiais, nei politiniams imigrantams. Šios aplinkybės nesuformavo viešų diskusijų ir valstybės pozicijos imigracijos bei visuomenės etninių santykių atžvilgiu. Situacija pradėjo keistis palaipsniui, kai dideli ekonominės emigracijos mastai ir kitos demografinės problemos (mažas gimstamumas ir didelis mirtingumas) pradėjo

keisti Lietuvos populiacijos ir darbo rinkos struktūras, o valstybei įsijungus į ES integracinius procesus buvo pradėta viešai kalbėti ne tik apie emigracijos pasekmes, bet ir apie imigracijos poreikį ir galimybes.

Lietuvoje migraciniai procesai buvo paveikti ne tik Sovietinio bloko dezintegracijos, bet taip pat ir demokratizacijos metu vykstančių socioekonominių procesų bei ES plėtros. Iš vienos pusės demokratizacijos laikotarpiui būdingos problemos (ekonominis nestabilumas ir maži atlyginimai) paveikė žmonių (e)migracinę elgseną; iš kitos pusės – ši elgsena suformavo populiacijos ir darbo rinkos struktūros kaitą, o ES plėtra (2004) Lietuvos valstybę padarė patrauklesnę tikslo šalimi migrantams.

Po įstojimo į ES (2004) išryškėjo migracijos procesų įtaką valstybei: emigracijos atžvilgiu pradėta kalbėti ne tik apie depuliaciją ar darbo jėgos trūkumą, bet ir apie proceso įtaką šeimai. Imigracijos atžvilgiu susiformavo viešos diskusijos ir skirtingos interesų grupių pozicijos, o visuomenės informavimo priemonėse pasirodė straipsniai,³⁶ nevienareikšmiškai vertinantys darbo imigraciją į Lietuvą.

Migracijos politika yra veikiamą įvairių spaudimo faktorių, kurie gali daryti poveikį politiniams sprendimams. Valstybėje funkcionuojančių migracijos politikos interesų grupių, galinčių vienaip ar kitaip paveikti migracinę politiką, yra daug, todėl valstybės vykdomą strategiją tikslinga sieti su tam tikrais interesais, kurie dažnai susikerta dėl socioekonominių priežasčių ir paveikia politinius sprendimus, o vykdomą migracijos politiką ne visada galima traktuoti kaip geriausią sprendimą konkrečioje situacijoje (1999³⁷).

Pastarosios diskusijos³⁸ dėl Lietuvos ekonominės migracijos reguliavimo strategijos – geras pavyzdys kaip veikia interesų grupės, siekiančios pakreipti politinius sprendimus: Lietuvos darbo federacija, Lietuvos pramoni-

ninkų konfederacija ir verslininkai išreiškė skirtingas pozicijas bei pateikė skirtingus siūlymus siekdami vienaip ar kitaip paveikti Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos turinį, tuo tarpu visuomenės nuomonės apklausos parodė, kad dauguma Lietuvos žmonių kol kas nėra pasiruošę priimti darbo imigrantų.

Išvados

Visuomenė ir socialiniai sektoriai yra jautrūs migracijos procesams ir proceso reguliavimo politikai, kadangi tiek emigracija, tiek imigracija daro tiesioginę įtaką valstybės ekonomikai, verslui ir šeimai, o tai sukelia nevienareikšmę reakciją ir suformuoja skirtingas pozicijas migracijos procesų atžvilgiu. Lietuvoje būtų galima išskirti kelias pozicijas, vyraujančias viešajame lygmenyje: pro-imigracines, kurioms atstovauja verslo sektorius ir antiimigracines, kurios atsispindi visuomenės nuomonės apklausų rezultatuose.

Nors emigracija konstruoja ne tik demografines problemas, bet taip pat ir imigracijos poreikį, politinis sektorius ir visuomenės informavimo priemonės skiria nepakankamai dėmesio imigracijos procesams. Dėmesys yra koncentruojamas į emigracijos reiškinio sukeltas socioekonominės problemas bei sprendimų, kaip susigrąžinti emigrantus ar sustabdyti besiruošiančius emigruoti, paiešką.

Šiuo metu Lietuvoje darbo migracija yra reguliuojama, tačiau atsižvelgiant į demografines problemas (Lietuvos statistikos departamentas prognozuoja, kad 2050 m. Lietuvoje gyvens tik 2,8 mln. žmonių), darbo rinkos struktūros kaitą ir išduodamų darbo leidimų užsieniečiams skaičiaus augimo tendencijas galima teigti, kad darbo imigracijos srautai į Lietuvos Respubliką ateityje didės, tuo tarpu visuomenės nuomonės apklausos, migrantų socialinės charakteristikos ir jų koncentraci-

ja konkrečiuose ūkio sektoriuose liudija apie segregaciją, todėl nepaisant kol kas nedidelių darbo imigracijos srautų, migrantų integracija ir jų sąveika su priimančia Lietuvos visuomene turėtų tapti vienu pagrindiniu migracijos politikos faktoriumi.

Nepakankamas dėmesys darbo imigracijos klausimų atžvilgiu gali paveikti imigracijos politikos formavimo kursą. Šiuo metu matoma tendencija, kad pagrindiniai viešo diskurso formuotojai imigracijos klausimais yra darbdaviai, verslininkai ir įmonės, suinteresuotos darbo jėgos importu, todėl nederėtų atmesti galimybės, kad darbdaviai ir verslo sektorius gali tapti pagrindiniais imigracijos politikos spaudimo ir formavimo faktoriais neatsižvelgiant į kitus svarbius socialinius veiksnius, tokius kaip integraciniai procesai ar objektyvus visuomenės informavimas apie darbo imigracijos reiškinių.

Ateityje socialinės politikos pagrindiniu veiksmu gali tapti prevencinių priemonių numatymas, kadangi, kaip pastebi Audra Sipavičienė (2006³⁹), atsižvelgiant į kitų šalių patirtis yra „ypač svarbu iš anksto numatyti priemones, kad laikina darbo migracija netaptų pastovia imigracija, kurią paprastai lydi dar gausesnė antroji banga – šeimos na-

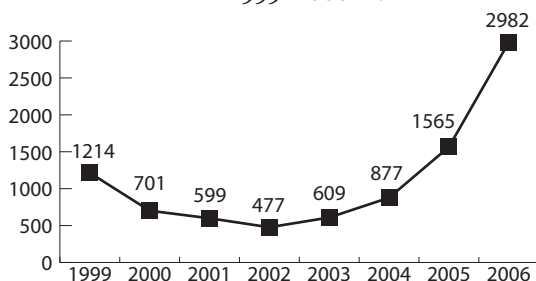
riai ir draugai“. Tokio pobūdžio imigraciją yra sunku reguliuoti. Šis procesas reikalauja didesnio integracinio mechanizmo ir daro nepalyginamai didesnę poveikį socialiniams sektoriams nei laikina darbo imigracija.

Nepaisant ekonominės naudos, kurią gali suteikti darbo imigrantai, taip pat reikia numatyti imigracijos poveikį visuomenei ir socialinėms paslaugoms. Kaip pavyzdį galima pateikti situaciją Didžiojoje Britanijoje, kur tūkstančiai britų šiuo metu palieka šalį ir ieško geresnio gyvenimo užsienyje. Viena pagrindinių priežasčių – perkrautos viešosios paslaugos (apgyvendinimas, švietimas, socialinė apsauga, kt.): visuomenė jaučia, jog negauna reikiamų paslaugų (2007⁴⁰). Lietuvoje dėl masinės emigracijos yra jaučiamas darbo jėgos poreikis (tai skatina darbo imigracija), tuo tarpu Didžiojoje Britanijoje dėl pernelyg didelės imigracijos britai patys priversti emigruoti.

Ši patirtis rodo, kad tarptautinė migracija gali sukelti neprognozuojamus padarinius, todėl Lietuvai, kuri su vis intensyvėjančia darbo imigracija susidūrė pastaraisiais metais, derėtų skirti daugiau dėmesio ne tik migracijos procesų valdymui, bet taip pat socialinio saugumo įgyvendinimui.

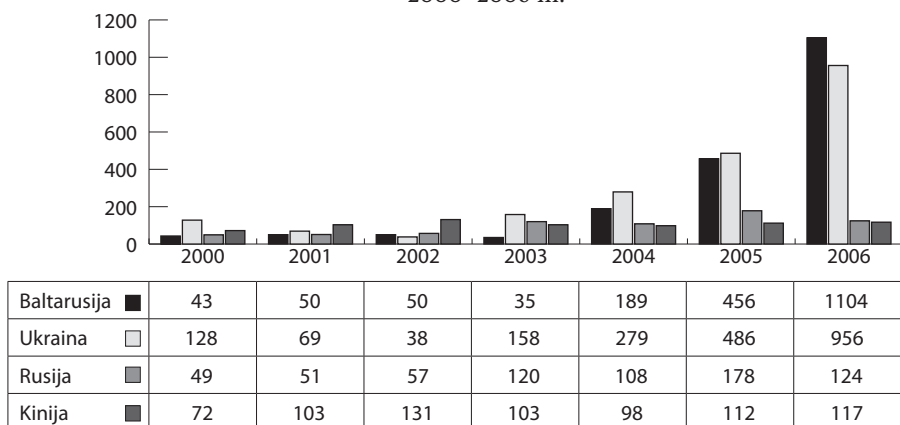
Priedai:

1 grafikas: išduota leidimų dirbti Lietuvos Respublikoje
1999–2006 m.

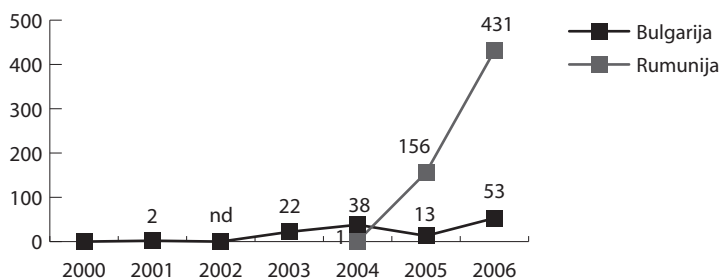
Šaltinis: Lietuvos darbo birža: <http://www.ldb.lt>

2 grafikas: užsieniečių įdarbinimas LR pagal šalis
2000–2006 m.

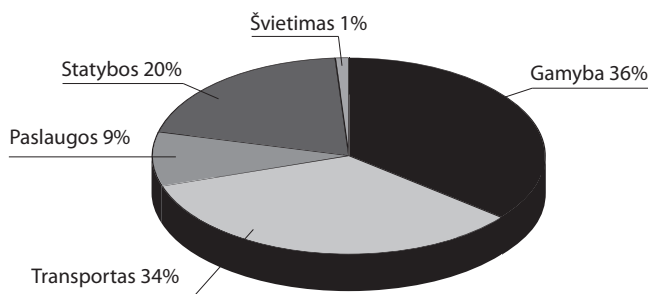
Šaltinis: Lietuvos darbo birža: <http://www.ldb.lt>

3 grafikas: užsieniečių iš Bulgarijos ir Rumunijos įdarbinimas LR
2000–2006 m.

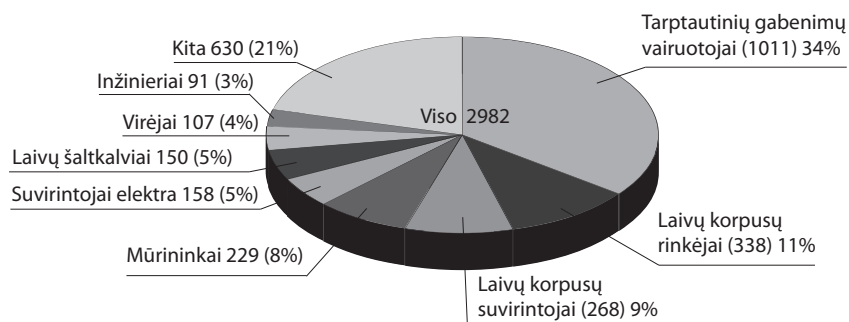
Šaltinis: Lietuvos darbo birža: <http://www.ldb.lt>

4 grafikas: įdarbintų užsieniečių pasiskirstymas pagal sektorius
2006 m.

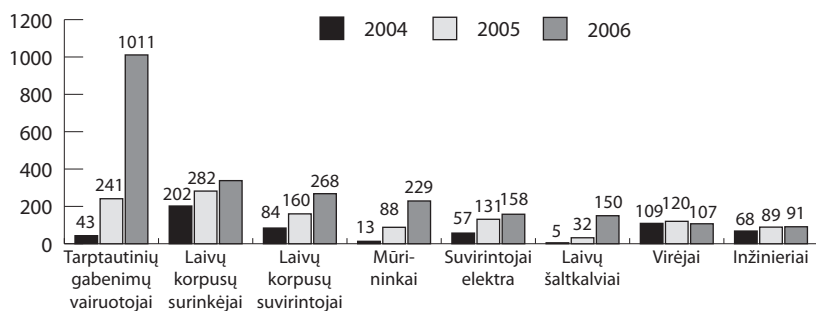
Šaltinis: Lietuvos darbo birža: <http://www.ldb.lt>

5 grafikas: laikinai LR įdarbintų užsieniečių skaičius pagal profesijas
2006 m.

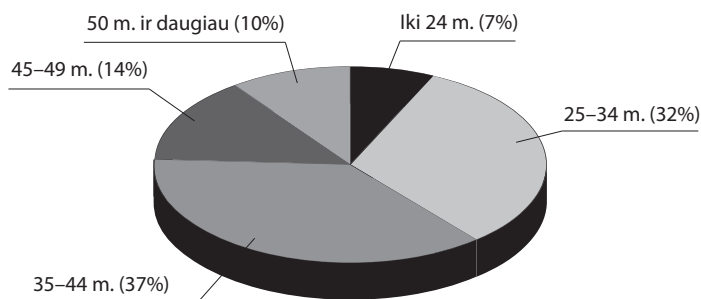
Šaltinis: Lietuvos darbo birža: <http://www.ldb.lt>

6 grafikas: užsieniečių įdarbinimas pagal profesijas
2004–2006 m.

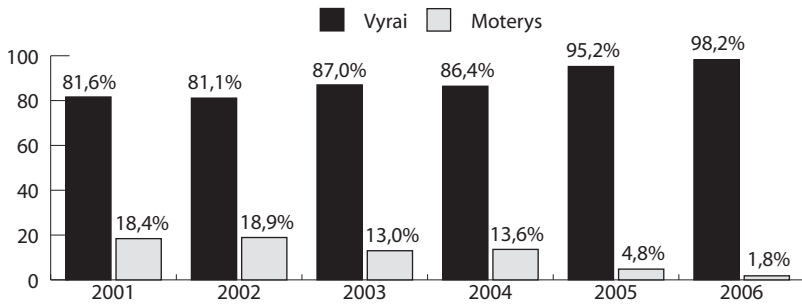
Šaltinis: Lietuvos darbo birža: <http://www.ldb.lt>

7 grafikas: įdarbinti užsieniečiai LR pagal amžiaus grupes
2005 m.

Šaltinis: Lietuvos darbo birža: <http://www.ldb.lt>

8 grafikas: užsieniečių įdarbinimas pagal lytį
2001–2006 m.

Šaltinis: Lietuvos darbo birža: <http://www.ldb.lt>

Nuorodos

1. Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centro užsakymu UAB Spinter tyrimai atliktos visuomenės nuomonės apklausos rezultatai: <http://www.ces.lt/news.php?strid=2909&id=4170> 2007
2. Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centro užsakymu UAB Spinter tyrimai atliktos visuomenės nuomonės apklausos rezultatai, 2007
3. Lietuvos tapatybė: pavydus vaišingas darbuotojas <http://www.delfi.lt:80/news/daily/lithuania/article.php?id=13068013> 2007 05 03
3. Daugiau nei ketvirtadalis lietuvių įžvelgia imigrantų grėsmę valstybei <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/48814> 2006 05 31
4. Lietuviai nevertina imigrantų, rodo tyrimas <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=11573578> 2006 12 20
5. Lietuvos didmiesčių gyventojai prisibijo importuojamos darbo jėgos <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11169137&categoryID=11&ndate=1163023200> 2006 11 09
3. Lietuva iki 2025 m. neteks 370 tūkstančių žmonių: <http://www.balsas.lt/naujienos/lietuva/straipsnis125396> 2007 06 21
4. Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union, World Bank, 2007 http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0,,contentMDK:21173991~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258599,00.html?gclid=CJyN_8XvoYoCF-QoQZwodfXPKjw
5. Latviai namo persiuntė 2,4% BVP <http://vz.lt/Default2.aspx?ArticleID=141c4619-1769-4ee8-8b7a-273e1b7d9d53> 2007 07 07
6. International Labour Organization. Facts on Labour Migration <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inf/download/ecosoc/migration.pdf> 2006
7. From Red to Gray: The Third Transition of Aging Populations in Eastern Europe and Former Soviet Union. The World Bank, 2007: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0,,contentMDK:21378474~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258599,00.html>
8. Europos gyventojų skaičių padidins imigrantai: <http://www.delfi.lt/news/daily/world/article.php?id=9236162>, 2006 04 05.
9. European Employment and Working Conditions. International Labor Organization (ILO): http://www.ilo.org/wow/Featured-book/lang--en/WCMS_082052
10. Migrants 'deceived and exploited'. BBC: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/6593321.stm 2007 04 25
11. Doomernik J., Pennix R., Amersfoort van. H. A Migration Policy for the Future Possibilities and Limitations. Migration Policy group. Brussels: Universiteit van Amsterdam, 1997, p. 61 <http://www2.fmg.uva.nl/imes/publications/documents/Doomernik-mpg-future.pdf>

12. Integracijos vadovas politikos kūrėjams ir vykdytojams. Teisingumo, laisvės ir saugumo generalinis direktoratas. Antrasis leidimas. Migracijos politikos grupė. Europos Bendrijos, 2007, p. 50-51. http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/immigration/integration/doc/2007/handbook_2007_lt.pdf
13. Ekonominės migracijos Reguliavimo strategija. Lietuvos Respublikos Seimas http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296517
14. Castles S. Miller M. "The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World". 3rd ed. New York: Guilford Press, 2003, p. 20-23.
15. Individo migracinė elgsena – tai savarankiškas apsisprendimas (ne)migruoti analizuojant pasekmes: jeigu nauda yra didesnė už sąnaudas – priimamas sprendimas emigruoti.
16. Hargreaves A. G., Immigrants Minorities in Europe: A Melting Pot in the Making? West European Immigration and Immigrant Policy in New Century. Edited by Messina A.M. Westport, Connecticut London: Praeger, 2002, p. 192.
17. Kasatkina N., Leončikas T. Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 137.
18. <http://www.corpore.lt/>
19. <http://www.tbn.lt/lt/index.php?id=52>
20. Užsieniečių integracijai – beveik 2 mln. litų <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10325387> 2006 08 08
21. Ekonominės migracijos Reguliavimo strategija. Lietuvos Respublikos Seimas http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296517
22. Weiner M. The Global Migration Crisis. Challenge to State and Human Rights. Massachusetts Institute of Technology: Harper-Collins College Publishers, 1995, p. 131.
23. Weiner M., p. 135-137.
24. International Migration Policies and Programmes. International Organization for Migration (IOM). United Nations publication. Geneva. Switzerland, p. 24.
25. Lietuvos tapatybė: pavydus vaišingas darbštuolis <http://www.delfi.lt:80/news/daily/lithuania/article.php?id=13068013> 2007 05 03
26. Daugiau nei ketvirtadalis lietuvių įžvelgia imigrantų grėsmę valstybei <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/48814> 2006 05 31
27. Lietuviai nevertina imigrantų, rodo tyrimas <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=11573578> 2006 12 20
28. International Migration Policies and Programmes, p. 50-56.
29. Ekonominės migracijos Reguliavimo strategija. Lietuvos Respublikos Seimas http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296517
30. 1. Klaipėdai trūksta darbo jėgos <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=6034185> 2005 02 12
2. Klaipėdoje trūksta kvalifikuotų laivų statytojų <http://www.ve.lt/?data=2004-01-15&rub=1065924812&id=1074102854> 2004 01 15
3. Lietuvoje – 24,7 tūkst. laisvų darbo vietų <http://www.delfi.lt/news/economy/business/article.php?id=13346762> 2007 05 29
4. Lietuvoje vis labiau trūksta vairuotojų <http://www.alfa.lt:80/straipsnis/137938> 2007 05 23
5. Mitnija planuoja atsivežti kinų statybininkus <http://www.delfi.lt/news/economy/business/article.php?id=13492509> 2007 06 12
6. Tolimųjų reisų vairuotojai – deficitas <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=8825332> 2006 02 20
31. Lietuvos tapatybė: pavydus vaišingas darbštuolis <http://www.delfi.lt:80/news/daily/lithuania/article.php?id=13068013> 2007 05 03
32. Užsienio darbuotojai Lietuvoje laukiami šeimų <http://www.delfi.lt/news/economy/business/article.php?id=12794865> 2007 04 07
33. Waever O., Buzan B., Kelstrup M., Lemaitre P. Identity, Migration and New Security Agenda in Europe. London: Printer Publishers Ltd, 1993, p. 3.
34. International Migration Policies and Programmes, p. 8.
35. International Migration Policies and Programmes, p. 8.
36. „Trečiųjų šalių tolimųjų reisų vairuotojai bus įdarbinami greičiau“ (2006), „Ateina ir nelaukiami“ (2007), „Atvykėliai iš Rytų

- okupuoja laisvas darbo vietas“ (2005), „Provincija greitai liks be „protų“ ir be „rankų““ (2006), „Daugiausiai atvyksta virėjų“ (2007), „Ekonominių imigrantų antplūdžiui vartai dar užkelti“ (2006), „Emigravusių lietuvių vietas užima užsieniečiai“ (2006), „Globalizacijos išbandymai mūsų dar laukia“ (2005), „Lietuvą iš naujųjų ES šalių jau atvyksta darbininkai“ (2007), „Imigracija – tarsi uždelsto veikimo bomba“ (2006), „Ką pasiūlysim imigrantams“ (2005), „Lietuvą užplūs šimtai tūkstančių darbo migrantų“ (2007), „Lietuvoje – imigrantų gausių užuomazgos“ (2004), „Lietuvoje vis labiau trūksta vairuotojų“ (2007), „Po emigracijos bangos – imigracijos potvynis?“ (2007).
37. International Migration Policies and Programmes, p. 28.
 38. 1. Migracijos strategijoje darbdaviai pasigenda savų siūlymų <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/6107> 2007 04 12
 2. Karštas pokalbis apie imigraciją. Lietuvos darbo federacija <http://www.ldf.lt/index.php?cid=610>
 3. Prašoma plačiau atverti duris uždarbiautojams <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=8183577> 2005 12 07
 4. Profsąjungos susirūpinusios dėl galimo pigios darbo jėgos antplūdžio <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=7401700> 2005 09 02
 5. Dubauskas M. Profsąjungos ėmė statyti užkardas užsieniečiams. Lietuvos Rytas. 2006 01 18
 6. Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija siūlo iš esmės tobulinti Ekonominės migracijos reguliavimo strategiją <http://www.lpsk.lt/?lang=lt&mID=3&id=679> 2007 01 15
 39. Sipavičienė A. Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė. Tarptautinė migracijos organizacija, Vilnius, 2006 <http://tmo.stotis.lt/repository/knyga.pdf>
 40. D. Britaniją kas tris minutes palieka vienas gyventojas <http://www.delfi.lt/news/economy/business/article.php?id=14076844> 2007 08 15.

Karolis Žibas

LABOUR IMMIGRATION IN LITHUANIA: SITUATION ANALYSIS

The article analyses the situation of labour immigration into Lithuania and defines theoretical and practical aspects of migrants' incorporation models. Contemporary labour migration is a unique form of human mobility which has a big impact on the social and economic sectors of the state. It also affects individual migrants and their families regardless of residence. Therefore, migrants' status determines their interaction with the receiving society, their level of integration, and their participation in public life.

In the context of a theoretical background of migration theory and migration practice

in Lithuania, the connection between human mobility, the structure of the labour market, and the country's economic development was taken into consideration. On the basis of the analysis of labour migrants' status and integration practice, the article deals with migrants' social characteristics, the theoretical background of incorporation models as well as with society's attitudes towards them. Considering the analysis of society's attitudes towards migrants and factors of migration policy formation, the article also presents fragments of public discourse.

Dalia STAPONKUTĖ

Mažaraštis–mažakalbis–mažareikšmis: graikai vs lietuviai

Sugalvojusi temą ne iš karto supratau, kad neapsieisiu be nuorodų į savo vertimų patirtį. Ne tik patirtį, bet ir išgyvenimus, kuriuos ne kartą esu pavadinusi kultūros vertimu „į save“ ir „iš savęs“. Ne iš karto suvokiau, kad antroji-papildančioji temos dalis „graikai versus lietuviai“ atskleis mano negalėjimą supriešinti šių dviejų erdvių, ir man teks rinktis pasakojimą apie vieną iš jų, tą, kuri šiuo metu yra arčiau manęs, tai yra – graikišką. Tai netgi privertė mane suabejoti lyginamuoju principu ir plačiai paplitusiu teiginiu, kad pažinimas ateina per palyginimus. Įtariu, kad viskas prasideda nuo pasakojimo apie save, ir pasakojime natūraliai atsiveria tai, kaip pasakotojas jaučiasi, kaip jis save įsivaizduoja ir pavaizduoja, išsiverčia ir, pagaliau, kuo pasakojimui sruvenant virsta.

Roman Jakobson įvardija tris galimus vertimo būdus: vertimas iš vienos kalbos į kitą (interlingual); vertimas tos pačios kalbos erdvėje (intralingual); ir vertimas iš vienos ženklų sistemos į kitą (intersemiotic). Tai leidžia pažvelgti į vertimą įvairiapusiškai ir kalbėti apie mažaraštystę kaip reiškinį, tiesiogiai susijusį su vertimu, o tiksliau – kultūros vertimu. Tai gi, pasitelkusi pavyzdžius iš graikų literatū-

ros ir kultūros, bandysiu pavaizduoti vertimą: kaip socialinė jausena virsta tekstu (iš savęs) ir kaip tekstas virsta socialine jausena (į save). Kurią vertimo kryptį besirinktume, atliekame veiksmą, kurio padarinius galima įvardyti kaip perkodavimą ir perkūnijimą. Šiuo atveju vertimas man būtų įdomus ir kaip *įsivaizduotino* virtimas socialiniu faktu, įkūnijančiu ir sykiu žadinančiu naujas socialines jausenas. Vienas post-kolonijinių mąstytojų Arjun Appadurai, apibendrindamas postkolonijinės tikrovės reiškinius, teigia, kad *įsivaizduotina* šiandien kaip niekad tapo socialiniu veiksmu. Tai persmelkia mūsų kasdienybę, viziją apie save ir Kito santykį su mumis. Visa tai – šis vertimas vienos kultūros erdvėje – daro įtaką kultūrinei tapatybei, nes nuolat kvestionuoja jos ribas ir galimybes, sakyty Lawrence Venuti. O štai Alphonso Lingis galbūt sakyty, kad kultūros vertimas pirmiausia yra istorijos rašymas, o mūsų dabarties prasminiai ryšiai, pavyzdžiui, mūsų santykis su kalba, pareina nuo praeities prasminių ryšių. Istoriografinė prasme vienokie ar kitokie kultūros reiškiniai neatsiranda be priežasties, jie būna neišvenigiami. Istoriografas juos įvertina, atrenka, sieja, perkoduoja, perkūnija.

Mažaraštis – jis ir mažakalbis, ir mažareikšmis. Tokią graiko savijautą sulig kiekvienu pastaruoju dešimtmečiu, nuo *demotiki* paskelbimo valstybine kalba 1976 metais, lydi vis gilesnis liūdesys ir susirūpinimas dėl savęs kaip tautos, kuri tarptautinėje bendruomenėje šiandien reiškia nedaug. Mažareikšmiškumas graiko sąmonėje sukelia tapatybės krizę ir pasipriešinimą. Visa tai giliai skverbiasi jo vaizduotėn ir tampa jo vaizduotės augintiniu. Vaizduotė priverčia graiką blaškytis tarp dviejų istorinių kraštutinybių – antikos, iš kurios jis godžiai siurbia kūrybinę ir gyvybinę energiją, ir šių laikų, kurie jam kelia nepasitenkinimą, nes antikos laikų didybės šviesoje priverčia jį jaustis... *bonsu*, mažyčiu dekoratyviniu medeliu. Tai sunkus istorinis jausmas, beveik neviltis, kuria jis norėtų dailintis su kitais, tačiau nemoka, o gal nenori, nes yra išdidus. Graikas mato upę, bet galvoja apie jūrą, sako Achileas Kyriakides, siūlydamas žavų esė „Bonsas“ (2005) apie mažareikšmio žmogučio, graiko jauseną:

Keturiasdešimt trejų metų. Nevedęs. Dirba siuvelykloje. Siuvelykla priklauso vienam iškiliam žydui, ji įsikūrusi senos stijos gale, iš dešinės. Dirba aštuonias valandas per dieną, šešias dienas per savaitę. Kiekvieną dieną, vienuoliktą valandą, daro pertrauką priešpiečiams. Suvalgo atsineštą iš namų sumuštinį. Jo namai – dviejų kambarių butas. Vieno kambario langai išeina į gatvę. Gatvė prasideda nuo stoties, suka pro Didžiąją biblioteką ir po penktos sankryžos keičia pavadinimą. Žmogaus vardas eilinis. Jo vakarai irgi eiliniai. Žiemą anksti sutemsta, tačiau jam tai labiau patinka nei grįžti namo blizgančiam nuo prakaito. Įeina į namus, užsideda lempą, atsisėda į vienintelį namų krėslą prie lango viename iš dviejų kambarių, kurio langai išeina į gatvę. Gatvė prasideda nuo stoties, tačiau tai jau minėjome. Stotis – pilkas metalinis pastatas, kaip ir visos stotys, pilkos ir metalinės. Joje jis išlipo prieš dvidešimt metų. Tie metai praėjo... Meilės jis nepažino. Vis dar vaikšto į

gatvę, kur renkasi merginos, du sekmadienius per mėnesį, dabar jis nusižiūrėjo Niną, iš delio namo su trim laiptais prie įėjimo, šlubą. Nina tai žino. Ji puošiasi prieš jį ir vadina savo vaikiną. Po to vėl–gatvė, kiti žmonės, skubota eisena, prakaitavimas, trys aukštai uždusūs, raktas drebančioje rankoje, šaltas vanduo liejasi duše ir nuteka laistyti miesto. Šaltas vanduo, kuris nuplauna prisilietimus ir bėga laistyti miesto. Miestas auga... Kiekvieną rytą, eidamas į siuvelyklą, praeina pro kino teatrą su afišomis be šviesų. Vakare, kai grįžta, afišos šviečia. Tik vakare jis apeina raudoną kilimą, iškišusį liežuvių ant šaligatvio. Už dviejų šimtų trisdešimt dviejų žingsnių – jo namai. Vieną sekmadienį jis nutarė nueiti į kiną. Jam nepatiko, kai užgeso šviesos ir pasirodė arkliai. Paskui šaudė. Jis išėjo...

Prieš tai, kai jį iškviatė į policijos skyrių, jis lankėsi ten viso labo du tris, o gal ir vieną kartą, sulaukęs aštuoniolikos. Tada jam išdavė asmens pažymėjimą. Antras kartas buvo tada, kai reikėjo pažymėjimą pakeisti, po dešimties metų, nes veidas iš nuotraukos nebežiūrėjo į ateitį taip naiviai. Trečias kartas gal ir buvo, tačiau jis nepamena. Nepamena net, kaip išgirdo durų skambutį. Reikėjo keleto sekundžių, kol susiejo durų skambutį ir paskutinį žmogaus apsilankymą jo namuose, tai buvo prieš dešimtį ar daugiau metų: telegrama. Dvi dienas jo nebuvo darbe dėl laidotuvių; už tai atidirbo du sekmadienius. Stovėdamas prie tėvo, gulinčio karste, apžiūrėjo velionio švarko trūkumus... Dabar vėl skambutis, tačiau ne dėl mirties. Jis atidaro, ir policininkas įteikia jam kvietimą į skyrių. Nusprendžia kitą dieną nueiti. Policijos skyrius – tai namas iš geltonų plytų. Parodo kvietimą, tačiau niekas nekreipia dėmesio, vėl parodo, ir vėl nieko. Vienas jam linktelėjo, kad sėstųsi ant suolo ir palauktų... Policininkas kreipiasi į jį „jūs“, „jūsų“. Gerbia jį – visas šis daugiskaitos švaistymas neturėtų būti beprasmis. Mergaitė dinga parke, parke prieš stoją, gal jis ką nors matė? Pirmą kartą kažkam jo

prireikė. Pirmą kartą jis gali padėti, prisidėti, padovanoti iš viso savo gėrybių pertekliaus tiesą... Paskui jį nuveda į kambarį. Kambaryje yra kiti. Kiti – tai piliečiai. Piliečiai stovi atsirėmę į sieną. Visi jie panašaus amžiaus, daugiausia vyresni. Vienas droviai laiko rankose šalną. Jis rankose nieko neturi. Paprašo jo eiti prie jų, jie pasislenka, siena šalta. Tada atveda moterį... Ji išsigandusiomis akimis apžiūri stovinčius prie sienos, dar ir dar kartą, ir savo pavargusioje atmintyje bando susieti vieną iš veidų su vyru, kuris paėmė mergaitę už rankos ir nusivedė į krūmus, ir tą akimirką jis pakelia akis ir jai nusišypso, ir jo žvilgsnyje matyti visas jo gyvenimas šiltnamyje, su parko suoleliais, chroniška sloga, tarnybine ištikimybė, jo žvilgsnyje matyti stiprus noras, kad kažkas jo panorėtų, išklaustų ir pasidalintų su juo kaltės jausmu... Moteris parodė jį.

Be minėtos teksto nuotaikos jame jaučiu belaikiškumą ir bevietišumą. Tai du graikiškai erdvei būdingi ypatumai, kurių negaliu nepaminėti. Graikija – belaikė ir bevietė. Ieškanti, nomadinė ir nostalgiška erdvė. Nostalgija persmelkta vieta tarsi niekuo tavęs neįpareigoja ir pati neišpareigoja, pabrėždama tavo laikinumą ir sunkindama egzistencinį liūdesį. Graikijos nepavadinsi liūdna, ji stengiasi linksminti ir linksmintis, ir vis dėlto laikinumas joje akivaizdus kaip niekur kitur. Prarasto laiko ir vietos jausmas taip sulėtina laiką, kad esi priverstas susimąstyti apie savo ir kitų mirtingumą ir neretai – savo nesvarumą. Šis „nesvarumo“ jausmas vienus verčia kurti, kitus – vartoti. Lingis guodžia, kad šių laikų pasauliui labiau reikalingi vartotojai, nei gamintojai. Tačiau Lingio tekste tai nuskamba kaip daug žadanti vizija, kaip mainų būtinybė, sudaranti žmonių bendravimo ir bendrumo esmę. Apmąstant graikus, man peršasi mintis, kad jie – apsigimę prekeiviai – sunkiai įveikia prarają tarp savęs ir mainų būtinybės. Jiems ne tiek svarbu parduoti, kiek būti prekiaujančiais. Ta stipri atsiskyrėliško anarchizmo apraška

juose gilina prarają tarp kalbos ir kalbėjimo, politikos ir politikavimo, rašybos ir rašymo, istoriografijos ir istoriomanijos, tarp nostalgikai rašančių ir nieko neskaitančių... Lingis sako, natūralu, kad šiuolaikiniame žmoguje nuolat atgimsta pojūčiai, skoniai, instinktai ir svajonės iš priešistorinių laikų, kad žmonės ir tautos nebūtinai turi jaustis, ar tiesiog būti gimusios „savo laikmetyje“, kad visi mes turime ryškių ar mažiau pastebimų atavizmų ir atgyvenų. Graikų atveju, istoriją pavadinti atavizmu ir atgyvena būtų neteisinga, net jei šiame teiginyje būtų dalis tiesos. Graikų atveju, tokia mintis turi atvirkštinę prasmę – tai šiuolaikinis graikas yra savo istorijos atavizmas. Mažytė tauta po Akropolio atsidūrė savo istorijos šešėlyje ir užsivertė sau nepakeliamą universaliausią pasaulyje mitų ir vienos seniausių kalbų našta. Galbūt tai ir neduoda graikams ramybės: verčia juos gausiai rašyti, nieko neparašant, daug kalbėti, nieko nepasakant. Istorijos savinimosi aistra, siekis užpildyti kūrybinį vakuumą istorija arba negalėjimas susikurti kritinio atstumo tarp savęs ir savo istorijos – visa tai pareina nuo išgyvenimų, susijusių su mažareikšmio padėtimi. Taip norėtųsi, kad pasaulis mus mylėtų vien už tai, kad esame graikai...

Graikų autorės Eleni Ladia parašytoje novelėje „Moteris su laivu ant galvos“ (2006), atrandu nostalgiją istorijai – civilizacijos ir filosofijos istorijai, Europos istorijai – ir tik ką minėto „susitapatinimo“ su istorija pavyzdį. Rašytoja pasakoja apie Aleksandriją, lygindama helenišką miesto praeitį su „barbariška“ dabartimi. Pasakojimui plėtoti ji renka sapnų erdvę, kurioje abi epochos, ironiška, atrodo netikros, tarsi tų epochų nebūtų, tarsi visa, ką graikai apie save galvoja, pareitų iš sapnų ir svajonių.

Savo sapnų mieste tapau Karpokrato mokine. Įdomu, kodėl mokytoju pasirinkau būtent jį, juk tada mieste klestėjo religinis sinkretizmas ir buvo gausu įvairiausių mokyklų ir mąstytojų?

Gal todėl, kad jo vardas susišaukė su dievybe, su mano mylimu tylos dievu: „Harpokratas... Karpokratas...“

Tais laikais mieste visi kalbėjo mano gimtąja kalba – ir vietiniai, ir atvykėliai. Kur tu dingai, mano gimtoji kalba, viešpatavusi visame pasaulyje? Kas tave sumenkino? Neatimkite mano duonos. Noriu ir arton, ir duonos-„psomi“. Noriu hydor, ir vandens-„nero“... Noriu visko, visų graikiškų žodžių, kiekvieno jo atspalvio, noriu surinkti juos kaip aukso smilteles, kad nė viena neprapultų...

Na štai ir išsipildė mano įnoringa jaunystės fantazija. Vienas iš mano vaizduotės paveikslų tapo tikrove ir mane neramina. Koks šėtonas tada perskaitė mano, svajoklės merginos, kuri gal buvo ragana, mintis ir troškimą: turgus prie mano namų ir visa šalis prigužėjo tikrų svetimšalių. Jie kalba graikiškai su tokia tarme, kurią Poetas eilėraštyje „Vakarų Libijos valdovas“ pavadino „rėžiančiais graiko ausį barbarizmais“.

Sykiu jie garsiai kalba ir savo kalba. Mane tai kurtina.

Tuo metu sapnų mieste Karpokratas gražia graikų kalba tęsia mokymą, primindamas man miesto Poetą: „Visados graži ir skambi tavo graikų kalba...“

Tais laikais daug kas išpažino gnosticizmą, kuris grūmėsi su du šimtmečius bujojančia ir besiskverbiančia į visas gyvenimo sritis krikščionybe. Tačiau dauguma miesto gyventojų nežinojo, kokią tikėjimą rinktis. Tai buvo stebuklų, raganavimų, asketizmo ir paralyžių, graikų filosofijos ir Rytų teologijų knibždėlynas – štai koks buvo mano miesto dvasinis gyvenimas. Ir visa tai atsispindėjo metraščiuose logiškiausio pasaulyje kalba – mūsų, graikų.

Ne, Jėzus buvo ne dievas, o tikras Marijos ir Juozapo sūnus, sakė mokytojas. Dieviška galia jį aplankė todėl, kad jis buvo pats teisingusias iš visų ir vienintelis sugebėjęs nepaklusti valdingiems angelams, įnoringiems blogosios materijos kūrėjams. Logiška, kad Dievas į

žemę nusileisti negalėjęs, juolab, žmogaus pavidalu, ir juolab, pamišėlio.

Taigi Karpokratas pasiūlė išeitį–gnosticizmą, pagal kurį būta dviejų dievų: aukščiausiojo Dievo, kuris nesukūrė blogio, ir Dievo-kūrėjo, vagišiaus, Senojo Testamento dievo, pikto ir kerštingo, kuris pavogė tikrojo dievo sumanymą ir sukūrė pasaulį, panašų į save. Netobulą, kupiną blogio pasaulį. Gnostiko siela Jėzaus pagalba turi susigrąžinti tikrąjį dievą, mokė Karpokratas.

Visa tai buvo pasakojama graikų kalba, o sugrįžus į miestą ir išgirdus kitakalbius, man atrodydavo, kad visi nežinomų kalbų žodžiai virsta graikiškais. Miesto dvasinis gyvenimas buvome mes, graikai.

Visur užuodžiu mūsų pėdsakus, visoje Žemėje, nes esu senas graikiškas šuo.

Eleni Ladia, skirtingai nei Achileas Kyriakides, primena „mažareikšmiui“ šiuolaikiniam graikui apie jo praeities didybę, tačiau, primenu, ji – viena iš nedaugelio graikų autorių, kuri kalba apie istoriją kaip sapnų tikrovę, tarsi klausdama, ar tikėtina, kad antika ištiko mus, šiandienos graikus po Akropolius? Eleni mintis apie visoje žemėje užuodžiamus graikiškus pėdsakus verčia mane pagalvoti apie itin gausią graikų emigraciją ir jos istoriją, istoriją, kupiną likimų, susijusių su ieškojimu savęs ir savo vietos, ir anaip tol – ne vien duonos ir darbo. Tai istorija tautos, pažirusios po pasaulį kaip šimtai Graikijos salų po jūrinę erdvę. Graikai – jūrinė tauta, kuriai suptis ant bangų tapo egzistencine būseną ir neišvengiamybe. Nedaug pasaulyje tautų, kurios emigruoja taip gausiai, kad ilgainiui didžioji jos dalis apsigyvena užsienyje. Man atrodo, emigracija, pirmiausia, yra negalėjimas susitaikyti su savo istorija, ypač, kai ji tokia sudėtinga ir prieštaringa. Emigracija – tai negalėjimas atrasti vietą ne pasaulyje, o savo istorijoje. O galbūt tai – drąsa sukurti istoriją iš naujo ir akibrokštas viskam, kas, regis, neišjudinama ir nepakeičiama. Ta mintis man artima, gal-

vojant apie lietuvių emigraciją („visur užuodžiu lietuvių kvapą“) ... Pagaliau tai – drąsus egzistencinis pasirinkimas, ir, jei atsiranda grįžtamasis ryšys tarsi vaivorykštės arka, turinti natūralių ir išvestinių spalvų, tai jis gali būti puiki dovana Tėvynei.

Ir vis dėlto, kodėl emigranto įvaizdis dažniausiai išsiverčia kaip „mažaraštis“, „mažakalbis“, ir „mažareikšmis“. Toks jis yra, tas emigrantas. Gal todėl nenuostabu, kad gausiai migruojančios tautos kultūra išgyvena „mažaraštystės“ laikotarpius ar epochas. Matyt, tokia yra kaina, o gal – pažadas ateičiai, tačiau, pirmiausia, tai – perspėjimas apie kalbą, kaip svarbiausią kelionės ir tranzito įrankį.

Taigi dvidešimtojo amžiaus pradžios Graikija, atgavusi nepriklausomybę nuo Osmanų imperijos, patiria ekonominę ir politinę dramą. Tai iššaukia gausią emigrantų bangą, o vėliau – po Antrojo pasaulinio ir netrukus po Pilietinio karo – dar vieną emigrantų laviną. Šiandien gerai žinomo Švedijoje ir ten gyvenančio graikų rašytojo Thodoreso Kallifatideso, rašančio švediškai, nuomone, atėjo laikas, kai kultūra (ir literatūra) vis labiau papildė ir ima priklausyti nuo pirmos ir antros kartos emigrantų. Thodoresas Kallifatidesas yra parašęs keletą autobiografinių romanų, kurie susilaukė pripažinimo tiek Graikijoje, tiek Švedijoje. Kaip jam pavyko sutalpinti savyje dvi tėvynes? Viename iš savo esė „Už mano lango – kita Tėvynė“ (2002) jis rašo:

Aš norėjau praplėsti savo pasaulio ribas ir prisijaukinau dar vieną šalį ir kalbą. Tiesa, būna akimirky, kai jaučiuosi joje toks bejėgis ir nuogas, kad negalėčiau lygintis net su savi mi naujagimiu, nes tada galėjau laikytis bent virkštelės. Ir vis dėlto man ramu, nes žinau, kad už lango – dar viena mano Tėvynė.

Kiekvieną šeštadienį, kur bebūčiau, paskambinu mamai į Graikiją. Ją labai pradžiuogina skambučiai iš tolimų ir egzotiškų šalių, pavyzdžiui, Islandijos, kur svečiuojasi. Kartais žinoma pameluoju, kad atrodytu

įspūdingiau, nes taip ir neišmokau būti tikslus ir visiškai atviras. Tikslumas man kelia nuobodulį. Jai – taip pat. Mūsų pokalbiai vyksta pagal nerašytą susitarimą: pirmiausia apsiukeičiame naujienomis apie šeimos narių sveikatą, paskui aptariame kiekvienas savo sveikatą tam, kad pereinume prie jos anūkų, kurie studijuoja ir kol kas nenuvylė.

Įdomu, kas nutiktų, jei prisipažinčiau, kad savęs nepažįstu. Ar gyvenčiau kitaip? Ar būčiau kitas žmogus? Turbūt ne. Juk mūsų gyvenimas priklauso ne nuo susikurtų įvaizdžių apie save, o nuo padėties visuomenėje ir jos keliamų reikalavimų. Kiekviena socialinė-ekonominė žmogaus gyvenimo pakopa verčia jį keistis, todėl dauguma sėkmingųjų stengiasi pateisinti savo sėkmę tuo, kad jie kaip žmonės nepasikeitė. Vienas iš universalių, visuose kraštuose ir kultūrose paplitusių padavimų byloja apie jaunikaitį, kuris net karūnuotas šlovės išlieka paprastas ir nuoširdus žmogus... Milijonieriai, kurie per pietus geria pieną... Ministrai, kurie vaikšto šlapintis pėsčiomis... Iškilios „kino žvaigždės“, kurios lieka ištikimos savo pirmajai meilei... Kodėl mus taip traukia tokie mitai? Nes bijome susidurti su svetimybė savyje ir kituose. Mums sunku keistis ir norime tikėti, kad esame tie patys ir nesikeičiame. Tokia žaidimo taisyklė visais laikais. Priešingu atveju, turėtume išrasti kitas žaidimo taisykles ir atrasti naujų jėgų, kurių mums pristinga. Todėl tikime, kad niekas nesikeičia – nei mes patys, nei kiti. Tai būtų puikus išganymas, jei būtų tiesa.

Mes nesuprantame gyvenimo, kurį gyvename, nes norime suprasti gyvenimą, kurio negyvename. O tai nepaprasta.

Vienų rašytojų namai yra kalba, kitų, anot Orhano Pamuko, rašymas, o Thodoreso Kallifatideso namai, kaip jis sako, jo vaikų tėvynė.

Teodoro mintys apie būtinybę keistis veda mane prie kito, dar pakankamai naujo reiškimo Graikijoje – užsieniečių antplūdžio į Graikiją. Graikas dar nenustojo matyti savęs

emigrantu, o jau turi įsileisti ir priimti kitus. Albanai, Juodosios jūros regiono graikai... Gasmedas Kaplani, albanų rašytojas ir žurnalistas, atvykęs į Graikiją 1991 m. ir rašantis graikiškai, pasakoja apie pirmuosius albanus šiuose kraštuose, apie graikų ksenofobiją ir „sudužusias“ albanų svajones, patekus į emigrantų stovyklą ir supratęs, kad tai – ne „pažadėtoji žemė“, kurios jie ieško. Jo tekstai permelkti emigranto troškimo sugrįžti į savo gimtąją šalį ir negalėjimo šito padaryti. Niekad. „Skrydis tampa antrąja mano prigimtimi, – pasakoja Kaplani, – ir nors aš nuolatos gyvenu ir dirbu šalyje, į kurią atvykau, vis viena, jaučiuosi amžinas pabėgėlis“. Kaplani pastebi, kad albanai, mokydami graikų kalbos, pirmiausia įsisavina žargoną, nes nori kalbėti kaip vietiniai. Rašytojas dažnai pabrėžia, kad graikų žiniasklaida ir valstybinės įstaigos neleidžia albanui pamiršti, kad jis yra užsienietis ir „mažareikšmis“. Pirmiausia jis – vagis ir žudikas. „Alvane alvane, den tha eisai Ellinas pote“, (Albane, albane, tau neduota būti graiku) skanduoja graikai stadionuose, per futbolo varžybas. Neigiamas alba-

no įvaizdis Graikijos žiniasklaidoje, Kaplani nuomone, susijęs su istorine graikų atmintimi, kurioje graikas tebemato save skurdžiu emigrantu svetur. Šiandien graikas norėtų pamiršti „Amerikos svajonę“, o albanai savo skurdžia, pietietiška išvaizda jam primena jį patį prieš pusšimtį metų. Dvidešimt pirmojo amžiaus graikas jaučiasi europietis ir nenori prisiminti niūrios praeities. „Viena iš mūsų blogybių, kad mes pernelyg primename vietiniams juos pačius“, – sako Kaplani.

Graikijoje gimusių albanų karta susiduria su dar viena įtampa: teisėtai reikalaudami lygių teisių su graikais, jie sukuria konfliktą, nes albanas graiko sąmonėje tebėra laikinas atvykėlis... Emigrantai neturi teisės perrašyti mūsų istorijos... tačiau, klausia Kaplani: *nejaugi atmintis – negyva atmintinė? (I mni-mi einai mnima?)*... juk ji turėtų būti besikeičiančio identiteto pagalbininkė ir kūrėja...

Atmintis galėtų būti lieptas, nedalomas, stiprus ir nuolat per/kuriamas tam, kad vestų į kitą krantą ir atlaikytų sugrįžtančiuosius. *Atmintis – tai ne atmintinė. (I mnimi den einai mnima)*.

Literatūra:

- Appadurai, Arjun. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
- Jakobson, Roman. "On Linguistic Aspect of Translation." *The Translation Studies Reader*. Eds Lawrence Venuti and Mona Baker. London and New York: Routledge, 2000, p. 113–119.
- Kallifatides, Thodores. *Mia Nea Patrída ekso ap'to Parathyro mou*. Athena: Gavriylides, 2002.
- Kyriakides, Achileas. "Mponsai". *O Kathreftis tou Tyflou*. Athena: Polis, 2005, p. 31–39.
- Ladia, Eleni. *I Gynaika me to Ploio sto Kefali*. Athena: Estia, 2006.

- Lingis, Alphonso. "The Return to, the Return of, Peoples of Long Ago And Far Away." *Angelaki*, 6 (2001): p. 165–175.
- Venuti, Lawrence. "Translation, Community, Utopia". *The Translation Studies Reader*. Eds Lawrence Venuti and Mona Baker. London and New York: Routledge, 2000, p. 468–489.
- Pokalbiai su graikų albanų rašytoju Gashmedu Kaplani, Rodas, Tarptautinis rašytojų ir vertėjų centras, 2006 m. liepa.

LETTERLESS-SPEECHLESS-NOTELESS: GREEKS VS. LITHUANIANS

Comparison presupposes translation and translation presupposes comparison. This essay emphasizes the process of translation that happens within us and around us, i.e., translation 'inwards' and 'outwards' or, in this particular case, translation as cultural perception. Theoretically, my thinking on the matter is rooted in the concept of 'inter-semiotic translation' coined by Roman Jakobson; in Lawrence Venuti's research which reveals challenges of translation to cultural identity; also in Alphonso Lingis's philosophy and his elaboration on 'historiographic thinking'; and in Arjun Appadurai's study of 'the imaginary' as a social act. All these ideas form a rich ground for rethinking the process of 'translation of culture' that is taking new shapes and obtaining new meanings within the context of contemporary globalization and cross-cultural communication.

Referring to Lithuanian translations of literary texts written by Greek authors –

Achileas Kyriakides, Eleni Ladia, Thodoros Kallifatides, and Gashmed Kaplany – I not only express by means of the Lithuanian language various perceptions of 'greekness', but also try to grasp the feeling of similarity between these two cultural spaces. To achieve this effect, I choose to speak here of the phenomenon of 'greekness' as perceived by Greeks themselves. The literary texts as cultural facts help me to reveal that self-perception of oneself as 'letterless-noteless-speechless' emerges as a result of the translation of culture. It also significantly involves 'the imaginary' – an imaginative relationship with history, with contemporaneity, with the foreignness, with the other, and with the larger notion of 'home' in general. It seems that memory and self-perception of neither people is a simple memorial. It is an ongoing process of inside/outside translation.

Tomas BALKELIS

Karo pabėgėlių krizė ir etninis konfliktas Lietuvoje 1939–1940 metais

Straipsnis skelbtas: *Contemporary European History*, Vol. 16, Nr. 4, 2007

Antrasis pasaulinis karas, prasidėjęs Hitlerio ataka prieš Lenkiją 1939 metų rugsėjį, sugriovė paskutines taikos Europoje viltis. Žaibiškas iš dviejų pusių nacių ir sovietų užpultos Lenkijos sunaikinimas, kuris tapo įmanomas po Ribentropo–Molotovo pakto pasirašymo, be kitų pasekmių sukėlė ir humanitarinę pabėgėlių krizę, kurią iškart pajuto Lenkijos kaimynės. Šimtai tūkstančių Lenkijos civilių gyventojų ir kariškių traukėsi nuo okupantų kariuomenių į Slovakiją, Rumuniją, Vengriją ir Lietuvą, ieškodami jose taikaus prieglobsčio. Pirmosios karo savaitės šiuos Lenkijos piliečius pavertė benamiais pabėgėliais.

Šis straipsnis – apie karo pabėgėlių krizę rytų Lietuvoje, kurioje prisiglaudė maždaug 27,000 bėglių iš Lenkijos.¹ Nedidelei ir agresyvių kaimynų dar labiau sumažintai Lietuvai – 1939 metų kovą Vokietija atplėšė Klaipėdos kraštą – šis karo pabėgėlių atvykimas tapo rimtu iššūkiu.² Lietuvos vyriausybė susidūrė su humanitarine krize, nes bėglius reikėjo apgyvendinti ir pamaitinti. Be to, ji turėjo atlaikyti ir tarptautinį emigracinės Lenkijos vyriausybės Londone, Vakarų sąjungininkų ir Vokietijos spaudimą. Jeigu sąjungininkai

reikalavo karo pabėgėlius globoti, Vokietija ragino nutraukti visus jai priešiškus veiksmus tarp lenkakalbių Lietuvos gyventojų.³

Po Sovietų Sąjungos inicijuoto Vilniaus krašto perdavimo Lietuvai 1939 metų spalį Lietuvos vyriausybė ėmėsi jo politinės, ekonominės ir kultūrinės integracijos. Šią integraciją lydėjo sisteminga *lituanizacijos* kampanija, kurią rėmė didesnioji Lietuvos visuomenės dalis. Jos įgyvendinimą skatino tiek tarpukario priešiškusumas tarp Lenkijos ir Lietuvos, tiek vietinis etninis lietuvių ir lenkų konfliktas.

Karo nublokšti į Lietuvą Lenkijos piliečiai virto karo bėgliais. Tačiau tie, kurie gyveno Vilniaus krašte, pasislinkus valstybinei sienai, atsidūrė kitoje valstybėje, karas juos pavertė politiniais ekspatriantais. Ir karo pabėgėliai, ir tie, kuriems buvo atimtos politinės teisės (taip vadinamieji „ateiviai“), tapo svetimšaliais asmenimis.⁴ Šių abiejų gyventojų grupių *išvietinimai* buvo glaudžiai susiję ir skatino vienas kitą.⁵ Jie nulėmė tai, kad karo pabėgėlių krizė liko vienu iš didžiausių Lietuvos politikos rūpesčių iki pat pirmosios sovietų okupacijos 1940 metų birželį.

Lietuva bandė išlaviruoti šioje sudėtingoje tarptautinėje ir vidaus politikos situacijoje. Tačiau populiarumą prarandantis autoritarinis Smetonos režimas, kurį smarkiai susilpnino 1938 metų Lenkijos ultimatas Lietuvai ir Klaipėdos netektis, sugebėjo sukurti tik kelis trumpalaikius ir neryžtingus vyriausybinius kabinetus. Nors vyriausybė ir bandė susigrąžinti savo populiarumą, skelbdama Vilniaus krašto grąžinimą kaip savo diplomatinę pergalę (jo kaina buvo sovietinių karo bazių atsisiradimas Lietuvoje 1939 m.), pabėgėlių krizė vis labiau destabilizavo politinę padėtį šalyje. Lietuva bandė vykdyti prieštarinę politiką: bandydama padėti pabėgėliams pritraukdama tarptautinę humanitarinę pagalbą, ji tuo pačiu metu stengėsi juos įvairiai kontroliuoti. Pabėgėliai ir praradusieji politines teises buvo skaičiuojami, klasifikuojami, izoliuojami, priverstinai įdarbinami, sekami, perkelti arba net įkalinami. Kitaip tariant, kartu su pastangomis pabėgėliams padėti vyko priverstinis jų „sijojimas“ ir „išakninimas.“ Kaip pamatysime, humanitarinė pagalba taip pat buvo naudojama įgyvendinti valstybės politinius tikslus.

Nenuostabu, kad politinės pabėgėlių nuotikos vaidino reikšmingą vaidmenį šiame procese. 1940 metų kovą Lietuvos vyriausybė atėmė pilietybę maždaug 83 000 lenkų, kurie į Vilniaus kraštą atvyko 1920–1939 metais, tuo pačiu metu ją patvirtindama visiems kitiems krašto gyventojams. Šis sprendimas iš esmės pabėgėlių skaičių padidino iki daugiau nei 100 000, sukėlė Lietuvos lenkų nepasitenkinimą bei neigiamą Vakarų sąjungininkų ir emigracinės Lenkijos vyriausybės Londone reakciją.⁶ Kadangi praktiškai kas ketvirtas Vilniaus krašto gyventojas tapo svetimšaliu, tokia situacija virto grėsminga pačiai valstybei. Ji dar labiau sukiršino vietinius lenkus ir lietuvius. Galiausiai, pabėgėlių krizė tapo istoriniu fonu 1945–1946 metais įvykusiam priverstiniam daugiau nei 196 000 lenkų perkėlimui iš Sovietinės Lietuvos į Lenkiją.⁷

Šiame darbe Lietuvos politika išvietintųjų gyventojų atžvilgiu atsiskleidžia oficialiuose dokumentuose, tarptautinių humanitarinių organizacijų raštuose ir vietinėje spaudoje. Tačiau yra daug sunkiau atkurti pabėgėlių patirtis ir jų politines nuotakas. Valstybės tarnautojai, viešojo nuomonė ir tarptautinės humanitarinės organizacijos dažniausiai juos vaizdavo arba kaip bejėges ir todėl globotinas aukas, arba kaip potencialiai pavojingus elementus, kuriuos būtina kontroliuoti. Šiuo straipsniu vis dėlto bandau parodyti, kad ir kaip traktuojami, pabėgėliai negalėjo būti pamiršti. Jie paliko reikšmingą pėdsaką tarpukario, karo ir pokario metų Lietuvos istorijoje.

Pabėgėlių krizės pradžia

Lenkijos pabėgėliai Lietuvoje pasirodė jau pirmąją 1939 metų rugsėjo savaitę. Pirmieji daugiausia iš Gdansko atvyko labiau pasitvirtintys bėgliai. Vietiniai Vilniaus lenkai juos priėmė šiltai ir rėmė – pastarųjų akyse jie buvo pirmosios herojiškos nacių okupacijos aukos.⁸ Rugsėjo vidury Lietuvos pasieniečiai pranešė, kad Lenkijos armijos daliniai pradėjo kirsti Lietuvos sieną. Jie buvo nedelsiant nuginkluojami ir internuojami. Iš viso į Lietuvą atvyko apie 9,500 Lenkijos kariškių. Jie buvo įkurdinti šešiose specialiose stovyklose, kurias prižiūrėjo mūsų kariuomenė.⁹

Vis dėlto didžiausia pabėgėlių banga, daugiausia civiliai su šeimomis ir vaikais, Vilnių pasiekė paskutinėmis rugsėjo dienomis. Jie buvo išvargę ir alkani bėgliai, daugiau negu dvi savaites pėsčiomis žygiavę iš centrinės ir vakarų Lenkijos. Jų pasirodymas pakeitė miesto veidą: anot vieno amžininko, „Vilniuje atsirado benamių, ir butai pabrango.“¹⁰ Vietiniai buvo šokiruoti šių pabėgėlių išvaizdos ir nuotaikų; juos apėmusi panika galutinai sugriovė paskutines viltis, kad Lenkijos armija gali pasipriešinti įsiveržėliams. Šie bė-

gliai buvo sutikti daug šalčiau. Jų gausa viena iš amžininkų privertė Vilnių apibūdinti kaip antrą Varšuvą: „miestas ėmė „varšuvėti“, o kavinės ir visai „suvaršuvėjo“.¹¹ Apibūdinamas pasikeitusį miesto gyvenimą, kitas stebėtojas rašė:

„Kavinėse lenkų vis dėlto nestinga, bet ten retai kas užsisako daugiau nei pusę stiklo juodos kavos, prie kurios prasėdima pusė dienos. Į kavinės varo neveikla, nežinia... Ten drauge su pigiais dūmų verpetais sukasi gandai ir stebuklingos ateities vizijos.“¹²

Gruodžio pradžioje Vilniuje buvo apie 18,000 registruotų Lenkijos karo pabėgėlių, tarp jų – apie 7700 lenkų, 6860 žydų ir 3700 lietuvių.¹³ Tačiau šie skaičiai nevisiškai atspindėjo realybę: Lietuvos valdžios bandymas suskaičiuoti bėglius atskleidė, kad „dauguma užsiregistravusiųjų yra tik tie, kuriems reikalinga parama. Tie, kurie gali išsilaikyti, vengia registracijos, nes bijo, kad registruotųjų sąrašai gali atsidurti sovietų rankose.“¹⁴

Žvelgiant iš vietinių lenkų ir karo bėglių perspektyvos, Lenkijos sunaikinimas ir sovietų atliktas Vilniaus krašto perdavimas Lietuvai buvo tik laikinos karo pasekmės, kurias sąjungininkai anksčiau ar vėliau turėjo ištaisyti. Pabėgėliai ir vietiniai lenkai (išskyrus nedideles išimtis) nesidžiaugė Lietuvos kariuomenės pasirodymu, kuri į Vilnių paradine formuote iškilmingai įžengė spalio 28 dieną.¹⁵ Lenkų akyse Vilnius pasiliko maža neokupuotos Lenkijos salele.¹⁶ Į Lietuvos valdžios simbolius jie žvelgė kaip į nepažįstamus, o lietuvių kalba jiems atrodė svetima, geriausiu atveju – tik vienos miesto gyventojų mažumos kalba.¹⁷

Paskutinis oficialus pabėgėlių skaičiavimas 1940 metų vasarį parodė, kad atvyko apie 27,000 bėglių. Tarp jų – 12 000 lenkų ir gudų, 11 000 žydų ir 3700 lietuvių.¹⁸ Tikėtina, kad galutinis skaičius viršijo 30 000, nes kai kurie bėgliai ir toliau atsisakė registruotis. Dauguma lietuvių pabėgėlių buvo ūkininkai, žydai – prekybininkai, amatininkai ir

laisvųjų profesijų atstovai. Dauguma lenkų „buvę valstybės tarnautojai su savo šeimomis, o kai kurie – visuomenės veikėjai bei laisvųjų profesijų atstovai.“¹⁹ Pamažu didėjantis užsiregistravusiųjų skaičius liudijo valdžios pastangas kontroliuoti pabėgėlius ir prastėjančią šių materialią būklę. Tiems, kurie nesugebėjo užsiregistruoti iki 1940 metų sausio 20 dienos, grėsė kalėjimas iki šešių mėnesių. Be to, tik užsiregistravusieji galėjo tikėtis oficialios humanitarinės paramos.²⁰

Parama kaip valstybės strategija?

Netikėtai nublokšti karo, pabėgėliai greitai patyrė humanitarinę krizę. Vilnius, kuriame prieš karą buvo apie 210 000 gyventojų (1937 m.), nepajėgė absorbuoti 30 000 atvykusių gyventojų, nes karas sujaukė miesto ekonominį gyvenimą.²¹ Nors keli pasiturintieji galėjo išsilaikyti savo santaupomis, daugumos bėglių laukė skurdas dėl staigaus zloto nuvertėjimo. Beveik 12 000 pabėgėlių galėjo išgyventi tik paramos dėka.²² 1939 metų lapkritį Amerikos *Joint Distribution Committee* (JDC) atstovas pažymėjo, kad pusę iš 12 000 žydų pabėgėlių maitina įvairios žydų paramos organizacijų virtuvės.²³ Bėgliams itin trūko žieminių rūbų: anot jo, „šiandien Vilniuje pabėgėlius galima atpažinti iš jų dėvimų lietpalčių.“ Savo kreipimesi į Lietuvos vyriausybę jis padarė išvadą, kad vietinės šalpos institucijos nesugebės sušelpiti pabėgėlių be užsienio paramos.

Iš pradžių pabėgėlių globos pastangos buvo neformalios, spontaniškos ir gana decentralizuotos. Rugsėjo mėnesį pirmąją bėglių grupę priglaudė Vilniaus krašto Sovietų karo komisariatas, o vietinės lietuvių, lenkų ir žydų organizacijos bandė pasirūpinti savo tautybės bėgliais. Didžiausia iš šių institucijų buvo kairiosios pakraipos lenkų *Komitet pomocy uchodźców*: jame daugiau nei šešias-

dešimčiai darbuotojų vadovavo mieste gerbiamas advokatas I. Zagórkis.²⁴ Komitete dirbo visų pagrindinių miesto etninių grupių atstovai. Tai buvo vienintelė globos organizacija, kuri rūpinosi visų tautybių bėgliais. Be to, į Vilnių vesti derybų su Lietuvos valdžia savo atstovus netrukus atsiuntė ir kelios didelės tarptautinės globos agentūros: minėtasis JDC, Tarptautinis Raudonasis Kryžius (TRK) ir Hooverio komitetas.²⁵

Lietuvos vyriausybė nesitikėjo tokio masto humanitarinės krizės. Jos prioritetas buvo greita administracinė ir ekonominė Vilniaus krašto integracija. Šie tikslai atspindėjo sprendime kai kurias vyriausybės įstaigas perkelti į Vilnių dar spalio ir lapkričio mėnesiais, o mieste atidaryti didžiausių maisto pramonės koncernų *Maisto* ir *Pieno centro* vietinius skyrius, kad būtų užtikrintas gyventojų aprūpinimas maistu.²⁶ Susidūrusi su ilgomis eilėmis prie savo parduotuvių, vyriausybė netrukus įvedė maisto korteles.²⁷

Nepaisydama ekonominių sunkumų, pirmuosius du mėnesius Lietuvos vyriausybė vietinius vilniečius bandė patraukti į savo pusę. Daug žydų ir gudų į Lietuvos kariuomenės pasirodymą miesto gatvėse žiūrėjo gana palankiai, ypač po represinės sovietų politikos rugsėjį ir pirmoje spalio pusėje. 1939 metų Vėlinių metu Lietuvos kariai prie Pilsudskio kapo Rasose pastatė net savo garbės sargybą. Anot vieno lenkų amžininko, šiuo žingsniu buvo ketinama „laimėti lenkų visuomenės palankumą.“²⁸

Pabėgėlių krizės rimtumą liudijo ir tai, kad Vidaus reikalų ministerijoje buvo įkurtas ir Karo pabėgėlių departamentas.²⁹ Gruodžio vidury Užsienio reikalų ministerijos įgaliotinis Vilniuje, A. Staneika, paragino vyriausybę į savo rankas skubiai perimti visą pabėgėlių globos kontrolę.³⁰ Tuo tarpu vyriausybė priėmė bendrą Tarptautinio RK, JDC ir Hooverio komiteto pasiūlymą pabėgėlių globai skirti maždaug \$100 000 per mėnesį su sąlyga, kad Lietuva pridės \$50 000.

Kokie motyvai Lietuvą paskatino skubiai priimti šį pasiūlymą? Anot vieno oficialaus dokumento, skirto Ministro pirmininko pavaduotojui K. Bizauskui:

„Į šį dalyvavimą vyriausybė nežiūri kaip į leidimą pinigų atbėgėliams šelpti, bet kaip į labai naudingą ekonominę operaciją, kurią būtų galima ... prilyginti eksporto premijoms. Jau vienas galimumas gauti per metus apie 7,2 milijono litų tvirtos užsienio valiutos turėtų nemažos reikšmės mūsų ūkiui... Šalia to, oficialus Lietuvos dalyvavimas ... atbėgėlių šelpime būtų ir politiniai naudingas jos prestižui ir geram vardui užsieniuose.“³¹

Taigi be humanitarinių motyvų, ekonominė nauda ir užsienio politikos nuostatos nulėmė sprendimą priimti tarptautinę humanitarinę paramą.

Vyriausybei tarptautinio šalies prestižo išbandymu netrukus tapo tai, kad sąjungininkai sužinojo, jog Lietuvoje kuriamos koncentracijos stovyklos karo pabėgėliams. 1939 metų gruodžio 9 dienos Lietuvos Pabėgėlių įstatymas numatė tokias stovyklas, kaip priemonę kontroliuoti „pabėgėlius, keliančius pavojų viešajai tvarkai.“³²

Tokios stovyklos, kaip Žagarėje, tapo Lietuvą kompromituojančiu dalyku.³³ Vyriausybei kėlė rūpestį tai, jog, pavyzdžiui, anglų radijas pranešė, kad „Lietuva žada grūsti visus lenkų atbėgėlius į koncentracijos stovyklas.“³⁴ 1940 metų balandį Lenkijos emigracinė vyriausybė Londone paskelbė, kad lenkų gyventojų padėtis Vilniaus krašte yra tragiška. Tuo tarpu Tarptautinio RK prezidentas, Maxas Huberis, viešai apkaltino Lietuvą, kad pastaroji „vykdo teroro politiką prieš savo pabėgėlius.“³⁵

Šio skandalo įkarštyje Lietuvos Raudonasis Kryžius (LRK) išreiškė susirūpinimą vyriausybei dėl to, kad vietinėje spaudoje daugiau dėmesio skiriama baudžiamiesiems Pabėgėlių įstatymo aspektams, o ne valdžios pastangoms rūpintis pabėgėliais.³⁶ LRK direktorius, I. Jurkūnas-Šeinius, paragino vyriausybę

sutramdyti tuos, kurie remia vien etninių lietuvių globą ir patarė „tuo tarpu sustabdyti koncentracijos stovyklų pabėgėliams statybą.“³⁷ Vyriausybė atsiliepė sumažindama antilenkišką propagandos kampaniją spaudoje ir pakeisdama koncentracijos stovyklų pavadinimą į „priverstinio darbo stovyklas.“³⁸ Šie pasikeitimai pabėgėlių politikoje įvyko ir dėl to, kad Lietuva sutiko priimti tarptautinę humanitarinę paramą, pažadėjusi skirti \$75 000 per mėnesį pabėgėlių globai.³⁹

Iki 1940 metų kovo Lietuvos RK, kuris sausį tapo pagrindine oficialia karo pabėgėlių globos įstaiga, iš viso gavo aštuonis milijonus litų (\$1360 000) humanitarinės paramos. Iš jų amerikiečių JDC skyrė apie tris milijonus, Hooverio komitetas – 800 000, o kitos įvairios britų agentūros apie 1,2 milijono litų. Lietuva skyrė daugiau nei 2,5 milijono litų.⁴⁰

Taigi ekonominiai ir tarptautinės politikos motyvai lėmė tai, kad Lietuva sutiko priimti tarptautinę humanitarinę pagalbą, skirtą Lenkijos pabėgėliams. Pabėgėlių krizės tapimas tarptautinės pagalbos misija pagerino Lietuvos kaip neutralios valstybės tarptautinę reputaciją. Ji patvirtino šalies neutralumo politiką ir padėjo išlaikyti nelengevą pusiausvyrą tarp agresyviai nusiteikusių kaimyninių valstybių ir Lenkijos sąjungininkų Vakaruose.

Krizė gilėja: „ateiviai“

Mūsų politiniam elitui pabėgėlių krizė buvo tik vienas elementas kur kas didesnės svarbos projekte. Tarpukario Lietuvos vidaus politiką ir tarptautinius santykius buvo persmėkusi ir tiesiogiai formavo reali bei tariama Lenkijos grėsmė. Diplomatiniam lygmenyje tai atspindėjo atsisakius pripažinti Lenkijos 1920 metais įvykdytą Vilniaus okupaciją. Vietiniu lygmeniu tai pasireiškė kovojant prieš krašto *polonizaciją*. Buvo dedama daug pastangų pažaboti kultūrinę

ir lingvistinę Lenkijos įtaką Lietuvoje ir net sugriauti socialinius šios pamatus žemės reforma.⁴¹ Nenuostabu, kad tarpukario vyriausybės gyvybingumas priklausė ir nuo to, kiek jos sugeba mobilizuoti viešąją nuomonę kovai su Lenkija. Viešojo Vilniaus vadavimo misija (išreikšta populiariuoju šūkiu: „Mes be Vilniaus nenurimsim!“) tarpukary tapo pagrindine šalies politikos kryptimi.

Todėl nebuvo jokių abejonių, kad vyriausybė bandys integruoti Vilnius kraštą. Pabėgėliams tai reiškė, jog bus bandoma atskirti tautinei valstybei potencialiai lojalius pabėgėlius nuo tų, kurių integruoti neverta ar net pavojinga. Buvo manoma, kad tik tie, kurie yra politiškai patikimi, nusipelnė pilietybės. Kaip pareiškė Vyriausiasis Lietuvos įgaliotinis Vilniaus krašte, A. Merkys, tik atvykęs į Vilnių 1939 metų lapkritį:

„...Labai sunkus palikimas mums atiteko. Čia, Vilniuje, susimaišė viskas: demoralizuoti buvusios lenkų armijos kareiviai, partizanai, paleisti iš kalėjimų kriminalistai, įvairūs bėgliai iš visų pusių, kurie neturi jokios ateities, avantiūristai, svetimi agentai ... ir t. t.“⁴²

Vyriausybės oficiozas *Lietuvos žinios* pasiūlė panašų padėties vertinimą ir paragino imtis veiksmų:

„Pagaliau reikia tuojau išsiaiškinti, kas vietinis gyventojas, o kas atėjūnas. Vienas mastas reikia taikyti vietiniams žmonėms, kurių gyvenimas turės būti patikrintas valstybės, ir kitas mastas taikomas atėjūnams: karo pabėgėliams, importuotiems iš Lenkijos gilumos... Šios rūšies žmonės tegali būti traktuojami kaip internautieji ir turi būti izoliuoti nuo vietos gyvenimo bei jo sąlygų formavimo, nes tai yra svetimas elementas, kuris, beje, gali būti ir labai pavojingas.“⁴³

Šią viešąją kampaniją lydėjo intensyvi Vilniaus *lituanizacija*. Lietuvių kalba tapo vienintele oficialia kalba. Buvo uždarytos lenkų socialinės ir švietimo įstaigos, taip pat ir Stepono Batoro universitetas, iš kurio atleista keli šimtai lenkų profesorių ir tarnautojų. Lie-

tuvos valdžia konfiskavo nemažai pastatų, o lenkiški gatvių ir parduotuvių pavadinimai buvo pakeisti lietuviškais. Miesto policijos pajėgos buvo paleistos, o lenkus valdininkus pakeitė lietuviai. Daugiausia nukentėjo tie lenkų valdininkai, kurie į Vilnių atsikėlė po Želigovskio pučo, 1920 metų spalį. Juos lietuviška spauda pasirinko pagrindiniu savo taikiniu. Anot *Lietuvos žinių*, „bet ne vieni pabėgėliai sudaro sunkiai sprendžiamą problemą. Dar Vilnius turi daug vadinamų galiliešių, kurie pagal Lietuvos įstatymus yra svetimšaliai.“⁴⁴

Netrukus vyriausybė ėmėsi oficialių sankcijų prieš Vilniaus krašto lenkus, kurie į jį atsikėlė tarp 1920 ir 1939 metų. Oficialiai jie buvo priskirti „ateivių“ kategorijai, pabrėžiant jų svetimumą Lietuvai. 1940 metų kovo 20 dienos įstatymas jiems atėmė bet kokias Lietuvos pilietybės viltis. „Ateiviai“ privalėjo registruotis kaip karo pabėgėliai, tačiau skirtingai nuo pastarųjų, jiems išduoti rezidencijos leidimai draudė gauti oficialią paramą.⁴⁵ Be to, jiems buvo uždrausta laisvai keliauti, įsigyti nekilnojamo turto, įsidarbinti (išskyrus žemės ir miškų ūkiuose) bei priklausyti bet kokioms politinėms organizacijoms. Įstatymiškai ši gyventojų grupė buvo prilyginta svetimšaliams.

Lietuvos RK 1940 metų vasario mėnesio duomenimis Vilniaus krašte iš viso buvo apie 150 000 šių „ateivių“, iš kurių dauguma (83 000) gyveno Vilniuje.⁴⁶ Maždaug du penktadaliai buvo darbininkai, ketvirtadalis sudarė buvę Lenkijos vyriausybės tarnautojai ir laisvųjų profesijų atstovai, o likusieji buvo geležinkelio tarnautojai, mokytojai, paštininkai ir pensininkai.⁴⁷ Buvo atleista maždaug 7000 lenkų valstybės tarnautojų, o 12 000 prarado darbus „dėl įvairių priežasčių.“ Taigi netrukus prieš pirmąją sovietų okupaciją Vilniuje buvo apie 100 000 vadinamųjų „ateivių“, iš jų 85 000 lenkų, 10 000 žydų ir 5,000 gudų ir rusų.⁴⁸

Tarptautinėje praktikoje tokių drastiškų priemonių taikymas gyventojams, daugiau

nei dešimt metų išgyvenusiems vienoje vietoje, buvo prieštaringas žingsnis. Tačiau Lietuvos vyriausybė į tai nekreipė dėmesio. Vyriausybei skirtoje slaptoje ataskaitoje Lietuvos RK rašė:

„Prie mūsų vietinių, šiaip nekaip nusiteikusių lenkų ar sulenkėjusių, toks staigus priedas [100 000 „ateivių“] tai nepaprastas Lietuvai apsunkinimas. Jei Lietuva būtų didesnė, turtingesnė ir stipresnė valstybė, tai tokį nemalonų, alkaną, nieko neprodukuojantį, o nepastovų ir nekantraujantį įnašą dar gal galėtų resorbuoti. Tai mums per daug gerai pažįstamas ir visu kuo kenksmingas kūnas, kurio lietuvių tauta iš tolo neturėtų prisileisti.“⁴⁹

Vyriausybė manė, kad „ateiviai“ yra kur kas pavojingesni Lietuvai nei karo pabėgėliai. Pastarieji laikyti prastai organizuotomis, benamėmis karo aukomis, o „ateiviai“ sudarė „išisaknijusią“ ir glaudžią bendruomenę, kuriai priklausė daug lenkų inteligentijos, puoselėjančios priešišką Lietuvos valstybei. Anot vienos slaptos ataskaitos, „ateiviai lenkai jaučiasi čia jau kaip namie ir daug kas jų turi tvirto įsitikinimo, kad Lenkijos atžvilgiu tebeina dideles pareigas.“⁵⁰

Lietuvos Slaptoji policija (Saugumas) atidžiai sekė politines lenkų nuotaikas Vilniuje. Tarp vietinių lenkų ji nustatė keturias pagrindines grupuotes.⁵¹ Pirmoji grupė buvo gausiausia, jai priklausė daug asmenų, neturėjusių jokių formalių ryšių su buvusia Lenkijos valstybe. Jie būrėsi aplink laikraščius *Gazeta codzienna* (10 000 prenumeratorių) ir *Nowe słowo rolnicze* (12 000). Anot Saugumo, „šie asmenys yra pagrindinis mūsų politikos tikslas.“ Antrajai, mažesniajai, grupei atstovavo *Kurjer wilenski*. Daugelis jos narių buvo lenkai buvę valstybės tarnautojai ir universiteto dėstytojai. Šie buvo laikomi „politiškai nepatikimais.“ Saugumas manė, kad trečioji grupė, „ateiviai“, „politiniu atžvilgiu Lietuvos valstybei yra nepalankiausia... tinkamomis sąlygomis iš šio elemento gali susiorganizuoti ir karinio pobūdžio prieš

Lietuvą nukreipta jėga. Todėl šis elementas yra tvarkytinas nebe politinėmis, o policinėmis priemonėmis.“ Paskutinei ir mažiausiai grupei priklausė karo pabėgėliai lenkai, kurie „nesudaro jokio politinio objekto ir yra sutvarkomi vien techninėmis ir policinėmis priemonėmis.“⁵²

Ankstyvaisiais 1940 metais Vilniuje taip pat veikė maža grupelė, susiformavusi aplink profesorių Michalą Römerį, plačiai žinomą kaip Lietuvos valstybės patriotą ir Lietuvos lenkų gynėją. Jis įkūrė nedidelį diskusijų klubą, kuriam priklausė grupė inteligentų, tarp jų – kai kurie senieji Vilniaus autonomistai (*krajowcy*) bei lietuvių inteligentai (Krėvė-Mickevičius, Jurgutis bei Veleckas). Šio klubo nariai manė, jog vietiniai lenkai turėjo atskirą tapatybę (*tutejszosc*), „Lietuvos politikos tikslas turėtų būti ne iš karto paskirstyti žmones tautybėmis, o duoti progos visiems tapti lietuviais ne tučtuojau tautine, bet pirmiausia valstybine prasme.“⁵³ Deja, ši grupė beveik neturėjo savo pasekėjų. Vyriausybė nekrepė dėmesio į jų siūlymus pabėgėlių krizę spręsti liberalesniais būdais.

1940 metų pradžioje „ateivių“ materialinė padėtis tapo kritiška. Netekę darbų ir namų, išleidę santaupas, jie pradėjo masiškai kreiptis pagalbos į įvairias globos organizacijas. Anot Lietuvos RK:

„Lenkų ateivių padėtis yra žymiai blogesnė ir už lenkų atbėgėlių. ...Jų apie 65 000 yra reikalingi didesnės ar mažesnės pašalpos, tai maistu, tai buto nuoma, tai rūbais arba gydymu. Palyginti nelengvesnėje padėtyje yra ir baltgudžiai su rusais. Lengvesnė padėtis yra žydų ateivių, nes jų dirbta amatuose ir prekyboje, nebūta valdininkais. [Žydams] iš užsienių siunčiama žymiai daugiau paramos.“⁵⁴

Lietuvos RK bandė padėti lenkų „ateiviams“ įkurdamas specialų *Lenkams atbėgėliams šelpiti komitetą*, kurį lėšomis aprūpino Lietuvos RK, įvairios britų globos organizacijos ir emigracinė Lenkijos vyriausybė veikdama per Hooverio komitetą. Iš viso komitetas

gavo pusantro milijono litų (\$255 000): pusė milijono iš LRK, 800 000 iš Hooverio komiteto ir 200 000 iš Lenkijos globos organizacijos Didž. Britanijoje.⁵⁵ Nepaisant to, „ateivių“ globai trūko pinigų. Jurekūnas-Šeinius išpėjo vyriausybę, kad norint išvengti krizės, per mėnesį reikia mažiausiai 300 000 litų.⁵⁶

Lietuvos sprendimas izoliuoti ir atimti pilietybės teisę iš ilgamečių Vilniaus krašto gyventojų jame smarkiai paaštrino pabėgėlių krizę. Dėl šios priežasties 1940 metų pradžioje valstybėje atsirado daugiau nei 100 000 pabėgėlių. Mažai, trapios ekonomikos šaliai jie tapo didele našta. Be to, tokia vyriausybės politika pačių pabėgėlių buvo priimta neigiamai ir skatino jų politinį priešišumą. Pastarasis savo ruožtu dar labiau kaitino dešiniuosius lietuvių radikalus, kurie kaltino vyriausybę, jog ši vykdo per švelnią politiką tarp Vilnijos lenkų.

Etninis konfliktas ir pabėgėlių globa

Po 1939 metų spalio etninis lietuvių-lenkų konfliktas Vilniaus krašte praktiškai pavirto konfliktu tarp Lietuvos valstybės aparato ir lenkų „ateivių“ bei karo pabėgėlių. Vyriausybė karo pabėgėlių krizei suteikė ryškų etninį atspalvį: prieš lenkus, kaip priešišką elementą, griebtasi „kietos rankos“ politikos, tuo tarpu žydų ir gudų pabėgėliai laikyti politiškai neutraliais.

Šią įtampą dar labiau pakaitino ir privertė valdžią imtis drastiškesnių priemonių Lietuvos viešojo opinija. Vyriausybei darėsi vis sunkiau kontroliuoti lietuvių radikalų balsus. Daug jų nesuvokė socialinės ir kultūrinės Vilniaus krašto specifikos. Anot Lietuvos RK direktoriaus Jurekūno-Šeiniaus, daugeliui Lietuvos tarnautojų, kurie 1939 metais iš Kauno atsikėlė į Vilnių, trūko gilesnio daugiakultūrinio Vilniaus gyvenimo supratimo. Jie buvo linkę pritarti radikaliems šūkiams ir veiksams.⁵⁷

Lietuvos nacionalistai rengė pačius radikaliausius išpuolius prieš vietinius lenkus ir pabėgėlius. Dar 1939 metų spalį dešinysis *Lietuvos aidas* įspėjo, jog „Vilniaus lenkai jau sulaukė nurodymų „iš viršaus“ ir tikisi pagal seną Klaipėdos receptą susiorganizuoti atskirai Lietuvoje.“⁵⁸ Viešos organizacijos, tokios kaip Lietuvos karo veteranų draugija, atvirai ragino vyriausybę įkalinti pabėgėlius darbo lageriuose arba priversti dirbti viešuosius darbus.⁵⁹ Vis dėlto priešiškesniausi buvo nusiteikę dešinėsios pakraipos jaunimas. Naujai atidarytas sulietuvintas Vilniaus universitetas tapo įvairių radikalių jaunimo draugijų (tokių kaip *Ramovė*, *Neo Lituania* ir *Geležinis vilkas*) veiklos centru. Jos vykdė „patriotinę veiklą“, kurios esmė buvo „skleisti lietuviškumą tose vietose, kurios labiausiai nukentėjo nuo okupantų propagandos.“⁶⁰ 1940 metų balandžio 7 dieną šių draugijų nariai sukėlė riaušes prieš Vilniaus lenkus: vietiniai gyventojai lietuvių studentų buvo mušami gatvėse ir kavinėse.⁶¹ Net gana nuosaikūs Lietuvos socialdemokratų lyderis, Steponas Kairys, rašė, kad „šis elementas [lenkų „ateiviai“], praradęs savo pusiausvyrą, yra nepataisomai diversiškas. Šiuo metu jis pasirengęs viskam.“⁶²

Nors valdžia atsisakė paklusti lietuvių radikalams, jai darėsi vis sunkiau atsispirti raginimams kietesnei *lituanizacijai*. Ši įtampa geriausiai matėsi per valstybės pastangas organizuoti pabėgėlių paramą – ji vis labiau rėmė tik tas globos agentūras, kurios atrodė politiškai patikimos. Tuo tarpu toms organizacijoms, kurios vykdė labiau nepriklausomą paramos darbą, buvo daromas spaudimas.

Didžiausios valdžios nemalonės susilaukė *Polski komitet ofiarów wojny*, kuriame dirbo keletas garsių lenkų inteligentų (tarp jų žinomiausi buvo profesoriai Pelczaras ir Zwierzchowskis). Šis komitetas Vilniaus krašte turėjo net dvidešimt penkis skyrius.⁶³ Anot vieno pareigūno, jame „yra susispietę žmonės turį tikslą ne tiktai šelpti varginguo-

sius, bet ir vesti ... lenkišką akciją, kurios užduotis yra išlaikyti suburtus lenkus ir ... stiprinti [juos] savo dvasioje.“⁶⁴ Vyriausybė bandė perimti komiteto valdymą ir finansus, į jo gretas įtraukdama kelis Lietuvos pareigūnus. Tačiau lenkų komitetas atsisakė juos įsileisti ir puolė protestuoti centrinėms valdžios įstaigoms Kaune bei užsienyje.⁶⁵ Galiausiai vyriausybė nusprendė jo neuždaryti, tik sumažino vietinių skyrių skaičių ir visiškai perėmė jo finansavimą.

Oficiali parama buvo skirta minėtam *Komitet pomocy uchodźców*, kuriam vadovavo lenkų liberalai I. Zagórskis ir M. Pietrusiewiczzius. Anot vieno valdininko, „jie atrodė visiškai patikimi asmenys.“⁶⁶

Lietuvos valdžia taip pat bandė perimti ir Lenkijos Raudonojo Kryžiaus kontrolę. Tai buvo viena iš seniausių miesto šalpos organizacijų, aktyviai globojusi pabėgėlius. Vietiniai lenkų bendruomenės lyderiai kreipėsi į tarptautines paramos agentūras prašydami pripažinti Lenkijos RK kaip pagrindinę humanitarinę instituciją, šelpiančią lenkų pabėgėlius Vilniuje. Tačiau Lietuva tam pasipriešino, centrine globos agentūra pasirinkdama savo Lietuvos RK. Galiausiai lenkams teko susitaikyti ir su Lenkijos RK, ir *Polski komitet ofiarów wojny* uždarymu.⁶⁷

Vilnijos lenkai, žinoma, nepamiršo tarpukario Lietuvos ir Lenkijos konflikto. Anot lenkų istorikės Lewandowskos, „...lenkai nesuprato naujos valdžios ketinimų ir į juos žvelgė su ... nepasitikėjimu.“⁶⁸ 1939 metų spalio 31 dieną Vilniuje prasidėjo gatvių riaušės, kuriose dalyvavo ir karo pabėgėliai. Lietuvos policija pranešė, kad alkana minia išplėšė kai kurias žydų krautuves, dvidešimt trys žmonės buvo sužeisti, o trys suimti.⁶⁹ Riaušės valdžios atstovų buvo apibūdintos, kaip antisemitinis pogromas. Anot vieno lenko liudininko, jį sukėlė lenkų noras atkeršyti pro-sovietiškai nusiteikusiems žydams.⁷⁰ Kita galima priežastis buvo ta, kad nemažai vietinių žydų pritarė lietuvių atėjimui, o tai

sukėlė lenkų neapykantą. Lietuvos policija į pogromą reagavo gana žaibiškai, išvaikydama ir tuos lenkus, kurie kitą dieną per Visus Šventuosius susirinko norėdami surengti protesto akciją prie Pilsudskio kapo.⁷¹ Vienas lenkų apžvalgininkas situaciją Vilniuje apibūdino šitaip: „lietuviai nesijaučia pakankamai stiprūs, kad Vilniuje imtųsi vykdyti „kietos rankos“ politiką, tačiau tuo pačiu metu juos neramina stiprios patriotinės Vilniaus lenkų gyventojų nuotaikos.“⁷²

Mieste vietinių lenkų interesus gynė apie keturiasdešimt įvairių organizacijų. Tarp jų buvo tokios draugijos kaip *Koła pułkowe*, *Komisariat rządu*, *Związek bojowników niepodległości* ir daugelis kitų, atstovaujančių beveik visoms tarpukario Lenkijos politinėms srovėms. Vieną iš jų, socialistų *Wolność*, kuriai vadovavo Wacławas Zagórskis, įkūrė vien iš centrinės Lenkijos atvykę karo bėgliai.⁷³

Vietiniai lenkai aktyviai verbavo karo pabėgėlius, pastarieji buvo laikomi patikimu ir politiškai lojaliu elementu, kuris nieko neturėjo prarasti. Lenkų radikalai, tokie kaip Jas-treżembskis, Stankiewiczus ir kiti tarp bėglių skleidė aktyvią antilietuvišką propagandą ir kalbėjo jų vardu. 1940 metų sausio ir vasario mėnesiais Saugumas suėmė 168 lenkų pusiau karinės *Organizacja Polska Wojskowa* (OPW) narius. Tačiau jie sudarė tik nedidelę lenkų pasipriešinimo judėjimo Lietuvoje dalelę. OPW buvo puikiai organizuota, turėjo atskirus žinių rinkimo, sekimo, mobilizacijos, radijo ir šifro skyrius. Anot Žepkaitės, ši organizacija veikė „ne tik Lenkijos, bet ir jos sąjungininkių Anglijos bei Prancūzijos naudai.“⁷⁴

Taigi tarp 1939 metų gruodžio ir 1940 metų sausio Lietuvos pabėgėlių atžvilgiu vykdyta politika pradėjo keistis: humanitarinę paramą pakeitė griežta pabėgėlių kontrolė, pateisinta valstybės saugumo reikalavimais. Nors vyriausybė ir bandė išlaviruoti tarp radikalėjančio lietuvių visuomenės dešiniojo sparno ir priešiška nusiteikusios lenkų populiacijos spaudimo, jos politika Vilniaus krašte darėsi

vis represyvesnė. Šis pokytis atspindėjo ir Antano Merkio atstatydinime iš Vyriausiojo Vilniaus krašto įgaliotinio pareigų – lapkričio pabaigoje jį pakeitė Kazys Bizauskas.⁷⁵

Lietuva ieškojo tarptautinio pritarimo savo „kietos rankos“ politikai Vilniaus krašte. Lietuvos diplomatai platino pranešimus kitų šalių ambasadoms ir tarptautinėms paramos agentūroms, spausdami emigracinę Lenkijos vyriausybę ir lenkų pogrindį Vilniuje. *Lenkų Paramos fondo* (Polish Relief Fund) atstovas britas H. F. Andersonas kreipėsi į Vilniuje susirinkusius lenkų žurnalistus ir inteligentus ragindamas „nutraukti visus lietuviams žalingus veiksmus.“⁷⁶ Anot jo, pagrindinis pabėgėlių tikslas turėtų būti „išgyventi ir gauti prieglobstį.“ Jis žadėjo britų vyriausybės paramą Lietuvos vykdomai pabėgėlių politikai, aiškindamas, kad Kaunas pirmiausia siekia palengvinti sunkų pabėgėlių likimą. Lietuvos diplomatas Londone irgi patvirtino, kad Anglija remia Lietuvos norą sutvirtinti savo pozicijas Vilniaus krašte.⁷⁷

Kietesnę Lietuvos politiką taip pat skatino nacistinės Vokietijos spaudimas, kurią vis labiau erzino lenkų pogrindis Vilniaus krašte. Nacių komendantas Rytų Prūsijoje, Erichas Kochas, Lietuvos vyriausybei pareiškė savo nepasitenkinimą Vilniaus lenkų pogrindžio organizacijomis, kurios veikė ir nacių okupuotoje Lenkijoje.⁷⁸

Tas pats Andersonas ragino Lietuvą savo pabėgėlius panaudoti kaip pigią darbo jėgą viešiesiems darbams. Susitikime su vyriausybės įgaliotiniu A. Trimaku, jis pažymėjo, kad „būtų gerai visus ateivius, be buvusiųjų užsiėmimo skirtumo, nepaisant ar kas sargo pareigas ėjo ar profesoriavo, siųsti kelių statyti, ko Lietuvai taip trūksta.“⁷⁹ Andersonas net pasiūlė priverstinai įdarbintus pabėgėlius aprūpinti maistu iš *Lenkų Paramos fondo* lėšų su ta sąlyga, kad Lietuva pasirūpins jų darbo įrankiais ir technine darbų baze. Trimakas pritarė pasiūlymui, motyvuodamas, jog „pigia jėga pasistatysime taip reikalingą Lietuvai

kelių, o ateiviai gausią užsiėmimo, aprimsią ir dar uždirbsią šiek tiek pinigų tabakui.“

Iš tiesų Lietuvos vyriausybė sukūrė priverstinių darbų sistemą. Viena iš tokių darbo stovyklų buvo įkurta Pabradėje, į ją pateko iš Vilniaus deportuoti arba už savo politines pažiūras areštuoti pabėgėliai.⁸⁰ Tuo tarpu Žagarėje tūkstančiai pabėgėlių kasė dolo mitą, laukuose rinko akmenis ir taisė kelius. Lietuva savo bėglius dosniai skolino ir kitoms Baltijos šalims: pavyzdžiui, iš Vilniaus į Estiją žemės ūkio darbams buvo prievarta išsiųsti 1500 pabėgėlių.⁸¹

Krizės pabaiga

Lietuva siekė ne tik „neutralizuoti pabėgėlius politiškai ir sumažinti ekonominę jų paramos našta“, bet taip pat sumažinti jų skaičių.⁸² Buvo siekiama jų repatriacijos, emigracijos ir sistemingo pabėgėlių perkėlimo iš Vilniaus į provinciją. Be abejonės, Vilnius duso nuo pabėgėlių minios, kas sunkino paramos darbą, tuo tarpu pragyvenimas kaime buvo kur kas pigesnis. Mieste siautėjo nedarbas, todėl buvo tikimasi, kad provincijoje pabėgėlius galima bus sėkmingiau įdarbinti. Be to, „ateivių“ iškeldinimu buvo tikimasi pagerinti „saugumo klausimą“ mieste.⁸³

Galiausiai vyriausybė įsteigė daugiau nei penkiasdešimt pabėgėlių stovyklų visoje Lietuvoje. Vien į Žagarės buvo perkelta 2000 pabėgėlių. Jų perkėlimas prasidėjo 1940 metų kovo viduryje. Iš tų, kurie atsisakydavo, Lietuvos RK atimdavo teisę į paramą; be to, jiems grėsė įkalinimas iki šešių mėnesių.⁸⁴ Nepaisant šių prievartos priemonių, pabėgėlių iškeldinimas vyko vangiai – birželio mėnesį į stovyklas pavyko perkelti tik apie 5200 asmenų.⁸⁵

Nenuostabu, kad šie priverstiniai perkėlimai sulaukė neigiamos pačių pabėgėlių, taip pat ir tarptautinės spaudos reakcijos. Daugelis pabėgėlių bandė išsisukti slapstydami arba keisdami gyvenamąsias vietas. Pasilikti

mieste, reikė išsaugoti bent dalelę savo laisvės, anonimiškumo ir bendruomenės paramos. Iš pasyvių paramos priėmėjų pabėgėliai vis labiau virto aktyviais kovotojais prieš represyvią valdžios politiką.

Bandydama sumažinti pabėgėlių skaičių, 1940 metų kovą Lietuva nusprendė išlaisvinti internuotus Lenkijos kariškius, kurie gyveno Vilniaus krašte. Vokietijai ir Sovietų Sąjungai buvo grąžinti tie, kurie prieš karą gyveno jų teritorijose.⁸⁶ Ši repatriacija buvo derinama ir su Vakarų sąjungininkėmis, kurios pritarė repatriacijai, tačiau praktiškai skatino repatriuoti tik savanorius. Anglija ir Prancūzija pasipriešino grąžinimui tų pabėgėlių, kuriuos Wehrmachtas galėjo panaudoti kaip kareivius arba karo darbams. Nepaisydama šio reikalavimo, Lietuva išsiuntė į Vokietiją apie 5000 savo pabėgėlių, tarp jų tik 1500 buvo internuotieji kariškiai.⁸⁷ Lietuvos vyriausybė taip pat bandė į nacių okupuotą Lenkiją grąžinti pabėgėlius žydus. Tačiau Vokietijos pasiuntinys Kaune atsakė, kad jų grąžinimas yra nepageidaujamas („kommt nicht in Frage“). Sovietų Sąjunga priėmė apie 3000 pabėgėlių ir internuotųjų. Galiausiai, Lietuva bandė įtikinti JAV, Švediją, Norvegiją ir Argentiną priimti dalį savo pabėgėlių, tačiau šios šalys atsisakė, motyvuodamos įvairiais savo imigracijos apribojimais.⁸⁸

Vyriausybė taip pat skatino savanorišką pabėgėlių emigraciją, suteikdama jiems būtinąs visas. Kai kuriems žydams pavyko išvykti iš Lietuvos per Latviją ir Skandinaviją į Vakarus arba Palestiną. Tačiau daugeliui lenkų pabėgėlių išvykti per Skandinaviją buvo neįmanoma, nes Skandinavijos šalys Vokietijai pažadėjo nepraleisti lenkų pabėgėlių į Vakarus.⁸⁹

1940 metų gegužės 8 dieną oficialinė *Lietuvos žinios* džiaugsmingai pranešė, kad „Vilniuje daugiau pabėgėlių nebeliko... Vieni išvyko į provinciją, kiti buvo repatriuoti, treči atsidūrė Estijoje.“

Paskutinis taškas šios pabėgėlių krizės istorijoje buvo padėtas prasidėjus pirmajai so-

vietinei Lietuvos okupacijai 1940 metų birželį. Daug pabėgėlių gavo leidimus sugrįžti į Vilnių, tuo tarpu kiti išvažiavo į Sovietų Sąjungą. Pirmoji sovietinė pabėgėlių registracija parodė, kad Lietuvoje vis dar liko apie 18 000 pabėgėlių.⁹⁰ Daugeliui buvo pasiūlyta sovietinė pilietybė. Tų, kurie dėl įvairių priežasčių atsisakė, laukė areštas ir deportacija.⁹¹ Sovietų valdžia tęsė pabėgėlių sijojimo, atrankos ir kontrolės politiką, atimdama pilietybę iš tų, kurie buvo laikomi „klasiniu priešu.“ Taigi kaip pabėgėlių atrankos principą, etniškumą pakeitė klasinė priklausomybė.

Išvados

1939 metais Lietuvoje pasirodžiusi Lenkijos karo pabėgėlių banga Vilniaus krašte sukėlė humanitarinę krizę, kuri sutapo su kitais dramatiškais šalies įvykiais: Klaipėdos netektimi 1939 metų kovą ir netikėtu, sovietų inicijuotu Vilniaus perleidimu Lietuvai spalio mėnesį. Pabėgėlių krizė tapo sunkia našta Lietuvai, kurią buvo galima palengvinti tik priėmus tarptautinę paramą. Paversdama vietinę pabėgėlių krizę tarptautine, Lietuva bandė išspręsti ne vien humanitarinę problemą, bet taip pat pagerinti tarptautinę savo reputaciją bei gauti ekonominės naudos. Vyriausybė pabėgėlių paramą laikė pelningu, mažos rizikos pajamų šaltiniu, kuris gali pagerinti sunkėjančią krašto ekonominę padėtį.

Vis dėlto pabėgėlių šalpa vyriausybei buvo tik antraeilis uždavinys. Pagrindinis jos tikslas išliko kuo skubiau integruoti Vilniaus kraštą. Socialiniu ir kultūriniu aspektu integracija pirmiausia reiškė jo *depolonizaciją* ir *lituanizaciją*, nepaisant to, kad Vilniaus kraštas istoriškai buvo etniškai heterogeniškas. Įsisenėjęs lenkų – lietuvių konfliktas pabėgėlių krizę dar labiau paaštrino, nes lenkai pabėgėliai kaip ir didžiausia etninė mažuma, vietiniai lenkai, buvo laikomi Lietuvai istoriškai priešiškos valstybės atstovais.

Lietuvos sprendimas izoliuoti tuos asmenis, kurie į Vilniaus kraštą atsikėlė tarp 1920 ir 1939 metų (taip vadinamus „ateivius“) dar labiau išplėtė pabėgėlių krizę. Iš esmės vyriausybė pasinaudojo karo pabėgėlių atvykimu siekdama suvesti politines sąskaitas su vietiniais lenkais. Tokiu būdu pabėgėlių krizė tapo politiniu įrankiu sprendžiant vietinį etninį konfliktą. Daugiau nei 100 000 asmenų virto „ateiviais“ po to, kai 1940 metų kovą vyriausybė iš jų atėmė politines bei rezidavimo Lietuvoje teises. Šiuo žingsniu vyriausybė didelę Lietuvos gyventojų grupę praktiškai pavertė pabėgėliais.

Šio proceso metu vyriausybė ir šalies viešoji opinija lenkus pabėgėlius įvardijo kaip „bešaknį“, „nelojalų“, „priešišką“ ir „nepatikimą“ elementą, kurį reikėjo registruoti, sekti, kontroliuoti, filtruoti, izoliuoti, priverstinai įdarbinti arba repatrijuoti. Toks masinis gyventojų išvietinimas kėlė jų nepasitenkinimą ir skatino priešišką politinę veiklą, o tai vyriausybę privertė imtis dar represyvesnės politikos. Todėl nuo 1939 metų gruodžio Lietuva pradėjo vykdyti radikalią politiką, kurios tikslai buvo lenkų pabėgėlių neutralizacija, izoliacija ir repatriacija.

Jeigu iš pradžių pabėgėlių parama buvo tarptautinės reputacijos reikalas, pamažu valstybės kontroliuojama humanitarinė intervencija tapo priedanga, už kurios vyko masinis vietos gyventojų, kurie laikyti politiškai nepatikimais, išvietinimas. Humanitarinės agentūros, kurioms vadovavo Lietuvos RK, tikrino ir sekė pabėgėlių politines nuotakas. Į šalpos centralizaciją ir biurokratizaciją buvo žiūrima kaip į pabėgėlių kontrolės priemonę, kuri gali pagerinti saugumą. Nepriklausomas šalpos darbas buvo traktuojamas kaip pavojingas valstybei. Vis dėlto pastarasis buvo labiau toleruojamas globojant žydų ir gudų pabėgėlius, nes šie laikyti politiškai neutraliais (kaip priešingybė lenkams).

Tuo tarpu daugelis vietinių lenkų ir lenkų pabėgėlių nenorėjo taikytis su nauja politine

padėti. Jų akimis Lietuvos atsiradimas Vilniuje buvo tik laikinas karo epizodas, kurį be abejonės nutrauks Vakarų sąjungininkų pergalė. Vietiniai lenkų radikalai kalbėjo ir veikė karo pabėgėlių vardu bei bandė juos verbuoti į savo slaptas antivyriausybines organizacijas. Emigracinė Lenkijos vyriausybė vedė anti-lietuvišką propagandą užsienyje ir Lietuvoje. Tuo tarpu vietiniai lietuviai radikalai spaudė vyriausybę imtis drastiškų priemonių prieš nelojalius Vilnijos lenkus. Tokioje situacijoje vyriausybės veiklos baras tapo smarkiai susiaurintas. Pabėgėlių krizė valstybę susilpnino ir ekonomiškai, ir politiškai.

Nepriklausomos Lietuvos sunaikinimas 1940 metų birželį nutraukė pabėgėlių kri-

zę. Tūkstančiai buvo repatrijuoti į Sovietų Sąjungą ir Vokietiją, kiti spėjo išvykti į Vakarų arba gavo sovietinę pilietybę. Antrojo pasaulinio karo įvykių sukuryje Vilnius palaipsniui buvo integruotas į Lietuvą. Tačiau ši integracija turėjo nežmonišką kainą. 1939–1940 metais karo pabėgėlių krizės ir etninio konflikto susipynimas tapo istoriniu fonu po karo vykusiam priverstiniam lenkų iškeldinimui iš Sovietinės Lietuvos į Lenkiją. Nors pastarasis gyventojų perkėlimas buvo tik dalinė daug platesnio pokarinio sovietinio Rytų Europos pertvarkymo, Tarybų Lietuvos valdžia pasiekė tai, ko nesugebėjo įgyvendinti tarpukario Lietuvos vyriausybės – sukurti etniškai homogeniškesnę Lietuvą.

Nuorodos

1. Iš Lietuvos istorikų kai kuriuos šios krizės aspektus tyrė Regina Žepkaitė ir Gintautas Surgailis. Žr., Regina Žepkaitė, *Vilniaus istorijos atkarpa, 1939–1940* (Vilnius: Mokslas, 1990). (Toliau – Žepkaitė, *Atkarpa*;) Gintautas Surgailis, „Lenkai, Antrojo pasaulinio karo atbėgėliai Lietuvoje, 1939 m. rugsėjis – 1940 m. birželis“ in Garšva, K., ed., *Rytų Lietuva: istorija, kultūra, kalba* (Vilnius: Mokslas, 1992), 107. (Toliau – Surgailis, „Lenkai.“)
2. 1923 metų gyventojų surašymo duomenimis Lietuva turėjo apie du milijonus gyventojų (be Klaipėdos ir Vilniaus kraštų). 1939 metų pabaigoje, po Klaipėdos praradimo ir Vilniaus krašto prisijungimo, Lietuvoje buvo 2,9 milijono gyventojų. Žr., *Lietuvos statistikos metraštis*, T. 12 (Vilnius: Centrinis statistikos biuras, 1939), p. 13.
3. Žepkaitė, *Atkarpa*, p. 118–119. Lietuvos Centrinio statistikos biuro duomenimis 1939 metų pabaigoje Vilniaus krašte gyveno 482, 500 gyventojai. Žr., *Lietuvos statistikos metraštis*, T. 10 (Vilnius: Centrinis statistikos biuras, 1939), p. 4.
4. Plačiau apie „ateivius“ žr. poskyrį „Krizė gilėja: „ateiviai““.
5. *Išvietinimo* terminas yra angliškojo *displacement* vertinys, kuris plačiai naudojamas humanitarinių ir socialinių mokslų darbuose Vakaruose. Terminas žymi prievartinius gy-

- ventojų grupių perkėlimus, mainus, migracijas ir deportacijas, kurių metu jie iškeliama iš savo nuolatinių gyvenamųjų vietų. Žr., Baron, Nick and Gatrell, Peter, eds., *War, Population Displacement and Statehood in the East-West Borderlands, 1918–1924* (Anthem Press: London, 2004); Weiss, Thomas, *Internal Displacement: Conceptualization and Its Consequences* (London: Routledge, 2006); Yildirim, Onur, *Diplomacy and Displacement: Reconsidering the Turco-Greek Exchange of Populations, 1922–1934* (New York: Routledge, 2006).
6. Žepkaitė, *Atkarpa*, p. 111.
 7. Jerzy Kochanowski, „Gathering Poles into Poland“ in Philippe Ther and Ana Siljak, eds., *Redrawing Nations: Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944–1948* (Oxford: Rowman, 2001), p. 138.
 8. *Lietuvos žinios*, 1940. 01. 09, p. 4.
 9. Lietuvos centrinis valstybinis archyvas (Toliau – LCVA), F. 923, Ap. 1, B. 1033, p. 327.
 10. *Lietuvos žinios*, 1940. 01. 09, p. 4.
 11. Ten pat.
 12. LCVA, F. 317, Ap. 379, p. 1, B. 293, p. 365.
 13. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 151.
 14. Ten pat.
 15. Stanisława Lewandowska, *Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej* (Warsaw: Neriton, 1997), p. 28–9. Toliau Lewandowska, *Życie*.

16. „Lietuvos Saugumo ataskaita, 1940. 02. 23“ LCVA, F. 383, Ap. 7, B. 2234, p. 69-75.
17. 1931 metų Lenkijos gyventojų surašymo duomenimis, 66 procentai miesto gyventojų buvo lenkai, 28 procentai buvo žydai, 4 procentai – rusai, 1 procentas – lietuviai ir 1 procentas – gudai. Tačiau šiame gyventojų surašyme Lenkija klausimą apie tautybę pakeitė dviem klausimais – apie „išpažįstamą religiją“ ir „namuose vartojamą kalbą.“ Lietuviai ir žydai daug kartų protestavo dėl šių pakeitimų, teigdami, kad jų tikrieji skaičiai buvo pateikti neteisingi. Žr., *Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 XII 1931 roku* (Warsaw: Główny Urząd Statystyczny, 1931), p. 34.
18. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 33.
19. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 10, p. 37.
20. „Karo atbėgėliams tvarkyti įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1939. 12. 09.
21. Žepkaitė, *Atkarpa*, p. 49. M. W. Beckelmannas pažymėjo, kad apie 10, 000 miesto gyventojų paliko Vilnių Sovietinės evakuacijos metu 1939 m. spalio pabaigoje. Žr., LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 191.
22. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 114.
23. Tarp šių 12 000 taip pat buvo ir tie žydų pabėgėliai, kurie oficialiai neprisiregistravo. Žr., LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 192.
24. Žepkaitė, *Atkarpa*, 50. I. Zagórkis buvo apibūdintas kaip itin populiarius PPS (*Polska Partia Socjalistyczna*) narys. Jis taip pat buvo didelis Lietuvos vyriausybės rėmėjas. Žr., LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, p. 307.
25. LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, p. 307; LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 152.
26. Gediminas Vaskėla, *Lietuva 1939–1940 metais* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002), p. 63. (Toliau – Vaskėla, *Lietuva*.)
27. Vaskėla, *Lietuva*, p. 63.
28. Longin Tomaszewski, *Wileńszczyzna lat wojnych i okupacji, 1939-1945* (Warszawa: Rytm, 1999), p. 4. (Toliau – Tomaszewski, *Wileńszczyzna*.)
29. Surgailis, „Lenkai“, p. 107.
30. LCVA, F. 923, Ap. 1, B. 1065, p. 318.
31. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 109.
32. „Karo atbėgėliams tvarkyti įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1939. 12. 09.
33. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 113.
34. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 114.
35. E. Turauskas, Pro memoria, 1940. 01. 28. LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, p. 308; Žepkaitė, *Atkarpa*, p. 125.
36. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 110.
37. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 116.
38. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 113–114.
39. LCVA, F. 923, Ap. 1, B. 1033, p. 287.
40. LCVA, F. 757, Ap. 9, B. 6, p. 68; Surgailis, „Lenkai“, p. 110; Vaskėla, *Lietuva*, p. 59, 70.
41. Gediminas Vaskėla, „The Land Reform of 1919-1940: Lithuania and the Countries of East and Central Europe“, *Lithuanian Historical Studies*, T. 1 (1996), p. 116–132.
42. *Lietuvos žinios*, 1939. 11. 02, p. 1.
43. *Lietuvos žinios*, 1939. 11. 03, p. 2.
44. *Lietuvos žinios*, 1939. 12. 13, p. 6.
45. „Karo pabėgėlių komisaro įstatymas“, LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 10, p. 16.
46. LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, 299; LCVA, F. 379, Ap. 1, B. 293, p. 390.
47. Į šiuos skaičius įtraukti ir šeimų nariai. Žr., LCVA, F. 379, Ap. 1, B. 293, p. 363–364.
48. Surgailis, „Lenkai“, p. 113; LCVA, F. 757, Ap. 9, B. 5, 36-7; „Pro memoria, 1940. 03. 20“ LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 13.
49. LCVA, F. 379, Ap. 1, B. 293, p. 370.
50. LCVA, F. 379, Ap. 1, B. 293, p. 373.
51. „V. Čečeta. Pro memoria. 1940. 04. 13“ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, p. 235-36.
52. „V. Čečeta. Pro memoria. 1940. 04. 13“ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, p. 235-36.
53. „V. Čečeta. Pro memoria. 1940. 04. 13“ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, p. 237.
54. „Lenkų ateivių būklė. 1940. 07. 12“ LCVA, F. 379, Ap. 1, B. 293, p. 358.
55. „Atbėgėliams šelpti komiteto apyskaita, 1940 m. birželis“ LCVA, F. 379, Ap. 1, B. 293, p. 433.
56. LCVA, F. 379, Ap. 1, B. 293, p. 360.
57. „Dar ir dar dėl nusiskundimų, 1940. 01. 15“ LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 119–123.
58. *Lietuvos aidas*, 1939. 10. 11; Lewandowska, *Życie*, p. 34.
59. LCVA, F. 923, Ap. 1, B. 1032, p. 22. Stanisława Lewandowska taip pat teigia, kad „lietuviai nuo pat pradžių buvo neigiamai nusiteikę pabėgėlių atžvilgiu.“ Žr., Lewandowska, *Życie*, p. 34.
60. Žepkaitė, p. 115.
61. Žepkaitė, p. 115. Žepkaitė cituoja slaptą Lietuvos Saugumo medžiagą. Taip pat žr., LCVA, F. 378, Ap. 10, B. 225, p. 428, 462, 479.

62. *Mintis*, 1939 m. lapkritis, Nr. 10, p. 333.
63. „Komitet Polski bandymai kištis į lenkų ateivių šelpimo reikalus. 1940. 03. 13“ LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 18–19.
64. „Komitet Polski bandymai kištis į lenkų ateivių šelpimo reikalus. 1940. 03. 13“ LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 18–19.
65. „Komitet Polski bandymai kištis į lenkų ateivių šelpimo reikalus. 1940. 03. 13“ LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 18–19.
66. „Pabėgėlių šelpimo reikalai Vilniuje. 1939. 12. 06“ LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 152.
67. LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 118.
68. Lewandowska, *Życie*, p. 31.
69. Lewandowska, *Życie*, p. 31.
70. Tomaszewski, *Wileńszczyzna*, p. 52.
71. Tomaszewski, *Wileńszczyzna*, p. 53.
72. *Armia Krajowa w dokumentach, 1939–1945*, T. 1 (London, 1970), p. 68.
73. Tomaszewski, *Wileńszczyzna*, p. 74.
74. Žepkaitė, *Atkarpa*, p. 114. Tarp suimtųjų buvo vienuolika lenkų karo pabėgėlių ir daugiau nei keturiasdešimt „ateivių“.
75. Tomaszewski, *Wileńszczyzna*, p. 55.
76. „Trimako pasikalbėjimas su Linskiu, 1940. 02. 07“ LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 82.
77. LCVA, F. 383, Ap. 7, B. 188, p. 532.
78. Žepkaitė, *Atkarpa*, 119; LCVA, F. 383, Ap. 7, B. 2244, p. 11–12.
79. „Pro memoria: Trimako pasikalbėjimas su Andersonu, 1940. 03. 02“ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, 242.
80. Surgailis, „Lenkai“, p. 108.
81. Surgailis, „Lenkai“, p. 112.
82. LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, p. 288.
83. „Pabėgėlių dislokacijos klausimu, 1940. 03. 20“ LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 13.
84. Surgailis, „Lenkai“, p. 113–114.
85. LCVA, F. 757, Ap. 9, B. 5, p. 242.
86. „Pro memoria: internuotųjų ir pabėgėlių reikalų. 1940. 03. 29“ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, p. 282.
87. „Pro memoria: internuotųjų ir pabėgėlių reikalų. 1940. 03. 29“ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, p. 283.
88. „Pro memoria: internuotųjų ir pabėgėlių reikalų. 1940. 03. 29“ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 1033, p. 283.
89. „Pro memoria, 1940. 02. 07“ LCVA, F. 317, Ap. 1, B. 2, p. 83.
90. Surgailis, „Lenkai“, p. 114.
91. Surgailis, „Lenkai“, p. 115.

Tomas Balkelis

WAR REFUGEES AND ETHNIC CONFLICT IN LITHUANIA DURING 1939–1940

This article examines the relationship between an ethnic conflict and refugeeedom in Lithuania at the onset of WWII. It explores competing agendas of the Lithuanian government, international relief organizations, and local refugee institutions. Initially, as war victims in need of help and protection, in the course of time the refugees became increasingly ‘ethnicized’, socially differentiated and isolated as a potential political threat. The process of ‘ethnicization’ led to a competition among different relief agencies over the issues of the administration of relief effort. The official decision to create a

legal category of so called ‘aliens’, who forfeited their citizenship and residence rights in Lithuania, further aggravated the crisis by expanding refugees’ numbers to more than 100,000. Different official repressive measures (refugee camps, deportations, forced labor schemes, repatriations) are investigated to explain how the government manipulated the refugee crisis for its own political purposes and how the crisis played into the Polish-Lithuanian conflict. The refugees are presented as active historical agents with their own political and cultural agendas that often competed with the official policies.

Andrius MARTINKUS

Bolševizmo genezės ieškojimai Nikolajaus Berdiajevo ir Antano Maceinos egzilio tekstuose

Šio straipsnio tikslas yra apžvelgti bolševizmo kilmės ieškojimus Nikolajaus Berdiajevo (1874–1948) ir Antano Maceinos (1908–1986) egzilio laikotarpio kūryboje. Autorių pasirinkimas nėra atsitiktinis. N. Berdiajevas buvo vienas didžiausių jaunojo Maceinos filosofinių autoritetų, ir galima drąsiai teigti, kad joks kitas žymus lietuvių mąstytojas nepatyrė tokios ryškios šio rusų filosofo įtakos. Abiejų mąstytojų kūrybinis kelias prasidėjo tėvynėje, abiejų, deja, baigėsi tremtyje, kuri buvo vienintelis pasirinkimas norint išsaugoti mintijimo laisvę, o filosofui tai yra svarbiau negu bet kam kitam. Tiek N. Berdiajevas, tiek A. Maceina yra vieni iškiliausių savo tautų filosofinių tradicijų atstovai. (N. Berdiajevas yra bene žinomiausias rusų filosofas Vakaruose, išverstas į daugelį kalbų.) Abu jie neslėpė savo religinių (krikščioniškų) pasaulėžiūros pagrindų. Abu savo tremties vieta pasirinko Europą, senus žemyno filosofinės minties centrus. (N. Berdiajevas – Berlyną ir Paryžių, kuriame prabėgo ilgiausi ir paskutiniai gyvenimo emigracijoje metai; A. Maceina – Freiburgą ir Miunsterį.) Abu buvo tragiško savo tėvynių likimo liudininkai. Tiesa, Berdiajevą ši tragiška patirtis užklupo

anksčiau, 1917-aisiais, o 1922-ųjų rugsėjį filosofas, kartu su keliolika kitų žymių Rusijos intelektualų ir menininkų, laivu buvo išsiųstas iš Peterburgo į Vokietiją (tuomet dar buvo įmanomas ir toks sprendimas). A. Maceina iš Lietuvos traukėsi du kartus – 1940-aisiais ir, jau visam laikui, 1944-aisiais. Tačiau abiejų pasitraukimo priežastis buvo ta pati – bolševizmas, kurio genezė, o tiksliau, tos genezės ieškojimas mūsų pasirinktų autorių tekstuose, ir yra šio darbo objektas.

Būtina iš karto pasakyti, kad puslapių, skirtų bolševizmo kilmės ir raidos analizei, N. Berdiajevo raštuose randame kelioliką kartų daugiau negu A. Maceinos. Tai natūralu. Bolševizmas Maceinai, kaip ir kitiems nuo jo bėgusiems lietuviams (ir didžiajai daugumai okupuotame krašte pasilikusiųjų), buvo *iš išorės* užklupęs blogis. Kitaip tariant, bolševizmas A. Maceinai buvo ne tiek teorinė, kiek *praktinė* problema, konkreti ir reali grėsmė lietuvių tautai. Rusų intelektualas buvo atsidūręs bolševizmo, kaip Rusijos *viduje* išsiskleidusio ir suvešėjusio blogio, akivaizdoje. Jis turėjo atsakyti į klausimą, kaip galėjo atsitikti tai, jog „Šventoji Rusija“, paties N. Berdiajevo žodžiais tariant, vieto-

je Trečiosios Romos pasauliui davė Trečiąją Internacionalą. Šalia praktinės problemos bolševizmas Berdiajevui buvo ir skaudi *teorinė* problema. Todėl jis rado reikalą šiai problemai paskirti visą knygą. (Beje, paties religinio mąstytojo filosofinė karjera, kaip ir kelių kitų reikšmingų jo kolegų kūrybinis kelias, prasidėjo... marksistų stovykloje. Jis tikrai gerai pažino problemą *iš vidaus*.) Baigdami šį užsitęsusių įvadą, atkreipsime dėmesį į mūsų autorių *statuso* išsivijoje skirtumą. A. Maceina iš karto buvo pripažintas kaip vienas iš katalikiškojo išsivijos intelektualinio sparno vadų. N. Berdiajevas niekada panašaus pripažinimo neturėjo (ir jo nesiekė). Jo santykiai su rusų emigracija buvo įtempti. Skirtingai nei A. Maceina, N. Berdiajevas savo tautiečiams emigracijoje neįtautė didelio įsipareigojimo. Man atrodo, tai svarbu turėti omenyje, norint suprasti šių filosofų tekstus apie bolševizmą.

Europinis bolševizmo kontekstas

„Bolševikų žiaurijų akivaizdoje kai kas pamiršo, kas yra *tikrieji* jų autoriai. Kai kam ėmė atrodyti, kad bolševizmas esąs grynai rusiškosios revoliucijos padaras, neturįs savo šaknų ankstesniuose sąjūdžiuose, pagrįstas tiktai rusiškojo žmogaus dvasine maišatimi, tąja karamazoviškąja jėga piktam, turinčia tokio pat žavesio, kaip ir Amžinasis Gėris. Kai kas pradėjo teigti, kad bolševizmą maitinanti versmė glūdinti tiktai Rytuose ir kad ją užtvenkus ši žmonijos rykštė pati pasvirtų žemyn.“⁴¹ Taip A. Maceina pradeda savo straipsnį „Liberalizmo kelias į bolševizmą“, išspausdintą žurnale „Aidai“ 1948 metais. Prie straipsnio turinio grįšime antrame šio darbo skyriuje. Kol kas pastebėsime tik tai, kad bolševizmas, anot Maceinos, turi priešistorę. Jis neatsirado tuščioje vietoje. Kita vertus, konkreti geo-

grafinė erdvė, vieta, kurioje visu nuožmumu išsiskleidė kraupūs bolševizmo žiedai, nėra vienintelė (ir net ne pagrindinė) šio blogio atsiradimo priežastis. Bolševizmas, Maceinos įsitikinimu, turi daug platesnį istorinį, filosofinį, ideologinį ir kultūrinį kontekstą. Šis kontekstas – Europa.

„Aš galvoju, kad ne tik Rusijoje įvyko revoliucija, bet vyksta ir pasaulinė revoliucija. Vyksta pasaulinė krizė, panaši į antikos pasaulio žlugimą... Išsistos istorinės epochos pagrindai atgyveno savo amžių. Visi gyvenimo pagrindai sukrėsti, paaiškėjo pagrindų, ant kurių rymojo XIX ir XX amžių civilizuota visuomenė, melas ir supuvimas“⁴², – o taip 1924 metais Berlyne rašė N. Berdiajevas. Jo etiudų rinkinys „Naujieji viduramžiai“, iš kurio ir paimta ši citata, turėjo neabejotinos įtakos jaunajam Maceinai. Antrajame jo raštų tome, skirtame socialinei filosofijai, yra sudėti dar Lietuvoje parašyti veikalai, ir iš daugiau kaip 200 juose cituojamų autorių Berdiajevo vardas minimas dažniausiai. Tome randame šiuos A. Maceinos kūrinius: „Socialinis teisingumas“ (paantraštė „Kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socialiniai principai“ (1938), „Prometėjizmo problema“ (1938), „Buržuazijos žlugimas“ (1940).

Kaip ir N. Berdiajevas, jaunasis Maceina gyvena pasaulinės krizės laiku, į praeitį nueinančio ir gimstančio naujojo pasaulių sandūroje: „Mums lemta gyventi istorinių epochų kaitos laiku“.⁴³ Abu mąstytojai priklauso senai istorijos filosofijos tradicijai (ypač įtakingai XIX a. ir XX a. pradžios Rusijoje, bet turinčiai nemažai reikšmingų atstovų ir Vakarų Europoje), teigiančiai, jog vėliausiai nuo Prancūzų revoliucijos (kai kas proceso pradžią laiko Reformaciją arba net Renesansą) Europa pasuko degradacijos, irimo, susvetimėjimo, žodžiu, dvasinio nuopuolio keliu. Dauguma (nors ne visi) šios tradicijos atstovų nuopuolio esmę matė Europos atkritime nuo Dievo. Dėl galutinio Europos likimo jie, tiesa, nesutarė. Vieni (pvz., XIX a. rusų sla-

vofilai, kurie, beje, nelaikė Rusijos Europos civilizacijos dalimi, arba istorijos procesą biologizavę N. Danilevskis, K. Leontjevas ir O. Spengleris) manė, jog Europa įžengė į paskutinį savo istorinės raidos etapą, kuris baigsis neišvengiamu Europos „civilizacijos“ (Spengleris), „germanų-romanų kultūrinio-istorinio tipo“ (Danilevskis) žlugimu. Kiti buvo linkę suteikti Europai šansą. A. Maceina ir N. Berdiajevas priklausė pastarųjų stovyklai. „Buržuazijos žlugime“ Maceina teigė: „Kai Spengleris rašė „Vakarų žlugimą“, jis teisingai nujautė, kad Vakarai žlugs, bet – tik buržuaziniai Vakarai“.⁴ Pats N. Berdiajevas 1940-aisiais jau gana pesimistiškai žiūrėjo į naujos, krikščioniškais pagrindais kuriamos kultūros perspektyvas (vėlyvasis Berdiajevas linko prie minties, kad techninė civilizacija vismažiau vietos palieka „aukštajai“ kultūrai). Tačiau „Naujieji viduramžiai“, įkvėpę jaunąją Maceiną parašyti „Buržuazijos žlugimą“, dar dvelkia atsargiu optimizmu. 1922 metais, atiduodamas pagarbą „Vakarų saulėlydžiui“, Berdiajevas rašė: „Bet dvasinė kultūra jeigu ir žūva kiekybėse, tai išlieka ir būna kokybėse. Ji buvo pernešta per senųjų viduramžių naktį ir barbarybę. Ji bus pernešta ir per naujųjų viduramžių naktį, ir barbarybę iki naujosios dienos aušros, iki ateinančio krikščioniškojo Renesanso, kai apsireikš naujosios epochos Dantė ir šv. Pranciškus“.⁵

Bet prieš tai turi žlugti senasis pasaulis: „Senasis pasaulis, kuris žlunga, ir prie kurio neturi būti sugrįžimo, ir yra naujosios istorijos pasaulis su jo racionalistiniu švietimu, individualizmu ir humanizmu, su jo liberalizmu ir demokratizmu, su jo puikiomis nacionalinėmis monarchijomis ir imperialistine politika, su jo baisinga industrine-kapitalistine ūkio sistema, su jo galinga technika ir išoriniais užkariavimais bei pasiekimais, su jo beribių ir nevaržomu gyvenimo pasileidimu, su jo bedieviškumu ir bedvasiškumu, su jo įnirtinga klasių kova ir socializmu kaip viso naujosios istorijos kelio apvainikavi-

mu“.⁶ Taigi rusų mąstytojo požiūriu, socializmas (ir bolševizmas) yra „viso naujosios istorijos kelio apvainikavimas“. Bolševizmas yra pastarųjų dviejų šimtų metų *Europos* istorijos kelio pabaiga ir akligatvis. Jis yra senojo žemyno istorijos rezultatas. Ne ką kitą turėjo omenyje ir A. Maceina, pradėdamas savo straipsnį. Bet kodėl vis dėlto Rusija? Tai pabandysime išsiaiškinti kituose šio straipsnio skyriuose.

A. Maceinos požiūris

Jau pats A. Maceinos straipsnio pavadinimas aiškiai rodo, kad dėl bolševizmo atsiradimo filosofas kaltina liberalizmą. Tačiau veltui Maceinos tekste bandytume ieškoti Johno Locke'o arba Johno Stuardo Millio, paprastai siejamų su liberalizmo politine filosofija, vardų. Mūsų mąstytojas visiškai ignoruoja anglosaksoniškąją liberalios politinės minties tradiciją. Kodėl? A. Maceinos atsakymas paprastas – ne ši tradicija dominavo kontinentinėje Europoje: „Bet ar jūs nepastebite, kad *ne Locke vadovavo liberalizmui jo žygiavime per europinį kontinentą*“. Tuomet kas vadovavo? Tradicinės politinės filosofijos kontekste mūsų mąstytojo atsakymas skamba netikėtai ir, švelniai tariant, yra daugiau negu ginčytinas: „*Kontinento liberalizmas buvo vedamas ne Locke, bet Rousseau*“.⁷ A. Maceina kalba apie liberalizmą, kurį vadina *pozityvistiniu*: „Šitas tad *pozityvistinis liberalizmas* kaip tik ir yra toji ideologija, kuri per socializmą žygiuoja bolševizmo linkui. Ji yra atsakinga už vergiją, kurion pateko žmogus, pajungtas komunizmo. Ir turbūt iš jokios pasaulėžiūros gyvenimas nėra taip skaudžiai pasijuokęs, kaip iš liberalizmo. Pradėjęs visiškos laisvės skelbimu, jis baigė visuotiniu žmogaus pavergimu“.⁸ Aišku, galima pagrįstai abejoti, kiek pasaulėžiūra, apie kurią kalba A. Maceina, turi bendro su liberalizmu klasikine prasme (anglosaksoniškąja tradicija). Bet filosofas nė

nebando nuslėpti, jog kalba apie reiškinių, kuris „pastarajame Europos kultūros šimtme-tyje jau yra įgijęs *specifinę* savo prasmę“.⁹ Ši reiškinį Maceina vadina „liberalizmu“. Ilgiau neapsistosime ties sąvokos naudojimo teisė-tumo klausimu. Verčiau pažvelkime, kokius pagrindinius bruožus filosofas priskiria tam „liberalizmui“.

Pasak A. Maceinos, pagrindinis kontinen-tinio liberalizmo bruožas yra *antireliginis nusistatymas*. Į Europos kultūrinio ir poli-tinio gyvenimo sceną šis liberalizmas įžengė kartu su Voltaire, Diderot, Rousseau idėjo-mis ir Prancūzų revoliucijos prieš Bažnyčią ir krikščionių religiją nukreiptu smurtu. A. Ma-ceina konstruoja tokią seką: J. Rousseau (gamtos garbinimas) – A. Comte'as (žmo-nijos garbinimas) – K. Marxas (proletariato karalystė žemėje) – bolševizmas. „Toks tad yra antireliginio nusistatymo kelias, einas iš liberalizmo per socializmą į bolševizmą. Liberalizmo pradininkai išjuokė religijos apraiškas ir jos atstovus. Pozityvizmas pa-neigė ją pačią mokslo vardu. Marksizmas ją išgujo iš socialinio gyvenimo. Bolševizmas ją paskelbė žmogaus priešininke, pradė-damas su ja istorijoje neregėtą, sistemingai organizuotą ir planingai vedamą kovą. Šitos kovos pradmenų, kaip matėme, buvo jau li-beralizmo pradžioje. Bolševikai tik išvystė ir suorganizavo tai, ką liberalai buvo užbrėžę. Pradėję Romos niekinimu, jie nė nepasijuto, kaip atsidūrė Maskvoje. Tai yra logiškas ir būtinas kelias. Gali jo pabaigos nepasiekti *atskiras* žmogus. Bet šitą pabaigą būtinai pa-sieks objektyvinis gyvenimas“¹⁰, – užbaigia savo svarstymus apie antireliginę kontinen-tinio liberalizmo prigimtį A. Maceina.

Žmogaus *sukolektyvinimo*, tokiu bai-siu mastu įvykusio bolševizme, pradmenis A. Maceina taip pat randa kontinentiniame liberalizme. Ir vėl pasitelkia tą pačią seką: J. Rousseau („bendrosios valios“ doktrina) – A. Comte'as („pozityvistinė diktatūra“) – K. Marxas (proletariato diktatūra) – Leninas

(partijos diktatūra). „Štai tasai žmogaus su-kolektyvinimo kelias, kuriuo ėjo pastarasis Europos gyvenimo šimtmetis. Liberalizmas šitą kelią pradėjo tuo, kad jis atpalaidavo žmogų nuo bet kurio autoriteto, paskelbda-mas, jog reikia klausyti visų, bet neklausyti niekieno atskirai. Pozityvizmas šitą visumą perkėlė į žmoniją, marksizmas ją susiaurino ligi proletariato, bolševizmas – ligi komu-nistų partijos. Bolševizme žmogus iš tikro neklauso nieko skyrium, ir tačiau nepapras-tai klauso *visų*, klauso anos anoniminės jė-gos, kuriai visi atstovauja ir visi žiūri, kad jos reikalavimai būtų įvykdyti ir kad niekas neprieštarautų jos valiai. Visuotinė špiona-žo sistema pasidaro nuosekli išvada iš „vo-lonté générale“ principo. Čia vėl pastebime nepaprastą gyvenimo ironiją: liberalizmas, pradėjęs individo neliečiamybe, baigė visuo-tinio špionažo tinklu“¹¹, – baigia filosofas šią apmąstymų dalį.

Taigi bolševizmas, A. Maceinos įsitikini-mu, yra ne kieno nors kito, bet atkritusios nuo Dievo Vakarų kultūros produktas. Dua-listinis Maceinos mąstymas yra grindžiamas pamatine dichotomija „už“ ar „prieš“ Dievą: „Istorijai lemtingas yra religijos vyksmas, kuris skelia žmoniją į dvi bendruomenes, apsisprendusias: viena už Dievą, antra prieš Dievą“.¹² Kiekvienos iš šių dviejų stovyklų vi-duje visi skirtumai tėra *kiekybės* ir *laipsnio*, o ne *kokybės*, ne *principo* skirtumai. „Vidurio“, arba „trečiojo“ kelio, kurį surasti ir preten-duoja liberalizmas, nėra ir negali būti. (Beje, Johno Locke'o liberalizmą Maceina priskiria tiesiog *krikščioniškajam* keliui.¹³ Anglų filo-sofo gerbėjai, aišku, reikalautų didesnės au-tonomijos jo pažiūroms.) Tokioje pasaulėžiū-roje revoliucinį terorą vykdančias bolševikas ir liberalas masonas atsiduria vienoje stovy-kloje: „Ar Rytų bolševizmas savo dvasioje yra religijos atžvilgiu kitoks, negu Vakarų maso-nas? O tačiau masonas skelbia religijos laisvę ir peikia bolševiką, kam šis religiją persekio-ja, nes kovą ir persekiojimą masonas laiko jau

pasenusiomis ir nevaisingomis priemonėmis religijai nugalėti. Masonas geriau pasirenka laisvę... Laisvė labai dažnai veda į apsnūdimą ir abejingumą... *Religijos neigimui laisvė nė kiek nekludo, bet kartais net padeda*“.¹⁴ Politinės laisvės pačios savaime (atsietos nuo religijos, sekuliarios bendruomenės laisvės, kurios, žinia, yra viena pamatinių anglosaksoniškosios liberalizmo tradicijos vertybių) nedaug turi vertės, nes pati politika krikščionio egzistencijoje stovi „kaip tik paskutinėje vietoje“.¹⁵ (Beje, pas N. Berdiajevą susiduriame su panašiu politikos nuvertinimu, beveik niekinimu.¹⁶)

Neigdamas esminių skirtumų buvimą istorijos arenoje kovojančių stovyklų „už“ ir „prieš“ Dievą viduje, A. Maceina laiko teisėtu kalbėjimą apie *psichologinius* skirtumus. Būtent šie skirtumai, filosofo manymu, paaiškina nevienodą liberalizmo, socializmo ir bolševizmo paplitimą skirtingose pasaulio dalyse. Leiskime kalbėti pačiam Maceinai: „Liberalas yra buržujus, socialistas – realistas, bolševikas – idėjininkas. Štai tos psichologinės skirtybės, kurios vienos srovės žmonės perskiria, neleidamos jiems pasiekti to paties taško, nors ir einant vienu keliu. Kaip tik todėl tarp liberalizmo, socializmo ir bolševizmo atsiranda *išsivystymo* arba *genetinių* skirtumų. Šie trys vardai reiškia sykiu ir tris *tos pačios* ideologijos išsiskleidimo bei subrendimo tarpsnius. Liberalizmas stovi pačioje pradžioje. Jis yra dar tik užuomazga, tik pumpuras, kuriam buržuazinės dvasios žmonės daugelyje sričių ir daugelyje kraštų neleido išsiskleisti. Socializmas jau yra pažengęs priekiu. Jis yra želmuo, kuris tačiau praktikos dėlei yra sulaukęs, kad nevestų vaisių. Tuo tarpu bolševizmas yra pats vaisius, pats sunokęs grūdas, pats paskutinis anos pirminės ideologijos išsiskleidimo tarpsnis. Tačiau, kaip jau buvo ir anksčiau minėta, nei psichologinės, nei genetinės skirtybės nepadaro šių trijų srovių skirtingomis *iš esmės*... *Nudievinto žmogaus kelias yra vie-*

nas: į bolševizmą. Kaip toli šiuo keliu kas nueis, tai priklausys nuo jo dvasinės sąrangos. Tačiau *pats kelias* yra aiškus ir tikras“.¹⁷

Vargu ar galima pasakyti aiškiau: *bolševizmas yra nudievinto žmogaus istorijos logiška pabaiga*. Vis dėlto „Liberalizmo kelias į bolševizmą“ kaip tik todėl, kad jis yra toks „aiškus ir tikras“, palieka tam tikrą paviršutiniškumą, gal net šiekio tokio dirbtinumo įspūdį. Iš tikrųjų būtume neteisūs keldami žurnalo straipsniui monografijos reikalavimus. Pats A. Maceina, be abejo, suprato, kad bolševizmo problema toli pranoksta teikiamas vieno straipsnio galimybes. Vis dėlto tekstas yra toks, koks yra. Parašytas jis tikrai ne šalto ir abejingo stebėtojo plunksna. Šio teksto tikslas yra ne vien aiškintis bolševizmo genezę, bet ir *pačiam aktyviai dalyvauti ideologinėje kovoje*. Kartais atrodo, kad autorius, rašydamas „Liberalizmo kelią“, jautė didelį dvasinį pasitenkinimą, pavojingai artėjančią prie piktdžiugos: „Ir jeigu šiandien mūsų liaudininkai ir socialdemokratai liūdėdami žiūri į lietuviškųjų bolševikų darbus, tai jie čia apverkia ne savo išdavikus, kaip katalikai, bet tiktai savo vaikaičius ir sūnus, kurie turėjo drąsos įvykdyti savo senelių bei tėvų idėjas, reikalaujančias kartais prikryžiuoti ir pačius šių idėjų kūrėjus bei skleidėjus, nepaslankius žygiuoti su jaunąja karta“.¹⁸ A. Maceina nori įgelti savo sekuliariems oponentams. Jo tekstas nėra *vien tik* filosofo, mąstytojo tekstas. Tai – žmogaus, suvokiančio save kaip vieną iš katalikiškojo išeivijos sparno vadovų, tekstas. Savo liberaliems oponentams autorius ryžtasi smogti skaudžiausią iš visų įmanomų intelektualinių smūgių – demaskuoti juos kaip idėjinius bolševizmo tėvus. A. Maceina nebijo įžeisti.

Taigi ateistinis sąjūdis prasidėjo Vakaruose ir „išsivystė iki galo“ Rusijoje.¹⁹ Kodėl Rusijoje? „Liberalizmo kelias į bolševizmą“ atsakymo neduoda. Šio straipsnio objektas yra *grynoji idėjų istorija*. Būtent todėl liberalizmo kelias į bolševizmą yra toks „aiškus ir

tikras“. Iš pradžių Rousseau, po jo Comte'as, po Comte'o – Marxas, po pastarojo – Leninas ir bolševizmas. Vis dėlto istorinė tikrovė, turbūt, yra painesnė. Kodėl K. Marxo filosofija pilniausiai ir brutaliausiai buvo realizuota šalyje, kurioje pagal patį Marxą, ji negalėjo būti įgyvendinta? Ar turėjo tam įtakos rusų tautos būdas ir Rusijos istorijos ypatybės? Viena vertus, „bolševizmas gimė ne iš kurios nors šalies, ne iš kurios nors grupės, bet iš liberalizmo ir socializmo ideologijos“. ²⁰ Tačiau kita vertus, matėme, kad pats Maceina kalba apie psichologinius skirtumus, lemiančius nevienodą skirtingų visuomenių „pažangą“ judėjime bolševizmo link. Gal to, kas kartais vadinama „tautos siela“, sandaroje Rusijos atveju yra daugiau bruožų, palankių būtent tokiam judėjimui?

Vargu ar suklysimė ir, viliuosi, neįžeisime šviesaus mūsų mąstytojo atminimo konstatavę A. Maceiną buvus rusofilu, aišku, ne geopolitine, o kultūrine prasme. A. Maceina jaučia simpatiją rusams, kaip dvasiniam tipui, laiko rusų žmogų esantį arčiau būties esmės už vakarietį: „Vakarietiškas žmogus reiškiasi *darbu*. Rusiškasis žmogus reiškiasi *kalba*. Kasdieninė vakariečio buvimo forma yra *užsiėmimas*. Kasdieninė ruso buvimo forma yra *pasikalbėjimas*. Vakarietis būna dirbdamas, rusas būna kalbėdamasis... Rytuose visi filosofuoja, Vakaruose visi dirba“. ²¹ Tai citata iš 1946 metais parašyto „Didžiojo Inkvizitoriaus“ – F. Dostojevskio „Legendos apie Didįjį Inkvizitorių“ (vieno „Brolių Karamazovų“ skyriaus) filosofinės interpretacijos. Akivaizdu, kad filosofo simpatijos ne tų, kurie „dirba“, pusėje. Apskritai neapykanta *buržuazijai* buvo vienas tų dalykų, kuriems Maceina liko ištikimas visą savo gyvenimą. Viename brandžiausių (gal ir reikšmingiausiame) savo veikalų „Filosofijos kilmė ir prasmė“ (1966-ųjų vokiškas paskaitų kursas; lietuviškas leidimas 1977 m.) jau išsivadavęs iš Berdiajevo įtakos Maceina rašo taip, tarytum būtų 1940-ieji, „Buržuazijos žlugimo“ para-

šymo metai. Ir netgi pasitelkia pagalbon savo jaunystės autoritetą: „Buržuazinio žmogaus pasaulis, jei kalbėtume geometriniais įvaizdžiais, yra grynai dvimatis: jis turi ilgį ir plotį, bet jis neturi *gylio*. Tai begalinė plokštuma, ataidinti dvasioje kaip lėkštumas. Teisingai tad Berdiajevas sako, kad buržuaziniam žmogui „yra svetima simbolinė pasaulėžvalga: šis žmogus nėra simbolistas, kuriam regimasis bei praeinantysis mūsų pasaulis būtų kito, neregimojo, tikrojo pasaulio prasmuo; buržuazinis žmogus yra ne simbolistas, o tik naivus realistas“. ²² Aišku, filosofas čia turi omenyje ne tiek konkrečią socialinę klasę, kiek tam tikrą dvasinį žmogaus tipą. „Buržuazinis žmogus“ Maceinai yra tas pats, kas Ch. Ortegai-y-Gassetui yra „masės žmogus“, kas H. Marcuse'į yra „vienmatis žmogus“. Mūsų mąstytojas priklauso senai ir gausiai atstovaujamai „miesčioniškumo“, vartotojiškumo, masinės visuomenės ir dvasinio susmulkėjimo kritikos tradicijai.

Būtina atkreipti dėmesį, kad A. Maceinos požiūris į *marksizmą* evoliucionavo. „Buržuazijos žlugimo“ autorius griežtai skiria marksizmą ir bolševizmą. Jaunajam Maceinai marksizmas yra *buržuazinė ideologija*. Proletaro siekis yra pačiam tapti buržujumi ir ramiai bei patogiai įsitaisyti šiapusybėje. Marksizme medžiaga tarnaujanti žmogui (buržujui). Tuo tarpu bolševizmas nuėjo daug toliau už marksizmą. Bolševizmas medžiagą padarė tikslu, idėja. Čia jau žmogus tarnauja medžiagai, o „asmuo bolševizme nieko nereiškia“. Bolševizmas esantis *materijos religija*, nepakenčianti šalia savęs jokios kitos religijos. ²³ Negana to, bolševizmas yra daug kūrybiškesnis už buržuaziją: „*Pasaulio istorijos vyksme bolševizmas yra žymiai reikšmingesnis ir vertingesnis reiškinys negu buržuazija*“. ²⁴ Aišku, bolševizmas yra baisus, netgi šėtoniškas blogis, tai – antikrikščionybė, antikristo užmojis. Ir vis dėlto „niekas nėra taip krikščionybei priešingas, kaip buržuaziškumas“. Buržuaziškumas kenkia krikščionybei

daugiau už prometėjizmą, *netgi* bolševikinį. (sic!) Kapitalizmas *iš principo* nesuderinamas su krikščionybe. Jis – buržuazinės dvasios kūrinys. O buržuazijos negalima sureliginti: ją galima tik nuburžuazinti. Pasaulio su-krikščioninimas yra jo nuburžuazinimas.²⁵ Taigi matome, kad jaunasis Maceina ne tik demonizuoja bolševizmą (kas visai suprantama), bet ir jį *romantizuoja*. Ir čia grįžtame prie rusų tautos, o tiksliau – prie jos dvasinio tipo. Jaunasis Maceina mano rusų tautą esant mažiau pažeistą, mažiau sugadintą buržuazinės dvasios: „Būdamas savo esmėje idealistinio ir net mistinio pobūdžio, ir radęs rusų tautoje gerą šiam pobūdžiui dirvą, jis (bolševizmas – A. M.) pasidarė nepaprastu moderniosios istorijos fenomenu, kurio pasėkas galės patirti tik tolimos kartos“.²⁶

Egzilyje dingsta bolševizmo romanti-zavimas, bet ne demonizavimas, kaip ir neišnyksta neapykanta buržuazijai. „Liberalizmo kelyje į bolševizmą“ matėme, kad bolševizmas dabar interpretuojamas ne tiek kaip prometėjiškas (ir romantiškas) maištas (nors ir šėtoniškas) prieš senąją *status quo*, kiek logiškas (ir šėtoniškas) dviejų pastarųjų šimtmečių nuoseklios, bedieviškos Europos istorijos rezultatas. Bolševizmas nėra maištas; jis yra loginė išvada.

Keičiasi ir marksizmo vertinimas. 1966 metais skaitydamas paskaitas vokiečių studentams, A. Maceina, žinoma, rizikuotų būti nesuprastas, jei sugalvotų pareikšti, kad marksizmas – tai „buržuazinė ideologija“. Kaip ten bebūtų, neomarksistinė „Frankfurto mokykla“ išgyveno savo aukso amžių. Nagrinėdamas filosofijos kilmės šaltinius (pagal klasikiniu tapusį K. Jasperso modelį: iš nuostabos; iš abejonės; iš kančios), mūsų filosofas prieina prie išvados, jog tikras filosofavimas (bent jau mūsų žiaurioje ir sukrėtimų pilnoje epochoje) kyla *iš kančios*. Ir pasirodo, kad marksizmo šaknys yra išsikerojusios kančios patirtyje: „Bėdos būklė pasaulyje yra tad tikroji marksistinės filosofijos pradmė. Kančia

yra šios filosofijos šaltinis, iš kurio ji teka ir kurio pobūdį ji nešasi visą savo skleidimosi kelią. Tai meta netikėtą šviesos marksistinės filosofijos dvasiai suprasti ir paaiškina ne vieną tamsų šios dvasios bruožą“.²⁷ Ir toliau: „Varguomenė kaip kenčiančiojo žmogaus bendrija renkasi marksistinę filosofiją ne dėl jos „mokslinio“ turinio, kaip tai mums tvirtina marksizmo teoretikai, bet dėl *žmogiškosios nuotaikos* – būti kančios dalininke ir kartu pastanga kančios būklei pašalinti“.²⁸ Bet klasikinė rusų filosofija taip pat kilusi iš kančios, todėl: „Kilęs... irgi iš kančios, marksizmas rado Rusijoje paruoštą gnoseologinę dirvą ir todėl įsigalėjo čia greičiau negu kur kitur. Nors savo turiniu marksistinė filosofija ir yra senosios rusiškosios filosofijos tiesioginė priešingybė, tačiau kilmės šaltinis joms abiem yra tas pats. Ir ši pradmė tapatybė padarė, kad rusiškasis mąstytojas pasiliko ir toliau kančios filosofijos nešėjas – jau marksistine lytimi“.²⁹

Pasak K. Marxo, iki šiol filosofai tik aiškino pasaulį, dabar gi atėjęs laikas pasaulį pakeisti. Tuo tarpu: „Pasaulio perkeitimo laukimas yra pats didžiausias rusiškojo žmogaus ilgesys. Tačiau šis ilgesys įgyja rusų tautoje visados *konkrečių* formų: jis pradeda būti regimas tai viename, tai kitame įvykyje ir todėl perkeliamas tai į vieną, tai į kitą laiką. Rusų tauta kažkaip savaimingai suimanenti-na pasaulio perkeitimą ir todėl visados skaudžiai apsivilia. Nes *pasaulio perkeitimas yra esmėje transcendentinis Dievo laisvės aktas*, kurio dienos ir valandos, o tuo pačiu ir formos niekas nežino – net ir angelai danguje“.³⁰ N. Berdiajevas turbūt sutiktų su tokiu vertinimu. „Naujuosiuose viduramžiuose“ šis, dar didesnis negu Maceina „arba-arba“ įtampos mąstytojas, nustatė tokią diagnozę: „Rusų tauta negali sukurti vidurinėsios humanistinės karalystės, ji nenori teisinės valstybės europietiška šio žodžio prasme. Tai – apokaliptinė tauta pagal savo dvasios sandarą, ji siekia istorijos pabaigos, Dievo karalystės

įgyvendinimo. Ji nori arba Dievo karalystės, brolystės Kristuje, arba draugystės antikriste, šio pasaulio kunigaikščio karalystės“.³¹ Tad perleiskime estafetę rusų filosofui.

Bolševizmo genezė N. Berdiajevo knygoje „Rusiškojo komunizmo ištakos ir prasmė“

Pirmojoje šio darbo dalyje matėme, kad tiek A. Maceina, tiek N. Berdiajevas bolševizmo kontekstą manė esant ne grynai rusišką, bet daug platesnį europinį. Abiems bolševizmas yra pastarųjų dviejų šimtų metų nuo Dievo nutolusios Europos istorijos rezultatas. Tačiau savo 1937 metais anglų kalba išleistoje užsienio auditorijai skirtoje knygoje „Rusiškojo komunizmo ištakos ir prasmė“ N. Berdiajevas atsiriboja nuo platesnio istorinio bei kultūrinio konteksto ir susitelkia ties bolševizmo *prilaidų* pačioje Rusijoje paieškomis. A. Maceinos raštuose tokių ieškojimų randame labai mažai, be to, kaip matėme antrojoje dalyje, visi jie baigiasi rusų tautos dvasinės sąrangos specifiškumo konstatavimu. Rusų mąstytojo analizė daug nuodugnesnė.

Bolševizmą Berdiajevas laiko *trečiuoju rusiškojo didžiavalstybiškumo istoriniu pasireiškimu*: „Kad ir kaip paradoksaliai skambėtų, bet bolševizmas yra trečias rusiškojo didžiavalstybiškumo, rusiškojo imperializmo pasireiškimas, – pirmasis pasireiškimas buvo Maskvos valstybė, antrasis pasireiškimas buvo Petro imperija“.³² Filosofas nukelia mus į tolimus XV–XVI amžius, Konstantinopolio kritimo ir „Trečiosios Romos“ religinės-politinės doktrinos gimimo Maskvos didžiojoje kunigaikštystėje epochą. „Trečiosios Romos“ ideologija („Dvi Romos krito, bet trečioji stovi, o ketvirtos nebūs“, – Trečioji Roma (Maskva) užbaigianti istoriją ir pasitiksianti Dievo karalystę.) suvaidino

milžinišką vaidmenį formuojant *mesijinę rusų tautos sąmonę*, kurios produktas, be viso kito, buvo ir klasikinė XIX a. bei XX a. pradžios rusų filosofija. Šios ideologijos aidą Berdiajevas girdi proletariato mesianizme (komunizmas, žemiškasis rojus irgi yra tam tikra prasme istorijos pabaiga). „Trečiosios Romos“ ideologijai skaudų smūgį sudavė XVII a. įvykęs Bažnyčios skilimas, kurį Berdiajevas laiko vienu svarbiausių įvykių visoje Rusijos istorijoje. Tuomet pirmą kartą buvo sudrebinti „Šventosios Rusijos“ pamatai ir atsirado (sentikiuose) *valdžios demonizavimo* tradicija. „Valdžia antikristo rankose!“ – skelbė nesutikę su patriarcho Nikono reforma. Rusų inteligentija vėliau perims tikėjimą, jog valdžia – blogio išsikūnijimas.³³

Tačiau daug žiauresnį smūgį tikėjimui „Šventąja Rusija“ sudavė Petras I. N. Berdiajevas yra vienas iš tų, kurie nevienareikšmiškai vertino Petro indėlį į Rusijos istoriją. (Nuo XIX a. vidurio Rusijos filosofinėje ir visuomeninėje mintyje ėjo takoskyra tarp vadinamųjų „zapadnikų“, Rusijos vakarietiškos orientacijos šalininkų, teigiamai vertinusių Petro reformas, ir „slavofilų“, smerkiančių Petro įvykdytą „išdavystę“). Pasak Berdiajevo, Petro I reformos buvo būtinos, bet *jo metodai buvo visiškai bolševikiniai*. Petras niekino liaudies religingumą ir galutinai pajungė Bažnyčią valstybei (panaikino patriarchatą ir įsteigė Sinodą, faktiškai kontroliuojamą vienos ministerijos). N. Berdiajevas net lygina Petrą su Leninu. Bet pražūtingiausia Rusijai Petro reformose („perversmė“), ano Berdiajevo, buvo tai, kad jos *pagilino skilimą tarp aukštojo kultūrinio sluoksnio ir liaudies*. Petro varoma vesternizacija gana sparčiai plito pirmajame, liaudis ir toliau gyveno laikydamasi senų religinių tikėjimų. Skilimas Rusijos visuomenės viduje buvęs toks gilus, o susvetimėjimas toks didelis, kad, pasak Berdiajevo, rusų aristokratija, liaudies akimis žiūrint, buvo „svetima rasė“. Petro reformos sustiprino Rusijos valstybę, išvedė ją į Euro-

pos politikos orbitą, bet paprastai liaudžiai jos nieko gero neatnešė. Religiniai (sentikių) persekiojimai tapo žiauresni. Sentikių akyse Petras – didesnis antikristas už visus iki jo buvusius. Kitais žodžiais tariant, Petro reformose paprasta liaudis regėjo *Vakarus, kaip blogio įsikūnijimą*. XVIII a. Vakarai Jekaterinos II (Voltaire'o ir Diderot gerbėjos) rankomis smogė liaudžiai dar vieną smūgį – buvo užbaigtas valstiečių įbaudžiavinimas.³⁴

Ypatingą dėmesį N. Berdiajevas skiria rusų *inteligentijos* tyrinėjimui. Jai (ir Berdiajevas nėra vienišas savo nuosprendyje) tenka ypatingas vaidmuo Rusijos revoliucinio judėjimo istorijoje. Intelligentija turinti prisiimti išskirtinę kaltę už bolševizmo pergalę: „Visa rusų inteligentijos istorija ruošė komunizmą“.³⁵ Rusų intelligentija, Berdiajevo manymu, labai skyrėsi nuo tuo pačiu žodžiu vadinamo socialinio sluoksnio Vakarų Europoje. Filosofas mano, kad *net socialine* (ne tik dvasinė!) prasme rusų intelligentija nebuvo buržuazinė kaip Vakaruose. Viena iš priežasčių buvo tai, jog universitetinis išsilavinimas Rusijoje daug mažesniu mastu negu Vakaruose buvo privileijuotų klasių nuosavybė. Todėl socialine prasme rusų intelligentija buvo daugiau proletarinė. Dažniausiai rusų intelligentai „neturėjo jokių išteklių ir užsidirbdavo pamokomis, už kurias gaudavo grašius, arba literatūra, todėl skurdo ir badmiriavo“.³⁶ Skirtingai nuo Vakarų, rusų intelligencija buvo *ideologinė*, o ne profesinė ar ekonominė grupė. Būdingiausiaisiais tipiškų rusų „inteligento“ bruožais Berdiajevas laiko fanatizmą, dogmatiškumą, antireliginį nusistatymą ir angažavimąsi socialinėms problemoms.³⁷ Tad jei karingasis sekuliarizmas – charakteringa rusų inteligento savybė – laikytinas vienu iš svarbiausių kontinentinio liberalizmo (kaip jį supranta A. Maceina) bruožų, „Liberalizmo kelias į bolševizmą“ iš tikrųjų yra „tiesus ir aiškus“. Tačiau Berdiajevas nė nemano rusų inteligentų vadinti „liberalais“. Priešingai: „Liberalios idėjos Rusijoje visa-

da buvo silpnos, ir pas mus niekada nebuvo liberalių ideologijų, kurios įgautų moralinį autoritetą ir įkvėptų“.³⁸ Absoliuti dauguma rusų inteligentijos nuėjo socializmo, ne liberalizmo keliu.

Aišku, ne vien pati rusų intelligencija kalta dėl savo problemų, užtraukusių nelaimę visai Rusijai. Intelligencijos gimimą XVIII a. valdžia pasitiko represijomis, kalėjimais ir katorga. Skirtingai nuo Vakarų Europos intelligencijos, rusų intelligencija neturėjo nė mažiausios galimybės dalyvauti *realiame* šalies politiniame ir socialiniame gyvenime. Dėl šios priežasties politinių ir socialinių klausimų sprendimas buvo perkeltas į literatūrą ir publicistiką, o ten šie klausimai dažnai būdavo sprendžiami labai radikalai. Rusų intelligentas buvo ne tiek praktikas (nes jam nebuvo leista juo būti), kiek svajotojas. O svajonės dažnai būdavo labai drąšios.³⁹ Religinis sentikių bjaurėjimasis oficialia Bažnyčia ir pasaulietine valdžia sekuliarium (ir net atvirai ateistiniu) pavidalu atgimė rusų intelligencijoje: „Visa rusų intelligencija nemėgo valstybės ir nelaikė jos sava. Valstybė buvo „jie“, svetimi, „mes“ gi gyveno visai kitame plane, svetimame bet kokiai valstybei“.⁴⁰ Tačiau tai dar ne viskas. Rusų intelligencija buvo susvetimėjusi ne tik su savo valstybe, bet ir su Rusijos liaudimi. N. Berdiajevas pastebi, kad jokioje kitoje šalyje nebuvo „intelligencijos ir liaudies“ problemos tokiu pavidalu, koku ji egzistavo XIX a. antrosios pusės Rusijoje.⁴¹ Intelligencija idealizavo liaudį, norėjo jai gero, bandė ją šviesti, o jos sekuliarus, bet fanatiškos ir dogmatiškos tikėjimo šerdis buvo siekis išvaduoti liaudį iš „tironų“ ir „despotų“ priespaudos. Bet liaudis nemylėjo intelligencijos. Ji bodėjosi intelligencijos ateizmu ir nepasitikėjo ja. Šis dvigubas intelligencijos susvetimėjimas gimdė savotišką liguistą *kaltės jausmą*: „Savo kūrybinio kelio viršūnėse rusiškasis genijus aštriai jautė savo vienatvę, atplėštumą nuo dirvos, savo kaltę ir puldavo žemyn, norėjo prisiglausti prie žemės ir prie

liaudies. Liaudis gyvena žemės valdžioje... Inteligentas-liaudininkas, priešingai, yra atplėštas nuo žemės ir nori prie jos sugrįžti“.⁴² Rusų inteligentija, gyvenusi rūstaus *vidinio egzilio* sąlygomis, buvo vienas tragiškiausių Petro I vykdytos vesternizacijos rezultatų.

Taigi pagrindine revoliucijos prielaida N. Berdiajevas laiko gilų skilimą Rusijos visuomenėje, susvetimėjimą tarp atskirų tos visuomenės dalių. Rusijos valstiečiai, nors ir išlaisvinti, nekontroliuoti aristokratijos ir buvo pasiryžę keršyti už savo senelius ir prosenelius. Privilegiuotųjų klasių pasaulis valstiečiams buvo „kitos rasės“, užsieniečių pasaulis.⁴³ Aišku, egzistavo vadinamoji „aukštoji kultūra“, davusi pasauliui solidarumo ir brolybės siekio persmelktą filosofiją, kuri šioje srityje neturi sau lygių Vakaruose; toji kultūra davė pasauliui meno ir literatūros šedevrus. Tad gal ji, toji kultūra, galėjo pastoti kelių agresyvių, klasių kovą skelbiančiai Vakarų ideologijai? „Tai buvo laikai, kai Viačeslavo Ivanovo (vieno didžiausių rusų poeto-simbolisto – A. M.) bute kiekvieną trečiadienį vykdavo subtiliausi pokalbiai estetikos ir mistikos temomis. Tuo pačiu metu apačioje kunkuliavo 1905 metų revoliucija. Tarp viršutinio ir apatinio rusų kultūros aukštų nebuvo beveik nieko bendro, buvo visiškas skilimas. Gyveno tarsi skirtingose planetose.“⁴⁴ „XX a. pradžios rusų religinis renesansas buvo tik rusų kultūrinio elito, o ne liaudies gyvenimo reiškinys. Jis vyko labai siaurame žmonių rate, todėl socialiai buvo nereikšmingas.“⁴⁵ Šie N. Berdiajevo sakiniai nereikalingi komentarų.

Aišku, bet kokios tikros revoliucijos ištakose slypi visuomenės skilimas, joje suvešėjęs susvetimėjimas. Bet Rusijoje nugalėjo būtent *bolševikinė* revoliucija. Kodėl? N. Berdiajevo atsakymas toks: rusų inteligentas, šis, kito rusų filosofo Semiono Franko žodžiais tariant, „kovingas nihilistinės žemiškos gėrovės religijos vienuolis“, atrado tinkamą ideologiją. Po 1905 m. rusų revoliucijos rašytame

straipsnyje „Filosofinė tiesa ir inteligentų teisybė“ N. Berdiajevas teigia: „Rusų inteligentijai būdinga paralyžiuota meilė tiesai. Bet kokią mintį ji vertina ne pagal tai, kiek joje tiesos, bet pagal tai, kiek ji pasitarnauja socializmo idėjai ir kovai su monarchija“. Jokia mintis negalėjo geriau pasitarnauti šiam tikslui už K. Marxo mintį.

Skirtingai nei A. Maceina, Berdiajevas (pats buvęs marksistas) niekada nevadino marksizmo buržuazine ideologija. Marksizmo esmė esanti ne socialinis ir ekonominis determinizmas, bet *mokymas apie išlaisvinimą*, apie mesijinę proletariato užduotį. N. Berdiajevas net sako, kad Marxo materializmas šioje vietoje virsta kraštutiniu idealizmu. Rusų filosofas pripažįsta Marxo nuopelnus demaskuojant kapitalizmą kaip dehumanizuojančią ir sudaiktinančią santvarką. Žmogaus aktyvumo teigimas ir kova su susvetimėjimu ypač būdingi ankstyvajam Marxui. Jo filosofija kai kur daug labiau primena egzistencializmą nei materializmą. K. Marxas kalbėjęs ne apie proletaro vartimą buržujumi (kaip manė jaunas Maceina), bet apie šuolį iš būtinybės karalystės (kur žmogus yra ekonomikos vergas) į laisvės karalystę.⁴⁶

Bet pagal klasikinį marksizmą proletarinė revoliucija negalima iš esmės agrarinėje šalyje, kokia ir buvo XX a. pradžios Rusija. Taip, bet klasikinis marksizmas yra *marksizmas-mokslas* (bent jau pats K. Marxas taip manė). Tuo tarpu Rusijoje nugalėjo *marksizmas-religija*. N. Berdiajevas taikliai pastebi, kad „Leninas įvykdė revoliuciją Marxo vardu, bet ne pagal Marxą“.⁴⁷ Į kelis amžius purentą mesianistinę Rusijos tradicijos dirvą krito marksizmo mesianistinių pažadų sėklos. Jos greitai sudygo, o iš vidaus supuvęs senasis režimas nesugebėjo sutrypti daigų. Ir išaugo, ir suvešėjo bolševizmo medis: „Bolševizmas daug tradiciškesnis, nei įprasta manyti; jis atitinka rusiškojo istorinio proceso savitumus. Įvyko marksizmo rusifikacija ir orien-

talizacija“.⁴⁸ Beje, geniali Lenino intuicija, pasak Berdiajevo, ta, jog Rusija yra industriškai atsilikusi, agrarinė šalis, išvelgė ne trūkumą, bet privalumą. Leninas suprato, kad proletariato diktatūrą daug lengviau įgyvendinti šalyje, kuri nėra pripratusi prie pilietinių teisių ir laisvių.⁴⁹ Todėl nors *išoriškai* liberalizmas Rusijoje nebuvo toks jau silpnas (jam atstavo įtakinga „kadetų“ – konstitucinių demokratų – partija), tačiau paradoksaliai Rusijos sąlygomis didesnė utopija buvo liberalios ir socialinio reformizmo idėjos, o bolševizmas pasirodė esąs daugiau realus.⁵⁰

Senasis režimas, kuriam, beje, N. Berdiajevas nejaučia didelių sentimentų, buvo visiškai bejėgis ką nors priešpriešinti bolševizmui. XIX a. slavofilai teigė revoliuciją Rusijoje esant iš principo negalima. (Revoliucijos, anot jų, yra Vakarų Europos lemtis ir bausmė už bedievybę.) Tuo tarpu Berdiajevas išvardija daug priežasčių, lėmusių bolševizmo triumfą. Jų tiek, kad tampa nebeaišku, kaip Rusija *galėjo išvengti* revoliucijos: „Savo triumfui bolševizmas pasinaudojo viskuo. Jis pasinaudojo liberalios demokratinės valdžios bejėgiškumu... Jis pasinaudojo objektyvia negalimybe toliau tęsti karą... ir paskelbė taiką. Jis pasinaudojo valstiečių nepasitenkinimu ir perdavė valstiečiams visą žemę, taip sugriaudamas feodalizmo ir dvarininkų viešpatavimo liekanas. Jis pasinaudojo despotiškais rusiškais valdymo iš viršaus tradicijomis ir vietoje neįprastos demokratijos, kuriai nebuvo įgūdžių, paskelbė daugiau į senąją carizmą panašią diktatūrą. Jis pasinaudojo rusiškosios sielos, visame kame priešingos sekuliariai buržuazinei visuomenei, ypatybėmis, jos religingumu, jos dogmatiškumu ir maksimalizmu, jos socialinės teisybės ir Dievo karalystės žemėje ieškojimu, jos gebėjimu aukotis ir kantriai pakelti kančias, bet taip pat ir jos gebėjimu būti šiurkščiai ir žiauriai; pasinaudojo rusiškuoju mesianizmu, visados išliekančiu, kad ir nesąmoninga forma, rusišku tikėjimu ypatingu Rusijos keliu. Jis

pasinaudojo istoriniu skilimu tarp liaudies ir kultūrinio sluoksnio, pasinaudojo liaudies nepasitikėjimu inteligentija ir lengvai sutriuškino jam nepaklususią inteligentiją. Jis sugėrė į save ir rusų inteligentijos sektantiškumą, jos liaudies garbinimą, tik pritaikė juos prie naujos epochos reikalavimų. Jis atitiko romėniškos nuosavybės sampratos ir buržuazinių dorybių nebuvimą rusų tautoje, atitiko religines šaknis turintį rusiškąjį kolektyvizmą. Jis pasinaudojo patriarchalinės liaudies buities žlugimu ir senųjų religinių tikėjimų irimu. Jis pradėjo prievarta iš viršaus diegti naują civilizaciją, kaip tai savo metu darė Petras. Jis neigė žmogaus laisves, kurios ir anksčiau nebuvo liaudžiai žinomos, kurios buvo tik aukštųjų kultūrinių visuomenės sluoksnių nuosavybė, ir už kurias liaudis visai nesiruošė kovoti. Jis paskelbė visuminės, totalitarinės pasaulėžiūros, viešpatuojančio tikėjimo būtinybę, kas atitiko rusų tautos įgūdžius ir rusų liaudies tikėjimo bei simbolių, valdančių gyvenimą, poreikį. Rusiškoji siela nėra linkusi į skepticizmą, ir jai mažiausiai tinka skeptiškas liberalizmas. Nuo vieno visuminio tikėjimo tautos siela lengviausiai galėjo pereiti prie kito visuminio tikėjimo, prie kitos visą gyvenimą apimančios ortodoksijos“.⁵¹ Nežiūrint viso Rusijos revoliucijos šėtoniškumo, joje slypi gili prasmė. Apskritai bet kokioje revoliucijoje, gražiu N. Berdiajevo pastebėjimu, „Prasmė teisia beprasmybę ir tamsoje veikia Apvaizda“.⁵²

Taigi bolševizme N. Berdiajevas regi *rusiškosios religinės idėjos išsigimimą* ir jos virsmą savo priešingybe, antikristo viešpatija: „Vietoje Trečiosios Romos Rusijoje pavyko įgyvendinti Trečiąją Internacionalą, ir Trečiajam Internacionalui perėjo daug Trečiosios Romos bruožų“. Ir čia pat perspėja: „Vakaruose labai blogai supranta, kad Trečiasis Internacionalas yra ne Internacionalas, o rusų nacionalinė idėja. Tai rusiškojo mesianizmo transformacija. Vakarų komunistai, prisidedantys prie Trečiojo Internacionalo, vaidina žeminantį

vaidmenį. Jie nesupranta, kad jungdamiesi prie Trečiojo Internacionalo, jie jungiasi prie rusų tautos ir įgyvendina jos mesijinį pašaukimą“.⁵³ Bet ar įmanoma kitur bolševizmo pergalė? Juk Trečiasis Internacionalas kaip tik ir buvo sukurtas revoliucijos ir komunizmo eksportui. Čia Berdiajevas yra gana kategoriškas, o jo atsakymas lyg ir turėtų guosti likusį pasaulį: „Tik Rusijoje galėjo įvykti komunistinė revoliucija... Ir vargu ar tokio pobūdžio komunistinė revoliucija įmanoma Vakarų Europos šalyse; ten, aišku, viskas bus kitaip“.⁵⁴ Arba: „Kitose šalyse komunizmas, jo įgyvendinimo bandymo atveju, gali būti mažiau despotiškas žmogaus gyvenimo visumos atžvilgiu, ne toks vientisas, mažiau pretenduojantis būti religija ir labiau buržuazinis savo dvasia“.⁵⁵ Žvelgdami iš šių dienų perspektyvos, matome Berdiajevą buvus beveik teisų, nors Kinija nuožmiausiais komunistinės diktatūros siautėjimo metais nedaug atsiliko nuo stalininės Sovietų Sąjungos. Įdomu, kad net kai kuriuose iškiliausiuose rusų „aukštosios“ kultūros atstovuose Berdiajevas buvo linkęs išvelgti dvasinius revoliucijos pirmtakus: „Dostojevskis skelbė dvasinį komunizmą, visų atsakomybę už visus... Jo rusiškasis Kristus negalėjo būti pritaikytas prie buržuazinės civilizacijos normų“.⁵⁶

Bolševizmas yra rusiškosios religinės idėjos iškraipymas, tai antikristo religija, bet vis dėlto *religija*, todėl bolševizmo paradoksas ir neišsprendžiama dilema yra tai, jog naikindamas religiją, jis kartu pjauna šaką, ant kurios pats sėdi. Tuo metu, kai jaunasis Maceina savo „Buržuazijos žlugime“ tvirtino bolševizmą esant „žymiai reikšmingesniu ir vertingesniu reiškiniu negu buržuaziją“, N. Berdiajevas stalininėje Sovietų Sąjungoje jau buvo linkęs išvelgti *suburžuazėjimo* (mums jau žinoma dvasine prasme) požymių:

„Sovietų Rusija yra valstybinio kapitalizmo, kuris gali eksploatuoti ne mažiau už privatų, šalis... Komunistinė revoliucija buvo originaliai rusiška, bet naujo gyvenimo gimimo neįvyko, senasis Adomas pasiliko ir, transformuodamas save, veikia toliau“.⁵⁷ Ir kitoje vietoje: „Įmanoma netgi, kad buržuaziškumas Rusijoje atsiras kaip tik po komunistinės revoliucijos. Rusų tauta niekada nebuvo buržuazinė, ji neturėjo buržuazinių prietarų ir negarbino buržuazinių dorybių bei normų. Bet sovietinėje Rusijoje suburžuazėjimo pavojus labai didelis. Komunistinės jaunomenės entuziazmas ir socialistinės statybos buvo maitinamos religinės rusų tautos idėjos. Jeigu ši religinė energija išseks, kartu išseks ir entuziazmas, ir atsiras savanaudiškumas (*инквизицество*), visiškai galimas ir komunizmui esant“.⁵⁸ Ir pagaliau baisiam Didžiojo vado gerbėjų pasipiktinimui: „Stalinizmas... nejučiomis išsigimsta į savotišką rusišką fašizmą. Jam būdingi visi fašizmo ypatumai: totalitarinė valstybė, valstybinis kapitalizmas, nacionalizmas, vado kultas ir, kaip bazė, – militarizuota jaunuomenė“.⁵⁹

N. Berdiajevo bolševizmo genezę užbaidyme citata iš „Naujųjų viduramžių“, puikiu savikritiškumo ir asmeninės atsakomybės už savo šalies ir tautos likimą suvokimo pavyzdžiu, citata, kurią turėtų įsiminti kiekvienas, keliantis pretenzijas istorijai ir klausiantis, „kas kaltas?“. „Revoliucija įvyko ne tik anapus manęs ir virš manęs, kaip nebendramatis su mano gyvenimo prasme faktas, t. y. visiškai beprasmiškas; ji įvyko taip pat ir su manimi, kaip vidinis mano gyvenimo įvykis. Bolševizmas Rusijoje atsirado ir nugalėjo todėl, kad aš esu toks, koks esu, todėl, kad manyje nebuvo tikros dvasios jėgos, nebuvo tikėjimo, kilnojančio kalnus, jėgos. Bolševizmas yra mano nuodėmė, mano kaltė“.⁶⁰

Išvados

Tiek A. Maceina, tiek N. Berdiajevas yra įsitikinę, jog bolševizmo genezės reikia ieškoti ne vien specifiškai rusiškajame, bet daug platesniame – europiniame – kontekste. Abiem mąstytojams, ryžtingai gynusiems krikščioniškosios pasaulėžiūros pagrindus, bolševizmas yra pastarųjų dviejų šimtmečių nuo Dievo atkritusios Europos kultūros produktas. Tačiau pripažindami, jog bolševizmo fenomeno supratimui svarbūs yra abu kontekstai – europinis ir rusiškasis – lietuvių ir rusų filosofai skiria jiems nevienodą dėmesį. Jeigu N. Berdiajevas mano, kad analizuojant bolševizmo prigimtį, ignoruoti specifinį rusiškąjį kontekstą yra nedovanotinas intelektualinis nusižengimas, A. Maceina kai kuriuose tekstuose tokį nusižengimą sau leidžia. 1937 metais anglų kalba išleista Berdiajevo knyga „Rusiškojo komunizmo ištakos ir prasmė“ buvo adresuota *ne rusų* skaitytojui. Visa ji ištisai skirta *rusiškojo* bolševizmo konteksto analizei, nes autorius buvo pasipiktinęs tuo, kaip diletantiškai daugybėje Vakarų Europos publikacijų aiškinama rusų revoliucija. Apmąstydamas bolševizmo genezę, N. Berdiajevas ypač akcentuoja rusų religinę idėją, pražūtingą Rusijos visuomenės suskylimą ir to skilimo istoriją, rusų inteligentijos savitumą, rusų tautos dvasiai būdingą maksimalizmą ir visumos siekį, Rusijos politinių institucijų pobūdį bei jų silpnumą revoliucijos išvakarėse.

A. Maceinos tekstai apie bolševizmą yra dviejų rūšių. Tekstas „Liberalizmo kelias į bolševizmą“ apsiriboja vien tik idėjų istorija ir europiniu bolševizmo kontekstu, o savitas rusiškasis kontekstas visiškai ignoruojamas. Teksto pavadinimas iš karto išduoda jo turinį: dėl bolševizmo atsiradimo pagrindinę kaltę turi prisiimti liberalizmas. Tiesa, Maceinos nuosprendis skirtas vadinamajam „kontinentiniam“ liberalizmui, tačiau tekste filosofas nemato reikalo detalizuoti ir rašo

tiesiog „liberalizmas“. Rusiškasis bolševizmo kontekstas, nors ir nedažnai, išnyra stambesniuose filosofo kūrinuose. Pavyzdžiui, viename svarbiausių savo gyvenimo veikslų, gimusiame iš paskaitų, skaitytų vokiečių studentams, konspektų, „Filosofijos kilmėje ir prasmėje“ Maceina randa dviejų, atrodytų, priešingybių – senosios rusų religinės filosofijos ir marksizmo – bendravardiklį, kurį regi jų bendrume kilmės šaltinyje – kančios patirtyje. Tačiau vargu ar filosofas ryžtųsi versti į vokiečių arba anglų kalbą „Liberalizmo kelią į bolševizmą“. Panašu, kad šis tekstas buvo skirtas pirmiausia „vidaus vartojimui“. Jo tikslas yra ne tik aiškintis bolševizmo kilmę, bet ir *pačiam aktyviai dalyvauti ideologinėje kovoje*. Šio teksto autorius yra ne vien filosofas, bet ir pripažintas katalikiškojo intelektualinio lietuvių išeivijos sparno vienas iš pagrindinių lyderių. A. Maceinai rūpi suduoti kuo skaudesnį smūgį savo liberaliems oponentams. Todėl gilintis į rusiškąjį kontekstą nėra reikalo. Pakanka europinio. Bolševizmas yra visos Europos liberalizmo istorijos vaisius, – ar galima skaudžiau įgelti liberalui? Be abejo, A. Maceiną galima suprasti ir pateisinti. Jis jautėsi įpareigotas dalyvauti ideologiniuose lietuvių išeivijos ginčuose, nes ir *de facto* daugelio žmonių buvo laikomas autoritetu. O tai, kad ideologijos priemaiša filosofiją daugiau arba mažiau gadina, yra sena ir gerai žinoma tiesa.

Šia prasme N. Berdiajevas buvo daug laisvesnis už savo lietuvių kolegą. Rusų filosofas niekada nebuvo tokiu autoritetu daugumai savo tautiečių emigracijoje, koku buvo Maceina. Jis niekada nesijautė jiems įsipareigojęs tiek, kiek saviškiams buvo įsipareigojęs Maceina. N. Berdiajevas išeivijoje jautėsi vienišas, jo santykiai su rusų emigrantais dažnai būdavo įtempti, o apie pačią rusų emigrantų bendruomenę *in corpore* jis nebuvo itin geros nuomonės. Gal visa tai atrodo ir ne labai simpatiška, bet bolševizmo genezei tikrai nepakenkė.

Nuorodos

1. Maceina A., *Liberalizmo kelias į bolševizmą*// *Aidai*, 1948, Nr. 13, p. 156.
2. Бердяев Н., *Новое средневековье*// *Философия творчества, культуры и искусства*, Т.1, М., *Искусство*, 1994, с. 455.
3. Ten pat, p. 407.
4. Maceina A., *Buržuazijos žlugimas*// *Raštai*, T. 2, V., *Mintis*, 1992, p. 300.
5. Бердяев Н., *Предсмертные мысли Фауста*// *Философия творчества, культуры и искусства*, Т. 1, М., *Искусство*, 1994, с. 390.
6. Бердяев Н., *Новое средневековье*// *Философия творчества, культуры и искусства*, Т.1, М., *Искусство*, 1994, с. 412.
7. Maceina A., *Liberalizmo išteisinimas*// *Aidai*, 1948, Nr. 20, p. 478.
8. Maceina A., *Liberalizmo kelias į bolševizmą*// *Aidai*, 1948, Nr. 13, p. 157.
9. Maceina A., *Ginčas dėl liberalizmo*// *Aidai*, 1948, Nr. 15, p. 286.
10. Maceina A., *Liberalizmo kelias į bolševizmą*// *Aidai*, 1948, Nr. 13, p. 159.
11. Ten pat, p. 161.
12. Maceina A., *Naujoji stbmeldybė*// *Raštai*, T. 10, V., *Margi raštai*, 2005, p. 68.
13. Maceina A., *Liberalizmo išteisinimas*// *Aidai*, 1948, Nr.20, p. 481.
14. Maceina A., *Krikščionybės ateitis*// *Raštai*, T. 10, V., *Margi raštai*, 2005, p. 552.
15. Maceina A., *Katalikų vienybė*// *Raštai*, T. 10, V., *Margi raštai*, 2005, p. 336.
16. Бердяев Н., *Новое средневековье*// *Философия творчества, культуры и искусства*, Т.1, М., *Искусство*, 1994, с. 435–436.
17. Maceina A., *Liberalizmo kelias į bolševizmą*// *Aidai*, 1948, Nr. 13, p. 162.
18. Ten pat, p. 156.
19. Maceina A., *Krikščionybės ateitis*// *Raštai*, T. 10, V., *Margi raštai*, 2005, p. 539.
20. Maceina A., *Ginčas dėl liberalizmo*// *Aidai*, 1948, Nr.15, p. 286.
21. Maceina A., *Didysis Inkvizitorius*// *Raštai*, T. 3, V., *Mintis*, 1990, p. 131.
22. Maceina A., *Filosofijos kilmė ir prasmė*// *Raštai*, T.6, V., *Mintis*, 2000, p. 61.
23. Maceina A., *Buržuazijos žlugimas*// *Raštai*, T. 2, V., *Mintis*, 1992, p. 331–334.
24. Ten pat, p. 335.
25. Ten pat, p. 340.
26. Maceina A., *Prometėjizmo problema*// *Raštai*, T. 2, V., *Mintis*, 1992, p. 462.
27. Maceina A., *Filosofijos kilmė ir prasmė*// *Raštai*, T. 6, V., *Mintis*, 2000, p. 112–113.
28. Ten pat, p. 116.
29. Ten pat, p. 108–109.
30. Maceina A., *Kristaus prasmė Aleksandro Bloko poemoje „Dvylika“*// *Raštai*, T.9, V., *Margi raštai*, 2004, p. 443.
31. Бердяев Н., *Новое средневековье*// *Философия творчества, культуры и искусства*, Т.1, М., *Искусство*, 1994, с. 452.
32. Бердяев Н., *Истоки и смысл русского коммунизма*, М., *Наука*, 1990, с. 99.
33. Ten pat, p. 9–11.
34. Ten pat, p. 12–13.
35. Ten pat, p. 100.
36. Ten pat, p. 50.
37. Ten pat, p. 17–18.
38. Ten pat, p. 30.
39. Ten pat, p. 22.
40. Ten pat, p. 54.
41. Ten pat, p. 50.
42. Ten pat, p. 49.
43. Ten pat, p. 111.
44. Ten pat, p. 91.
45. Ten pat, p. 144.
46. Ten pat, p. 80–83.
47. Ten pat, p. 88.
48. Ten pat, p. 89.
49. Ten pat, p. 104.
50. Ten pat, p. 93.
51. Ten pat, p. 115.
52. Ten pat, p. 107.
53. Ten pat, p. 118.
54. Ten pat, p. 94.
55. Ten pat, p. 153.
56. Ten pat, p. 72–73.
57. Ten pat, p. 105.
58. Ten pat, p. 119–120.
59. Ten pat, p. 120.
60. Бердяев Н., *Новое средневековье*// *Философия творчества, культуры и искусства*, Т. 1, М., *Искусство*, 1994, с. 444.

SEARCHING FOR THE ORIGINS OF BOLSHEVISM IN THE ÉMIGRÉ TEXTS OF NIKOLAY BERDYAYEV AND ANTANAS MACEINA

Both thinkers are certain that the origin of Bolshevism lies not only in the specific Russian historical, cultural, and political context, but also in the much wider European context. Both Berdyayev and Maceina think that Bolshevism is a result of the last two hundred years of European history, which witnessed a turning away from God. Whereas Berdyayev pays great attention to the specific Russian context of Bolshevism (the Russian religious idea, the history of the split in Russian society, specific features of the Russian intelligentsia, Russian maximalism, the weakness of Russian political institutions before the revolution, etc.), Maceina is much less interested in that. The status of these philosophers

in emigration was different. Berdyayev never was such an authority among Russian emigrants as Maceina was among Lithuanian emigrants. The Lithuanian thinker was one of the intellectual leaders of the Catholic wing in Lithuanian emigration. His account of the genesis of Bolshevism depended much more on his ideology than was true of his Russian colleague. “The road from Liberalism to Bolshevism” is the title of one of Maceina’s articles that perfectly illustrates his ideological engagement. This ideological engagement sheds a new light on Berdyayev’s genesis of Bolshevism revealing it as a philosophically more conscientious analysis.

Kristina BARTKIENĖ

Egzistencinės egzilio problemos Bronio Railos svarstymuose

Mes – egzilai,
Ne herojai.
Herojai pasilieka
– ir miršta.
Gizi de Zsemley Blo¹

Bronys Raila yra vienas iš tikrojo, neme-
luoto, objektyvaus ir įžvalgaus žurnalizmo
išeivijoje atstovų. Nerimstantis, ieškantis,
temperamentingas, aktyviai besireiškiantis
plačiose gyvenimo sferose autorius stipriai
prisidėjo prie tautos laisvinimo kovos. Jį drą-
siai galima vadinti vienu iš produktyviausių,
o kartu ir prieštaringiausių XX a. rašytojų.
Tūkstančiai jo knygų puslapių ir šiandien
primena tą sunkų lietuvių tautos laikotarpį,
kai vieni ieškojo priemonių padėti kraštui ir
išlikti lietuviais, kiti kentė bolševikų jungą.
Gausiuose intelektualiniuose svarstymuose
B. Raila neapsiriboja vienos temos ar proble-
mos analize. Jam rūpi viskas, kas susiję su
toli likusiu kraštu, ir tai autorius vaizduoja
per tėvynę palikusio žmogaus jauseną. Kny-
gose randame išeivių gyvenimo ir rūpesčių,
gerosios ir blogosios pusės aprašymų. Au-
torius gyvai vaizduoja skaudžius lietuvių
tautos įvykius, atnešusius vargą, tremtį, žu-

dynes. B. Raila nelinkęs padailinti situacijų,
jo pažiūros ir aštri, tiesmukiška, kompromi-
tuojanti, pilna ironijos ir sarkazmo, kandi ir
polemiška kritika dažnai buvo puolama. Bet
būtent to autorius ir siekė – dialogo, kuris
padėtų surasti geriausią sprendimą. Jo įvai-
rių problemų apmąstymai, vadinami tiesiog
esė, kai kur artėja prie parodijos, satyros ar
net meninio reportažo žanro. Ironiškai au-
torius žvelgia ne tik į kitus, šalia jo esančius,
nesvetima jam ir saviironija, individualios
situacijos apmąstymai, kontraversiškų min-
čių apie save analizė.

Viena iš svarbiausių temų, neraminusių
politinį emigrantą – tai savęs suvokimas ir
permąstymas svetimoje kultūroje, nes nuo
to priklauso ne tik jo paties tolimesnis liki-
mas, bet ir už Atlanto pasilikusios tėvynės
bei tautiečių situacija. *Kokia išeivio padė-
tis, gyvenimo būdas, ką jis daro Lietuvos
išlaisvinimo vardan, kur tos veiklos plusai
ir minusai, kaip reikėtų elgtis, kad kraštui
būtų naudingiausia, kokį vaidmenį šiuose
kontekstuose atlieka generacijų kaita?* Šalia
šių reikšmingų ir B. Railos plačiai aptaria-
mų problemų, iškyla ne tik išeivijos, bet ir
Sovietų Sąjungos spaudoje garsiai ir kontro-

versiskai nuskambėjęs *išeivių bendravimo, ryšio su kraštu motyvas*. Visos šios temos autoriaus straipsniuose susipina ir papildo viena kitą, todėl ir darbe būtų prasminga jas aptarti bendrai. Tai vieni iš esminių B. Railos svarstymų. Turbūt nerastume nei vieno straipsnių rinkinio, kuriame autorius vienaip ar kitaip nebūtų palietęs šių išeivijos gyvenimo ir santykio su kraštu motyvų. Jis buvo vadinamas „emigrantinių veiklos dogmų ir iliuzijų griovėju“, pritarė išeivijos bendradarbiavimui su krašto kultūrinėmis jėgomis, neigė VLIK'o teises atstovauti lietuvių tautai, ragino stabdyti ginkluotą kovą². Todėl žurnalisto požiūris į šias problemas to meto kontekste atrodo ganėtinai neįprastas ir išskirtinis. Straipsnio tikslas yra atskleisti ir parodyti B. Railos pažiūrų savitumą egzilio bei krašto santykių problemų kontekste. Tai ganėtinai vertingas ir įdomus požiūrio taškas, ypač todėl, kad B. Railos tekstai beveik netyrinėti. Galbūt dėl dviprasmiškos reputacijos ir pernelyg didelio atvirumo tyrėjai vengia susidurti su šiuo autoriumi. Tačiau literatūra dėl to daug praranda.

Duona su padažu ar vienetas su nuliu

B. Raila, aptardamas emigrantų situaciją, pradeda nuo to, kad lyg tarp kitko užsimena apie išeiviui svarbiausią interesą – t. y. „šaknų suleidimas į naują riebėsnę dirvą, savo reikalai ir savas kasdieninis gyvenimas“³, „kasdienė duona ir jos riebesni padažai“⁴. Tai, be abejo, suprantama, turint omenyje klaidžiojančio, naujos vietos po saule ieškančio žmogaus situaciją. Atsidūrus tokioje padėtyje, apsiribojus tik materialiais rūpesčiais, kalbos apie tautos laisvinimą (ką dažnai vadina netgi išeivio misija, užduotimi) tokiam žmogui nerūpi, darosi neįdomios ir įkyrėjusios, o su Lietuva jį sieja tik retas ir tik asmeninis ryšys. Niveliuotis ir sumate-

rialėti emigrantui labai paprasta. Sudėtingiau išlikti savimi. Tuos, kurie išsižadėjo savosios prigimties, galima pavadinti labai lengvai išsprendusiais savo egzistencijos dilemą – anot M. Katiliškio – „išėjusiems negrįžti“. Argi prasminga toliau laužyti galvą ir nerimauti, bandyti pateisinti save? Lengviau prisijungti prie aplinkos nuotaikų, susiliesti su dauguma.

Savo tekstuose B. Raila skiria du emigrantų sluoksnius – tai pasyvusis liaudies ir darbininkijos bei aktyvusis, garsiai besireiškiantis intelektualinis sluoksnis. Analizuodamas įvairaus pobūdžio „emigrantines“ problemas, autorius remiasi pastaruoju, o būtent pirmajam ir buvo skirtas duonos su padažu apibūdinimas. Intelektualinį sluoksnį B. Raila vadina mažuma, kuri nenustygs ta vietoje, visur dalyvauja, viskuo domisi, kovoja. „Tai elitas. Tai vienetai, ieškantys nulių. Ir visuomet šiek tiek surandantys. Nes vieneto reikšmė ir galia kyla su prie jo dešinės prirašomų nulių skaičiumi: 10, 100, 1000...“⁵, – filosofškai kalba autorius. Tokie „vienetai“ – tai tautos egzistencijos pamatas, nes visas jų aktyvumas yra savanoriškas, todėl rezultatyvus ir naudingas. Šiuo skirstymu reikalas nesibaigia, šią mažumą B. Raila dar padalina į daugumą ir mažumą. Dauguma – tai tradicijos šalininkai, konservatyvūs įvairių srovių atstovai, pasisakantys už nepriklausomą demokratinę Lietuvą, atmetantys bendradarbiavimą su okupantu ir bet kokius ryšius su kraštu. Mažuma – tie, kurie daugumos nusistatymą laiko atgyvenusiu, už laisvą Lietuvą siūlo kovoti laisviau, vykdyti kultūrinius mainus su kraštu ir pasitelkti kitokius rizikingesnius būdus. Nors B. Raila niekur tiesiogiai nepamini, bet iš bendro jo pažiūrų konteksto galima spręsti, jog autorius priklauso būtent „mažumos mažumai“: jo mintys aiškiai liberalios, jis nevengia netgi ryšio su okupantu, jei tai naudinga tautai.

Politinė suirutė egzilyje

Pamėginęs suvokti išeivijos situaciją, autorius pereina prie tuo metu ganėtinai aktualios ir opios temos – bandymų surasti kaltininkus. Savo požiūriu rašytojas tikriausiai netapo atradėju, nes tiesiog konstatavo visų pripažintą ir garsiai eskaluojamą faktą, jog, „vieniem tėvynės išdavikai pasidarė tie, kurie tėvynėje pasiliko ir `nuėjo tarnauti okupantui`, o kitiem tėvynės išdavikai ir bailiai buvo tie, kurie iš jos pabėgo, palikdami tautą nelaisvės jungui“⁶. Tai, be abejo, natūralus reiškinys, tačiau šalia jo atsiranda ir bandymai kaltininkų ieškoti pačios išeivių bendruomenės viduje. Čia ryški kova dėl valdžios, grupinis ir ideologinis susiskirstymas, kuris griauja bei sunkina ir taip sudėtingą egzilo būseną. „Išeivijoje dar nebuvo nė vieno organo, institucijos ar šiaip ryškesnio sambūrio, kurių visuomenės balsai nekaltintų ydom, netesėjimais ir nedovanotinom klaidom, arba vieni organai nepriekaištautų kitiem dėl jų netinkamai atliekamų funkcijų“⁷, – drąsiai ir tiesiai teigia B. Raila. Visa tai, jo nuomone, atspindi moralinę išeivijos atmosferą, jų konfliktinę situaciją. Tai galima paaiškinti: nepaneigsime, kad sunku palikus kraštą ir turėtas, neretai aukštas, pozicijas, tapti nereikšmingu, jokios įtakos neturinčiu žmogumi. Todėl bet kokiomis priemonėmis, nesusimąstant apie savo paties ir krašto situaciją, siekiama prarastos didybės, didvyriškumo, bandoma paslėpti skausmingus išgyvenimus, nusikratyti kaltės ir atsakomybės.

Tokia egzilo būseną apibūdina ir B. Railos ryškiai pabrėžiamą emigrantų susikurtą „misijos“ reiškinį. Gal pasirodys keista, kad autorius nuvainikuoja šios misijos prasmę. Jau cituotas eilėraštis yra viena iš rašytojo naudojamų priemonių „pastatyti pasipūtusių ir susireikšminusių egzilą į vietą“. Tam, kad būtų įtikinamiau, B. Raila prisimena ir dar anksčiau Mykolo Biržiškos pasakytą frazę: „Herijus liko namuose“⁸. Šie skaudūs, bet tei-

singi žodžiai buvo pavartoti M. Biržiškos ir prisiminti B. Railos vien todėl, kad „po karo lietuvių tremtinių visuomenėje bei jos vadovaujančių politinių organų pareiškimuose buvo įsigalėjęs pernelyg pakilus ir išdidus ūpas“⁹, – rašoma vienoje iš žurnalisto knygų. Dar daugiau, pats būdamas išeivių bendruomenės narys, autorius drąsiai ir ironiškai kalba apie susiklosčiusią situaciją. Egzilų manymu, jie, tai tie dešimtys tūkstančių, išnešę užsienin vertingiausią tautos „potencialą“. O iš Lietuvos į naują erdvę persikėlusios senos ar čia susikūrusios naujos grupės „teisėtai ir teisingai“ atstovauja Lietuvai. Ir „jos ir tik jos“, kaip ironiškai teigia B. Raila, turi vadovauti krašto išvadavimui ir būsimai Lietuvai. „Ką ten? Išbėgusio potencialo organai jau dabar eina kaip ir išlaisvintos Lietuvos valdžios pareigas, ir visi jiems turi subordinuotis!“¹⁰, – net sušukdamas teigia autorius. Toks rašymo tonas atskleidžia neigiamą B. Railos požiūrį į išeivijos daugumos poziciją. Kalbėjimas apie egzilus, kaip vienintelius siekiančius krašto laisvės, rašytojo vertinamas tik kaip gražūs norai ir taurios pastangos, kurios, kita vertus, yra visiškai nerealios ir neveiksmingos. „Lietuvių tautos branduolys paliko namie, kaip ten yra ir liks visa būsimoji Lietuvos valstybinė tauta. Jei ten yra tauta, tai ten yra ir teapsireikš tikroji tautos valia“¹¹, – griežtai ir neginčijamai teigia B. Raila. Užsienio lietuvių piršimasi į valdžią autorius laiko neteisėtu ir nedemokratišku elgesiu. Tai vadinama tiesiog nepagrįstomis pretenzijomis ir negausių grupelių troškimais. Dar daugiau, žurnalistas teigia, kad tos grupelės siekia nepagrįstos valdžios, besiremdamos ne realybe, šiandienine situacija, bet anų laikų atsiminimais ir seniai neveiksmingom politinėm „arimetikom“. Juk visos politinės partijos persikėlė užatlaten iš okupuotos Lietuvos ir čia bando atgimti, tęsti savo veiklą, vadovauti. Tik situaciją visiškai pasikeitusi, o valdymo modeliai pasenę ir nebetinkami. Kaip pavyzdį pasirinkdamas tautos žadintoją Vincą Kudirką, B. Raila drą-

siai teigia, kad dešimtys tūkstančių išejūnų, pabėgusių toli ieškoti geresnio gyvenimo, tikrai nėra laikomi „Lietuvos išlaisvinimo kovos“, stiprintojais ar laisvės siekėjais. Todėl autorius pateikia griežtą ir realią išvadą: „Tad tokio pasirinkimo ir likimo vaidmenį vis itin aukštai bevertinantiems mūsų ankstesniems ir vėlesniems išejūnams gal labiau tiktų šiek tiek pritildyti savęs išsigarbinimo lyras...“¹². Ta tema autorius netgi sukūrė trumpų eilėraščių-parodijų, kuriuos pavadino „Veiksnių serenada“. Juos rašydamas B. Raila rėmėsi lietuvių klasikų – Antano Baranausko, Maironio, Adomo Mickevičiaus ir kitų – pavyzdžiais: jų kūrybos formas pritaikė savo turiniui. Dar akivaizdesnis klasikinio eilėraščio modelio suderinamumas su to meto situacija pavyzdys – tai „maironiškai“ sukurtas „Patriotas nuo Birutės kalno“. Kadangi tokie bandymai dar ryškiau nei straipsniai atskleidžia žurnalo požiūrį į to meto politiką, pravartu su jais susipažinti (Priedas Nr. 1 ir Nr. 2 – p. 17–18).

Kai kur lyg ir bandydamas teisinti egzilus, B. Raila užsimena, kad kiekvieno lietuvių teisė ir pareiga dirbti tautos labui ir aukotis dėl jos, tačiau rašytojui niekaip nepavyksta pateisinti fakto, kodėl kai kurie užsienio veikėjai turėtų kėsintis į visišką valdžią. Jokių būdų jiems išteisinti B. Raila nesuranda. Dar ir dėl to, kad tie valdžios trokštantieji – tai tarsi „politinis vėžys“¹³, kuris nuo pirmųjų iki šių tokios situacijos dienų „drasko išeivijos visuomeninį ir dvasinį kūną“. B. Raila labai kritiškai atsiliepia apie išeivijos politikus ir laiko juos visų bėdų kaltininkais, nes egzilio situacija ir be to yra ganėtinai sudėtinga. Žmogus kaskart išbandomas: ar sugebės išgyventi, ar pajėgs likti lietuviu, ar tebebus kokybišku žmogumi. O šalia to atsiradusios rietenos, beprasmiškos kovos dėl valdžios tik apsunkina realybę. Todėl nestebina ir B. Railos pastebėjimas, jog išeivių politikai elgiasi neetiškai ir nesąžiningai tautos atžvilgiu ir tiesiog nepadoriai, jei vertinsime iš krikščioniškųjų pozicijų. Tarsi norėdamas pagąsdinti

ti autorius prisimena krikščionišką tiesą, jog kiekvienam teks nešti sunkią atsakomybės našlą¹⁴. Situacijos beprasmiškumą atskleidžia dar viena B. Railos mintis. Jis teigia, kad visų egzilinių vyriausybių, seimo, prezidentūros ar kitokių organų sudarinėjimas gali būti tik simbolinis, o gal netgi tik dirbtinis. Taigi naudos iš to nei kraštui, nei egzilams nėra¹⁵. Tokie griežti pasisakymai dar kartą įrodo egzilio politinių kovų ir iš to kylančio širdies nerimo beprasmiškumą. O dar labiau šokiruojantis viso šio triukšmo rezultatas: „pavergta Lietuva nebelaikia `iš savo politinės emigracijos tokios kovos, kuri pačiu trumpiausiu laiku sugrąžintų jai laisvę`. Nelaikia ir nebetiki, kad politinių emigrantų besiereliuojanti saujelė iš viso galėtų tokį milžinišką užmojį kada atlikti – sumušti Rusiją“¹⁶.

Išeivijos situacija ryšio su kraštu kontekste

Griežtai sukritikavęs egzilų susireikšminimą, B. Raila siūlo tam tikrus būdus, kaip vertėtų koreguoti emigrantų veiklą, kokios pozicijos savo pačių ir krašto atžvilgiu reikėtų laikytis. Prieš siūlydamas savo sprendimus, autorius kalba apie tris Lietuvas, kurios atsirado kaip okupacijos rezultatas ir yra pagrindinė išeivių nesantaikos, dramų, kaltinimų ir smerkimų priežastis. „Pirmoji Lietuva“, pasak B. Railos, tai nepriklausomybės laikų Lietuva, kurią atsiminimuose vis dar nešiojasi vyresnieji išeiviai, bet kurios jau seniai nebėra. „Antroji Lietuva“ – tai sovietų Rusijos užgrobtą provinciją, LTSR. Na ir „trečioji Lietuva“ – tai „neoficialioji realybė“, tie tikrieji tautiečiai, bandantys prisitaikyti prie okupantų reikalavimų ir kęsti priespaudą, išlaikyti lietuvišką dvasią. Toks autoriaus skirstymas išties įdomus ir iškalbingas, vedantis prie pagrindinio B. Railos siūlymo egzilams – susipažinti su visomis sąlygomis ir artimai bendrauti. Jo manymu, visos trys

dalys sudaro tikrąją Lietuvą ir tik visas jas pažinus galima gauti reikšmingą rezultatą.

Įdomu tai, jog B. Raila yra vienas tų, kurie palaiko retą išeivių bendruomenėje poziciją dėl ryšio su kraštu. Nors straipsniuose galima rasti šalto padėties konstatavimą: „tai buvo aiškus siekimas susilpninti lietuvių išeivijos daugumos griežtą opoziciją prieš bolševizmą ir Lietuvos okupaciją, pripratinti sutikti su dabartine padėtimi ir ilgainiui galutinai išblėsinti patriotinės rezistencijos dalį“¹⁷, tačiau autorius griežtai pasisako už bendravimą ir santykių palaikymą. Kelionės į Lietuvą, ryšių palaikymas pagal okupantų primestas taisykles žurnalistui atrodo ne visai priimtinas būdas. Tokią situaciją jis apibūdina „politiniais ir dvasiniais varžtais“¹⁸. B. Railos manymu, „rimtas susipažinimas ir naudingi ryšiai atsirastų tik tada, kai <...> vyktų laisvos kelionės, kai kultūrininkų, mokslininkų ir visuomenininkų apsilankymai pasireikštų visokio turinio laisvomis paskaitomis ir diskusijomis“¹⁹. Kaip matyti, autorius parodo realią situaciją, o vėliau pateikia asmeninę ateities viziją, kuri turėtų pasitarnauti lietuviui. Šalia to jis drąsiai pasakoja apie savo keletą dešimtmečių trukusius susirašinėjimus su sovietų Sąjungos atstovais Antanu Sniečkumi, Justu Paleckiu, Eduardu Mieželaičiu, Juozu Baltušiu ir kt. Autorius to nelaiko bendradarbiavimu su okupantu, o tiesiog diskusijomis. Todėl ir visus jis kviečia pažinti okupuotą kraštą patiems. Juk informacija, pasiekianti išeivius, dažnai būna klaidinga, iškreipta, apjuodinti sovietinės Lietuvos gyvenimą. O krašto lietuviai apie egzilus bei jų gyvenimą apskritai gauna melagingą informaciją. Todėl, pasak jo, nereikėtų vengti ryšio su tautiečiais, nes tikrosios, „trečiosios Lietuvos“ niekaip kitaip nepažinsi. Be abejo, tokia bendravime autorius neišvengiamai mato riziką, tačiau pateikia savo sprendimą, tarsi siūlo pasirinkti mažesnę blogybę: „siekti, kad komunizmas nebūtų Lietuvos surusėjimas, ir įrodyti, kad jis turi teisę ir pajėgą

tapti „lietuviškas komunizmas“. Iki tol, kol prašvis tikroji valstybinė, tautinė ir asmeninė laisvės aušra“²⁰. Toks autoriaus teiginys ir kvietimas yra ganėtinai keistas ir kontroversiškas, tačiau neturint kito pasirinkimo galbūt ir pateisinamas.

B. Railos knygose galima rasti ir daugiau tokių patriotui nebūdingų nukrypimų „ne į tą“ pusę. Iš rašytojo biografijos yra žinomi klaidūs jo ieškojimai. Štai žurnalistas bando padėkoti „miesto architektam bei skulptoriam ir lietuviškai kompartijos daliai <...> už moderniškai paryškintą <...> sostinės lietuvišką veidą“²¹. Be to, dažnai autoriui tenka aiškintis dėl griežtų ir neįprastų savo pozicijų, ar dažno pažiūrų bei partijų kaitaliojimo. Jis pasiteisina tiesiog tiesos paieškomis. Štai kaip apie tokį žurnalisto polinkį kalbama jo biografijoje: „B. Raila nuolat ieškojo naujų kelių, prasmingesnių ideologijų, skirtingų kryptų“²². Pagrindinės savybės, stūmusios jį į aktyvią visuomeninę, politinę ir kultūrinę veiklą – tai vidinis nerimas, energija ir noras siekti nepasiekiamo. Šie žurnalisto būdo bruožai atsispindi ne tik jo beveik literatūriniame rašymo stiliuje, bet ir plačius kontekstus aprėpiančiame turinyje. Todėl drąsiai, nebijodamas prieštarauti nusistovėjusiai nuomonei jis teigia: „Kada gi liausimės svačioję, neva suartėjimo tiltai statomi ne pakeliui į tautą, bet į Maskvą?“²³. Atsisakymas bendrauti su kraštu ar bent jau to vengimas, pasak žurnalisto, yra tiesiog neprotingas. Be abejo, jis neneigia, kad okupantai turi slaptų kėslų ir kultūrinio bendradarbiavimo idėja yra tik kaukė. Tačiau ar reikia drebėti ir baimintis iš anksto. B. Raila pasiūlo panaudoti šią padėtį savo tikslams: „O kodėl mes <...> neturėtume ir neprivalėtume savo tautiečius tėvynėje „jaukinti“ prie laisvos ir nepriklausomos Lietuvos idealo?“²⁴, kaip tai daro okupantai. Išeivių baimė bendradarbiauti B. Railos tekstuose laikoma silpnybe. Jis kuria idealaus išeivio – kovotojo už laisvę paveikslą. „Jeigu išeivijos lietuvis yra jau

toks, kad jį galima prijaikinti ir pripratinti prie nūdienės padėties²⁵, tai jis nieko negali duoti savo tautai, nes tiesiog nesugeba kovoti. Toje baimėje slypi nepasitikėjimas ne tik savimi, bet visų pirma savo tautiečiais tėvynėje. O jeigu taip, tai „mes jau užantspauduojam išeivijos bankrotą“. Tokiu atveju B. Raila siūlo apskritai nebekalbėti apie jokiais laisvės kovas, nes, kaip vaizdžiai jis pasako, „tokių dvasiškai nudriskusių armijų į kovą negalės ir nesutiks vesti ne tik generolai, bet ir rimtesni puskarininkiai“²⁶. Juntamas didžiulis žurnalisto nusivylimas išeiviškąja bendruomene, kuri net neturi drąsos savo tautos išlaisvinimo vardan išsklaidyti baimės ir panaudoti situaciją gudriai, prasmingai ir naudingai. Čia iškyla, pasak B. Railos, „lietuviško žmogaus kokybės klausimas“, ir šiapus ir anapus²⁷. Pagrindinis uždavinys, keliamas šiam žmogui – „savo dvasinių ir tautinių idėjų pagrindų gilus įsisąmoninimas, su jų atstovavimu ir realizavimu tvirto charakterio šarvuose“²⁸.

Tokie griežti teiginiai slepia mintį, jog kraštą nuo išeivijos skiria ne tik geležinė uždanga, bet ir moralinė, dvasinė užtvara, kurią sugriauti galima tik palaikant ryšį su Lietuvoje likusia tautos dalimi. Nes ne tremtyje gyvenančiųjų svaičiojimai apie jų laisvės kovas gali padėti, o tik „Lietuvos žemė, Lietuvos kraštas, lietuvių tauta ir jos gyvieji vaikai tėvynėje, jų rezistencija, jų valia, jų pajėgumas, jų kova už laisvę ir nepriklausomos valstybės atstatymą yra pagrindiniai ir lemiantieji mūsų tautos išlikimo ir valstybės atstatymo veiksniai“²⁹. Ši B. Railos citata yra pagrindinis jo nusiteikimas egzilų ir krašto ryšio plotmėje ir jo autorius laikosi visuose savo svarstymuose.

Tikroji išeivių misija

Kyla klausimas: kokioje padėtyje atsiduria išeiviai, kokia jų užduotis, kaip jie gali

pagelbėti kraštui, jeigu apskritai tebegali? Šiai temai B. Raila taip pat skiria daug dėmesio. Tačiau prieš konkrečiai atsakydamas jis skatina egzilus pamąstyti, ar „dar būsim pajėgūs išlaikyti savo pačių tautinį atsparumą“³⁰. Kaip matyti, autorius kalba trečiuoju daugiskaitos asmeniu, taip susitapatindamas su egzilais, nors jo nuomone, reikia tikėtis, ir elgesys, skiriasi nuo viešai nusistovėjusio. Jis bando atsisukti „į Lietuvą veidu“, t. y. būti arti jos, pažinti ir įsisąmoninti, kad tokiu būdu galėtų priartėti su užduotim – prisidėti prie išsilaisvinimo. Toks bendravimo būdas, pasak B. Railos, reikalingas todėl, kad žmogaus, kuriam rūpi krašto likimas, jokių būdu negali tenkinti ryšys, kurį siūlo okupantas, t. y. kelionė su turistų vizomis, su nakvyne viešbučiuose, su slaptosios milicijos palydovais ir aplink sklandančia „laisvės importo baime“ bei siekiu „eksportuoti sovietinės sistemos interesus“. Nauda iš tokio bendravimo minimali ir netenkinanti, be to, tai rizikinga. Ką gi siūlo B. Raila? Kaip buvo minėta, siūloma pažinti tikrąją Lietuvą, suprasti tautos likimo raidą ir visa tai daryti rezistentiškai – „aktyviai, „kovotojiškai“, rizikingai ir pavojingai; <...> ugdyti jėgas ir telkti lėšas palaikyti santykiui su lietuviais patriotais, padėti tautos savigynai ir tautiniam pagrindžiui, su juo mainytis dvasinėm ir kultūrinėm vertybėmis“³¹. Tai yra pats sunkiausias, jo nuomone, darbas, bet pats svarbiausias ir reikalingiausias. Kaip matyti, nėra paminėtas politinis matmuo, kuriuo iki šiol labiausiai rėmėsi išeiviai. Tačiau visiškai atsisakyti politikos ir ideologijos, B. Railos manymu, nereikėtų, tačiau pastaroji turės reikšmės tik tuomet, kai turėsime brandžią tautinę kultūrą. Todėl lietuvių išeivijos „išlikimo ir stiprėjimo laidas yra dvasinis ir etinis“³² – t. y. kultūrinių vertybių kūrimas ir puoselėjimas.

Pagrindinį išeivių uždavinį autorius pavadina „aktyvios dvasios principu“, kuris nors ir lieka konservatyvus, tačiau „vis naujas ir jaunas, kol neįgyvendintas“³³. Dėl jo, pasak

B. Railos, sutinka visi, ir kairieji, ir dešinieji, ir konservatoriai, ir liberalai... Juk visuotinai aišku, jog Lietuva turėtų tapti lygiaverte nare „tarpeuropinėje tautų šeimoje“, nes tik taip ji galės išlikti, gyventi ir progresuoti. Kaip to pasiekti? B. Raila ir tautai kelia tą patį uždavinį – „būti aukščiausiai kultūringa, aukščiausiai civilizuota ir pagarbia“³⁴. Siekiant tautos kultūringumo, autorius siūlo nešvaistyti pinigų veltui, ką, pasak jo, dar egzilai (parapijos, koplyčios, kelionės, prasmatni apranga), bet panaudoti juos kur kas prasmingiau: lietuviškai kolegijai, mokslo ir meno institutams, teatro, muzikos, šokių ansambliams, televizijos ir radijo prasmingo turinio programoms, spaudai, grožinei literatūrai leisti, studijų veikalamis paruošti ir t. t. Taigi visose gyvenimo plotmėse reikia skleisti kultūrą idant lietuviškumas triumfuotų.

Yra straipsnių, kuriuose žurnalistas egzilų misiją nusako labai konkrečiai ir aiškiai. Tai yra: „padėti Tėvynei atgauti laisvę, grįžti į ją su savo išsineštomis intelektualinėmis, kultūrinėmis ir dvasinėmis pajėgomis, <...> šaukti pasauliui, kad bolševizmas yra paveręs mūsų tautą ir kad jai turi būti grąžinta nepriklausomybė, raginti didžiųjų valstybių vyriausybės mums toje pastangoje padėti, apipilti jas notomis ir memorandumais, ginti Lietuvos laisvės bylą ligi galo, per viso laisvojo pasaulio institucijas ir spaudą vesti propagandą, deginti sąžinę, budėti, neleisti užmiršti mūsų švento reikalo...“³⁵ B. Raila tokiais užmojais atrodo esąs labai optimistiškas, iniciatyvus ir energingas. Tačiau ar ne per plačiai užsimota? Greičiausiai autorius nesitikėjo visiško šių tikslų realizavimo, bet tikriausiai geriau reikalauti daugiau ir gauti nors keletą, negu reikalauti mažai ir negauti nieko. Būtent tokia išeivija, kokią bando piešti autorius, labai reikalinga Lietuvos valstybei ir tautai, kaip jos atrama, atstovė ir parama pasaulyje. „Ji gali būti puikus dvasinių, politinių ir ekonominių Lietuvos pajėgų rezervas svetur“³⁶, – įsitikinęs žurnalistas.

Jaunosios kartos situacija

Ne kartą B. Railos tekstuose sutinkama dar viena su kultūros plėtojimu bei lietuviškumo išlaikymu susijusi tema – tai naujosios generacijos misija. Dažnai nusivildamas išeivijos mohikanais, autorius atsvarą randa jaunosios kartos gretose: „ima pagunda tikėti, kad ateinančiųjų kartų skirtingi temperamentai ir pragmatiškesni protai lengviau suras praktiško darbo plotmę lietuvių tautos rezistencijai paremti, sutelkdami dar gyvas ideologiškai politinių grupuočių liekanas ir ypač išeivijos kultūros kūrėjų, mokslo darbuotojų sambūrius bei intelektualus kitataučius“³⁷ (1, 218). Iš jaunųjų lietuvių tikimasi kur kas stipresnių užmojų, naujų jėgų plūpsnio, nes senieji emigrantai laikomi išsisėmusiais. Tiesiog atmintyje laikomos senojo, jau išnykusio pasaulio vizijos nebegali padėti kovoti už laisvę, jos pasyvios, nebeturi gyvybės syvų. Todėl reikia naujų kovos metodų, sujungiant senąsias liekanas su naujais kūrybingais užmojais. Laisvę iškovosime, jei išlaikysime atsparumą, „jei jaunoji mūsų generacija iš naujo dar pakels galvą“³⁸. Jie yra vienintelė viltis.

Norėdamas parodyti, jog jaunoji generacija išties reikšminga ir tik jų darbas suteiks lietuviškumui prasmės, B. Raila kontrastui išryškinti apibūdina ir senąją kartą. Pastaroji piešiama griežtai ir šiurkščiai: „Visi egzilai, politiniai pabėgėliai, neišvengiamai virsta beveik šizofreniškais, gyvenančiais savo praeities svaiguliais, niurzgiančiais ir žliumbiančiais dėl visko“³⁹. Žinoma, tai nėra visuotinai teisingas teiginys, tačiau pavyzdžių, patvirtinančių jį, galima rasti tikrai nemažai. Tuo tarpu jaunieji egzilai nebegali turėti praeities svaigulių, jiems nežinomi senieji namai, o naujieji atrodo savi ir šilti.

Pristatydamas jaunąją išeivių generaciją, B. Raila pasinaudoja vieno iš tos kartos atstovų minčių analize⁴⁰. Studentas teigia, kad lietuvių jaunimo kelias ypač sunkus, nes tie, ku-

rie pasiryžę išlikti lietuviais, nenori laikytis pasenusių tradicijų. „Jie žmogiškąją dramą ir būtų pergyvena ne iš kokios aprėžtos lietuviškos pasaulėžiūros, bet betarpiškai per savo lietuvišką sielą“⁴¹, – teigia jaunuolis. Šie žmonės taikliai pavadinti „lietuviškais medžiais, augančiais vakarų kultūrvaizdyje“, bet jiems netinka „šermukšnių lietuviškuose soduose“ apibūdinimas. Tai žmonės, persisunkę vakarietiška kultūra, per kurią bando suvokti ir lietuviškumo prasmę bei likimą. Tačiau tas suvokimas neapsiriboja vien tik banalia, tradicine samprata. Materialiame pasaulyje jie siekia gilesnių išgyvenimų, pasineria į metafiziką. Taip jie kreipiasi į žmogų, ne tik į lietuvį. Ši naujoji karta kuria naujo žmogaus sampratą, kuri B. Railai atrodo priimtina ir reikalinga. Jis teigia, kad tik tokie žmonės su nauja pasaulėžiūra gali vesti kovą dėl Lietuvos išlaisvinimo į priekį ir ją laimėti. Būtent tokia laisva ir plati pasaulėžiūra visais laikais buvo išganinga. „Kiekviena mūsų karta, jaunesnioji ir pati jauniausioji, jeigu tik ji atsirems į tas laisvės, teisės ir žmoniškumo bendrąsias idėjas, už kurias kovojo Kudirkos, Vaižganto, Višinskio, Biliūno, Biržiškos karta – nebus „žuvusioji karta“ mūsų tautai“⁴². Jaunajai generacijai priešpriešinami didžiuliai autoritetai, kuriais, kaip pavyzdžiais, patariama sekti. B. Raila skatina mokytis iš istorijos ir vaisingų jos pavyzdžių. Keista, bet autorius supranta šių jaunų žmonių poziciją. Jis netgi bando prisiminti ir sulygtinti ją su pažiūromis, kurių laikėsi pats, būdamas jaunas. Įdomu tai, kad jos visiškai sutampa. Tačiau vertinant tas pozicijas iš tam tikro laiko perspektyvos, B. Raila lieka už tai, kad tautos patirtis ir tradicijos nebūtų pamirštos, jas tiesiog reikėtų interpretuoti platesniame vakarietiškame kontekste. Nes tik jaunimas tebeturi galimybę pristatyti Lietuvą pasauliui, papasakoti lietuvių tautos istoriją ir taip prisidėti prie krašto laisvinimo misijos.

Rodydamas lietuviško jaunimo veidą, B. Raila nevengia ir kritikos. Jis cituoja jau-

nosios kartos vardu kalbantį V. Virbicką⁴³. Šio jaunuolio mintys kelia rašytojo pasipiktinimą, kadangi jis tarsi visiškai atsiriboja nuo praeities, gėdijasi savo senelių ir tėvų, reiškia jiems „politinius, kultūrinius bei psichologinius priekaištus“. Didžiausias jauno vyro rūpestis – graži ateitis. Vyresnieji, jo manymu, jaunime nori matyti save ir neleidžia jiems laisvai, savarankiškai reikštis. V. Virbickas netgi kritikuoja lietuvių išeivių literatūrą, teigdamas, kad pateikiama informacija pasenusi, romanai ir atsiminimai visiškai neįdomūs ir nepatrauklūs. Galiausiai jis tarsi pateikia ultimatumą – arba vyresnieji sudomins ir supras jaunuosius, arba šie „neišvengiamai užsidarys savyje“ ir nutols nuo lietuviškumo⁴⁴. Matyti, kad išeivijos jaunimas nėra pakankamai įsisąmoninęs lietuviškumo, jiems reikalinga motyvacija, kodėl jie turėtų dirbti Lietuvos vardan, kas jiems iš to. Tai labiausiai piktina B. Railą. Didžioji jaunimo dalis, pasak jo, kalba, jog „esą, seniai tik dejuoja Amerikos jaunimo atšalimu lietuvybei, bet vis taip ir negirdėti 'pozityvių pasiūlymų, kaip sudominti jaunimą lietuviška veikla'“⁴⁵. „Ką? Sudominti?“, – iš nuostabos ir pykčio sušunka B. Raila. Jis pateikia gausybę pavyzdžių, kuriuose žmonės savo iniciatyva, laisva valia aukojosi ir mirė už savo tautos laisvę. Jie, kaip jau buvo minėta anksčiau, turi tapti pavyzdžiu. Žurnalisto manymu, jeigu žmogus į šią kovą ateis tik dėl siūlomų pramogų, tai nieko gero šiai kovai neduos. Ir galiausiai B. Raila grįžta prie to paties tikrojo žmogaus, vydūniškojo „žmogaus sau“ reikšmės. Toks generacijų konfliktas – tai kur kas gilesnis lietuviško žmogaus kokybės klausimas. Būtent – tikro, vertinančio dvasines vertybes, žvelgiančio giliau ir sumaterialėjusio, tik savo reikalais besirūpinančio, pasyvaus ir aptingusio žmogaus klausimas.

Apeliuodamas daugiausia į jaunąją kartą, B. Raila pasiūlo tris būtinas vertybes, dvasinius elementus, kurie prisidėtų prie sėkmingo tautų išlikimo: Pirma – „valstybingumo

ir suvereniteto sąmonės išugdymas“. Antra – žmonių valia ir sugebėjimas vertinti ir ginti savo tautos ūkinius interesus, puoselėti jos garbę, prestižą, kalbą, dvasines institucijas, teisinę santvarką ir etninės kultūros lobius. Trečia – nereikėtų etninės kultūros vertybių ir senovės puoselėti tik kartojant tai, kas praeity buvo sukurta, reikia žvelgti ateitin, modernėti⁴⁶.

Išvados

Aptarus B. Railos tekstus, išryškėjo jo pažiūrų pobūdis ir niuansai. Savo intelektualiniuose galvojimuose autorius egzilus skirsto į materialią daugumą ir intelektualią mažumą. Taip pat pabrėžia santykių tarp krašto lietuvių ir išeivių reikalingumą, nes tai vienintelis būdas išeiviams pažinti tikrąją tautą, jos kultūrą ir gyvenimą, o tautai įkvėpti laisvės oro. Būtent toks ir yra pagrindinis egzilų uždavinys – per tikrosios Lietuvos pažinimą prisidėti prie laisvėjimo kovos. O tai daryti autorius siūlo ne tik legaliai, bet ir plečiant pogrindžio ir rezistencinį bendravimą. Tuo tarpu išeivių baimę bendrauti jis interpretuoja kaip nepasitikėjimą savo tautiečiais. Užsidarymą nuo krašto, ryšio nutraukimą, visišką apatiją, nes negalima, bet tuo pačiu skambių lozungų reiškimą, pasisakymą už kovą autorius laiko tik beprasme ir apgaulinga retorika. Lygiai tokia pat nereikalinga, jo manymu, yra politinių jėgų kova egzilyje ir neteisėtos pretenzijos į tautos valdžią. Išeiviai, pasak B. Railos, yra stipri ir reikalinga atrama, bet svarbiausias vis tik yra kraštas ir ten likusieji. Daug vilčių autorius sudeda į jaunąją išeivių kartą, kurie, jo manymu, galėtų laimėti tautos laisvinimo kovą, panaudodami lietuviškas tradicijas moderniame kontekste.

Pagrindinis išeivių rūpestis šiandien, pasak autoriaus, yra atstatyti Lietuvos nepriklausomybę, iškovoti tautai laisvę, pašalinti

okupaciją. O sėkmę siekiant šių tikslų gali garantuoti stiprybė iš garbingos Lietuvos praeities, įkvėpimas jos kovingoje dabartyje, sąžiningas žmogiškos ir tautinės pareigos Tėvynei atlikimas⁴⁷.

Daugelis gero savo kraštui linkinčių intelektualų to meto situacijoje geidė laisvės lietuvių tautai, tik kiekvienas skirtingomis priemonėmis. B. Railos būdai, kaip galėjome įsitikinti, buvo ganėtinai nauji, netikėti, rizikingi ir drąsūs, prieštaraujantys daugumai. Kiek jie prasmingi, teisingi ir rezultatyvūs, jau kitas klausimas. O visus žurnalisto svarstymus apibendrinkime straipsnio pradžioje cituotu eilėraščiu. Jis puikiai perteikia B. Railos svarstymų kryptį poetine forma:

Mes pabėgom

Ir kalbam apie baisumus,
Kurių išvengėm...

Mes esam saugūs
ir vis dėlto skundžiamės:
maistas čia keistas,
šalti naujieji namai,
ne tokie kaip senieji,
pavasaris čia nuobodus.
vasara mirusi,
gėlės nekvepia,
pasikeitęs
net mūsų širdies plakimas.

Atsiminimai apgaubia mus,
gražūs, jaudinantys,
kai prisimenam
senuosius namus
ir verkiam.

Egzilai –
palūžusios širdies žmonės.
Ne herojai.
Herojai namie pasilieka
– ir miršta⁴⁸.

Priedai

Priedas Nr. 1. B. Railos eilėraštis

PATRIOTAS NUO BIRUTĖS KALNO

(Maironiškai)

Įsisupus plačiai vakarų vilnimis
Man krūtinę užliek rašalinėm bangom
Ir vaitok, ir maurok dienomis naktimis,
O man liepki kovot ir gulsčiom ir stačiom.

Liūdna man! Gal ir tau? O kodėl, – aš žinau...
Metų tuzinas jau, ir aš vis nevaldau
Nei dvarų, fabriką, vyskupysčių plačių,
Ministerijų tų, – kaip man ilgu be jų!

Katalikas esmi ir vienybe tikiu,
Trokštu draugo arčiau – ciciliko smarkaus,
Liberalo bailaus – juos mylėti galiu,
Kad tik siųstų dangus man valdžios vis daugiau!
Įsisupęs plačiai į tautos vadukus,
Vandenynam perskriet aš imu lėktuvus,
Lyg koks laisvės karys, partizanas šaunus, –
Tiek garbės man vėliau niekados nebebus!

Apsakyt negaliu, kaip tave aš myliu,
Baltija, Lietuva, – tu man kaip sveikata!
Pagalvoti baugu, kas gi bus, jei aukų
Dolerinė mašna užsitrauks kažkada?..

Los Angeles, 1954.I.12

Priedas Nr. 1. B. Railos poema

VII. VEIKSNIŲ SERENADA

Nuo Sevilės lig Granados
Tamsi ir gili naktis...
Vieną saldžią serenadą
Nor dainuoti tau širdis.

Iš Čaikovskio romanso.

Pirmas veiksnys

Kalnai keltuoti, pakaušiai nuplikę –
Šeši plaukeliai apykreviviai likę...

Žiūrai Žalkauskui, Karveliui į plikę:
Kas jūsų grožei senobinei tiki?

Viskas prapuolę, viskas išnykę –
Liko tik Dievas ir Krupas Vlike!

Antras veiksnys

– Taip norėtus prikelti nors vieną senelį,
Kurs audžia svajas atstovybių sodely,
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Apie mūsų valdžių ir vienybių vargelį...

– Užsičiaupk, žmogeliuk, nebedrumsk mums ramybės,
Nesmardink aplinkos ir sapnų nekaltybės!
Kai praeis dar daug metų trumpos amžinybės,
Tai anūkai supras, kiek mes teikėm stiprybės...

Trečias veiksnys

Mes taryba, mes Taryba – net iš keturių!
Jeigu Kersteną pridėtum – būtų iš penkių!
O jei Olį nutylėtum – būtų iš trijų!

Mes vaduojam, komanduojam ir šukuojam kišenes,
Kai kada polemizuojam, kai kada įsivaizduojam,
Kad Amerikoj ir sviete bepalikom tikrai mes!

Ketvirtas veiksnys

Nors pasamdytas aš Komitetas,
Bet pastoviausias, nes apmokėtas,
Laisvę dainuoju, grupes rikiuoju
Ir taip į viršų kylu gražiuoju.

Tarnas klusniausias turtingo pono,
Aš visus veiksnius stumdau iš šono,
Nusimanydamas, kad jau atėjo
Laikas man būti valios reiškėju...^{*49*})

Paprastas lietuvis

(Adomo Mickevičiaus mirties šimto metų sukakties proga
persiskaitęs įvairių vertėjų verstas VĖLINIŲ ištraukas)

Visur tamsu, visur tuščia,
Kas čia bus, kas čia bus čia?

Tamsa viską tur apglobus,
Kas iš to bus, kas iš to bus?

Vienoj grįčioj stovi grabas,
Kitoj grįčioj kitas grabas, –
O kas čia bus, o kas čia bus?!

Los Angeles, 1955.VII.14

Nuorodos

1. Tai vengrų poetės, žurnalistės ir kritikės Gizi de Zsemley Blo eilėraštis, kuris buvo įdėtas į PEN klubo rašytojų egzilų sekcijos žurnalą „Arena“ (1963 m. 16nr.). Šį eilėraštį pažodžiui išvertė pats B. Raila, pripažindamas, kad tai eilutės, kurios egzilui turėtų būti labai skaudžios ir nesmagios, tačiau svarbios ir reikšmingos, nes atskleidžia tiesą. Be abejo, tai poezija ir remtis tik ja viena galbūt nepakanka, bet turint omenyje ir paties B. Railos svarstymus, šis eilėraštis yra meninė jo minčių ir požiūrio iliustracija.
2. Kompiuterinė *Lietuvių literatūros enciklopedija*, 2001.
3. Raila B. *Vaivos rykštė*. Šimtas prakalbų į Lietuvą, 1975–1979. Cleveland, Viltis, 1980. P. 211.
4. Raila B. *Kitokios Lietuvos ilgesys*. Esė. Vilnius, Vaga, 1993. P.11.
5. Raila B. *Vaivos rykštė*. Šimtas prakalbų į Lietuvą, 1975–1979. Cleveland, Viltis, 1980. P. 212.
6. Raila B. *Kitokios Lietuvos ilgesys*. Esė. Vilnius, Vaga, 1993. P. 11.
7. Ten pat. P. 12.
8. Ten pat. P. 14.
9. Ten pat.
10. Ten pat.
11. Raila B. *Tamsiausia prieš audrą*. Straipsniai, lietuvių politinių, visuomeninių idėjų klausimai, 1946–1958. Chicago, Srovė, 1960. P. 264.
12. Raila B. *Kitokios Lietuvos ilgesys*. Esė. Vilnius, Vaga, 1993. P. 210.
13. Raila B. *Tamsiausia prieš audrą*. Straipsniai, lietuvių politinių, visuomeninių idėjų klausimai, 1946–1958. Chicago, Srovė, 1960. P. 141.
14. Ten pat. P. 142.
15. Ten pat. P. 146.
16. Raila B. *Vaivos rykštė*. Šimtas prakalbų į Lietuvą, 1975–1979. Cleveland, Viltis, 1980. P. 247.
17. Ten pat. P. 22.
18. Raila B. *Tave mylėti tegalima iš tolo*. Radijo prakalbos į Lietuvą, 1983–1985. Chicago, Draugas, 1986. P. 208.
19. Raila B. *Vaivos rykštė*. Šimtas prakalbų į Lietuvą, 1975–1979. Cleveland, Viltis, 1980. P. 266.
20. Raila B. *Kitokios Lietuvos ilgesys*. Esė. Vilnius, Vaga, 1993. P. 20.
21. Raila B. *Kitokios Lietuvos ilgesys*. Esė. Vilnius, Vaga, 1993. P. 227.
22. Žemelis H. *Keli žodžiai apie autorių* // Raila B. Nuo vakarykštės iki rytdienos. Vilnius, Žurnalistika, 1996. P. 512–514.

23. Ten pat. P. 226.
24. Raila B. *Vaivos rykštė*. Šimtas prakalbų į Lietuvą, 1975-1979. Cleveland, Viltis, 1980. P. 348.
25. Ten pat.
26. Ten pat. P. 340.
27. Ten pat. P. 411.
28. Ten pat.
29. Raila B. *Kitokios Lietuvos ilgesys*. Esė. Vilnius, Vaga, 1993. P. 25.
30. Ten pat. P. 26.
31. Ten pat. P. 35-36.
32. Ten pat. P. 167.
33. Ten pat. P. 112.
34. Ten pat. P. 127.
35. Raila B. *Tamsiausia prieš audrą*. Straipsniai, lietuvių politinių, visuomeninių idėjų klausimai, 1946-1958. Chicago, Srovė, 1960. P. 22.
36. Raila B. *Nuo vakarykštės iki rytdienos*. Tautos laisvėjimo vaivorykštė. Vilnius, Žurnalistika, 1996. P. 461.
37. Raila B. *Kitokios Lietuvos ilgesys*. Esė. Vilnius, Vaga, 1993. P. 218.
38. Ten pat. P. 26.
39. Ten pat. P. 15.
40. „Studentų žodyje“ taip rašė santarietis Saulius Šimoliūnas.
41. Raila B. *Laumių juosta*. Akimirksnių kronikos 1. London, Nida, 1966. P. 16.
42. Ten pat. P. 17.
43. V. Virbicko pasisakymas žurnale „Atžalynas“.
44. Raila B. *Laumių juosta*. Akimirksnių kronikos 1. London, Nida, 1966. P. 21.
45. Ten pat. P. 25.
46. Raila B. *Nuo vakarykštės iki rytdienos*. Tautos laisvėjimo vaivorykštė. Vilnius, Žurnalistika, 1996. P. 421-422.
47. Raila B. *Tamsiausia prieš audrą*. Straipsniai, lietuvių politinių, visuomeninių idėjų klausimai, 1946-1958. Chicago, Srovė, 1960. P. 70, 78.
48. Tai vengrų poetės, žurnalistės ir kritikės Gizi de Zsemley Blo eilėraštis, kuris buvo įdėtas į PEN klubo rašytojų egzilų sekcijos žurnalą „Arena“ (1963 m. Nr. 16).
49. Suprantama: lietuvių tautos valios...

EXISTENTIAL PROBLEMS OF EMIGRATION IN BRONYS RAILA'S REFLECTIONS

Bronys Raila was a representative of real, objective, and critically acute journalism in emigration. Impatient, searching, and temperamental, he asserted himself in wide range of activities leading to the Lithuanian nation's extrication from Bolshevik oppression. We can call him one of the most productive and one of the most controversial Lithuanian journalistic commentators of the 20th century. The topics which especially agitated him included the way political emigrants lived, how they communicated among themselves, and how they related to the homeland they were forced to leave. What were they doing for the liberation of Lithuania? What are the positive and negative aspects of their activities? What should they do to benefit their country? What role does generational alienation perform in this context? Raila was called "a destroyer of illusions and dogmas of emigrants' activities." Accordingly, it is interesting to analyse his texts and to reconstruct his individual and peculiar viewpoint on the above-mentioned problems in the context of their period.

Raila emphasizes the necessity of communication between Lithuanians living in the

homeland and those living in emigration. He thinks communication it is the only way for the emigrants to know their occupied nation truly, to understand its culture and its way of life. And for the occupied homeland communication with those abroad is the only way to find out what freedom tastes like. To get reacquainted with the real Lithuania and in this way to contribute to the fight for freedom is the main mission of the emigrants. Raila rejects as unnecessary both the struggle for political power in emigration circles and their unwarranted claims to national Lithuanian authority. Emigrants can and should offer strong support for the liberation of Lithuania; nevertheless, the main actors in this struggle are the Lithuanian people themselves—those who remained in the country. Raila's hopes for the younger generation of emigrants was that they apply their inherited Lithuanian traditions to the modern context and find their inspiration in Lithuania's honourable past. Only in this way would they fulfill their human and national obligations to the homeland.

Iš archyvų

Asta PETRAITYTĖ

„S. Lozoraičio kalbos, pasakytos Vasario 16-osios proga“

Nepriklausomybės paskelbimas ir jo sukakčių minėjimas kiekvienai tautai yra nacionalinė šventė. Lietuvai 1918 m. vasario 16 d. – ypatinga valstybinė data, kuri sovietų okupacijos metais tapo unikaliu ryšiu tarp pavergtųjų krašte bei emigracijoje gyvenančių lietuvių. Tą dieną, nors ir geležine uždanga atskirti, lietuviai daug garsiau prabildavo apie savo teises į laisvę ir nepriklausomybę.

Per visą okupacijos laikotarpį emigracijoje veikusios Lietuvos diplomatinės tarnybos (LDT) šefas Stasys Lozoraitis (1898–1983) Lietuvos Nepriklausomybės dieną raštu ar žodžiu kreipdavosi į krašto ir laisvojo pasaulio lietuvių (per lietuvių išeivijos spaudą, Vatikano radiją, taip pat lietuvių bendruomenės minėjimuose). Šių sveikinimo kalbų, parengtų 1960–1979 metais, kopijos yra saugomos S. ir S. Lozoraičių muziejaus fonduose (Lietuvių išeivijos institutas, VDU). Jas, kaip ir kitas muziejuje saugomas vertybes, perdavė ambasadorius Kazys Lozoraitis (1929–2007). Tai unikalūs tekstai, kuriuose atsiskleidžia ir gilesnė bei platesnė Vasario 16-osios prasmė, ir visų – tiek krašte, tiek laisvajame pasaulyje – lietuvių bendrumo ir ryšių reikšmė bei paties S. Lozoraičio, kaip

diplomato bei piliečio, požiūris į valstybę, tautą, tarptautinę politiką.

Kai kurie kalbų tekstai yra parašyti paties S. Lozoraičio rašyti „ranka“ (išskirti atskiru kursyvu), kiti spausdinti mašinėle. Vasario 16-osios proga sakytos kalbos kartais vadinamos „pranešimais“ ar „atsišaukimais“, kai kurie jų – be datų, kai kur datos atspausdintos ar prirašytos ranka. Pateikiami tekstai neredaguoti, bet pataisytos ryškiausios rašybos klaidos.

Pagrindinis visų LDT šefo S. Lozoraičio sveikinimo kalbų adresatas – tauta, kai ypatingai akcentuojami esantieji pavergtame krašte. Vykdydamas savo valstybinę ir pilietinę pareigas, savo kasmetinėse kalbose S. Lozoraitis tarsi išryškindavo Vasario 16-osios svarbą ne tik lietuvių tautos istorijoje, jos atmintyje ir kasdienybėje, bet ir paties sovietinio režimo sistemoje. Savo argumentuose ir viltį teikiančiuose pasisakymuose diplomatas atskleidavo sovietines baimes, kai draudimai švęsti savo nacionalinę šventę tik patvirtindavo sovietų vykdomų veiksmų neteisėtumą ir įrodėdavo šios valstybinės datos svarbą, jos moralinę ir politinę gyvybingumą. LDT šefas neigėdavo pesimistinius požiūrius

(„...kai kas gali pasirodyti, kad užsienio lietuviai, švęsdami Lietuvos valstybės atstatymo sukaktį, vasario 16 dieną, neturi tikrovės pajautimo.“) ir šį, jo paties įvardijamą naujosios istorijos įvykį, vertino kaip tautos sąmonės brandos išraišką ir savarankiško apsisprendimo dėl tolimesnės raidos pasirinkimo aktą, kuris nebuvo atsitiktinis. Pasak LDT šefo, tai buvo valstybinio mąstymo įrodymas, pradėjęs naują Lietuvos valstybingumo raidą, kurią tik laikinai sustabdė žiauri okupacija. Laisvasis pasaulis nepripažino Lietuvos okupacijos fakto, tad aktas, kaip dokumentas, yra teisiškai tebegaliojantis, tapęs tautos paguoda ir pasididžiavimu.

Valstybinės šventės proga sakytose kalbose S. Lozoraitis pabrėždavo sovietų okupacijos brutalumą, kurį prilygindavo hitleriniam režimui („...nėra reikalo dėstyti čia, kokią naštą sudaro svetima okupacija, nes beveik visa Europa yra tai patyrusi paskutinio karo metu. Tačiau man atrodo esant reikalinga priminti, kad Lietuvos okupacija turi tokių žiaurių ypatybių, kokių Vakarų Europa nematė ir tamsiausiais savo naujosios istorijos laikais.“) Atvirai tapatindamas sovietų brukamą komunistinį režimą su hitleriniu, diplomatas retrospektyviai pabrėždavo, kad pastarųjų laikas jau praėjo, tad ir komunistinės santvarkos likimas bus toks pats. Pagrindiniai to argumentai: nė viena tauta nėra savarankiška ir savanoriškai pasirinkusi komunistinės santvarkos, todėl ji – kaip smurtas – savaime atmestina ir joks prievartinis režimas, kaip absoliučiai svetimas, pirmiausia, žmogiškai prigimčiai ir civilizacijų raidai, istoriškai nėra amžinas. Bet kokia prievarta tik grūdina tautą bei jos savimonę ir paliečia tik „...išviršines gyvenimo formas“, ji bejėgė prieš žmogiškąją dvasią, patriotizmą, tautinį solidarumą, laisvės siekimą, tikėjimą žmogiškumu. Savo kalbose S. Lozoraitis ypač išryškindavo lietuvių kalbą, kultūrą, istoriją ir per amžius susiformavusius lietuvių tautos ir vakarietiškosios krikščioniškosios kultūros

bei jos civilizacijos ryšius, kuriuos nukirto okupacinis sovietų režimas. Diplomatas tarsis atkartodavo savo tėvo (Motiejaus Lozoraičio (1866–1907), pirmojo lietuvių advokato, varpininko) bei kitų XIX–XX amžiaus pradžios lietuvių atgimimo sąjūdžio veikėjų mintis kovoje už tautą, kraštą, lietuvybę.

Nevengdamas didžiosios politikos kritikos, S. Lozoraitis savo kalbose teigė, kad po Antrojo pasaulinio karo įsigalėjusi taika, nors ir laimėjus demokratinėms valstybėms, buvo tik tariama, nes pusė Europos (Centrinė ir Rytų) vis dar pavergta („...dėl neišmanymo ar neatsargumo Vakarami padarė nemažai kompromisų su sovietais...“), o likusioje Europos dalyje, pastebimi pokarinės demokratijos nuovargio ir pasyvumo ženklai, netikėjimas savo vedama užsienio politika, kai net žodžiu neginami teisingumas ir moralė. Tad, pasak diplomato, bet kokia užsienio šalių bei jų bendruomenių reiškiamą simpatiją pavergtai lietuvių tautai suteikia viltį ir tikėjimą sėkminga Lietuvos laisvės byla. Jis pabrėžė, kad visų užsienio lietuvių tikslas vienas: nuolat priminti Vakarams apie pavergtą tautą, kai kova už jos išlaisvinimą nei moraline, nei politine prasme neprieštarauja tarptautinei tvarkai bei pasaulio taikai. Net jei tai yra jų galimybių ribos. Nes, pasak diplomato, vienintelis tiek užsienio lietuvių, tiek tarptautinės bendruomenės kovos būdas prieš sovietų vedamą vidaus ir užsienio politiką – viešas žodis prieš sovietų nusikaltimus dengiančią tylą, moralinis palaikymas, viltis ir visuotinis vykdomo smurto pasmerkimas. Nuolat pabrėždamas, kad laisvajame pasaulyje gyvenantys lietuviai turi būti vieningi ir kalbėti už tautą, jai atstovauti, reiškiant jos siekius ir norus, S. Lozoraitis pažymėdavo, kad savo patriotinių jausmų išreiškimas yra dalis sėkmingos kovos už krašto nepriklausomybę. Diplomatas užsimindavo apie kai kurių užsienio lietuvių replikas, kad okupuotame krašte nieko gero nėra, ir atsakydavo į tai: „Man neteko girdėti ar skaityti, kad kas

smerktų tautos laikyseną, smerktų tautą. Blo- ga yra okupacija ir visa, ką daro okupantai. /.../ Visa, kas yra teigiamo okupuotoje Lie- tuvoje, yra padaryta tautos prieš okupantų valią ar nepriklausomai nuo tos valios.“ Tad S. Lozoraitis pabrėždavo laisvajame pasauly- je likusių lietuvių būtinas pastangas kelti Lie- tuvos laisvės bylą ir siekti nepriklausomybės atstatymo, kai pati tauta negali to padaryti, o ginkluoto tautos pasipriešinimo sovietų oku- pacijai nutraukimas dar nėra pačios kovos už tautos laisvę pabaiga.

Savo kalbose S. Lozoraitis remdavosi ne vien patriotine retorika, bet ir konkrečiais faktais iš pačios Lietuvos („Tai, kas mes užsie- nyje sužinome...“). Pavyzdžiais minimi 1968- ūjų metų Prahos pavasaris, 1972-ųjų metų įvykiai Kaune, Vilniaus universiteto 400 metų sukaktis, Lietuvos gyventojų surašymo duomenys. Diplomatas, užčiuopdamas ne tik Lietuvos, bet ir visos Sovietų Sąjungos poli- tinį, kultūrinį, moralinį pulsą, savo kalbose

ypač pažymėdavo naujos kartos, veikiančios, pirmiausia, mokslo ir kultūros srityse, lais- vės protrūkius, kuriuos negailestingai mal- šindavo sovietinis teroras. Netiesiogiai už- simindamas apie kelių lietuvių mėginimus perbėgti į Vakarus, S. Lozoraitis savo kal- bose nuolat pažymėdavo jaunąją kartą, kuri „...niekada nepatyrusi nepriklausomos val- tybės gėrio, išaugusi okupacijoje, rodo tautinį subrendimą, savarankiškumą, iniciatyvą,...“. Tad kiekvienų metų kalbose, vengdamas tuš- čiažodžiavimo ir pasikartojimų, diplomatas išskirdavo pačius ryškiausius praėjusių metų įvykius, kurie teikdavo vilties ir optimizmo dėl tautos gyvasties, dėl sėkmingos Lietuvos laisvinimo bylos baigties.

Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas S. Lozoraitis, iškeldamas visų, krašto ir lais- vojo pasaulio, lietuvių bendrąsias vertybes, Vasario 16-osios proga sakytomis ar rašyto- mis kalbomis vienydavo visą tautą kovoje už jos nepriklausomybę.

Lietuvos Diplomatinijos Šefo Stasio Lozoraičio pareiškimas, padarytas per radio Nepriklau- somybės šventės progą.

Dar kartą Nepriklausomybės šventė yra švenčiama Lietuvai esant prieš okupaciją ir pries- paudoj. Ir šiandien, kaip jau daugelio metų bėgyje, atsiminimas apie didžią Lietuvos istorijos datą – tūkstantis devyni šimtai aštuonioliktų metų vasario šešioliktąją dieną – kurią lietuvių tauta savo sostinėje Vilniuje paskelbė atstatanti nepriklausomą Lietuvos valstybę, yra aptem- dytas minties, kad lietuviai savo krašte yra tik įnamiai, svetimo okupanto ir barbariško prieš o negailestingai persekiojami.

Ir vis dėlto, pro sunkius debesis, kurie gaubia mūsų tėvų žemę, mes matome vis daugiau ir vis didesnių, pastovesnių prošvaisčių.

Nuo pat to momento, kai Sovietų Sąjunga, kurios politika visados buvo paremta teisės ir žmoniškumo dėsnių laužymu, padarė dar vieną tarptautinį nusikaltimą, užpuldama ir okupuodama Lietuvą, trys elementai sudarė Lietuvos bylos pagrindą. Jie yra: mūsų tautos nusistatymas jokia kaina nepripažinti sovietų padarytojo Lietuvai smurto ir iš to nusistatymo išplaukias pasiryžimas išsivaduoti iš bolševikų jungo; antra, mūsų laisvės siekimo teisėtumas ir, galop, įsitikinimas, kad tarptautiniai įvykiai plėtosis palankia mūsų siekimų įvykdymui kryptimi.

Laikui einant nė vienas tų elementų neišnyko. Priešingai, kiekvienas jų yra pasidaręs sti- presnis bei ryškesnis. Mes žinome tikrai, jog nežiūrint ilgos okupacijos, propagandos ir tero- ro, tautos širdis palieka kaip buvusi, lietuviška ir krikščioniška, kad ji tokiu pat atkaklumu, kaip pirmą okupacijos dieną priešinasi komunistinėms idėjoms ir santvarkai, kurias sovietai

stengiasi prievarta įskiepyti; mes žinome, o taip pat žino civilizuotas pasaulis, kad mūsų tauta gyvens troškimu atstatyti savo valstybės nepriklausomybę. Vienas svarbiausių Sovietų Sąjungos politikos ir propagandos uždavinių užsieny buvo pridengti savo įsiveržimą į Lietuvą melo skraiste ir pašalinti Lietuvos vardą ne tik iš politinių žemėlapių, bet ir iš žmonių atminties. Šiandien galime konstatuoti, kad sovietams nepasisėkė ir nepasisėks šį uždavinį įvykdyti. Niekas neginčija Lietuvos teisės būti nepriklausomai ir laisvai bei demokratiškai tvarkytis savo žemėse. Niekas nebando teisinti Sovietų Sąjungos okupacijos Lietuvoje. Ir nors sovietai yra padarę daug kitų sunkių taikos ir karo nusikaltimų, jų elgesys su Lietuva palieka ryškiausiu neteisėtumo ir nežmoniškumo pavyzdžiu.

Tarptautinio horizonto prošvaistę sudaro naujos Jungtinių Amerikos Valstybių vyriausybės nusistatymas tų kraštų atžvilgiu, kurie yra Sovietų Sąjungos okupuoti ar šiaip užvaldyti. Amerika niekad neslėpė savo ypatingų simpatijų tiems kraštams. Bolševikams prijungus Lietuvą prie Sovietų Sąjungos, Amerikos vyriausybė tuoju pareiškė nepripažįstanti įjungimo. Šitos linijos ji laikėsi net ir tada, kai sovietai buvo laikinai pasidarę demokratinę valstybę sąjungininkais kare prieš Hitlerio Vokietiją. Dabar naujai išrinktasis Jungtinių Valstybių Prezidentas generolas Eisenhoweris, dėstydamas savo politikos pagrindus, yra paminėjęs apie sovietų pavergtų kraštų išvadavimą greta kitų politikos klausimų, kurių sprendimo reikia siekti. Tokiu būdu bręsta nauja laikysena sovietų atžvilgiu, bręsta nauja tarptautinės tvarkos atstatymo politika, kuri bus priešpastatyta Sovietų Sąjungos varomai agresijos bei smurto politikai ir turės privesti prie likvidacijos pavojaus, grėsiančio civilizacijai iš Maskvos pusės. Tuo pačiu atgaus laisvę Lietuva ir kiti kraštai, kurie dabar yra bolševikų teriojami.

Šitaip palaipsniui, bet pastoviai ryškėja Lietuvos laisvės atstatymo perspektyvos. Tačiau šiuo tarpu tauta krašte vis dar stovi akis į akį su žiauriu priešu, kurs siekia ją išnaikinti fiziniai. Todėl krašte tebėra galioje dėsnių saugoti tautos gyvybę nuo priešų smūgių, lietuvių sielą nuo bolševikų demoralizacijos ir rusų įtakos.

Laukdami Lietuvos nepriklausomybės atstatymo ir jam dirbdami, mes, tremtyje gyvenantieji lietuviai, laikome kovojančios tautos valią, jos teises ir interesus mūsų vyriausiu įstatymu, kuriam privalome subordinuoti mūsų darbą ir mintis, atskirus interesus ir nuomonių skirtumus, mūsų gabumus ir silpnybes.

Šią brangią Lietuvai dieną aš pateikiu tautai ir užsienio lietuviams širdingus sveikinimus.

1961. II. 16

Lietuvos Diplomatinijos šefo S. Lozoraičio žodis Nepriklausomybės šventės dienai.

Štai vėl atėjo Lietuvos Nepriklausomybės diena ir kiekviename laisvame krašte, kurio nepasiekia sovietų ranka, smaugianti žmonių ir tautų laisvę, mes, užsienio lietuviai, minime žymiausią mūsų naujosios istorijos įvykį – vasario šešioliktosios aktą! Ta aplinkybė, kad Lietuva vis dar yra Sovietų Sąjungos okupuota padaro mums šią šventę dar reikšmingesnę. Nes švęsdami ją, mes atstovaujame visą tautą, milijonus lietuvių, kurie savo krašte neturi teisės išreikšti net atsiminimą apie savo valstybę, kuria jie dirbo bei aukojosi ir kurios nepriklausomybę sunaikino Sovietų Sąjunga. Šią praeitį minėti yra sovietų draudžiama ir baudžiama. Bet okupacinė valdžia ne tik kėsina išrauti praeitį iš mūsų tautos širdies. Ji siekia taip pat naikinti lietuvių viltį ateičiai. Todėl tos vilties palaikymas bei ugdymas sudaro vieną užsienio lietuvių uždavinių ir vasario šešioliktosios minėjimo reikšmę.

Neseniai vienas okupacinės valdžios atstovas, Lietuvos komunistų partijos sekretorius pareiškė vyriausiam soviete Maskvoje, kad pasaulyje nėra tokios jėgos, kuri galėtų pasukti Pabaltijo tautas iš sovietinio kelio, kitaip sakant – padaryti galą Lietuvos, Estijos ir Latvijos okupacijai. Tačiau tokia jėga vis dėl to egzistuoja. Jeigu jos nebūtų, bolševikai nebijotų praeities atsiminimų žmonių širdyse, nebaustų už tautos šventės minėjimą, /nefalsifikuotų tiek senovės, didžiųjų, tiek naujosios istorijos,/ nešalintų bet kurio tautinės minties pasireiškimo literatūroje, mene ir moksle. Toji jėga egzistuoja ir veikia: tai įgimtas žmonėms prisirišimas prie laisvės ir teisybės. Dėl to nei viena tauta, absoliučiai nei viena, nėra priėmusi bolševikų santvarkos ar prisijungusi prie Sovietų Sąjungos savo noru, laisvu pasirinkimu. Dėl to bolševikai yra apsupti visuotinės neapykantos kiekviename krašte, kur jie smurtu įsibrovė. Tad komunistų pareiškimai, kad Lietuvos okupacija esanti galutinė, turi tiek pat reikšmės, kiek buvusio sovietų sąjungininko Hitlerio savo laiku skelbti grasinimai, kad nacionalsocialistų Reichas stovėsias tūkstantį metų.

Taigi, ne tie komunistų žodžiai yra grėsmė Lietuvos ateičiai, bet jų veiksmai, nukreipti prieš lietuvių tautos dvasinę ir fizinę egzistenciją. Iš ilgos tokių veiksmų eilės aš paliečiu šį kartą du dalykus: rusinimo akciją ir Lietuvos gyventojų skaičiaus sumažėjimą.

Nėra abejojimo, kad bolševikai, dėdamiesi neva internacionalistais, varo Lietuvoje pastovią rusinimo akciją, brudami rusų kalbą pirmiausiai mokyklose ir siųsdami vis daugiau rusų į mūsų kraštą. Ši akcija yra juo ryškesnė, kad okupacinė valdžia yra izoliavusi Lietuvą nuo Vakarų ir nukirtusi jos natūralius ryšius su Vakarų kultūra, kurios įtakoje lietuviai nuo šimtmečių ugdė savo tautinę kultūrą bei civilizaciją. Šitokiomis aplinkybėmis kiekvienas šeimyniniam židiniui krašte atitenka uždavinys saugoti ir perduoti jaunimui tas tautines, religines, bendrai žmoniškas vertybes, kurios sudaro neatimamą lietuvių dvasios elementą.

Okupacinės valdžios atliktas Lietuvoje gyventojų surašymas paliudija, kad lietuvių skaičius ne tik nėra padidėjęs, bet dargi yra daug sumažėjęs palyginamai su laisvosios Lietuvos laikais. Tai yra pasekmė trėmimų ir kitų sunkių persekiojimų, kurie priklauso prie sovietų okupacijos politikos esminių metodų. Joks kitas sovietų pavergtas kraštas, išskyrus Estiją, nėra nustojęs tiek žmonių, kiek Lietuva. Tie sunkūs nuostoliai galėtų neigiamai paveikti į Lietuvos ateitį, jeigu jie nebus išlyginti padidintu tautos prieaugliu. Juo gausesnė bus tauta ir ypač jos gausėnis jaunimas krašte, juo didesnis bus atsparumas rusinimui ir iš viso bolševikų akcijai, belaukiant laisvės ateity.

O ateitis negali priklausyti sovietams ir komunizmui, bet laisvei, – tai laisvei, kurios troškimas niekada lig šiol istorijoje nebuvo užgesęs.

1962. II. 16.

Lietuvos Diplomatinijos šefo atsišaukimas.

Lietuvos nepriklausomybės šventės minėjimas, kuris yra iškilmingai daromas visur, kur tik yra lietuvių laisvajame pasaulyje, turi daugialypės ir svarbios reikšmės. Švęsdami 1918 metų vasario 16 dienos aktą, kuriuo buvo atstatyta Lietuvos valstybė, mes, užsienio lietuviai, liudijame laisviesiems kraštams, kad lietuvių tautos teisė būti laisvai, suvereninei bei nepriklausomai nėra įsisenėjusi, bet palieka visados galioje nežiūrint to, kad Sovietų Sąjunga yra ją sunkiai pažeidusi ir toliau pažeidžia, laikydama mūsų kraštą neteisėtoje okupacijoje. Ta mūsų tautos teisė tebegalioja ne tik kiekvienam lietuviui kur jis bebūtų, krašte ar užsieny, bet taip

pat ir objektyviai. Nes smurtas, o ypač toks niekšiškas, kokį sovietai padarė Lietuvai, kad ir kaip ilgai jo padariniai egzistuos, nesukuria naujos teisės, o, priešingai, pažeistą padaro tik aiškesnę bei kilnesnę.

Yra neginčijamas dalykas, kad teisė yra moderninės civilizacijos pagrindas. Tai ima dėmesin net ir sovietai, kurie savo neteisėtus darbus, agresijas, tautų ir žmonių spaudą stengiasi pridengti tariamo, melagingo teisėtumo skraiste. Reikalaudami, kad Lietuvos laisvė būtų atstatyta, mes tuo pačiu prisidedame prie civilizacijos gynimo nuo sovietų pastangų ją sunaikinti, mes tuo prisidedame lygiu būdu prie Vakarų pozicijų stiprinimo prieš sovietų veržimąsi pirmyn. Lietuvos ir kitų Sovietų Sąjungos pavergtų tautų laisvės byla teikia Vakarams nesugriaunamą argumentą prieš sovietų propagandą. Dar daugiau: neįmanoma moraliniai ir politiniai ginti, pavyzdžiui, Vakarų Berlyno ar Laoso arba Vietnamo laisvę, nutylint kartu sovietų užvaldytų Centro ir Rytų Europos kraštų likimą. Todėl vienas mūsų, užsienio lietuvių, pirmųjų uždavinių yra nuolat priminti Vakarams, kad gindami mūsų tautos interesus, mes netrukdomė nei tarptautinės tvarkos, nei taikos. Mes joms tik patarnaujame, nes nuo to laiko, kada Sovietų Sąjunga gavo galimumą pavergti pusę Europos, nebėra tikros taikos, o tarptautiniai santykiai yra sovietų giliai sukręsti. Ir vienintelis kelias išeiti palaipsniui iš dabartinio tarptautinio chaoso tėra visuotinis laisvės idėjos stiprinimas, apsisprendimo teisės reikalavimas pirmiausiai Sovietų Sąjungos pavergtoms tautoms ir bent moralinis atviras joms daromų skriaudų pasmerkimas.

Yra daug žymių, kad sovietų spauda Lietuvoje vykdoma vis naujais ir pavojingais tautai būdais. Be įprastų komunistinei santvarkai spaudos priemonių, nukreiptų prieš bet kurią laisvę, sovietų okupacinė valdžia stiprina rusinimo akciją. Pastoviai plečiama rusų dėstomoji kalba mokyklose ir rusų mokyklų tinklas. Vis daugiau aiškėja siekimas versti jaunuomenę keltis iš Lietuvos į Sovietų Sąjungą tuo pretekstu, kad krašte nesą pakankamai darbo. Okupacinė valdžia ruošia naujus smūgius prieš dvasiškąją ir tikinčiuosius ir planuoja per artimiausius trejus metus sunaikinti Lietuvos Bažnyčią.

Šių skriaudų bei pavojų akivaizdoje Nepriklausomybės atstatymo akto sukaktis tepaskatina mus, užsienio lietuvius, ginti mūsų tautos interesus laisvajame pasaulyje ir dirbti jos laisvės atstatymui.

Stasys Lozoraitis

/antspaudas „LIETUVOS RESPUBLIKA DIPLOMATIJOS ŠEFAS“/

Lietuvos Diplomatinijos šefo S. Lozoraičio žodis

Nepriklausomybės šventės dienai.

Sovietų primesta Lietuvai okupacija, kuri tęsiasi jau daug metų, nesumažina Nepriklausomybės šventės reikšmės. Mūsų valstybinės tradicijos matuojamos ne dešimtimis metų, bet šimtmečiais. Lietuvių tauta yra jas paveldėjusi iš Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, kuri egzistavo kaip nepriklausoma valstybė jau tada, kada nebuvo nei rusų valstybės, nei iš viso Rusijos sąvokos. Lietuvos suverenumas, kurio vykdymą okupacija padaro negalima, nėra sunaikintas, nes yra gyva tauta, vienintelis suverenumo šaltinis. Lietuvos teisę atstatyti savo nepriklausomybę pripažįsta visi geros valios žmonės ir laisvų valstybių vyriausybės. Per daugelį metų, kurie yra praėję nuo sovietų įsiveržimo į Lietuvą ir kuriais dėl neišmanymo ar neatsargu-

mo Vakarai padarė nemažai kompromisų su sovietais, nėra buvę atsitikimo, kad kuris Vakarų valstybės vyras paneigtų Lietuvai tą teisę. Priešingai, svarstant tarptautinėse organizacijose kolonializmo liekanų pašalinimą, sovietų okupacija Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje yra cituojama kaip ryškiausias Sovietų Sąjungos naujai įsteigto kolonializmo ir imperializmo pavyzdys. Tai yra pareiškę ir paskutiniame Jungtinių Tautų susirinkime Jungtinių Amerikos Valstybių, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Kanados, Kinijos ir daugelio kitų valstybių atstovai. Europos Taryba, jungianti laisvas Europos valstybes, praėjusio rudens sesijoje svarstydamą sovietų vykdomą kolonializmą pritarė pateiktam jai šiuo klausimu pranešimui, kuriame įsakmiai pabrėžiama Lietuvos, Estijos ir Latvijos teisė būti nepriklausomoms. Kanados vyriausybė spalio mėnesį pripažino ir įrašė į oficialų sąrašą tikruosius, trijų Baltijos Valstybių konsulus. Visa tai liudija, jog sovietų vyriausybės pastangos palaidoti Lietuvos klausimą ir įkalbėti Vakarams, kad Lietuva nesanti prievarta okupuota, bet neva „laisvai prisidėjusi“ prie Sovietų Sąjungos, yra bergždžios. Kad tos pastangos ir toliau paliktų tuščios, tam dirba Lietuvos Diplomatinė Tarnyba ir užsienio lietuvių organizacijos, panaudodamos savo santykius su Vakarų vyriausybėmis, viešąją nuomonę ir spaudą.

Negalėdama nei pateisinti, nei net paaiškinti Lietuvos ir kitų Rytų Europos kraštų pavergimo, sovietų propaganda yra priversta tvirtinti, kad jis nebeatitaisomas, nes istorijos rato nesą galima atsukti atgal. Tačiau tas ratas tikrumoje sukasi tik viena kryptimi: minties, žmonių bei materialinę pažangą, kurie, kaip parodo šimtmečių patyrimas, vis tiek, anksčiau ar vėliau, baigiasi nepasisekimu. Tokia istorijos raida yra neišvengiama, ji vyksta, nors ir lėtai, net pačioj Sovietų Sąjungoj, kur po 40 metų fizinio bei dvasinio teroro, vis atsiranda rašytojų, poetų, dailininkų kuriuos sovietų vyriausybė turi malšinti, kad siekdami minties laisvės jie nesuktų istorijos rato priešinga komunizmui kryptimi.

Moralinis ir politinis pasipriešinimas neteis्यbei teturi vieną laiko ribą: jis vykdomas tol, kol neteis्यbė pašalinta. Todėl, kad ir kiek tęstusi Lietuvos okupacija, pasauly nenuils lietuvių reikalavimas, kad mūsų tautos valia, išreikšta Vasario 16 dienos – Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo – aktu būtų įvykdyt. Mes tikime, kad ji bus įvykdyta.

Kun. Petrošiui Arg. liet. Balsui Eur. Lietuviui

Darbininku ilaisv. Lietuvai

Dirvai Mūsų Pastogei

Eltai Nepr. Lietuvai

/antspaudas „LIETUVOS RESPUBLIKA DIPLOMATIJOS ŠEFAS“/

Nuo to laiko, kada Lietuva buvo priešo okupuota, yra praėjęs vienos kartos laiko tarpas. Šiais moderniais laikais žmonių atmintis darosi vis trumpesnė, jausmai seklesni, palinkimas į kompromisus su vadinamąja realybe vis stipresnis. Tokia raidos užuomazga yra žmogaus prigimty, o dabar tą raidą paspartinti yra bene pirmiausias sovietų propagandos uždavinys. Ir jeigu tokiomis aplinkybėmis tam tikros idėjos nemiršta, jeigu yra žmonių, kurie jas išpažįsta, jomis tiki, jas skelbia, – tai reiškia, kad tos idėjos yra nemirtingos.

Daugiau kaip 20 metų yra praėję nuo Lietuvos okupacijos pradžios ir mes, Paryžiaus lietuviai, kaip dešimtys tūkstančių užsienio lietuvių kitur laisvajame pasauly, esame susirinkę čia suminėti Lietuvos nepriklausomybės atstatymo sukaktį esame susirinkę, nes Lietuvos laisvės idėja yra gyva ir lygiai yra gyvas mūsų širdyse pasibjaurėjimas sovietų daroma Lietuvai neteis्यbe. Šitie jausmai,

kurie atvedė mus čia šį vakarą Lietuvos laisvės vardan, yra mūsų tautos krašte nusistatymo atspindys. Šitą savo nusistatymą tauta buvo išreiškusi ginkluotu pasipriešinimu sovietams, kuris kainavo Lietuvai daug dešimtis tūkstančių jaunų gyvybių ir tęsėsi kelerius metus po karo galo, tol, kol išnyko paskutinė viltis šituo keliu sugrąžinti Lietuvą į jai priklausančią vietą laisvame pasaulyje. Tačiau ginkluoto pasipriešinimo galas nereikia kapituliacijos. Jam pasibaigus, prasidėjo kova už vidurinę lietuvių tautos laisvę, už lietuvišką kultūrą, tautinių, dvasinių, religinių jausmų išsaugojimą, kurie vieni yra tėra suverenumo bei politinės nepriklausomybės šaltinis ir laidas.

Ir tai yra tikroji realybė, vilties pagrindas, ateities garantija.

Kai kada girdėti priekaištų, kad užsienio lietuviai neranda nieko gera okupuotame krašte, kad visa, kas tenai vyksta ir daroma, yra bloga. Tie priekaištai nepagrįsti ir neatsargūs. Man neteko girdėti ar skaityti, kad kas smerktų tautos laikyseną, smerktų tautą. Bloga yra okupacija ir visa, ką daro okupantai. Aš nežinau, kaip vokiečiai tvarkė Paryžiaus susisiekimą okupacijos metu. Bet jeigu jie jį tvarkė taisyklingai, tai aš esu tikras, kad nei prancūzų rezistentai, nei prancūzų tauta neėmė to dėmesio, siekdami nusikratyti svetimo jungo. Visa, kas yra teigiamo okupuotoje Lietuvoje, yra padaryta tautos prieš okupantų valią ar nepriklausomai nuo tos valios.

Šita pagarba tautai, prisirišimas prie jos, ištikimybė jos interesams, kurių vyriausias yra nepriklausomybės atgavimas, tevadovauja mums visada.

1964. II. 16

Lietuvos Diplomatinijos šefo S. Lozoraičio žodis Nepriklausomybės šventės proga.

Prieš daugelį metų, minint Vasario 16 dienos sukaktį Nepriklausomybės laikais. Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona kalbėjo apie mūsų tautos darbą bei kovą, kurių dėka 1918 metais buvo atstatyta Lietuvos valstybė. Palygindamas laisvosios Lietuvos gyvenimą su nelaisvės laikų sąlygomis, jis pasakė: „Šiandien Lietuvos atsikėlimo šventė. Verta pasidžiaugti ir sužadinti savo sieloje visa, kas joje geriausia. Nebevaržoma tikėjimo laisvė. Gimtoji kalba tapo valstybine kalba. Žemė dalinama ne svetimiems, ne atėjūnams, o savo krašto žmonėms artojams. Visa tatau rados galima, kai Lietuva tapo nepriklausoma valstybė.“

Iš to gėrio, kuris buvo apibūdintas šiais ilgamečio Lietuvos Prezidento ir didžiojo patrioto žodžiais ir kuriuo naudojosi laisva lietuvių tauta, nebeliko nieko, kai Lietuvą užpuolė sovietai ir sunaikino jos nepriklausomybę. Ūkininkai ne tik nustojo būti savo žemės savininkais ir šeimininkais, bet yra smurtu priversti dirbti kolchozuose, kurie einant visuotine laisvojo pasaulio nuomone yra komunistinės baudžiosios forma. Lietuvių gimtąją kalbą sovietai toleruoja tiek ir tol, kol ji jiems reikalinga kaip priemonė komunizmui skiepyti. Tikėjimo laisvė sunaikinta kaip kiekviena kita pagrindinė žmogaus bei tautos teisė. Taigi, ir šių metų Nepriklausomybės šventę minėdami, mes esam apimti gilaus liūdesio, kad mūsų tautai yra daroma šitokia milžiniška neužtarnauta neteisybė.

Bet greta liūdesio ir pasibjaurėjimo dėl Sovietų Sąjungos primesto Lietuvai jungo tebūnie gyva mūsų sieloje tai, kas joje geriausia: prisirišimas prie laisvės idėjos. Jis buvo sužadintas nepriklausomo gyvenimo laikais, kurie mums parodė, kaip daug gali nuveikti maža, bet didžiųjų tautinės bei valstybinės nepriklausomybės dėsnių įkvėpta tauta. Tas prisirišimas, vieną kartą sužadintas, negali užgęsti. Ir juo daugiau jis priešo niekinamas, persekiojamas, slopinamas, juo giliau jis įsišaknia žmonių širdyse. Jis buvo lemiamas veiksnys visai pereitojo ir dabartinio

šimtmečio žmonijos istorijos eigai ir tos eigos sovietai nesulaikys ir nepakeis. Toks yra Dievo ir žmonių įstatymas. Tikėti, kad jis bus įvykdytas ateity, saugoti savo širdy įsitikinimą, kad Lietuvos teisė į laisvės ir nepriklausomybės atstatymą yra šventa, o sovietų okupacija Lietuvoje yra sunkus nusikaltimas tiek mūsų tautos, tiek žmonijos atžvilgiu, – tai yra vienintelė realistinė moralinė ir politinė laikysena.

Taip galvojo ir elgėsi prancūzai, belgai, olandai laisvajame pasaulyje, kada jų kraštai buvo okupuoti prieš teriojami. Taip pat galvojame mes dabar, mūsų kraštui esant prieš priespaudoje.

Reikšdamas šitas mintis, aš širdingai sveikinu lietuvius ir lietuves Nepriklausomybės šventės proga.

*Pasiūsta: Eur. Lietuvui, Dirvai, Mūsų Pastogei, Laisv. Lietuvai, Arg. L. balsui, Eltai
Kun. Mincevičiui, Kun. Kazlauskui, Kun. Patalavičiui*

1967. II. 16

Min. S. Lozoraičio žodis, pasakytas svetimšaliams prancūzų kalba Prancūzijos Lietuvių Bendruomenės suruoštame Paryžiuje Nepriklausomybės šventės minėjime.

Dabartinėje tarptautinėje padėtyje, kurioje vyrauja palinkimas pridengti tylos šydu laisvės ir teisingumo dėsnių pažeidimus, kai kas gali pasirodyti, kad užsienio lietuviai, švęsdami Lietuvos valstybės atstatymo sukaktį, vasario 16 dieną, neturi tikrovės pajautimo. Tačiau šitoks įspūdis būtų klaidingas. Reikšdami šią dieną mūsų ištikimybę lietuvių tautos teisei atgauti nepriklausomybę ir laisvę savo suverenumo vykdymą, mes kaip tik paliudijame, kad esame realistai tiek tarptautinių santykių, tiek mūsų krašto gyvybinių interesų atžvilgiu.

Ir tikrai, kad ir kokia būtų dabartinių tarptautinių įvykių raida, dėl kurios mes šiandien esame nustebę, jie negali nustelbti fakto, kad moralė kaip užsienio politikos veiksnys nežiūrint viso ko, nėra mirusi. Lig šiol civilizuotame pasaulyje nėra atsiradę nei vieno valstybės vyro, kuris būtų pareiškęs, jog pasikėsinimas prieš kurios tautos nepriklausomybę ir jos laikymas, jog pasikėsinimas prieš bet kurios tautos nepriklausomybę ir jos laikymas priespaudoje esąs leistinas bei teisėtas dalykas. Lygiu būdu niekas ligi šiol nėra išdrįsęs prileisti, jog tarptautinės teisės pažeidimai ir tarptautiniai nusikaltimai neprivalo būti atitaisyti ir turi būti žmonijos bendruomenės ir nuskriaustų tautų priimti.

Tai parodo, kad moralės bei teisingumo dėsniai tebėra galioje tautų ir atskirų žmonių sąžinėje. Taigi, šių dėsnių vedami, mes keliame savo balsą už Lietuvos išvadavimą iš svetimo jungo ir tam išvadavimui dirbame kiek mums leidžia aplinkybės.

Šis mūsų nusistatymas, kurio laikomės nepakeičiamai jau 25 metus, yra mums diktuojamas taip pat mūsų tautos gyvybinių interesų. Nes tikrai valstybinė nepriklausomybė gali užtikrinti civilizuotai tautai jos kultūros žydėjimą, materialinę pažangą ir dalyvavimą bendroje žmonijos civilizacijoje. Šie jausmai bei įsitikinimai atvedė mus čia šiandien susirinkti, kaip lygiai pasitikėjimas Dievo ir žmonių teisingumu, kuri įkvepia mus tvirtai laukti geresnės ateities Lietuvai.

Žinoma, mes neturime iliuzijų, kad Lietuvos išlaisvinimas labai greitai įvyktų. Tačiau mums irgi tolima iliuzija, kad smurtas, tarptautinių sutarčių laužymas, tautų ir žmonių pavergimas galėtų ilgai triumfuoti ir formuoti žmonijos ateitį. Žmonijos ateitis tegali būti ir bus formuojama laisvės idėjos, tos idėjos, kurios tėvynė yra Prancūzija.

Lietuvos Diplomatinės tarnybos šefo S. Lozoraičio žodis, pasakytas per radiją Nepriklausomybės šventės proga.

Vasario šešioliktosios diena nepriklausomoje Lietuvoje buvo visos lietuvių tautos šventė. Tą dieną tauta minėjo savo didingą valstybinę praeitį, savo atstatytosios valstybės kūrybingą plėtojimąsi ir savo prisirišimą prie laisvės. Nepriklausomybė, tautos paskelbta ir tarptautiniai pripažinta, buvo reali, nes tautos reikalai buvo sprendžiami pačių lietuvių Lietuvoje ir lietuvių atstovaujami nepriklausomai nuo svetimųjų nurodymų. Dabar, Lietuvai esant sovietų okupuotai, jos reikalus sprendžia svetimieji, ir dargi ne lietuviški komunistai, bet Kremliaus valdovai, težiūrėdami Sovietų Sąjungos interesus, kurie yra priešingi Lietuvos interesams. Pirmiausiai gi jie priešingi Lietuvos nepriklausomybei, taigi vyriausiai tautos teisei, kurios vykdymas yra būtina sąlyga apsaugoti tautiniam savitumui, kultūros pažangai ir materialinei gerovei, laisvai bendradarbiaujant su civilizuotuoju pasauliu. Dabartinė Lietuvos padėtis nesudaro išimties: sovietai naikina visų valstybių laisvę, kurias gali pasiekti Maskvos smurtas.

Štai kodėl okupuotoje Lietuvoje sovietai slopina kiekvieną atsiminimo apie nepriklausomybės laikus išraišką ir didele tyla apgaubia kaip tik neišdildoma iš mūsų istorijos ir sąmonės Vasario šešioliktosios datą.

Tačiau ši tyla negali suklaidinti pasaulį. Padarytas Lietuvai smurtas, jos okupacija po šiai dienai tarptautinės viešosios nuomonės laikomi vienu iš ryškiausių Sovietų Sąjungos agresingos politikos pavyzdžių. O antra, mūsų tautos balsas nėra visiškai nutildytas, nes šimtai tūkstančių užsienio lietuvių laisvame pasaulyje, niekieno neverčiami, neturėdami tam jokių materialinių sumetimų, vieningai, viešai švenčia Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo sukaktį. Tokiu būdu laisvoji mūsų tautos dalis, neprieinama sovietų terorui ar klaidinimui, kalba už visą tautą ir reiškia jos tikrus jausmus.

Šis mūsų bendras nusistatymas Lietuvos laisvės byloje yra pagrįstas ne tik patriotiniais jausmais ir Lietuvos gyvybinių interesų supratimu. Jį stiprina realūs politiniai duomenys, būtent, padėties sovietų pavergtuose kraštuose ir net pačioje Sovietų Sąjungoje raida. Per 25 metus sovietai neįstengė įskiepyti Lietuvai ir kitoms jų užvaldytoms valstybėms komunizmo dvasią ar patraukti jas savo pusėn. Priešingai, visur kur jie yra primetę savo santvarką bei politinį viešpatavimą, nesustabdomai auga tautų pasiryžimas atgauti laisvę ir nepriklausomybę. Toks sąjūdis Čekoslovakijoje buvo privertęs komunistinę vyriausybę pradėti atleisti priespaudos varžtus ir dėl to Maskva okupavo Čekoslovakiją. Sovietų Sąjungoje vis daugiau ir griežčiau pasireiškia jaunų intelektualinių sluoksnių, rašytojų, mokslininkų, technikų, pasipriešinimas politinei bei dvasinei priespaudai. Lenino, Stalino ir jų įpėdinių teroras, sunaikinęs milijonus žmonių, pasirodė beginklis prieš laisvės idėją, kuri atgyja, noksta ir pradeda išeiti iš dvasios pagrindžio taip pat ir Rusijoje.

Žinoma, šis procesas ilgai truks ir bus visur stabdomas visomis kad ir negailestingomis priemonėmis ligi susidarys sąlygos pavergtoms tautoms išsilaisvinti. Tačiau jis tęsiasi, gilina neapykantą sovietams ir gaivina išsilaisvinimo viltį. O ši viltis jau savaime yra politinis ir dvasinis veiksnys prieš tuos, kas trukdo žmonių ir tautų laisvę.

Nepriklausomybės šventės proga Lietuvos Diplomatinė Tarnyba su gailesčiu ir pagarba prisimena a. a. ministrį Petrą Klimą, neseniai mirusį Kaune. Nepriklausomybės Akto si-

gnataras, karštas patriotas velionis didžiai nusipelnė mūsų tautai, sėkmingai tarnaudamas jai kaip diplomatas ir vaisingai dirbdamas kaip istorikas. Sovietams okupavus Lietuvą, jis atsisakė bendradarbiauti su okupacine valdžia ir tęsė tarnybą užsieny kaip Lietuvos diplomatijos šefo pavaduotojas. Vėliau hitlerininkai kalino jį 1 metus ir sovietai 10 metų. Te neužmiršta lietuvių tauta šio žymaus valstybės vyro, davusio jai savo jėgas ir už ją kentėjusio. Lietuvos žemė, kurioje palaidotas Petras Klimas, bus jam lengva, nes jis mirė, tikėdamas, kad ji bus vėl laisva.

/antspaudas „LIETUVOS RESPUBLIKA DIPLOMATIJOS ŠEFAS“/

[1968. II. 16.]

Lietuvos Diplomatinijos šefo S. Lozoraičio žodis
Nepriklausomybės šventės proga

Minint Tautos šventę – Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo sukaktį, mes grįžtame minityje į praeitį, kreipiame savo žvilgsnį į dabartį, o viltis į ateitį. Šie trys elementai – praeitis, dabartis ir ateitis – sudaro Lietuvos istoriją, kuri, prasidėjusi gilioje senovėje, nėra sovietų okupacijos nutraukta, ji tęsiasi ir tęsis, nes ją kuria pati lietuvių tauta, būdama dvasiniai nepriklausoma net ir dabartinėmis sąlygomis.

Lietuvos istorijoje, be teigiamų įvykių, padariusių ją galingiausia valstybe Rytų Europoje, buvo nelaimingų laikotarpių, kurie buvo sukėlę pavojų pačiai tautos egzistencijai, nes grėsė sunaikinti jos sąmonę, kalbą, tikėjimą. Tačiau atsiminimas apie tuos laikus neprivalo įkvėpti mums pesimizmo, sukelti mintį, esą mūsų tautai lemta, neišvengiamai būti pažeidžiamai savo tautiniuose jausmuose ir valstybiniuose interesuose.

Priešingai, paminėjimas apie tuos pavojus turi priminti mums, kad lietuviai atlaikė visus smūgius, visada buvo pasiryžę ir sugebėjo apginti savo tautinę individualybę, kalbą, tikėjimą, ir panaudojo pirmą progą Lietuvos valstybei atstatyti – 1918 metų vasario 16 dieną.

Tapusi vėl laisva, mūsų tauta parodė visišką subrendimą, padarydama didelę pažangą visose srityse, kurios yra sprendžiamos civilizuotos valstybės ir visuomenės gyvenimui. Tai buvo tų moralinių tautinių vertybių padarinys, iš praeities paveldėtų valstybinių tradicijų bei įgimtų tautai gabumų padarinys, kurį laisvi lietuviai savo laisvoje žemėje praturtino, santykiaudami su krikščioniška Vakarų kultūra, o savo tarpe – ugdydami dar vieną didžią vertybę – būtent, lietuvišką solidarumą.

Šios vertybės šiandien yra ypač svarbios Lietuvai, kaip ir kiekvienam svetimųjų priespaudoje esančiam kraštui. Jeigu priešas atima laisvę ir politinio apsisprendimo teisę iš kurios tautos, bet ji yra apsisprendusi išsaugoti patriotinius jausmus, gerbti moralines tautines vertybes, kurios sudarė prarasto nepriklausomo gyvenimo pagrindą – tokia tauta yra atspari svetimai įtakai, tebėra laisva dvasioje ir kelias į nepriklausomybę palieka jai atdaras.

Tai, ką mes užsienyje sužinome apie sėkmingas lietuvių pastangas krašte kelti kultūros, švietimo lygį, saugoti bei tobulinti savo kalbą, kūrybiniai veikti tose gyvenimo srityse, kuriose okupacinė valdžia mažiau varžo lietuvių iniciatyvą – visa, kas tokiu būdu dirbama Lietuvos vardan, jos gerovei ir ateičiai, sukelia pas mus užsienyje nuoširdų atgarsį.

Visa tai yra juo labiau pažymėtina, kad krašte yra išaugusi ir veikia nauja jauna karta, kuri nors ir nėra kvėpavusi tyru nepriklausomos Lietuvos oru, vis dėlto siekia savo mokslu, kultūra, darbu užtikrinti Lietuvai geresnę ateitį.

Šis siekis nėra bergždžias. Nėra tokios civilizuotos tautos, kuriai likimas skirtų būti svetimųjų valdžioje ir priespaudoje. Dabartinė mūsų krašto padėtis nėra nepakeičiama, galutinė, pirmiausia todėl, kad komunizmas juo toliau juo aiškiau pasirodo nesąs pastovi politinė jėga.

Šiais metais Lietuvos gyvenimas buvo aptemdytas dar ir Lenino sukaktimi. Bus minimas tas rusų komunizmo vadas, kuris kėsinosi okupuoti Lietuvą, ką tik prisikėlusią gyvenimui. Leninas siekė padaryti rusų komunistų partiją galinga diktatūros organizacija Rusijai valdyti ir komunistų diktatūrai plėsti pasaulyje. Jo mintimi, Rusijos ir kitų kraštų komunistai turėjo sudaryti vieningą Maskvos vadovaujamą bloką. Tam pasiekti Leninas patikslino ir išplėtė komunizmo programą, kurios pagrindas padėjo smurtą kaip svarbiausią priemonę tiek vidaus, tiek užsienio politikoje. Jis ilgai prieš Staliną įvedė fizinio ir moralinio teroro sistemą, kurią po šiai dienai tęsia jo įpėdiniai.

Ir vis dėlto, praėjus 50 metų nuo bolševikų revoliucijos Lenino sudarytame tarptautinio komunizmo bloke yra atsiradę gilių skilimų, krizių. Taigi, laimingu būdu, komunizmas išsigeimsta, įeina į savitarpio konfliktų periodą, nes dargi komunistų tarpe kyla skirtumų taip pat ir tautiniu pagrindu.

Svarbiausia gi yra tai, kad pusės amžiaus bėgyje komunizmas savo ideologija ir santvarka nėra patraukęs savo pusėn nė vienos tautos. Nėra buvę atsitikimo, kad kuris kraštas būtų komunistų užvaldytas kitaip negu smurtu ir būtų komunistų valdomas žmonėms pritarian, o ne prievarta. Lietuvos padėtis yra tam vienas ryškiausių įrodymų o Lietuvos Bažnyčios persekiojimas vienas brutalių tos prievartos pasireiškimų.

Tačiau priešingos komunizmui idėjos – žmonių laisvės, tautų nepriklausomybės, teisingumo principai – nesustabdomai stiprėja ir plečiasi pasaulyje.

Ši raida gaivina mūsų įsitikinimą, kad Lietuva atgaus nepriklausomybę. Teikvėpia mus šis įsitikinimas dabar, minint Tautos šventę, ir visada, kol susilauksime laisvės valandos.

/antspaudas „LIETUVOS RESPUBLIKA DIPLOMATIJOS ŠEFAS“/

1970. II. 16

Lietuvos Diplomatinės šefo S. Lozoraičio žodis, pasakytas prancūzų kalba svetimšaliams Lietuvos Nepriklausomybės šventės minėjime Paryžiuje.

Nuoširdžiai sveikinu Lietuvos draugus, malonėjusius atvykti į šį Prancūzijos lietuvių susirinkimą, surengtą Lietuvos nepriklausomybės šventės proga. Jūsų būvimą mūsų tarpe aš laikau Jūsų simpatijos teisingai lietuvių tautos laisvės bylai išraiška ir už ją labai dėkoju.

Mes lietuviai esame susirinkę paminėti mūsų senosios valstybės atstatymą, kuris buvo paskelbtas 1918 metų vasario 16 dieną ir išreiškė mūsų tautos valią susigražinti priklausiančių jai suverenių tautų laisvą vykdymą.

Šio istorinio įvykio minėjimas yra taip pat mūsų nepakeičiamos ištikimybės Lietuvai ir jos laisvės siekiams liudymas. Mes liudijame čia, kad esame vedami tų pačių vilčių dėl geresnės ateities, kurios įkvepia lietuvių tautą jos ilgame kelyje į laisvės atgavimą.

Reikšdami šiuos jausmus mes esame vieningi su visa lietuvių emigracija, kuri jau daugiau kaip ketvirtį šimtmečio, nuo pat pirmojo sovietų įsiveržimo į Lietuvą, smerkia mūsų krašto okupaciją. Aš manau, kad toks vieningas ir pastovus šimtų tūkstančių lietuvių laisvajame pasaulyje nusistatymas yra labai svarbus moraliniu bei politiniu atžvilgiu faktas. Jis parodo, kad

laisvų žmonių reagavimas į smurtą tegali būti vienas, būtent, nepripažinti smurto padarinių ir reikalauti jų atitaisymo.

Lietuvos kelias į laisvės atgavimą yra ilgas ir sunkus. Aš spėju, kad nėra reikalo dėstyti čia, kokią naštą sudaro svetima okupacija, nes beveik visa Europa yra tai patyrusi paskutinio karo metu. Tačiau man atrodo esant reikalinga priminti, kad Lietuvos okupacija turi tokių žiaurių ypatybių, kokių Vakarų Europa nematė ir tamsiausiais savo naujosios istorijos laikais.

Prieš lietuvių tautą yra vedama trejopa akcija: rusinimas, tautinio gyvenimo sovietizavimas ir Bažnyčios naikinimas. Kitaip sakant, – kėsiniama okupuoti tautos sielą. Tačiau mes turime visą pagrindą teigti, jog lietuviai krašte sugeba tam pasikėsinimui priešintis. Jauna karta, niekada nepatyrusi savo nepriklausomos valstybės gėrio, išaugusi okupacijoje, rodo sąmoningą tautinį subrendimą, savarankiškumą, iniciatyvą, sėkmingai veikdama kultūros, mokslo, technikos srityse nuo kurių priklauso Lietuvos gerbūvis, kiek ji, žinoma, dabartinėmis sąlygomis galimas. Ir čia pasireiškia paveldėtos ir daugelio šimtmečių bėgyje susidariusios tautinės tradicijos bei dvasinės vertybės, o ne susitingusi priešinga kūrybinei minčiai komunistinė ideologija, kuri yra primesta mūsų kraštui kaip auklėjimo ir švietimo sistemos pagrindas. Lietuvos jaunimas, lietuvių tauta ir dabar su pasitikėjimu kreipia savo žvilgsnius į Vakarus, kuriuos laiku svarbiausiu humanitarinės civilizacijos židiniu.

Ar šis pasitikėjimas gali būti apviltas? Ar tiesa, kad pasitiki Vakarų civilizacija, nėra pavojaus kada prieiti prie išvados, kad Vakarai tėra užgesusi žvaigždė ir kad teisingumo bei laisvės principai, kurie buvo skelbiami kaip visiems privalomi ir taikintini visiems, yra Vakaruose užgesę? Šie klausimai kyla kai kada lietuviams ir kitoms pavergtoms tautoms, kurios vienu metu, izoliuotos nuo bendravimo su laisvuoju pasauliu, laukia laisvės sugrįžtant.

Aš esu giliai įsitikinęs, jog atsakymas į šiuos klausimus tegali būti neigiamas. Aš tikiu, kad Vakarų moralinės ir dvasinės vertybės tebėra gyvos ir įkvepia Vakarus remti tų tautų teisingą bylą, iš kurių laisvė dar yra atimta. Tai sakydamas aš turiu omenyje moralinę-politinę paramą. Svarbu, kad mes matytume laiks nuo laiko kokį simpatijos mūsų siekiams ženklą, kokį žestą, kuris primintų, jog nesame Europos nei užmiršti, nei palikti likimui. Svarbu, galop, kad tarptautinė bendruomenė gerbtų mūsų teisę į nepriklausomybę, kartu toliau nepripažindama padėties, kuri yra smurtu sudaryta Lietuvoje ir kitose dvejose Baltijos valstybėse.

Tas faktas, kad Prancūzijos lietuviai turi galimybę viešai minėti Lietuvos valstybinę šventę, dar kartą išryškina Prancūzijos tradicinį prisirišimą prie laisvės ir teisingumo principų. Tai yra taip pat įrodymas, kad šis kraštas ne tik svetingai priima čia apsigyvenusius lietuvius, bet suteikia azylių ir jų tautiniams jausmams. Už tai šia iškilminga proga reiškiu Prancūzijai širdingą padėką mano tautiečių ir savo vardu.

1971. II. 16

Lietuvos Diplomatinijos šefo S. Lozoraičio kalba, pasakyta per radiją Lietuvos Nepriklausomybės šventės proga.

Šią vasario šešioliktąją dieną – Lietuvos nepriklausomybės šventę, mes minime trisdešimtais mūsų krašto okupacijos metais. Šitokiomis aplinkybėmis kai kam gali kilti klausimas, ką mes švenčiame? Tam tikros datos iš mūsų ilgos istorijos archyvo atsiminimą, neturintį realios reikšmės šių dienų Lietuvai?

Ar švenčiame istorinį įvykį, kuris ir dabar sudaro vieną tautos gyvenimo elementų?

Atsakymą į tai randame pirmiausiai pačių mūsų krašto okupantų laikysenoje. Drausdami ir bauddami vasario šešioliktosios akto minėjimą, jie tuo pačiu patvirtina, kad to istorinio įvykio padariniai tebėra galioje, yra realūs tiek politiniu, tiek dvasiniu atžvilgiu.

Tačiau tai yra aišku ir be šito sovietų teikiamo argumento. Lietuvių tautos atstovybės, būtent Valstybės Tarybos paskelbtas Vilniuje 1918 metų vasario šešioliką dieną Lietuvos valstybės atstatymas buvo mūsų tautos politinio subrendimo išraiška, to subrendimo, kurio natūrali, neišvengiama paseka yra nepriklausomybė. Ją atgavusi, tauta įrodė taip pat savo sugebėjimą pačiai valdytis visose srityse, kurios yra lemiamos modernios valstybės bei visuomenės pastovumui ir pažangai.

Tokiu būdu nepriklausomybė nebuvo atsitiktinis dalykas, kilęs iš išorinių aplinkybių. Ji buvo atstatyta sąmoninga tautos valia, susidariusia šimtmečių raidoje ir gaivinama laisvės idėjų, įsigalėjusių devynioliktame šimtmečiuje. Manau, kad niekas, dargi mūsų priešai, nelaikė ir nelaiko galima, kad viena seniausių Rytų Europos tautų, lietuvių tauta, būtų galėjusi išsiskirti iš apėmusio Europoje sąjūdžio ir atsisakyti nuo laisvės. Ir ji laisvę susigrąžino.

Tokios subrendusios tautinės sąmonės ir ja pagrįsto valstybingumo jausmo negali nuslopinti jokia svetima priespauda. Ypač šiais laikais, kada visame pasaulyje vyrauja ir yra vykdoma tautų nepriklausomybės ir žmonių laisvės idėja. Ir kaip tik ten, kur ši idėja dar neigiama, ji yra gyva žmonių širdyse ir protuose, gaivindama tautinį atsparumą ir viltį susilaukti laisvės.

Žinoma, mūsų krašte yra išaugusi ir įėjusi į gyvenimą nauja karta, kuri nėra mačiusi nepriklausomos Lietuvos ir nėra patyrusi pasitenkinimo laisvai dirbti savo tautai. Bet ir tie jauni žmonės turi prieš akis garbingą Lietuvos praeitį ir sugretina ją su svetimųjų valdoma dabartimi. Tad jie, kad ir kokių pažiūrų būtų, neabejotinai proto gilumoj nesusitaiko su mintimi, kad Lietuvai esą lemta būtų svetimųjų valdomai, tuo tarpu kai, pavyzdžiui, Afrikoje nebeliko tautelės, kuri neturėtų savo valstybės.

Tai, ką tauta sunkiomis okupacijos sąlygomis yra nuveikusi mūsų kultūrai, mokslui, švietimui kelti yra ryškus Lietuvos teisės į nepriklausomybę patvirtinimas. Šią teisę gina užsienio lietuviai ir pripažįsta civilizuotasis pasaulis. Tuo galėjome įsitikinti pastaruoju laiku, kai ryšium su tragiškais nepasisekusiais kelių lietuvių bandymais pabėgti į Vakarus, pasaulio spauda plačiai išdėstė Lietuvos padėtį, pabrėždama, kad priespauda verčia žmones ieškoti prieglaudos svetur.

Užsienio lietuvių visuomenė ir Lietuvos Diplomatinė Tarnyba vieningai gynė bėglių reikalus ir sėkmingai veikė atkreipti visuotiniam dėmesiui į mūsų krašto likimą. Šios pastangos yra juo labiau pažymėtinos, kad viešosios nuomonės reagavimas yra viena iš pirmųjų priemonių paveikti į sovietus, kurie yra suinteresuoti vykdyti represijas tyloje.

Mūsų tautos kelias į laimingesnę ateitį tebėra ilgas ir sunkus. Tad juo labiau tepaskatina vasario šešioliktosios aktas mus visus, krašte ir užsienyje, tęsti darbą Lietuvos gerovei, kuri pasiekama tikta laisvėje ir nepriklausomybėje.

/antspaudas „LIETUVOS RESPUBLIKA DIPLOMATIJOS ŠEFAS“/

1971. II. 16.

Lietuvos Nepriklausomybės šventės minėjime Paryžiuje Diplomatijos šefas S. Lozoraitis pasakęs kalbą Lietuvių Bendruomenės nariams, kreipėsi į dalyvaujančius susirinkime prancūzus, pareikšdamas šias mintis:

Skelbdama nepriklausomybės atstatymą, lietuvių tauta buvo vedama didžių vilčių bei lūkesčių. Kiek tai priklausė nuo jos, jie pasitvirtino mūsų tautiniame gyvenime.

Mes tikimės galį teigti, jog buvome padarę visų galimų ir sąžiningų pastangų, kad mūsų kraštas būtų naudingas tautų bendruomenės narys, mūsų vidaus padėty nebuvo reiškinių, kurie galėtų sukelti socialinių konfliktų. Manau, jog ši aplinkybė yra pažymėtina, turint prieš akis mūsų kaimynystę su Sovietų Sąjunga.

Užsienio politikoje Lietuva siekė išvengti bet kurio konflikto. Paprastai tarient, mes tenorėjome gyventi ir dirbti taikoje.

Ši pastovi laikysena buvo išdėstyta taip pat aplinkrašty, kurį išsiuntinėju Lietuvos diplomatiniams atstovams 1935 metais, kai Hitlerio politikoje pradėjo aiškiai reikštis agresingos tendencijos. Rašte buvo konstatuota, kad Lietuva neturi problemų ar interesų, kurių išsprendimas ar vykdymas galėtų sudaryti jai akstiną Vokietijos ar Sovietų Sąjungos pusėn.

Tęsdama kalbamą laikysena, Lietuvos Vyriausybė buvo paskelbusi neutralumą, prasidėjus antrajam pasauliniam karui ir atsisakiusi priimti Hitlerio reikalavimą intervenuoti prieš Lenkiją.

Ir vis dėlto svarbiausias mūsų lūkestis – gyventi laisvėje bei taikoje – neišsipildė: Lietuva, kartu su Estija ir Latvija, buvo sovietų užpulta ir okupuota. Šis smurto aktas iki šiai dienai palieka viena didžiausių neteisybių, įvykusių Europos naujoje istorijoje.

Šitokiomis aplinkybėmis užsienio lietuviai laiko savo pareiga būtų ištikimi teisingai lietuvių tautos nepriklausomybės bylai, smerkti Lietuvos teisių pažeidimą, apeliuoti į viešąją nuomonę, kad palaikyti moraliniai mūsų tautos siekius.

Mes tikime, kad gindami Lietuvos teisę į nepriklausomybės atstatymą, mes pasitarnaujame, mūsų galimybių ribose, taip pat tautų bendruomenei, kurios pirmas pagrindas yra tarptautinis teisingumas.

Šia proga aš prisimenu Prancūzijos Respublikos Prezidento pareiškimą, neseniai padarytą Afrikoje. Būtent, kad bendradarbiavimas su nepakankamai išsivysčiusiais kraštais neprivalo būti nustumtas į nykius humanitarinės labdarybės laukus.

Mano įsitikinimu šią kilnią bei realistinę Prezidento Pompidou nuomonę privalėtų priimti ir vykdyti Jungtinių Tautų Organizacija politinėje plotmėje, būtent, tautų bei žmonių teisės į laisvę gynimo srityje. Tau yra, toje Jungtinių Tautų prievolių srityje, kurioje, kaip atrodo, Rytų ir Centro Europos tautų skaudžių problemų atžvilgiu dažniausiai neveikia nė labdarybės sumetimai.

Aš turiu įspūdį, kad demokratijose kai kada atsiranda lyg nuovargio pasireiškimų, kai jos tam tikru laiko tarpu nemato savo akcijos ar idėjų padarinių, ypač užsienio politikoje. Tad juo labiau dėkingai prisimenu čia pastovią simpatiją, kurią randame Prancūzijoje Lietuvos problemoms.

/antspaudas „LIETUVOS RESPUBLIKA DIPLOMATIJOS ŠEFAS“/

1972. II. 16.

Prancūzijos liet. bendr-ei

Lietuvos Nepriklausomybės šventės minėjimas yra mums, užsienio lietuviams, gyvenantiems laisvame pasaulyje, natūrali patriotinė pareiga ir kartu platesnės reikšmės aktas.

Švęsdami 1918 metų Vasario 16 dienos sukaktį, mes paliudijame lietuvių tautos teisę į nepriklausomybę, primename geros valios žmonėms, kad ši teisė yra Sovietų Sąjungos pažeista ir reiškiamo tautos viltį bei siekį atgauti nepriklausomybę, kuri jai smurtu atimta. Tuo mes vykdome vieną svarbiausių emigracijos uždavinių, būtent, atstovauti tautai ir ginti jos gyvybinius interesus tais klausimais, kuriais ji, būdama svetimoje priespaudoje, negali savo balso pakelti.

Pirmiausias tų klausimų ir vyriausias gyvybinis Lietuvos interesas yra mūsų suverenios valstybės atstatymas. Jo reikalaujame, mes esame tikri, kad turime teisę kalbėti tautos vardu. Ji niekada nebuvo atsisakiusi nuo nepriklausomybės. Savo pasiryžime būti laisvai ji įrodė, sėkmingai ugdydama Lietuvos Respubliką, o vėliau ilgus metus priešindamasi sovietų okupacijai. Ir, galop, tai, kas dabar Lietuvoje nuveikiama daugelyje tautinio gyvenimo sričių, yra laisvos lietuviškos dvasios, o ne primestos jėga kraštui svetimos santvarkos padarinys.

Nepriklausomybės šventės proga pasisakydami prieš sovietų daromą Lietuvai neteisybę, mes atliekame taip pat platesnės reikšmės aktą.

Tarptautinė santvarka yra sovietų politikos giliai sukręsta. Teisės, teisingumo, moralės sąvokos išnyksta iš tarptautinio gyvenimo ir ypač iš Jungtinių Tautų Organizacijos veiklos. Dažnai atrodo, lyg demokratijos būtų pavargusios ginti – ne ir tik žodžiais – demokratinis principas užsienio politikoje.

Šitokiomis aplinkybėmis, keldami savo balsą už Lietuvos laisvę, mes prisidedame prie tų teisės bei moralės vertybių gynimo, nuo kurių atgimimo priklauso civilizuotojo pasaulio ateitis.

Kreipdamasis šia Vasario 16 dienos sukakties proga į Prancūzijos Lietuvių Bendruomenę, aš linkiu jai tolesnės sėkmės vienijant savo narius lietuviškai veiklai laisvoje ir mums draugingoje prancūzų žemėje.

Lietuvos Diplomatijos
Šefas

1973. II. 16.

Lietuvos Diplomatijos šefo S. Lozoraičio kalba, pasakyta per radiją Nepriklausomybės šventės proga

Vasario šešioliktoji, Lietuvos nepriklausomybės atstatymo sukaktis buvo laisvoje Lietuvoje tikra tautos šventė. Daug aplinkybių padarė galimą mūsų valstybės atkūrimą. Pirmąjį pasaulinį karą laimėjo demokratinės valstybės. Demokratijos principai, kuriais buvo pagrįsta jų vidaus santvarka, pasidarė žymiaame laipsnyje taip pat tarptautinės politikos veiksnium. Viena tų principų išraiška buvo Jungtinių Amerikos Valstybių prezidento Wilson'o paskelbta tautų apsisprendimo teisė, kuria einant kiekviena civilizuota tauta gali atsiskirti nuo valstybės prie kurios priklausė ir tapti nepriklausoma.

Greta viso to, tačiau, Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymui pirmoji, sprendžiamoji aplinkybė buvo mūsų tautinis susipratimas, tautos subrendimas, senos valstybingumo tradicijos ir pasiryžimas pačiai tvarkyti savo gyvenimą. Visa tai buvo patvirtinta ir įrodyta nepriklausomybės laikais tautos vieningu darbu, praturtinusiu mūsų dvasinį ir materialinį gyvenimą. Štai kodėl vasario šešioliktoji buvo ir yra visos tautos šventė.

Šiandieną Lietuvos nepriklausomybė yra svetimųjų prievarta sunaikinta, prieš tautos valią ir priešingai bet kuriems teisės bei teisingumo nuostatom. Tačiau tikras pirmiausias nepriklausomybės pagrindas – tautos prigimtis, jausmai, sugebėjimai, pasiryžimas saugoti ir ginti iš didžios praeities paveldėtas tradicijas palieka kaip buvę.

Sava kalba, kultūra, tautinis solidarumas, patriotizmas, tikėjimas yra tos vertybės, kurias tauta išlaikė šimtmečių eigoje, išugdė savo valstybėje ir saugo dabar net sunkiausiomis sąly-

gomis. Praėjusių metų Lietuvos jaunimo sąjūdis kilęs Lietuvos laisvės obalsiu, tai akivaizdžiai parodo. Jį ir dabar su užuojauta primena Vakarų viešoji nuomonė.

Šia proga aš pagarbiai paminiu mirusius tada Lietuvos laisvės vardan ir nukentėjusius dėl savo patriotinių jausmų.

Lietuvos valstybės atstatymas 1918 metais nebuvo atsitiktinis įvykis, bet neišvengimas istorinės plėtotės padarinys. Jis atidarė naują Lietuvos istorijos tarpsnį, kuris nėra baigtas ir negali būti svetimos prievartos nutrauktas. Jis tėra sustabdytas.

Mes tikime, jog smurtu negalima pasiketi jokios tautų sugyvenimo problemos sprendimo. Kaip lygiai negalima nuslopinti nei visuotinio siekio įvykdyti žmogaus teisių respektavimą, nei ypač tautų valios būti nepriklausomoms.

Tai, kas sovietų skelbiama Lietuvoje apie tautų santykių galutinį sutvarkymą komunistinėje santvarkoje, yra priešinga tikrovei: Ši problema ne tik nėra išspręsta, bet ji sovietų prievartos pasekoje yra atvira ir įskaudinta ir tegalės būti sutvarkyta susigrąžinant nepriklausomybę tams tautoms, kurios, kaip Lietuva, jau yra apsisprendusios, o kitoms – laisvai pasinaudojant apsisprendimo teise.

Reikšdamas šias mintis ir įsitikinimą, kad Lietuvos teisė į nepriklausomybės atstatymą bus įvykdyta, širdingai sveikinu Lietuvos Diplomatinės Tarnybos ir savo vardu lietuvių ir lietuves krašte ir užsienyje.

1974. II. 16.

Lietuvos Diplomatijos šefo S. Lozoraičio žodis, pasakytas per radiją Vasario 16-osios proga.

Lietuvos Nepriklausomybės šventė, mūsų valstybės atstatymo, paskelbto 1918 metų vasario 16 dieną, sukaktis, yra vieningai ir iškilingai minima užsienio lietuvių, kurie, gyvendami laisvame pasaulyje, gali nevaržomai reikšti savo patriotinius jausmus.

Mes užsienyje darome tai juo nuoširdžiau, kad svetimas smurtas yra atėmęs iš lietuvių tautos galimybę savo krašte viešai žymėti šią istorinę datą, kurios reikšmė neišdildoma iš Lietuvos istorijos ir iš tautos sąmonės.

Mūsų suvereninės valstybės atstatymas buvo natūralus teisėtas ir būtinas įvykis. Jis buvo mūsų ilgos garbingos praeities, tautinio susipratimo, teisingo tautos interesų supratimo padarinys.

Pirmojo pasaulinio karo eiga sudarė tinkamas tarptautines sąlygas Lietuvos valstybei atgimti. XIX-ame šimtmetyje brandęs tautų apsisprendimo siekis Amerikos Jungtinių Valstybių paremtas kaip teisės principas, galėjo būti žymioj Rytų Europos daly įvykdytas, Vokietijai ir komunistinei Rusijai karą pralaimėjus.

Antrasis pasaulinis karas, kurio metu sovietai įsiveržė į neutralią Lietuvą ir eilę kitų valstybių, buvo Vakarų laimėtas ypač dėka jų skelbiamų teisingumo atstatymo tarptautiniuose santykiuose obalsių. Tų obalsių pirmoje vietoje buvo nepriklausomybės sugrąžinimas valstybėms, iš kurių ji buvo atimta, tautų apsisprendimas ir žmogaus teisių garantavimas. Hitlerio Vokietijos okupuotosios valstybės Vakarų Europoje buvo išlaisvintos, bet Rytų Europos, taigi ir Lietuvos, išlaisvinimas nepasiekė.

Tačiau tautų laisvės idėja pasaulyje vis daugiau stiprėja ir yra vykdoma. 1939 metais tautų Sąjungoje, pašalinus iš jos sovietus už agresiją prieš Suomiją, dalyvavo 44 valstybės. Šiandien

Jungtinių Tautų Organizacija turi trigubai daugiau narių, nes civilizuotasis pasaulis yra suteikęs nepriklausomybę beveik visiems kolonialiniams kraštams. Šiomis dienomis Didžioji Britanija pripažino nepriklausomybę savo kolonijai – Antilų salai Grenadai, kuri turi 150.000 gyventojų 350 kvadratinėse kilometruose teritorijoje. Tokia dalykų raida yra pastovus reiškinys tose pasaulio dalyse, kur teisė, teisingumas, laisvė, taika, pagarba žmonių vėliavai nėra tariamųjų tarptautinių atoslūgių propagandos obalsiai, bet sudaro tautų bei valstybių savitarpio santykių ir bendros pažangos esminį veiksnį.

Tai parodo, jog tauta, tėvynė, valstybinė nepriklausomybė yra gyvos sąvokos, visur patraukiančios žmonių širdis ir įkvepiančios jų protą, o ypač ten, kur jos yra svetimųjų neigiamos ir slopinamos.

Šiomis sąvokomis yra pagrįstas Vasario 16 dienos aktas, kuris tebėra galioje. Jo negali panaikinti svetima prievarta. Jį patvirtina mūsų tauta, sunkiausiomis sąlygomis saugodama ir gilindama savo sąmonę, kultūrą, tikėjimą, tau yra, moralinę bei dvasinę nepriklausomybę, kuri yra pirmas valstybinės nepriklausomybės elementas.

Vasario 16-sios atsiminimas testiprina mūsų visų ištikimybę Lietuvai ir jos nepriklausomybės bylai.

1975.

Lietuvos Diplomatinės šefo Stasio Lozoraičio žodis, pasakytas per radiją Lietuvos Nepriklausomybės šventės proga.

Šiais laikais vienas svetimos priespaudos vyriausių tikslų yra pakeisti iš pagrindų užvaldytosios tautos dvasinę prigimtį, nutraukti jos sąmonėje pirmiausia ryšius su praeitimi, su istorija. To siekdama svetima valdžia panaikina laisvą istorijos tyrinėjimą, draudžia minėti istorinius įvykius arba falsifikuoja jų reikšmę, atvaizduodama kaip neigiama ir kenksminga tai, kas patekusi į nelaisvę tautai teikia paguodą ir sukelia pasididžiavimą.

Tačiau mums lietuviams yra visada gyva mūsų senos valstybės nepriklausomybės atstatymo, įvykusio 1918 metų vasario 16 dieną, sukaktis, kuri buvo iškilmingai minima mūsų laisvame krašte ir tebėra švenčiama tūkstančių lietuvių laisvajame pasaulyje.

Vasario 16-oji primena mums svarbiausią Lietuvos naujosios istorijos įvykį, būtent, lietuvių tautos sprendimą pačiai valdyti savo kraštą ir sugrįžti į nepriklausomą valstybių bendruomenę. Tam mūsų tauta turėjo teisę, pagrįstą tiek Lietuvos valstybės egzistencija senovėje, tiek tautų apsisprendimo dėsniu, kaip lygiai lietuvių kultūra bei sugebėjimais. Ši teisė palieka galioje ne tik mūsų širdyse bei valioje, bet taip pat einant visuotine nuomone tų tautų, kurios gerbia teisingumą ir smerkia smurtą tarptautiniuose santykiuose ir vidaus politikoje.

Tai, kas vyksta dabar kai kuriose pasaulio vietose, neprivalo paveikti mūsų vilčių dėl Lietuvos ateities. Daug antrojo pasaulinio karo pasekmėje įvykusių tarptautinių smurto aktų palieka neatitaisyta. Daugelis valstybių tebėra svetimųjų jėga užvaldytos. Melo balsai, kurie žmogaus teisių mindžiojimą vadina laisve, o kraštų užkariavimą – išlaisvinimu, dažnai gali atrodyti geresni negu tiesos balsai. Jungtinės tautos yra paverstos bejėge ir nebyle organizacija tarptautinių smurtų klausimais.

Bet lygiagrečiai su šia demoralizacija plečiasi ir stiprėja tautų ir žmonių siekiai susigrąžinti ar gauti nepriklausomybę ir laisvę, tai yra, tuos pagrindus, kurie yra būtini civilizuotų tautų

gyvenimui tvarkyti ir kultūrai plėsti. Šitie visuotiniais siekiai dabar yra daug stipresni negu pirmojo pasaulinio karo gale ir jų nenuslopins jokios tarpvalstybinės konferencijos, tariamo saugumo sutartys ar paviršutiniški atoslūgiai. Priešingai, juo mažiau bus atsižiuoama teisingumo dėsnių, tautų ir žmonių teisių tokioje tarptautinėje veikloje, juo didesnis bus nuskriaustųjų laisvės troškimas, kuris ilgainiui taps sprendžiamuoju veiksnium.

Ši pasaulio reikalų raida testiprina mūsų tautos pasiryžimą ir toliau saugoti savo individualybę, branginti Lietuvos istoriją, ugdyti savaimingą kultūrą, gilinti lietuvišką solidarumą, išlaikyti savo tikėjimą. Nes visa tai sudaro dvasinę nepriklausomybę, kuri yra primas valstybinės nepriklausomybės pagrindas.

Tai sakydamas Vasario 16-osios sukakties proga, aš nuoširdžiai sveikinu tautą krašte ir užsienio lietuvių visuomenę Lietuvos Diplomatinės Tarnybos vardu. Kartu reiškiu linkėjimą, kad būtų sėkmingi mūsų visų darbai, dirbami tautos gerovei ir būsimos atgimusios Lietuvos Valstybės vardan.

1976.

Lietuvos diplomatijos šefo S. Lozoraičio žodis, pasakytas per radiją Nepriklausomybės šventės proga.

Vasario šešioliktosios dieną, kutri minima Nepriklausomybės šventė, yra svarbiausia Lietuvos naujosios istorijos data. Tą 1918 metų dieną Valstybės Taryba, susirinkusi mūsų sostinėje Vilniuje, paskelbė mūsų senos valstybės suverenumo bei nepriklausomybės atstatymą, tuo sugrąžindama lietuvių tautai priklausančią jai vietą laisvų tautų tarpe.

Šis įvykis nebuvo atsitiktinis. Jį brandino pati tauta, saugodama savo kalbą, savitą kultūrą, savo tikėjimą, tautinį susipratimą bei solidarumą. Štai kodėl mūsų nepriklausomybės atkūrimas nesukėlė jokios nesantaikos, kurį dabar dažnai sukrečia naujai sudarytas valstybes, bet – priešingai – sujungė visus lietuvius į bendrą darbą Lietuvos gerovei ir pažangai. Tokį laikingą plėtojimąsi sustabdė ir jo padarinius sunaikino sovietai, puldami ir okupuodami Lietuvą, kaip lygiai Estiją ir Latviją, laužydami sutarčių į bendros teisės nuostatus.

Sugriovę mūsų valstybinio ir visuomeninio gyvenimo pagrindus, sovietai primetė Lietuvai komunistinę santvarką, kuri pačioje Sovietų Sąjungoje ligi šiai dienai, praėjus beveik šešiasdešimčiai metų nuo tos valstybės įsteigimo, yra palaikoma prievarta, vykdoma visose politinio, dvasinio, bažnytinio gyvenimo srityse. Gausūs vadinamųjų disidentų liudijimai vis daugiau paryškina šį pastovų tautų ir žmogaus teisių pažeidimą Sovietų Sąjungoje.

Visa tai vyksta tuo metu, kai kitur, civilizuotas pasaulis baigia suteikti suverenumą ir nepriklausomybę paskutinėms kolonijalinėms tautoms, kada tautų ir pavienių žmonių laisvė yra pripažinta kaip būtinas civilizacijos veiksnys, tarptautinės santvarkos elementas.

Šitokiomis aplinkybėmis yra suprantamas ir neišvengiamas lietuvių tautos įsitikinimas, jog jai padarytas smurtas, jos nepriklausomybės panaikinimas tebėra priešingas tiek jos gyvybiniams interesams, tiek civilizuotų tautų priimtiems teisės bei moralės dėsniams, ir todėl privalo būti atitaisytas. Toks mūsų tautos įsitikinimas ir jos moralinė laikysena okupuotame krašte randa atgarsį Vakarų valstybėse, kurių daugelis nepripažįsta Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą. Šia proga tenka labai dėkingai atsiminti, jog Helsinkio vadinamosios saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos išvakarėse Amerikos Jungtinių Valstybių prezidentas Gerald Ford pareiškė viešai, jog Amerika niekada nepripažino Lietuvos, Estijos ir Latvijos inkorpora-

cijos į Sovietų Sąjungą, nepripažįsta jos ir dabar ir kad ši nepripažinimo politika liks Helsinkio konferencijos rezultatų nepaliesta. Toks svarbiausias pasaulio valstybės nusistatymas turi pirmąsias reikšmes lietuvių tautai ir iš viso teisėtumo apgynimui tarptautinėje plotmėje.

Draugingų mums valstybių tarpe ypatingai paminėtina Australija. Jos dabartinė liberalų koalicijos sudaryta vyriausybė yra atšaukusi savo pirmtakūnės – darbiečių partijos pastatytos vyriausybės nutarimą pripažinti Baltijos Valstybių priverstiną įjungimą į Sovietų Sąjungą. Šis kilnus Australijos aktas paliks ne tik Baltijos Valstybių istorijoje, bet taip pat kovos už tarptautinės tvarkos atstatymą ir teisingos tarptautinės teisės kūrimo istorijoje.

Lietuvos nepriklausomybės bylai turi didžios reikšmės taip pat Vakarų valstybių nusistatymas, pagal kurį Helsinkyje nebuvo sudaryta jokių tarptautinių sutarčių, o tiktai nustatytos konferencijos dalyvių tam tikros elgsenos gairės. Tai konstatavo ir Prancūzijos respublikos prezidentas, pabrėždamas ta proga, jog pasirašydami Helsinkio konferencijos aktus, Prancūzija nesuteikė pripažinimo tokiom tarptautinėm padėtim, kurių ji nebuvo pripažinusi anksčiau. Šis pareiškimas interpretuojamas tuo būdu, kad Prancūzija ir toliau nepripažįsta dabartinės sovietų primestos Baltijos Valstybėms padėties.

Kad Lietuvos nepriklausomybės klausimas nėra Vakaruose užmirštas yra pirmiausia mūsų tautos patriotizmo pasekmė, o antra, užsienio lietuvių nuopelnas, kurie nuo pat pirmosios sovietų įsiveržimo į Lietuvą dienos veikliai rūpinasi pavergto krašto reikalais. Tai primindamas aš pažymiu, jog Lietuvos diplomatiniai ir konsuliariniai atstovai visada ištikimai atstovauja Lietuvos valstybei.

Ši Vasario šešioliktosios sukaktis testiprina mūsų viltį, kad tautų ir žmonių laisvės siekimai ilgainiui laimės ir Lietuva atstatys savo nepriklausomybę.

Lietuvos diplomatinės tarnybos vardu nuoširdžiai sveikinu lietuvius krašte ir svetur, linkėdamas visiems sėkmės asmeniniame gyvenime o ypač tuose darbuose, kurie skiriami tautos gerovei ir būsimai laisvajai Lietuvai.

1977.

Lietuvos Diplomatinės tarnybos šefo Stasio Lozoraičio žodis,
pasakytas per radiją Nepriklausomybės šventės proga.

Vasario šešioliktosios diena – Lietuvos Nepriklausomybės šventė – yra iškilmingai minima kiekviename laisvojo pasaulio krašte, kuriame yra lietuvių. Jungtinėse Amerikos Valstybėse, Kanadoje, Pietų Amerikoje, Australijoje, Europoje užsienio lietuvių visuomenė yra vieninga, švęsdama šią reikšmingą datą, pažymintį mūsų tautos naujosios istorijos sprendžiamą įvykį – Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymą, paskelbtą 1918 metais mūsų sostinėje Vilniuje. Kalbamas aktas, kuriuo buvo atgaivintas lietuvių tautos suverenumas, tebėra galioje teisiniu atžvilgiu, nes smurtu primesta Lietuvai okupacija negalėjo jo panaikinti. Tai patvirtina civilizuotojo pasaulio pastovus nusistatymas nepripažinti padaryto Lietuvai, kaip lygiai Estijai ir Latvijai, smurto padarinių.

Antra ir svarbiausia, vasario šešioliktosios aktas, jame išreikšta teisė į nepriklausomybę ir laisvę, tebėra gyvi mūsų tautos sąmonėje.

Svetima, o ypač sovietų okupacija turi daug priemonių primesti žmonėms išviršines gyvenimo formas, politinę bei ūkio santvarką, slopinti laisvą nuomonės išreiškimą. Bet vienas – pagrindinis – dalykas jai neprieinamas, būtent, žmonių dvasia. Patriotizmas, tautinis

solidarumas, prisirišimas prie laisvės, tikėjimas, žmoniškumas, – štai tie dvasiniai veiksniai, kurie įkvėpė mūsų tautą tvarkyti savo nepriklausomą valstybinį gyvenimą, o dabar sudaro laidą, kad ji paliks tautiniai gyva, moraliniai sveika ir dvasiniai nepriklausoma, ligi atgaus politinę nepriklausomybę.

Kad ir kaip ilgai tektų to laukti, vis dėlto galima konstatuoti, jog civilizuotų tautų bendruomenėje atsiranda vis daugiau moralinio bei politinio pasipriešinimo smurtui ir priespaudai. Didėja tarptautinis solidarumas smerkiant žmogaus teisių pažeidimus, persekiojimą dėl ideologinių, tautinių ar tikybinių pažiūrų. Auga susidomėjimas pavergtų kraštų likimu, nes žmogaus teisės pirmiausiai pažeidžiamos tuose kraštuose, kurie, kaip Lietuva, yra svetimųjų smurtu okupuoti ir valdomi. Žmogaus teisių nevaržomas vykdymas turi dar platesnės reikšmės: jis savaime veda į žmonių apsisprendimo laisvę, į laisvos visuomenės sudarymą, į tautos laisvę bei valstybinę nepriklausomybę.

Žmogaus teisių apsauga yra vienas dabartinės tarptautinės raidos Vakaruose veiksnių. Tai raidai paryškinti primintini šie Jungtinių Amerikos Valstybių prezidento Carter'io žodžiai, pasakyti jo inauguracijos kalboje „...Auga aistringas laisvės troškimas. Šia nauja dvasia vadovaujantis, šiandien naujos veiklos pradžioje negali būti Amerikai kilnesnės ir garbingesnės užduoties, kaip padėti kurti teisingą bei taikingą, tikrai žmonišką pasaulį... Tokiame pasaulyje, kuriame kiti galėtų nekludomai dominuoti, nebūtų vietos padorumui ir atsirastų grėsmės visų tautų gerovei.“

Šie kilnūs Amerikos Prezidento žodžiai teikvėpia ir mus pasitikėjimo ateitimi.

Nepriklausomybės šventės proga Lietuvos Diplomatinės Tarnybos vardu nuolankiai sveikinu lietuvius ir lietuves krašte ir užsienyje, linkėdamas visiems laimės asmeniniame gyvenime ir sėkmės darbuose Lietuvos gerovei.

per Vat. radio
79. II. 16

Vasario 16-osios dieną minimas svarbiausias Lietuvos naujosios istorijos įvykis. Tą dieną 1918 metais tautos atstovai, išrinkti į Valstybės Tarybą, paskelbė mūsų sostinėje Vilniuje nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą.

Tai buvo istorinis teisingumo aktas. Istorinis todėl, kad lietuvių tauta, pasinaudodama pirma tarptautinės padėties teikiama jai proga, tuo aktu padarė sprendimą, galiojantį visiems laikams – vykdyti savo suverenines teises. To akto teisingumas glūdi tame, kad mūsų tauta, niekada nepripažinusi rusų jai primesto smurto, išsaugojusi savo kalbą, tikėjimą, kultūrą, kurios vienas reiškinių yra įsteigtas prieš 400 metų Vilniaus universitetas – turėjo teisę nusikratyti svetimu jungu ir sugrįžti į suvereninių nepriklausomų valstybių tarpą.

Šis tautos sprendimas, tarptautinės bendruomenės visuotinai pripažintas, buvo patvirtintas pačios tautos laikysena ir darbais. Laisvėje mūsų tauta buvo pasiekusi didelės pažangos visose valstybinio ir visuomeninio gyvenimo srityse. Socialinė lygybė, tautinės kultūros ugdymas, mokslo ir visuotinio švietimo pažanga, patriotinis jaunimo auklėjimas, ekonominė gerovė, – visa tai buvo aiškios ir būtinos mūsų nepriklausomo gyvenimo savybės, kurių tarpe buvo taip pat ir Bažnyčios laisvė vykdyti savo amžiną misiją.

Laimingą krašto vystymąsi nutraukė Sovietų Sąjungos ir hitlerinės Vokietijos slapsti susitarimai iš 1939 metų rugpjūčio 23 dienos ir rugsėjo 28 dienos, kuriais buvo nustatyta sunaikinti Baltijos Valstybių nepriklausomybę.

Šįmet sueina 40 metų nuo tų susitarimų sudarymo, pažeidžiančių tiek civilizuotos žmonijos teisingumo jausmą bei nuostatas, tiek mūsų tautos pagrindines teises ir gyvybinius interesus. Hitlerio tebėra, bet anų laikų susitarimų sovietiniai dalyviai tebelaiko Lietuvą okupuotą ir komunistinės santvarkos prislėgtą.

Toks smurtas, civilizuotojo pasaulio pasmerktas, negali panaikinti Vasario 16-osios dienos Nepriklausomybės akto, kuris palieka galioje ne tik teisės atžvilgiu, bet – ir ypač – mūsų tautos sąmonėje.

Tas aktas dabar turi papildomą pagrindą taip pat žmogaus teise, kurios pripažįstamos tikrai demokratinių valstybių ir kurių vyriausią išraišką sudaro tautų teisė į valstybinę nepriklausomybę.

Lietuvos padėtis yra žinoma pasaulyje ir sukelia užuojautos. Apie tai liudija taip pat Jungtinių Amerikos Valstybių vyskupų nutarimas, Lietuvos Vyčių Amerikoje prašymu ir Nepriklausomybės šventės proga, paskelbti maldos už Lietuvą ir jos Bažnyčią dieną.

Įsitikinimas, kad nesame vieni ir užmiršti, telydi lietuvių tautą jos sunkiame kelyje į laisvę, jos pasiryžime išsaugoti savo kalbą, kultūrą, sąmonę, valstybingumo jausmą, tikėjimą, išlaikyti senos kartos vienybę su jaunimu.

Ir čia tebūnie mums paguoda Jo Šventenybės Popiežiaus Jono Pauliaus II-ojo žodžiai apie būtiną „santykį tarp krikščioniškojo tikėjimo ir įsipareigojimo kurti naują pasaulį: žmoniškesnį, teisingesnį, broliškesnį pasaulį“.

Šie kilnūs žodžiai išreiškia vieną pagrindinių dabartinio Pontifikato dėsnių. Jie gaivina ir mūsų tautos lūkesčius.

Tai sakydamas Vasario- 16-osios Nepriklausomybės šventės proga, aš nuoširdžiai sveikinu Lietuvos Diplomatinės Tarnybos vardu mūsų tautą krašte, siekiančią nepriklausomybės atstatymo ir užsienio lietuvių visuomenę, vieningai remiančią šį tautos siekį.

Asta Petraitytė

THE FEBRUARY 16TH ORATIONS OF STASYS LOZORAITIS

The Lithuanian Diplomatic Service was active in exile throughout the whole period of Soviet occupation. On February 16th, or Independence Day, its Chief Stasys Lozoraitis (1898-1983) would address the entire Lithuanian nation orally and in writing. In

his speeches he emphasized the importance of this national holiday for both the Lithuanians living in the homeland and those living abroad. He thereby evoked the unity of all Lithuanians in the struggle for their nation's independence.

Recenzijos

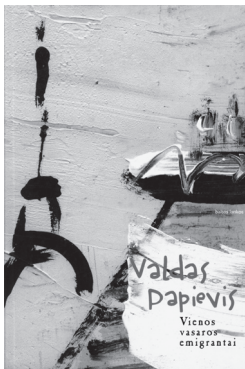
Inga LITVINAVIČIENĖ

Vienos vasaros prasmių ieškojimai

Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Romanas. Vilnius: Baltos lankos, 2003, 384 p.

Valdo Papievio romano „Vienos vasaros emigrantai“ (2003) veiksmas vyksta Paryžiuje, kuriame pagrindinis veikėjas – Valdas – praleidžia vasarą. Legendinio didmiesčio erdvė atsiskleidžia kaip egzistencinės prasmės, savęs ieškojimo labirintas, tampa žmogiško gyvenimo metafora, atspindinčia žmogiškuosius klaidžiojimus, atveriančius labai platų protagonisto išgyvenamų sąmonės būsenų spektrą.

Šimtmečius kurtas miesto mitas atvykėliams siūlo nepaprastą patirčių ir pojūčių įvairovę, žada stebuklą, kurio nuolat tikimasi. Į jį atvažiuoti – tai tarsi išsinerti iš savo senosios odos, atsinaujinti. Pirmųjų atradinėjimų akimirkomis knygos personažus (Valdą, Melanie) pakeri miesto spalvingumas ir kūrybingumas, ypatinga didmiesčio dvasia, į kurią siekiama įsismelkti, ją perprasti, įminti tarsi žaidžiant kortasarišką „Klases“, pasikliaujant intuicija ar atsitiktinumu. Šie intuicijos bei atsitiktinumo – ne – atsitiktinumo (visa, kas atsitinka turi savo slaptąją prasmę) principai atmeta tradicinio „muziejinio“ Paryžiaus maršrutus, kadangi ieškoma savojo Paryžiaus, kuris gali atsiver-

ti netikėčiausiose intuicijos ar atsitiktinumo padiktuotose vietose („išeini ir nežinai, kur atsidursi“ (91 p.): turguose, apleistame kieme, namų langinėse, medžiuose, kvapuose, atsitiktinai pamatytoje senutėje, Senos vandenyse. Margaspalvė miesto freska verčia aikčioti, užsimiršti, miesto burtų pakerėti personažai netgi kuria „katalogišką“ žaidimus („Tema – didieji Paryžiaus bulvarai, Tema – Paryžiaus klošarai“ (89 p.), svaigsta nuo skverų, suoliukų, stogų:

„Bet užtekdamo tik prieiti prie lango, išvysti kaskadomis lūžinėjančius stogus, stačiai ir įkypai slystančius šelmenis – tą žvilgsniu neaprėpiamą, į visas puses nusidriekiančią daugybės vieni per kitus išplaukt nebega-

linčių laivų sangrūdą, skaidomą plokščių trapecinių kaminų ir nusmaigstytą apvalių koklinių kaminėlių, ir vėl plūstelėdavo tylus džiugesys, skaidri ramuma“ (104 p.).

Šie lengvabūdiški žaidimai kūrinyje susipina su gana prustiškais protagonistos apmąstymais, kuriais, panašiai kaip M. Prousto kūryboje, siekiama ne tik pamatyti regimąsias įvairių pavidalų puses, bet ir įminti jų slaptąją,

neregimąją, prigimtį. Atrodytų, kad atskiro objekto „iššifravimas“ turėtų padėti atskleisti ir viso miesto paslaptį, giliai į ją įsismelkti, susiliesti su ja patiriant neblėstančią palaimą ar bent jau sugebėti nusakyti jos šaltinį.

Tačiau šis iš prasimanytų žaidimų nuauštas buvimas mieste kartais slepia ir netikrumo, vienatvės ar atskirties būsenas, kurias iš dalies lemia „*étranger* padėtis“ (88 p.). Iš pažiūros lengvabūdiškas ir žaismingas Paryžius tarsi nepriima, atmeta, neleidžia įsigyventi į jo laisvumą, pabrėžia protagonisto kitoniškumą, aštrina svetimumo pojūtį. Nekartą romane pasikartojantis išryškintu kursyvu parašytas žodis „*étranger*“ slepia dvejoją, užsieniečio ir svetimumo prasmę. Pirmoji prasmė romane akcentuoja naujumo, nepažinumo, siekiamo patirti džiaugsmo, smalsumo parametrus ir sietina su atradinėjamu pozityviuoju miesto įvaizdžiu. Antroji prasmė netiesiogiai susiškaukia su A. Camus „Svetimo“ problematika bei Ch. Baudelaire'o poema proza „Svetimas“, juo labiau kad V. Papievio romane atrandame ir bodleriškų debesų įvaizdį, konotuojantį transcendentalaus prasingumo aspiracijas, esamos realybės paneigimo troškimą. Šių dviejų prasičių dermė lemia romano savitumą, išryškėjantį kaip dviejų skirtingų psichologinių polių – miesto siūlomo džiaugsmo ir atmetimo, nepritapimo kančios – nuolatinis sugretinimas.

Patiriamus negatyviusius protagonisto išgyvenimus atliepia ir Paryžiaus vaizdas: iš džiaugsmingo, kerinčio miesto jis kartais virsta varginančiu, gniuždančiu, niūriu. Galima pastebėti, kad miestas dažniausiai atspindi protagonisto subjektyvias dvasines būsenas, jo įvaizdis keičiasi pagal veidrodžio efekto principą: „Žvelgė į jį, šitą jaukinamą neprisijaukinamą miestą, o atrodė, kad žvelgia į veidrodį – kurio išgaubtas paviršius atspindi jo paties veidą“ (145 p.). Miesto atradinėjimų prasmė išryškėja kaip savojo „aš“ atradinėjimai, jo fragmentacija (pvz., „tematiškai“ atradinėjamas Paryžius) – kaip atskiros asmenybės dalys, kurias, kaip ir įminti

miesto paslaptį, tarsi bandoma sulydyti. Kartais atvaizdas veidrodyje „nutvilko vaiduokliškai svetimais bruožais“ (145 p.) – miestas, kurio, atrodo, neįmanoma prisijaukinti, atsiskleidžia kaip svetimumo būseną pačiam sau išgyvenančio protagonisto, negalinčio prisijaukinti ir savęs paties, atspindys.

Šis išgyvenamo svetimumo, nepritapimo pojūtis iš dalies sietinas su protagonisto priklausymu „lenkų padermei“ – taip klostarė Nathalie vadina visus Rytų europiečius. Trisdešimt septintame puslapyje pateiktame šios „padermės“ apibūdinime akcentuojamos sunkią prasmį ir tariamų beprasmybių kuprą nešančio žmogaus savybės:

„[...] *polonais*² per gyvenimą negali žengti lengvu *pa žingsneliu*, šypsodamas ar pasišaipydamas – nes tai jau įtartina. Negali neideologizuoti tikrovės, viskam būtinas pateisinimas ar pasiteisinimas, aukštesnė arba gilesnė prasmė. Negali atsipalaiduoti, negali užsimiršti, visa be galo svarbu ir reikšminga, taip svarbu ir reikšminga, kad, nors ir ko imtumeisi, iškart klumpi po atsakomybės našta. Paliktųjų, atstumtųjų, išduotųjų kartėlis, kitąkart širdyje vos užgniaužiamas įniršis, tragiškos patirties adoravimas ir, skausmingai užlaužus rankas, priekaištingai nebylus kompensacijos lūkestis.“

Sovietinio „prasmingo“ gyvenimo realijų patirtys, diktuojančios nesąmoningą protagonisto elgseną, apsprendžiančios jo „kūno kalbą“, išduodančią nepasitenkinimą ir susivaržymą, neleidžia vaikščioti po Paryžių „lengvu *pa žingsneliu*“, mėgautis gyvenimu. Šitai romane akivaizdžiai išryškėja skirtingų kultūrų bei patirčių priešprieša, kai džiaugsmingas ir laisvas prancūziškas miestas tarsi atmeta kompleksuotą ir džiaugtis nebemokantį emigrantą, „svetimą“. Su gilia širdgėla, nuoširdžiu pavydu Valdas žvelgia į paprastai ir nevaržomai lengvai bendraujančią aktorę iš Lotynų Amerikos, lygindamas ją su savąja tauta: „[...] kada štai taip laisvai, be prietaringo aikčiojimo, be varžymosi dėl tikros ar tariamos savo menkystės, juo labiau – be sa-

vinieką slepiančio pasipūtimo Paryžiaus scenon įžengs ir mano tautiečiai“ (23–24 p.).

Šis akivaizdžiai matomas ir išgyvenamas kompleksuotumo ir laisvumo kontrastas verčia suabejoti nuo vaikystės įskiepytais prasmingumo imperatyvais, prasmės ieškojimais, kurie tarsi atima iš žmogaus gyvenimą, jo džiugesį, „čia ir dabar“ momentą. Prasmingumo troškimas suskaldo ir fragmentuoja pasaulį, padaro jį sunkų, kartais nebepakeliamą: „pačiam nesuvokiamas prasmės ilgesys, dėl kurio kiekviena diena atrodo beprasmė“ (6 p.). Įbruktos ar nesąmoningai ieškomos senosios prasmės ima panašėti į prietarus, lėtai veikiančius nuodus. Protagonistas išgyvena troškimą išsivaduoti iš šio tarsi iš šalies primesto prasmės ieškojimo, ilgisi „žuvyčių akvariume būsenos“, į kurias eina žiūrėti, lyg trokšdamas perimti jų lengvą plaukimą, ne - mąstymo būseną. Žuvyčių akvariume vaizdas („[...] žuvytės nesuka sau galvos nei dėl prasmės nei dėl beprasmybės (15 p.)“ atveria nerūpestingo, aiškaus, paprasto, bet tuo pat metu spalvingo, užburiančio, „beveik prustiško“, gyvenimo paslaptį, atpalaiduoja nuo intelektualizmų svorio: „Pasirodo, tik tiek tereikėjo. Tik nu-eit, tik įsižiūrėt į žuvytes“ (17 p.).

Nuolat prie Senos girdimi tamtamų garsai taip pat simbolizuoja grynąją, kančios, kurios prasmingumu imama vis labiau abejoti, nesuteptą žmogišką prigimtį, kviečia „išnerti į būties pilnatvės zoną“ (22 p.), atsiduoti miesto siūlomam džiaugsmui. Tamtamų garsai, romane virstantys Paryžiaus metafora, miesto gausmu, paneigia sovietinio mazochizmo prasmingumą.

Nors ir intelektualiniame lygmenyje paneigtas, sovietinis paveldas atsiskleidžia kaip labai skausmingas, giliai įaugęs, nevalingai prasiskverbiantis pro kūno kalbą, trumpalaikę emociją. Pastangos jo atsikratyti dažnai atrodo trumpalaikės, kartais visai bergždžios. „Tarybinė Valdo prigimtis“ geriausiai išryškėja jo pokalbiuose su klošare Nathalie, gyvenančia po Senos tiltais. Bendravimas su

visuomenės paribyje gyvenančiu žmogumi taip pat įkūnija pagrindinio veikėjo atskirumą, nepritapimą, vienvatę. Tačiau tuo pat metu jis simbolizuoja ir siekį išsinerti iš pernelyg skausmingos paveldėto prasmingumo odos, tarsi skelbia priimamą iššūkį pasikeisti. Atrodytų, kad visuomeninio gyvenimo normas pamynusi klošarė romane vaidina išminties mokytojo, atveriančio kelią į kitą kultūrą, vaidmenį. Ji parodo „lenkų padermės“ trūkumus („*Polonais* nemoka džiaugtis“ (32 p.); „Ir saldi jums toji kančia, sakyk, juk saldi?“ (33 p.), kviečia nuo jos išsivaduoti: „kartą pripažinęs tikrovę, išmoksti džiaugtis tuo, ką turi...“ (156 p.)

Išsilaisvinimas iš senosiomis prasmėmis persmelkto ankstesniojo „aš“ siūlo naujas patirtis, prasmes, kurių dominante virsta savivokos prasmė, tikrojo, nebeprimesto, „aš“ atradimas bei kūrimas vasarinėje legendinio miesto erdvėje: „ir tarp tų tūkstančių, dešimčių tūkstančių miestų yra vieni vienas, vienintelis miestas, kuris yra tavo, kurį susirasti – tai susirasti save“ (383 p.). Šios paieškos taip pat atsiskleidžia kaip sunkios ir skausmingos, kadangi miestas tai priartėja, tai nutolsta, kartais atrodo tik vaizduotės pagimdyta iliuzija. Panašiais pagreičiais tai artėjama, tai tolstama nuo savęs.

Vasarai einant į pabaigą vis labiau išgyvenamas sielvarto ir vienvatės jausmas, už kurio slypi daiktų ir savęs paties nepažinumo pojūtis. Savęs pažinimas taip pat ima atrodyti iliuzija: „[...] ar siela apskritai pajėgi atsivert, sutrupinti kiautą, o protas – išsilukštent iš taisyklių paties sau prisitaikytą [...]“ (106 p.). Abejonę tikrosios būties išgyvenimo imanomybe, turinčia atsiskleisti per savęs pažinimą, dar labiau paaštrina vis labiau pastebimas neįveikiamas susvetimėjimas tarp žmonių. Įsivaizduotas bendrumas (meilės Melanie pabaiga, tilto kompanija) pasirodo tariamas, netikras. Mėginimai suprasti kitą nepažinus savęs išryškėja kaip absurdiški, dvelkiantys subtiliu savo valios primetimu kitam. Meilės patirtys ima panašėti į kito žmogaus užka-

riavimo siekį: „[...] didžiausios ekstazės metu patirt nugalėtojo triumfą?“ (147 p.) Atsiradęs atskirties pojūtis byloja apie „amžinai vieno ir vienišo“ konstantą. Šias protagonisto būsenas atspindintis miestas taip pat vis labiau banalėja, apsitraukia kasdienybė, virsta tipišku didmiesčiu, slegiančiu vaikščiojančių anoniimų gausa: „[...] jų, tų veidų ir kūnų, tiek daug, kad jie virsta srautu, šuoru, kuris, vos išėini gatvėn, tave irgi nelyginant vėjo gūsis pagriebia [...]“ Jau daug geriau pažįstamo miesto vaizdai darosi vis niuresni, tarsi grasinantys „aš“ sunaikinti, keliantys grėsmę, (skenduolis, klošarės nevilgtis, Melanie krizė) jame gyvenantys žmonės atrodo lyg supančioti, negalintys ištrūkti. Miestas tampa erdve, kurioje žudomasi, kur nuo tilto į Seną mėtomos niekam nereikalingos, tarsi visiškai beprasmės knygos, primenančios žmonių gyvenimus: „[...] ir atrodė, kad ne knygos ten plaukia, o gyvenimai – suluošinti, paniekinti, netikėtai išduoti“ (363 p.). Kerinčios miesto vilionės vasaros pradžioje dabar atrodo kaip „akių dūmimas“ (368 p.), protagonisto klaidžiojimui – muselės trankymasis į stiklą. Šios būsenos įkūnija Valdo nusivylimą ir naujų prasmų, savojo „aš“ ieškojimais („aš“ substancija kaip sendaikčių turgus, kuriame visko varginančiai per daug), kurie, kaip ir miestas ima atrodyti iliuzija, kadangi nėra jokios „ašies“, jokio „centro“ (370 p.), kurie tą „aš“ sudarytų, kuriuos atradęs pasijustum atradęs save.

Vis labiau akcentuojamas miesto niūrumas simbolizuoja ne tik savęs pažinimo fiasco, bet ir ontologinio žmogaus svetimumo pasauliui idėją, amžino nepritapėlio būseną. Žmonės pavadinami tikrųjų namų neturinčiais „amžiniais SDF“ (324 p.), pasaulis primena viešbutį, įkūnijantį trapų ir laikiną žmogaus buvimą šioje žemėje. *Etranger*, „svetimo“ statusas, romano pradžioje dažniausiai taikytas „lenkų padermei“, dabar išplečiamas iki visų tautybių žmonių, tinkantis tiek Melanie, tiek Nathalie, valdomų tų pačių vienašios ir atskirties būsenų, nerandančių savęs, išgyvenančių nevilgtį. Tautiniai, kul-

tūrinai skirtumai tarsi nusitrina, praranda savo prasmę, visi personažai tampa „vienos vasaros ir viso gyvenimo emigrantais“ (14 p.), galbūt negrįžtamai praradusiais savo tikrąją tėvynę – nuolat išgyvenamą būties pilnatvę, kurios ilgesys verčia blaškytis ir jaustis vienišais, ieškoti prasmų, o per jas – grįžimo atgal, į biblinį „prarastąjį rojų“.

Romane nuolat generuojamos prasmės ieškojimų idėjos tarsi atspindi Senos vandenynę, sugeriančiuose įvairias personažų būsenas, mintis, aspiracijas. Prie Senos einama žudyti ir ieškoma nusiramimo, išgyvenama ramybė ir depresija, šokama, bandoma suprasti save. Paryžių simbolizuojanti upė įkūnija tekančią laiką, apjungiantį personažus, sulydantį visą romaną. Tas laikas lyg duotas žmogaus susivokimui, gyvenimo įprasminimui. Juodi ir niūrūs Senos vandenys tarsi atspindi būtiškąjį žmogaus dramatiškumą, svetimumą, savęs, kaip ir miesto pažinimo, neįmanomybę. Lėtai plaukiantys Senos vandenys įkūnija žmogiškojo „aš“ tekėjimą, be „ašies, be centro“, nuolat kintantį ir savotiškai tuščią, galintį bet kuo prisipildyti, nuolat atsinaujinti.

Vis dėlto pačioje romano pabaigoje, epilogė, paaiškėja šios, atrodytų, nuviliančios vasaros prasingumas – protagonistas pasilieka Paryžiuje: „Nors vis sakys sau: patikintis sykis, dar vieni metai, ir su visam jį palieku, – žinos, kad palikt negalės“ (382 p.). Šis skaitytojui gana netikėtas epilogas tarsi teigia, kad savęs ieškojimais, net ir nerandant apčiuopiamo savęs, „aš“ centro ir ašies, turi prasmę, kad iš tikrųjų svarbūs ne konkrečiai įvardijami rezultatai, o kelias į save, kurį ir simbolizuoja Miestas, neatrandama, bet ieškoma Naujoji Jeruzalė.

Nuorodos

1. étranger – užsienietis, svetimas (pranc. k.).
2. polonais – lenkas (pranc. k.).
3. SDF – asmenys be nuolatinės gyvenamosios vietos (pranc. k.).

Daiva DAPKUTĖ

Ilgai laukta knyga apie *Šviesą*

Šviesa. Akademinio jaunimo sambūris Šviesa 1946–1949. Sambūris Šviesa 1949–1957.

Redaktorius Dr. Jonas Valaitis. Čikaga: Litanistikos tyrimo ir studijų centras, 2006. 420 p.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę kilęs didžiulis susidomėjimas lietuvių išeivijos kultūros, literatūros istorija, kultūriniu paveldu bei jo pargabenimu į Lietuvą palaipsniui mažėja, užleisdamas vietą kitoms madingoms ir aktualioms temoms bei tyrinėjimams. Džiugu, kad vis dar pasirodo leidinių, skirtų išeivijos istorijai, bandančių atkreipti visuomenės dėmesį į naujus, netyrinėtus dalykus. Viena iš tokių mažiau tyrinėtų temų – Akademinis jaunimo sambūris *Šviesa* ir jo veikla Vokietijoje, kuriai skirta ir neseniai pasirodžiusi vieno iš šios organizacijos steigėjų ir narių Jono Valaičio¹ sudaryta knyga².

Kuo gi įdomi *Šviesos* organizacija? *Šviesos* sambūris Vokietijoje buvo viena didžiausių (po skautų ir ateitininkų trečia pagal narių skaičių) ir veikliausių jaunimo organizacijų, išvysčiusi plačią veiklą lietuvių visuomenėje, viliojusi ir traukusi akademinį jaunimą jungtis į jos gretas. *Šviesa* išsiskyrė kaip nauja organizacija, apjungusi nemažai lietuvių jaunimo emigracijoje, kėlus liberalizmo,

humanizmo idėjas, savo ideologinėse gairėse pasisakiusi už nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą, Vakarų demokratinius principus bei plačiai suprastą humanizmą, pagrįstą žmogaus laisve ir dvasine toleran-

cija, kuri ne tik gerbia žmogų kaip pavienį asmenį, bet ir to žmogaus pasaulėžiūrinius įsitikinimus. Po Antrojo pasaulinio karo lietuvių akademiniam jaunimui, atsidūrusiam Vakarų Europoje, kilo egzistencijos, lietuviškos tapatybės svetimoje aplinkoje, savo kartos gyvenimo prasmės ieškojimo problemos. Jaunoji karta juto pareigą įprasminti savo veiklą, darbą ir gyvenimą,

ma, prabilti „jaunu ir nauju“ balsu lietuvių politiniame-visuomeniniame gyvenime. Akademinio jaunimo sambūrio *Šviesa* susikūrimas Vokietijoje 1946 m. buvo savotiškas jaunosios kartos protestas prieš susidariusią situaciją ir savojo kelio paieška.

Šviesos skyriai steigėsi įvairiuose Vokietijos universitetiniuose miestuose ir netgi už Vokietijos ribų. Per trejus metus (1946–1949) Vaka-

ry Vokietijoje *Šviesos* sambūris išaugo į plačią akademinio jaunimo organizaciją su skyriais Tiubingene, Freiburge, Karlsbruhe, Miunchene, Erlangene, Bonoje, Štutgarte, Hamburge, Goettingene (Vokietijoje), Paryžiuje (Prancūzijoje), Iverdene (Šveicarijoje), Pizoje (Italijoje), Stokholme (Švedijoje). Visi *Šviesos* skyriai buvo gausūs ir veiklūs. Suvažiavimai, stovyklos, iškylos, paskaitos, diskusijos, minėjimai, literatūros ir meno vakarai įtraukė narius į aktyvų sambūrio gyvenimą, viliojo naujus narius ir darė įtaką lietuviškai visuomenei.

Prasidėjusi masinė lietuvių emigracija iš Vokietijos DP stovyklų į kitus kraštus skaudžiai palietė ir *Šviesos* sambūrį. 1948–1949 m. *Šviesos* skyriai pradėjo kurtis Kanadoje, Australijoje ir JAV, o skyriai Europoje dėl narių emigracijos nustojo veikti. Didžiausi ir veikliausi skyriai susikūrė Niujorke ir Čikagoje, kur stengėsi tęsti Vokietijos laikotarpio kultūrinę, visuomeninę veiklą, rengti paskaitas, diskusijas, minėjimus. Vis dėlto *Šviesos* sambūris Amerikoje pradėjo prarasti kontaktą su naujai augančia studentijos karta ir neteko dominuojančių pozicijų tarp liberalaus jaunimo. Čia dalis liberalios studentijos liko greta *Šviesos* ir susibūrė į atskirą organizaciją – *Santarą*. Ilgainiui *Šviesa* ir *Santara*, atradę savo idėjų bendrumą, 1957 m. susijungė į Santaros-Šviesos federaciją.

Iki šiol vienas geriausių *Šviesos* istorijos pristatymų buvo vieno iš organizacijos narių Algimanto Gurecko rašyta organizacijos istorijos apžvalga³, turėjusi didžiulę įtaką tiek Jonui Valaičiui, tiek ir kitiems tyrinėtojams (šis Gurecko tekstas yra įtrauktas ir į naująją knygą p. 389–398). Be kelių autorių (daugiausia jubiliejinių) straipsnelių⁴, *Šviesos* organizacija iki šiol nebuvo sulaukusi didesnio tyrinėtojų dėmesio. Galbūt įtakos tam turėjo ir medžiagos trūkumas bei sudėtinga situacija dėl organizacijos archyvų. Yra išlikę archyvai iš *Šviesos* skyrių Amerikoje, Australijoje, tačiau apie įdomiausią ir intensyviausią laikotarpį – Vokietijoje veikusią *Šviesą* – medžiagos

nėra daug. Prieš keletą metų būnant Čikagoje ir kalbinant senuosius šviesiečius, dažniausiai paplitusi versija buvo istorija apie tai, kaip visi *Šviesos* archyvai dingę pakeliui iš Europos į JAV, o likusi medžiaga yra surinkta pas Joną Valaitį, kuris rašo knygą apie *Šviesos* istoriją.

Po daugiau nei dešimt laukimo metų 2006 m. pasirodžiusi knyga apie *Šviesą* buvo džiaugsmingai sutikta. Tiesa, pasirodžius taip ilgai lauktai knygai, pirmas asmeninis išpuolis buvo nusivylimas – nusivylimas, nes laukėm kiek kitokios knygos, t. y. išsamios *Šviesos* organizacijos istorijos, paremtos surinktais išlikusiais šaltiniais ir archyvais. Knyga nepasirodė esanti rinkinys įvairių tekstų apie *Šviesos* organizaciją bei skyrius, taip pat pačių šviesiečių rašyti tekstai, kurie buvo publikuoti „Šviesos“ žurnale.

Tikėjausi, kad Jonui Valaičiui pavyko surinkti daugiau archyvinės medžiagos ir ją pasinaudoti savo knygoje. Nors pratarmėje knygos sudarytojas rašo, kad knygoje buvo panaudoti protokolai, „atsivežti iš *Šviesos* centro Tiubingene, *Šviesos* skyrių Europoje (Bonos, Hamburgo, Erlangeno, Freiburgo, Štutgarto, Paryžiaus, Stokholmo) ir *Šviesos* skyrių už Europos ribų (Australijos, Čikagos, New Yorko, Klevelando, Naujosios Anglijos ir Toronto)“⁵, pervertus knygą taip ir lieka neaišku, kiek kokių protokolų ir dokumentų turėjo J. Valaitis, ruošdamas šią knygą. Matant, kaip smulkmeniškai į knygą yra sudėti įvairūs, kai kada ne tokie svarbūs net ir proginiai tekstukai apie *Šviesą*, kyla klausimas, ar sudarytojas galėjo nesudėti į knygą turimų dokumentų ir protokolų. Knygoje galima rasti tik *Šviesos* Šiaurės Amerikos srities 1957 m. suvažiavimo protokolą su rezoliucijomis (p. 360–367) ir informacijas iš spaudos apie *Šviesos* suvažiavimus⁶. Kodėl nebuvo sudėti kiti protokolai? Gal ankstesnių dokumentų ir protokolų nėra išlikusių? Deja, 2006 m. gruodžio 19 d. netikėtai mirus knygos sudarytojui Jonui Valaičiui, į šiuos klausimus daug sudėtingiau atsakyti.

Vis dėlto vertinant darbą pirmiausia reiktų atsisiboti nuo savų vilčių ir pageidavimų (ko norėtusi, kad toje knygoje būtų) vertinant tai, kas yra padaryta. O padaryta yra tikrai nemažai. Galbūt šio leidinio negalima būtų pavadinti istorija apie *Šviesą* (tikriausiai knygos sudarytojas tokio uždavinio sau ir nekėlė), tačiau surinkta didžiulė medžiaga ir informacija apie organizaciją, jos skyrius bei steigėjus ir iniciatorius, *Šviesos* veiklą tikrai pasitarnaus išeivijos istorijos tyrinėtojams.

Knygą sudaro kelios dalys. Pradedama *Šviesos* ideologinėmis gairėmis ir atsišaukimu į visuomenę – t. y. dokumentais, kurie lėmė ir veikė organizacijos kūrimąsi bei veiklą. Po to yra skyrius, skirtas *Šviesos* ideologinėms gairėms, kur šviesiečiai (Margeris Jesaitis, Alina Pajaujytė-Staknienė, Jurgis Valaitis, Bronas Bušackis, Jurgis Jaks-Tyris, Algimantas Gureckas ir kiti) papunkčiui nagrinėja organizacijos ideologines gaires. Pasak M. Jesaičio, šios ideologinės gairės buvo išdava ilgų diskusijų, kuriose dalyvavo daug jaunų žmonių – studentų, medikų, teisininkų, filosofų, gamtininkų, ekonomistų, varpininkų, tautininkų, socialistų, ateitininkų⁷. Ideologinės gairės bandė numatyti pagrindines kryptis jaunų žmonių kelio paieškoje, nurodant svarbiausius principus.

Šviesos sambūrio ideologinių gairių pagrindas buvo laisvės idėja, kuri buvo akcentuota keturiais aspektais: individualiniu, socialiniu, politiniu, tautiniu. Pagrindinis to laikotarpio uždavinys, numatytas *Šviesai*, buvo kova dėl Lietuvos išlaisvinimo ir lietuvių išlaikymo emigracijoje. Visas sambūrio darbas turėjo būti orientuotas į Lietuvą, kaip pasiruošimas Nepriklausomybės atkūrimui. Kadangi šviesiečiai negalėjo realiai prisidėti prie rezistencijos, vykstančios Lietuvoje, jaunimui Vokietijoje teko kitas uždavinys – pasiruošti dirbti ūkinio, socialinio, techninio Lietuvos gyvenimo atkūrimui. *Šviesa* skatino akademinį jaunimą ugdyti tolerantiškumą, vieningumą, humaniškumą

ir plėsti savo dvasinį akiratį, kelti savo kultūrą. *Šviesa*, skirtingai nuo kitų akademinių organizacijų, centran pastatė laisvą žmogų, siekdama išugdyti profesiniai išlavintą, visuomeniniam darbui paruoštą, dvasiškai atsparią asmenybę. Esminis žmogaus laisvės principas, pagal šviesiečius, buvo tolerancijos įvairioms pasaulėžiūroms, kitaip galvojančiam principas, tolerancija ir pagarba žmogaus religiniams įsitikinimams.

Atskira knygos dalis skiriama *Šviesos* organizacijos ideologams, steigėjams ir iniciatoriams (Margeriui Jesaičiui, Broniui Budginui, Brunonui Bušackiui, Algimantui Gureckui, Jurgiui Jaks-Tyriui, Petrui Jurkštui, Petrui Tunkūnui, Justinui Petkevičiui ir kitiems). Surinkta medžiaga ir pagrindiniai šių žmonių gyvenimo faktai, papildyti straipsniais apie šiuos asmenis, arba nekrologais po jų mirties, leidžia skaitytojui geriau susipažinti su mažai žinomais, kartais net ir negirdėtais žmonėmis, jų veikla. Įdėmesniam skaitytojui gal tik užklius, kad nežinia kodėl visi minimi asmenys knygoje tampa *Šviesos* „iniciatoriais“ ir „steigėjais“, net ir tie, kurie į organizacijos veiklą įsitraukia vėliau, pvz., Algimantas Mackus, į *Šviesos* veiklą įsijungęs tik JAV, knygoje taip pat tampa „iniciatoriumi“.

Viena vertingiausių ir įdomiausių knygos dalių yra tekstai apie *Šviesos* organizacijos skyrius Europoje, Australijoje ir JAV, *Šviesos* rengtas stovyklas Vakarų Vokietijoje. Apie *Šviesos* skyrius rašė įvairūs žmonės, informacija, žinoma, pateikiama labai nevienoda – apie vieną skyrių informacijos daugiau (pvz., apie Tiubingeną, kuris buvo vienas iš akademinių jaunimo centrų Vokietijoje, kuriame buvo įkurtas akademinis jaunimo sambūris *Šviesa*), apie kitą mažiau, o apie *Šviesos* Italijos–Pizos skyrių rasime tik vieną sakinį (p. 333). Greta sausos faktinės informacijos galima skaityti ir platesnių tekstų apie lietuvių studentus ir jų gyvenimą Tiubingene (R. Sidrio), Erlangen universitetą (I. Ašmytės) ar įdomų straipsnį apie šviesiečių nuotykius

organizuojant Čikagos „Margučio“ radijo literatūros laidą „Pelkių žiburėli“ (D. Sruogaitės). Tai tikri „deimančiukai“, pagyvinantys knygą ir suteikiantys labai daug naujos ir įdomios informacijos.

Skaitant knygą susidaro įspūdis, kad tekstai rašyti ne vienu metu. Kadangi straipsnio parašymo data dažniausiai nėra nurodyta, tik iš turinio galima bandyti nuspėti, ar autorius apie *Šviesos* skyrių rašė jam dar veikiant, ar jį uždarius ir išemigravus į kitus kraštus, ar dar visai neseniai, Jonui Valaičiui renkant medžiagą šiai knygai. Tai yra didžiausias trūkumas, nes skaitant neaišku, kada rašytas tekstas ir kuo remiantis pateikiama viena ar kita informacija, skyriaus istorija. Labai gerai, jei Jonas Petras Kedys rašydamas apie *Šviesos* skyrius Erlangene ar Australijoje, prideda „pasinaudota: „Mūsų pastoge“, Australijos lietuvių metraščiu ir savais Sydney prisiminimais“⁸. Deja, tai tik reta išimtis. Tokios informacijos stoka dažnai erzina skaitytoją ir verčia jį tapti šiokių tokių detektyvu – pabandyti atspėti, kada rašytas tekstas ir koks tolimesnis skyriaus likimas, pvz., ar antraštė „Sambūrio Šviesa New Yorko skyrius 1950–1960“⁹ reiškia, kad iki tada veikė skyrius (t. y. net ir po Santaros-Šviesos federacijos sudarymo), ar, kad tekstą autorius rašė 1960 m.?

Didžiąją knygos dalį sudaro įvairūs straipsniai, perspausdinti iš spaudos apie *Šviesos* organizaciją, ar įvairūs šviesiečių tekstai, spausdinti organizacijos leistame „Šviesos“ žurnale. Ši medžiaga, išsiblaškiusi po įvairius leidinius, dabar sudėta vienoje knygoje ir pateikiama skaitytojui. Galbūt tik ne visada suprantama knygos sudarytojo pozicija parenkant ir sudedant tekstus. Be to, priekabiam skaitytojui, o ypač specialistui, ir čia dažnai užklius paprasčiausios informacijos trūkumas – nurodymo, kada ir kur šis straipsnis buvo skelbtas.

Nepaisant įvairių trūkumų reikia pasidžiaugti, kad tokia knyga pasirodė. Atliktas tikrai didelis darbas – surinkta medžiaga,

tekstai, nuotraukos, kurie daugeliui skaitytojų iki šiol buvo nežinomi ir sunkiai prieinami. Knyga ir joje publikuojami tekstai turėtų sudominti ne tik specialistus, tyrinėjančius lietuvių išeivijos istoriją, bet ir visus, besidominčius lietuvių gyvenimo svetur istorijomis. Deimančiukų šioje knygoje tikrai nemažai, reikia tik norėti ir mokėti juos surasti.

Nuorodos

1. Jonas Valaitis (1922–2006) – medicinos daktaras, 1940–1944 m. studijavo VDU mediciną, pasitraukęs į Vokietiją, studijas tęsė Tiubingeno universitete, 1949 m. persikėlė gyventi ir dirbti į JAV. Vienas iš *Šviesos* sambūrio Vokietijoje steigėjų. Santaros-Šviesos federacijos, ALT, Lietuvių fondo narys, aktyviai dalyvavęs lietuvių išeivijos visuomeniniame-politiniame gyvenime.
2. Šviesa. Akademinio jaunimo sambūris Šviesa 1946–1949. Sambūris Šviesa 1949–1957. Redaktorius dr. Jonas Valaitis. Čikaga: Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, 2006. 420 p.
3. Tekstas, rašytas apie 1963 m., ilgą laiką buvo niekur neskelbtas, publikuotas tik 2007 m. Žr. Gureckas A. Šviesos sambūrio istorijos apybraiža // Akiračiai 2007, Nr. 2.
4. Valaitis J. Sambūris Šviesa // Akiračiai, 2000, Nr.1(315); Dapkutė D. Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė: politiniai – organizaciniai aspektai 1945 m. – šeštojo dešimtmečio pabaiga. Vilnius: Vaga, 2002, p. 160–179; Dapkutė D. Už žmogų, už laisvę ir už tėvynę. Sambūris Šviesa 1946–1957 m. // Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos, 2007, Nr. 3, p. 79–100; Bučinskytė I. Ateitininkų santykiai su A. J. S. Šviesa DP stovyklose // Oikos: Lietuvių migracijos ir diasporos studijos, 2007, Nr. 3, p. 101–109.
5. Šviesa, p. 5.
6. P. 336–338 spausdinamas tekstas iš „Šviesos“ žurnalo apie *Šviesos* 1948 m. jubiliejinį suvažiavimą Štutgarte.
7. M. Jesaitis. Akademinio jaunimo sambūrio Šviesa ideologija // Šviesa, p. 15.
8. Šviesa, p. 308, 339–403.
9. Ten pat, p. 369.

Daiva SIMANAVIČIŪTĖ

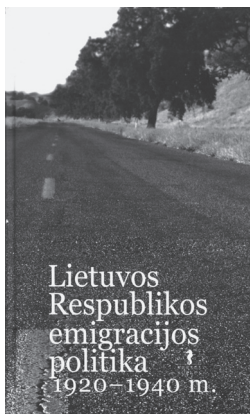
Idėjos ir praktika: Lietuvos migracijos politika istorijos dokumentuose

Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.

(Sudarytoja Vitalija Kasperavičiūtė). Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 296.

Prof. St. Šalkauskis įspėjo Nepriklausomos Lietuvos politikus: „Nesirūpinimas emigracijos reikalais reiškia nenaudingą išmėtimą savo didelio tautinio turto, kuris, gerai sunaudotas, gali ir privalo suvaidinti tautos gyvenime svarbu vaidmenį“.¹

Šiuolaikinė valstybės migracijos politika apibrėžiama ne vien vyriausybės ar valdžios priimtų įstatymų, politinių sprendimų įgyvendinimu, bet ir trečiojo sektoriaus, t. y. nevyriausybinių organizacijų (darbininkų profsąjungos, Raudonasis Kryžius, Caritas ir kitos NVO organizacijos) veikla dėl migrantų socialinių, politinių teisių užtikrinimo, lobizmu priimant politinius sprendimus migrantų atžvilgiu, ir pačių migrantų organizacijų pozicija. Kitas svarbus veiksnys formuojant valstybės politiką yra verslo organizacijos, kurios taip pat turi įtakos socialinio gyvenimo taisyklėms dėl darbuotojų atlyginimo ar jų samdymo.

Ekonominė migracija iš Lietuvos Nepriklausomybės laikotarpiu XX a. 2–4 dešimtmečiais buvo skaitlinga, ir valstybės pozicija buvo svarbi sprendžiant šį klausimą. Lietuvių istoriografijoje galima pastebėti tik keletą pozicijų, kuriose analizuojamas arba paliečiamas migracijos

politikos klausimas. Šiame tekste bus aptariama šaltinių publikacija, kuri gali paskatinti platesnius, tarpdisciplininius Lietuvos valstybės migracijos politikos tyrinėjimus. Kaip 1918–1940 metais Lietuvos pareigūnai bei visuomenė sprendė emigracijos problemą? Koks buvo migracijos politikos pasaulinis kontekstas?

Vitalijos Kasperavičiūtės sudaryta dokumentų publikacija pavadinta „Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.“ išleista 2006 metais. Autorė kelia tikslą „pasidomėti, kaip pavyko Lietuvos Respublikai spręsti emigracijos problemas, 1922–1940 metais“; „norima parodyti skirtumus bei pasikeitimus lietuvių emigrantų gyvenime“.²

Europoje kuriant migracijos teisės bei dokumentų institutus, pateikiant elektronines dokumentų versijas bei jų analizes, galima tikėtis, kad Lietuvos valstybės kelių dešimtmečių dokumentų migracijos tema publikacijos kuria nors forma pasieks tyrinėtojus, politikus bei besidominčius migracijos klausimais skaitytojus. Metodiškai būtų patogų, jeigu knygos įvade būtų pateikta bendra tokių valstybės dokumentų bazės analizė. Autorė pasako, kad šie dokumentai labiausiai atspindi to meto valstybės migracijos politiką, tačiau būtų ne mažiau svarbu pristatyti, kaip jie išsiskiria iš kitų Lietuvos Valstybės Centriniam archyve saugomų LR Ministrų Kabineto fondo dokumentų, liečiančių migracijos politikos klausimus.

Vitalija Kasperavičiūtė knygos pradžioje straipsnyje „Emigracija iš Lietuvos 1918–1940“ pristato kontekstą bei problemas, susijusias su emigracija iš Lietuvos. Knygoje publikuojami dokumentai, susiję su valstybės migracijos politika bei viešuoju administravimu. Pateikiama institucijų dokumentacija, įstatymų projektai, raštai, ambasadų bei konsulatų ataskaitos. Dokumentų publikacija suskirstyta į tris skyrius: I) Įstatymų projektai, įstatymai, taisyklės. II) Valdžios įstaigų, reguliuojančių ar prižiūrinčių emigracijos procesus, aktai bei įvairūs dokumentai. III) Draugija užsienio lietuviams remti, kitos organizacijos.

Dokumentų rinkinys yra skirtas tiek mokslininkams, studijuojantiems diasporos ir migracijos istoriją, viešojo administravimo bei teisės specialistams. Šaltiniuose atsispindinti politinių sprendimų istorija, manau, pasitarnautų ir dabartinėje Lietuvos migracijos politikos diskusijų erdvėje.

Vitalijos Kasperavičiūtės surinktoje dokumentų publikacijoje atspindi keletas svarbių Lietuvos valstybės 1918–1940 metų migracijos politikos ypatumų. Pirmiausia galima matyti valstybės poziciją administruojant emigracijos biurų veiklą. Analizuojant do-

kumentus galima pastebėti kaip kito teisinis emigracijos administravimo reglamentavimas, atsižvelgiant į socialinius, politinius bei kultūrinius migrantų sąlygų bei valstybės pozicijos pasikeitimus.

Kita svarbi dokumentų dalis susijusi su pačių pareigūnų pateiktomis ataskaitomis apie bendruomenių gyvenimą išeivijoje, kurios buvo iškilusios problemos, kaip valstybė konkrečiai siekė ir galėjo prisidėti jas sprendžiant. Dokumentuose iškeliamas gan svarbus politinės teorijos klausimas: kiek valstybė pati turi įsipareigoti remiant, organizuojant išeiviją ir kiek pati išeivija esanti pajėgi organizuotis ir remti Lietuvą.

Susipažinus su pateiktais dokumentais, galima matyti ir bendrą pasaulinį migracijos procesą, bei kokios idėjos vyravo sprendžiant šiuos klausimus. Autorė įvade pristato, kad „dokumentai atspindi Lietuvos valstybės politiką emigracijos atžvilgiu“, bet galima teigti, kad šaltiniai atskleidžia platesnį kontekstą: kokių valstybių pavyzdžiais rėmėsi Lietuvos politikai, kaip vertino priimančių šalių valstybių imigracijos politiką. Lietuvos valstybės migracijos politika buvo jauna, kaip ir pati valstybė. Jeigu kitos šalys, kurių pavyzdžiu rėmėsi migracijos klausimus analizuojantys autoriai, emigracijos procesus teisiškai ir politiškai sprendė bei įgyvendino planus jau nuo XIX a. pabaigos, tai Lietuvos atveju reakcija į emigraciją buvo ad hoc ir labiau teoriniame lygmenyje. Tačiau negalima sakyti, kad valstybės politikos šiuo klausimu nebuvo. Ji pradėjo formuotis XX a. 3 dešimtmečio pabaigoje, remiantis Lenkijos, Italijos, Japonijos valstybių pavyzdžiu ir jau 4 dešimtmečio pabaigoje galima matyti, kokius žingsnius valstybė įgyvendino sprendžiant konkrečius klausimus.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje vyravo tautinės valstybės idėjos samprata, todėl nenuostabu, kad remiantis tokiu supratimu buvo formuojama ir migracijos politika. Šio teksto ribos leidžia tik užsiminti, kad

1918–1940 metais iš Lietuvos emigravo ne tik lietuviai. Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m. dokumentų publikacijoje tautinės išeivijos organizavimas nėra pabrėžiamas ar kaip nors išskiriamas, tačiau galima pastebėti, kad kitų tautybių buvę Lietuvos piliečiai taip pat sudarė gausią emigracijos iš Lietuvos bangą. Kun. J. Janilionis 1930 metais raporte iš Pietų Afrikos pažymi, kad gali būti apie 50 000 žydų, emigravusių iš Lietuvos.³ Toffy Adler analizavęs „Lietuvos diasporos – žydų darbininkų organizavimąsi Pietų Afrikoje“ nurodo, kad skaitlingiausia grupė buvo iš Lietuvos.⁴ Mūsų istoriografijoje yra labai mažai analizuota ir integruota kitų tautinių grupių migracijos istorija. Tekstuose apie emigraciją iš Lietuvos kalbama apie lietuvių emigraciją. Lietuvos diasporų istorijos, atspindinčios multikultūrinę Lietuvos praeitį, reikia tikėtis dar ateityje.

Taigi tautinės išeivijos organizavimo idėjos buvo populiarios XIX a. pabaigos ir XX a. pirmosios pusės Europoje. Artimiausi kaimynai lenkai emigracijos strategijos bei uždavinius pradėjo gvildinti jau XIX a. pabaigoje intelektualų sambūryje Lvove. Pasak Mark Wyman, Europos šalių valstybių pozicija buvo gan pragmatiška „remti imigrantų bendruomenes išlaikant jų kultūrą tam, kad jie neasimiliuotųsi, bet būtų atskirti nuo Amerikos visuomenės ir būtų pasiruošę grįžti namo.“ 1929 metais Kazys Pakštas deklaravo išeivijos tikslą: „užtikrinimas tautai daugiau erdvės jos dabartinei ir būsimai plėtotei, su- radimas pagrindo jos būsimai didybei“.⁶

Emigracijos organizavimas remiantis kolonijų steigimo principu buvo propaguojamas Europos, Japonijos politikų. Tačiau migrantus priimančios šalys keitė valstybės politiką asimiliacinės politikos link būtent tada, kai Lietuvos valstybės politikai ėmėsi kolonijų kūrimo planų t. y. XX a. 3–4 dešimtmečiuose. JAV sugriežtino imigrantų kvotas, įvedė kalbos mokėjimo cenzą bei imigranto priesaiką tapti piliečiu. Brazilija

įvedė kalbos cenzą spaudoje ir mokyklose, pradėjo drausti kurtis izoliuotoms etninėms kolonijoms.⁷

Galima sutikti su istoriko Arūno Antanaičio pastebėjimu, kad Lietuvos spaudoje kolonizacijos tema skelbtuose straipsniuose pabrėžiama organizuotos lietuvių išeivijos nauda tėvynei.⁸ Svarbu būtų pridėti tokių pastebėjimą, kad iki 1918 metų sąlyginai arba 1922 metų faktiškai, kai buvo priimtas pirmasis Išeivystės įstatymas, lietuvių išeivijos organizavimasis buvo pačios išeivijos iniciatyva. Po 1918 metų jau matoma valstybės pozicija dėl savo piliečių: kaip ir kur apgyvendinti, kaip jiems galima padėti, kur rekomenduoti emigruoti, kaip palaikyti ryšius su tomis šalimis, kur emigruoja lietuviai. Tokios strategijos organizuotai apgyvendinti emigrantus žymi keletą valstybės pozicijų: pirma, tai ryšių su savo tautiečiais išlaikymas tautiniais bei ekonominiais sumetimais. Pirmasis, pabrėžtas ir daugelio emigracijos šalių politikų tekstuose, kad svarbu išlaikyti kiekybinį tautos potencialą ir, kad pagerėjus valstybės ekonominiai padėčiai šie migrantai sugrįš.⁹ Kitas svarbesnis klausimas buvo tas, kad emigrantai siuntė gausias lėšas likusiems artimiesiems namo, taip pat investavo Lietuvoje.

Kolonizacijos planai gimė dėl ekonominių emigrantų socialinio, kultūrinio bei ekonominio nepajėgumo. Buvo manoma, kad įsteigus koloniją ir pagerėjus emigrantų gyvenimo sąlygoms, jie galės padėti savo kraštui, todėl svarbu išsaugoti ir jų tautinį susipratimą.

Kolonizacijos planuose numatyta pradiniu išeivijos organizavimo etapu – t. y. emigrantų ruošimu kolonizacijai, kelionės organizavimu, žemės pirkimu, apgyvendinimu ir kolonizacijos administravimu, finansinės pagalbos telkimu, kitais organizaciniais reikalais – turėjo rūpintis metropolija. Diasporos auginimo ir ugdymo darbai turėjo tekti valstybei, o juos sėkmingai įvykdžius toles-

nis bendradarbiavimas turėjo tapti abipusis. Valstybės indėlis į kolonijos gyvenimo organizavimą sumažėtų, tačiau švietimo ir kultūros srityje išliktų labai svarbus.¹⁰

Amerikos Lietuvių išeivijos įtaka kuriant Nepriklausomą Lietuvos valstybę buvo labai svarbi. Ryšiai su išeivija buvo palaikomi ir skatinami. 1932 metais įkurta Draugija Užsienio Lietuviams remti. 1935 metais Kaune organizuotas Pasaulio Lietuvių Kongresas, siekiant suburti lietuvių išeiviją bei įtraukti į Lietuvos gyvenimą. Išeivijos organizavimasis į Pasaulio lietuvių sąjungą (PLS) atspindi visuomeninės organizacijos įtaką formuojant valstybės migracijos politiką. Galima matyti kelis skirtingus išeivijos organizavimo projektus: XIX a. pabaigoje lenkai vartojo terminą Polonija apibrėžiant išeiviją kaip ketvirtąją Lenkijos provinciją.¹¹ Toks projektas apima ir kolonijų steigimo planus ir aiškų valstybės

administravimą. Kitas projektas – sąmoningas išeivijos susiorganizavimas, dalyvavimas valstybės gyvenime ir užsibrėžtų tikslų įgyvendinimas. PLS vienas iš pagrindinių uždavinių buvo: „jungti viso pasaulio lietuvius tautinės kultūros ir ekonominiais reikalais.“¹² Lietuvių išeivija siekė organizuotis, ir aiškiai apsibrėžė, kokius tikslus sieks įgyvendinti ir kaip galėtų padėti Lietuvai.

Taigi galima matyti įvairius migracijos politikos bei išeivijos susiorganizavimo aspektus, kurie vis dar laukia savų tyrinėtojų. Klausimų analizuojant migracijos procesus daugėja. Galima artėti prie išvados, kad istorinės pamokos nebus užmirštos, ir tai rodo ne tik ši dokumentų publikacija, kuri įsiterpia į gražią lentyną šalia tokių knygų, kurias rengia gilias migracijos politikos tyrinėjimų tradicijas turinčios šalys.

Nuorodos

1. Šalkauskis St., *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*, Kaunas: Sakalas, 1933 m.
2. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.*, sud. Vitalija Kasperavičiūtė, Vilnius: Versus aureus, 2006 m., p. 31.
3. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.*, p. 111.
4. Adler Taffy, Lithuania's Diaspora; the Johannesburg Jewish worker's club, 1928–1948, *Journal of Southern African Studies*, Vol. 6, No.1 (Oct., 1979), p. 70–92.
5. Wyman Mark, *Round trip to America: The immigrants return to Europe, 1880–1930*, Cornell University Press, 1993, p.102.
6. Pšibilskis Bronius Vygantas, Antrosios Lietuvos idėja Kazio Pakšto nepriklausomybės laikotarpio darbuose, *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 7, 1999, p. 11.
7. Dominic A. Pacyga, Polish Diaspora in *Encyclopedia of Diasporas: Immigrant and Refugee Cultures Around the World*, ed. Melvin Ember, Carol R.Ember and Ian Skoggard, 2005, p. 260.
8. Antanaitis Arūnas, Lietuvių kolonijų kūrimo planai 1918–1940, *Oikos: Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2006, Nr. 2, p. 86.
9. Plačiau apie tai: Mark Wyman, *Round trip to America*: p. 92–98; Adam Walaszek Wychodzczy, Emigrants or Poles? Fears and Hopes about Emigration in Poland 1870–1939. By. Presented at the AEMI 2002 meeting in Stavanger, Norway. www.utvandrerstentret.no/doc/Adam%20Walaszek.PDF [2007 02 24 jungtasi], p. 3; Dominic A. Pacyga, Polish Diaspora p. 255; Paul White, The Japanese in Latin America: On the Uses of Diaspora, *International Journal of population geography*, No. 9, 2003, p. 309–322.
10. Antanaitis Arūnas, Lietuvių kolonijų kūrimo planai 1918–1940, p. 86.
11. Wychodzczy Adam Walaszek, Emigrants or Poles? Fears and Hopes about Emigration in Poland 1870–1939. p. 6.
12. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.*, p. 237.

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentas

2007 m. liepos 4 d. Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentas Valdas Adamkus priėmė Ministrą pirmininką Gediminą Kirkilą, Seimo narį Petrą Auštrevičių, Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkę Reginą Narušienę, Amerikos Lietuvių televizijos direktorių Arvydą Reneckį ir režisierių Arūną Matelį. Susitikimo metu svarstyta galimybė transliuoti Lietuvos televizijos laidas JAV gyvenantiems lietuviams. Valstybės vadovas išreiškė nuomonę, kad ši, ne tik JAV, bet ir Europoje gyvenantiems lietuviams, svarbų projektą būtina įgyvendinti ir apgailestavo, kad dėl aplaidaus požiūrio į šią problemą, buvo prarasta daug laiko.

2007 m. liepos 5 d. Valdas Adamkus pasiskelbė apie Lietuvos Dainų šventės „Būties ratu“ atidarymą. Renginyje gausiai dalyvavo lietuvių išeivijos atstovai.

2007 m. liepos 26 d. Prezidentas Valdas Adamkus, dalyvaudamas Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų diplomatinį santykių 85-erių metų sukakties paminėjimo ceremonijoje istorinėje Kauno prezidentūroje, pabrėžė, jog Lietuva visada liks dėkinga Jungtinėms Amerikos Valstijoms už Baltijos šalių okupacijos nepripažinimo politi-

ką, už suteiktą galimybę diplomatams tęsti savo darbą tuo metu, kai buvome išbraukti iš Europos politinio žemėlapiu. Kartu taip pat išsakė mintį, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose kasmet švenčiama Vasario 16-oji padėjo išsaugoti laisvės troškimą ir kovotojų dvasią, o nusivylusiems naują viltį suteikdavo vieši Vašingtono pareiškimai dėl neteisėtos okupacijos.

2007 m. rugpjūčio 6 d. Valdas Adamkus, sveikindamas Kernavėje prasidėjusio Pasaulio lietuvių bendruomenės ir Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos valdybų pirmininkų suvažiavimo dalyvius, pasisakė už tai, kad pasaulio lietuviai turi teisę būti Lietuvos piliečiais, taigi ir turėti dvigubą pilietybę. *„Rašant Konstituciją reikėjo griežtesnių reikalavimų dėl pilietybės. Bet gyvenimas pakoreguoja daugelį dalykų. Galime ir mes pakoreguoti savo taisykles“*, – sakė Prezidentas. Šalies vadovas dar kartą pabrėžė, kad privalu sudaryti galimybes mūsų šalies žmonėms išsaugoti Lietuvos pilietybę, nes tai – būtina sąlyga išlaikyti vienybę tautą. *„Manau, kad turime pakankamai daug kvalifikuotų teisininkų, kurie nedelsdami turi imtis darbų, kad šis klausimas būtų išspręstas.“* Kreipdamasis į

lietuvius, susirinkusius iš daugelio pasaulio šalių, šalies vadovas paragino nepasiduoti emocijoms, bet ramiai aptarti visas teises šio klausimo sprendimo galimybes. „Tikiu, kad atrasime teisingą ir protingą sprendimą, padėsiantį išlikti nedaloma tauta“, – baigdamas sveikinimą patikino V. Adamkus.

2007 m. rugpjūčio 13 d. Mirus ambasadoriui K. Lozoraičiui LR Prezidento spaudos tarnyba išplatino V. Adamkaus užuojautą. „Kazio Lozoraičio gyvenimas Italijoje buvo skirtas Lietuvai. Per ilgus dešimtmečius nei darbais, nei mintimis jis niekada nebuvo atitrūkęs nuo Tėvynės. Kazio Lozoraičio darbas Vatikano radijuje ir diplomatinėse pareigose sutvirtino Lozoraičių diplomatinį tiltus iš Romos, Vatikano ir Vašingtono nutiestus į Lietuvą. Mano atmintyje Kazys Lozoraitis išliks kaip iškili asmenybė, taurios sielos žmogus, didelis Tėvynės patriotas, kovotojas už jos nepriklausomybę, kurio šeimos namai visada buvo atverti Lietuvai. Savo, žmonos Almos ir visų Lietuvos žmonių vardu reiškiu nuoširdžių užuojautą žmonai Giovannai, dukrai Dainai ir visiems, liūdintiems dėl šios skaudžios netekties“, – pareiškė Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus.

Ambasadorių K. Lozoraitį Prezidentas V. Adamkus yra apdovanojęs Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro Didžiuoju kryžiumi ir ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Didžiuoju kryžiumi.

2007 m. rugsėjo 20 d. Valdas Adamkus dalyvavo ambasadoriaus Kazio Lozoraičio laidotuvių ceremonijoje Kaune. Tardamas atsisveikinimo žodį, valstybės vadovas pabrėžė, kad visas K. Lozoraičio gyvenimas buvo susijęs su valstybės kūrimu. „*Laisvė, teisingumas, pagarba žmogui lydėjo visus jo darbus. Lietuvos diplomacija neteko iškilaus mūsų diplomato, kuris vadovavosi savo idealais, sekė taip pat diplomatų – tėvo ir brolio – keliu*“, – pabrėžė V. Adamkus. Valstybės vadovas pažymėjo, kad K. Lozoraitis svariai prisidėjo prie Lietuvos atstovavimo tarptau-

tinėje politikoje – „*Jis išlieka šviesiu pavyzdžiu mūsų jaunajai diplomatijai. Jo asmenybė, intelektas, profesionalumas, asmeninė šiluma ir ramybė, kuria jis spinduliavo, kėlė pagarbą mums visiems ir kolegoms užsienio diplomatams*“.

2007 m. rugsėjo 27 d. Vizito Jungtinėse Amerikos Valstijose metu Valdas Adamkus susitiko su Niujorko lietuvių bendruomene. Bendruomenės nariai padėkojo Lietuvos vadovui už dėmesį ir paramą lietuviybės išsaugojimo reikalams bei už rūpestį ginant Niujorko Aušros vartų bažnyčią nuo uždarymo. Kalbėdamas su tautiečiais, prezidentas pasidalijo išpūdziais iš susitikimų ir neformalių pokalbių su valstybių vadovais, dalyvavusiais Jungtinių Tautų Generalinėje asamblėjoje.

2007 m. spalio 5 d. Prezidentas Valdas Adamkus lankėsi Vilniaus vidurinėje mokykloje „Lietuvių namai“. Šalies vadovas apžiūrėjo mokyklą, susitiko su jos bendruomene. „Ši mokykla yra kaip šeima, glaudžianti pasaulio lietuvių vaikus, norinčius išsaugoti savo tautinę tapatybę, įsilieti į Lietuvos gyvenimą. „Lietuvių namai“ ugdo mokinius, kuriais didžiuojamės“, – susitikime su mokyklos bendruomene sakė šalies vadovas. Mokymo įstaiga „Lietuvių namai“ ugdo į Lietuvą iš įvairių užsienio šalių atvykusius lietuvių kilmės vaikus, moko valstybinės kalbos, suteikia išsilavinimą pagal bendrojo lavinimo programas. Mokykloje mokosi 230 moksleiviai iš įvairių šalių, daugiausia iš Rytų Europos. Šią mokymo įstaigą jau yra baigę daugiau nei tūkstantis moksleivių.

Lietuvos Respublikos (LR) Seimas

2007 m. gegužės 9 d. Seimo Europos reikalų komitete sukritikuota svarstyta Ekonominės migracijos valdymo strategija. Komitetas nusprendė siūlyti strategiją svarstyti dar 4 komitetams, kurie turės pateikti siūlymus dėl

konkreto numatytų tikslų įgyvendinimo. Seimo nariai strategijoje pasigedo konkrečių veiksmų. „*Kol Lietuvoje nesikeis gyvenimo sąlygos, gyvenimo ir darbo kokybė, mes šio proceso neveiksime – reikia su tuo sutikti*“, – teigė strategiją komitete pristatęs Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos sekretorius Rimantas Kairelis. Anot jo, strategija skirta ne visoms Lietuvos problemoms išspręsti – ja siekiama sukurti emigracijos proceso reguliavimo priemonės. Tačiau, anot specialisto, kol kas nesukurtas proceso reguliavimo mechanizmas, proceso vertinimas ir prognozė, nėra pakankamo bendradarbiavimo tarp institucijų.

Pasak R. Kairelio, strategiją labai gerai įvertino išeivija – JAV lietuvių bendruomenė. Jis patikino, kad strategija bus tobulinama, o ją vykdys ne tik Socialinės apsaugos ir darbo, tačiau ir visos likusios ministerijos.

2007 m. birželio 5 d. Seimas balsavo dėl bendros Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės komisijos, kuri perorganizuota iš anksčiau veikusios Seimo ir JAV LB komisijos.

2007 m. rugpjūčio 6 d. Seimo narys Algimantas Matulevičius paskelbė pareiškimą, kuriame sukritikavo Konstitucinio Teismo nutarimą dėl dvigubos pilietybės.

2007 m. rugpjūčio 7 d. LR premjeras Gediminas Kirkilas Lietuvos radijui tvirtino, kad jei nepavyktų dvigubos pilietybės įteisinti Seime, referendumą šiuo klausimu būtų galima surengti kartu su Seimo rinkimais, 2008 m. LR Konstitucinio Teismo pirmininko Egidijaus Kūrio nuomone, Pagrindiniame šalies įstatyme įtvirtintą tik vienos pilietybės nuostatą su retomis išimtimis galima pakeisti nebent referendumu. Tuo tarpu Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkai vykstančiame suvažiavime pasigedo Lietuvoje politinės valios sprendžiant užsienyje gyvenančių tautiečių dvigubos pilietybės klausimą.

2007 m. rugpjūčio 27 d. Socialdemokratų partijos pirmininkas, premjeras Gediminas

Kirkilas ir Tėvynės sąjungos pirmininkas, Seimo vicepirmininkas Andrius Kubilius paragino Seimą pritarti registruotoms galiojančio Pilietybės įstatymo pataisoms, kurios leis visiems lietuvių kilmės asmenims išsaugoti Lietuvos Respublikos pilietybę, net jei jie yra įgiję kitos valstybės pilietybę bei stebėjosi Konstitucinio Teismo (KT) vadovų pareiškimais dėl pilietybės išsaugojimo. Tai partijų lyderiai pareiškė Lietuvos radijui. „*Visų pirma, Konstitucinio Teismo sprendimas dėl pilietybės turi vidinių prieštaravimų. Antra, įstatymuose yra spraga, nes, kaip reikalauja Konstitucija, nėra numatyta, kuriais atskirais atvejais Lietuvos pilietis gali turėti ir kitos valstybės pilietybę. Tad mano registruotomis pataisomis siūlau šią spragą užpildyti, nurodant tuos atskirus atvejus. Pirmasis – visi lietuvių kilmės asmenys turi neatimamą teisę išsaugoti Lietuvos Respublikos pilietybę, net jei yra įgiję kitos valstybės pilietybę. Kitiems asmenims nustatysime kitokias sąlygas*“, – teigė Tėvynės sąjungos lyderis. Socialdemokratų partijos pirmininkas, LR Ministras pirmininkas G. Kirkilas pritarė A. Kubiliaus registruotoms įstatymo pataisoms ir paragino Seimą taip pat joms pritarti. „*Šis klausimas nekelia ginčo tarp partijų. Visų partijų lyderiai, kiek man žinoma, pasisako už. Šioms A. Kubiliaus pataisoms pritarti ir tikiuosi, kad pritars ir Seimas*“, – sakė Vyriausybės vadovas. Socialdemokratų partijos pirmininko teigimu, „*yra trys keliai, kuriais reikia eiti vienu metu. Pats trumpiausias kelias – tai Pilietybės įstatymo keitimas. Jeigu ne, tai ruošimės keisti Konstituciją Seime. Jei ir tai netiks, tai ruošimės referendumui, nes yra priešrinkiminiai metai. Pirmasis prioritetas yra įstatymas*“.

2007 m. rugpjūčio 28 d. Prezidento Valdo Adamkaus, premjero Gedimino Kirkilo ir Tėvynės sąjungos pirmininko Andriaus Kubiliaus siūlomas įstatymų keitimas, norint įteisinti dvigubą pilietybę, pažeistų Konstituciją. Taip tvirtino opozicinė Naujosios są-

jungos frakcija, siūlanti dvigubos pilietybės klausimą spręsti tik referendumu, kurį būtų galima surengti kartu su kitąmet vykšiančiais Seimo rinkimais. Kaip pabrėžiama išplatintame frakcijos pranešime, šiuo metu šalies įstatymai nustato tik vieną dvigubos pilietybės suteikimo galimybę. Norint šią išimtį paversti taisykle, reikalingi atitinkami Konstitucijos pakeitimai, kurie esą galimi tik per referendumą. Tai nuolat pabrėžia Konstitucinis Teismas (KT), turintis išimtinę teisę aiškinti Konstitucijos nuostatas. *„Konstitucijos garantu turintis būti prezidentas, pasidavęs užsienio lietuvių spaudimui, kažkodėl irgi suabejojo, kad tauta per referendumą gali nepritarti dvigubos pilietybės suteikimui ir taip pat samprotauja, gal dvigubą pilietybę būtų galima suteikti keičiant tik įstatymus“*, – teigiama pranešime. Anot socialliberalų, dešiniųjų ir kairiųjų lyderiai A. Kubilius bei G. Kirkilas, mano, kad dvigubos pilietybės problemą galima išspręsti Pilietybės įstatymo pataisomis, kurias turėtų priimti Seimas. Naujosios sąjungos frakcijos nuomone, taip būtų paminta referendumu priimta šalies Konstitucija. *„Tik visuotinu šalies piliečių balsavimu Tauta gali apsispręsti šiuo itin svarbiu dvigubos pilietybės klausimu“*, – pažymima pranešime. Tuo tarpu G. Kirkilas ir A. Kubilius paragino Seimą pritarti galiojančio Pilietybės įstatymo pataisoms, kurios leistų visiems lietuvių kilmės asmenims išsaugoti Lietuvos pilietybę, net jei jie yra įgiję kitos valstybės pilietybę. *„Visų pirma, KT sprendimas dėl pilietybės turi vidinių prieštaravimų. Antra, įstatymuose yra spraga, nes, kaip reikalauja Konstitucija, nėra numatyta, kuriais atskirais atvejais Lietuvos pilietis gali turėti ir kitos valstybės pilietybę. Tad mano registruotomis pataisomis siūlau šią spragą užpildyti, nurodant tuos atskirus atvejus. Pirmasis – visi lietuvių kilmės asmenys turi neatimamą teisę išsaugoti Lietuvos Respublikos pilietybę, net jei yra įgiję kitos valstybės pilietybę. Kitiems asmenims nustatysime ki-*

tokias sąlygas“, – Lietuvos radijui teigė Tėvynės sąjungos lyderis. A. Kubiliaus manymu, priėmus tokias pataisas galima pakartotinai kreiptis į KT.

2007 m. rugpjūčio 29 d. Andriaus Kubiliaus ir Gedimino Kirkilo siūlymui įstatymo pataisomis išspręsti dvigubos pilietybės problemą nepritarė Artūro Zuoko vadovaujama Liberalų ir centro sąjunga, kuri pareiškė, kad taip demonstruojamas nepasitikėjimas Lietuvos rinkėjais. A. Zuoko teigimu, A. Kubilius ir G. Kirkilas, pasisakydami už problemos sprendimą įstatymo lygiu, perėmė populistų retoriką ir mėgina griauti pasitikėjimą Konstituciniu Teismu. Teismo pirmininkas Egidijus Kūris yra sakęs, kad Konstitucijoje įtvirtintą tik vienos pilietybės nuostatą su retomis išimtimis galima pakeisti nebent referendumu. *„Keista, kad konservatorių lyderis A. Kubilius nevengia viešų žodinių išpuolių prieš Konstitucinio Teismo pirmininką. Nemanau, kad tokios rimtos partijos pirmininkas nesuvoktų, kad taip jis griaua pasitikėjimą viena svarbiausių mūsų valstybės institucijų, ne tik Egidijumi Kūriu“*, – dėstoma partijos pranešime. A. Zuokas tvirtino *„negalys pateisinti ir to, kad konservatoriai visomis išgalėmis bando išvengti referendumo, kurio metu Lietuvos piliečiai išsakytų savo poziciją dėl Lietuvos pilietybės“*. Nebijoti rengti referendumo trečiadienį paragino ir Seimo pirmininkas Viktoras Muntianas. *„Aš esu įsitikinęs, kad toje situacijoje bijoti nėra ko. Visuomenės nuomonė šiuo klausimu yra žinoma. Absoliuti dauguma žmonių pasisako už tai, kad būtų dviguba pilietybė“*, – sakė parlamento vadovas.

2007 m. rugpjūčio 30 d. Naujosios sąjungos frakcijos seniūnas Artūras Paulauskas Seimo posėdžių sekretariate užregistravo Seimo nutarimo projektą, kuriame siūloma pritarti referendumo dėl dvigubos pilietybės paskelbimui. Nutarimo projekte teigiama, kad pripažįstant dvigubos pilietybės svarbą lietuvių kilmės piliečiams ir akcentuojant

konstitucinį pilietybės reguliavimo principą, Seimas skelbia referendumą, kuris būtų surengtas kartu su 2008 m. Seimo rinkimais. Siūloma, kad visuotiniam piliečių balsavimui būtų teikiamas toks klausimo tekstas: „*Pritariu, kad Lietuvos Respublikos pilietis gali būti ir kitos valstybės piliečiu*“. Šiuo metu Konstitucijos 12 str. 2 dalyje galimybė turėti dvigubą pilietybę numatoma tik išimtiniais atvejais. Socialliberalų partija yra pareiškus, kad Tėvynės sąjungos lyderio Andriaus Kubiliaus siūlomos Pilietybės įstatymo pataisos, kurioms pritaria ir socialdemokratų lyderis Gediminas Kirkilas, yra antikonstitucinės ir, kad dėl dvigubos pilietybės gali apsispręsti tik pati tauta. Savo ruožtu A. Kubilius yra sakęs, kad A. Paulausko iniciatyva rengti referendumą dėl dvigubos pilietybės gali baigtis tuo, kad Lietuvoje gyvenantys rusakalbiai įgis dvi pilietybes, ir Maskva galės paprasčiau ginti savo interesus. Konservatorių vadovas siūlo dvigubą pilietybę įteisinti keičiant įstatymą Seime. Šiuo metu Konstitucijoje galimybė turėti dvigubą pilietybę numatoma tik išimtiniais atvejais. Pernai Konstitucinis Teismas išaiškino, kad būtina mažinti grupę asmenų, galinčių pretenduoti į dvigubą pilietybę, nes dabar tai yra pernelyg plačiai paplitęs reiškinys.

2007 m. rugsėjo 2 d. Seimo narys, Liberalų sąjūdžio pirmininkas Petras Auštrevičius, vertindamas Naujosios sąjungos pranešimus apie pradėtus rinkti parašus referendumo dvigubos pilietybės klausimu, atkreipė dėmesį, kad socialliberalų siūlomas nutarimo projektas neatitinka Konstitucijos, todėl paragino Naujosios sąjungos frakciją paremti dar prieš metus liberalų parengtą projektą taipogi siūlantį surengti referendumą.

2007 m. rugsėjo 3 d. Konservatorių vadovas A. Kubilius spaudos konferencijoje LR seime teigė, kad jį nustebino Naujosios sąjungos (socialliberalų) lyderio A. Paulausko iniciatyva, A. Kubiliaus žodžiais, „*siūlyti referendumui nuostatą, kad kiekvienas Lietuvos*

pilietis galėtų būti kitos valstybės piliečiu be jokių apribojimų“. „*Nesuprantu, ar A. Paulauskas nesupranta, ką siūlo, nors yra prityręs teisininkas, ar sąmoningai tai daro. Tokio siūlymo įgyvendinimas reikštų, pavyzdžiui, kad Lietuvoje gyvenantys 200 tūkst. rusakalbių potencialiai galėtų pretenduoti į Rusijos pilietybę, išlaikydami Lietuvos pilietybę, ir Rusija įgytų visas teises ginti jų interesus. Kremlius tiesiog džiaugtųsi tokia dovana*“, – spaudos konferencijoje Seime sakė A. Kubilius. Pasak jo, referendumą reikėtų rengti tik tuo atveju, jei būtų manoma, kad nereikia riboti teisių į dvigubą pilietybę. „*Tačiau atsisakymas ribojimo būtų klaida. Nežinau šalies, kuri neribotų. Ir dabar Konstitucija numato ne dvigubos pilietybės draudimą, o ribojimą įstatymo nustatytais atskirais atvejais*“, – kalbėjo A. Kubilius. Savo ruožtu referendumo šalininkas A. Paulauskas pabrėžė, kad jo siūlomame projekte kalbama apie Lietuvos, o ne Rusijos piliečius. „*Mūsų pasiūlymo esmė yra tai, kad mes manome, jog tik referendume galima nuspręsti tokį dalyką. Klausimas būtų toks: ar jūs norite, kad Lietuvos piliečiai turėtų galimybę turėti ir antrą pilietybę. Mes nekalbame apie Rusijos ar Amerikos piliečius, mes dėl jų nieko neklausiamo*“, – atsakymą A. Kubiliui išdėstė A. Paulauskas. Jis pripažino, kad įstatymas numatytų tam tikras sąlygas dvigubai pilietybei gauti. „*Mes klausiamo žmonių, mes nieko nesiūlome. Žmonės turi nuspręsti, ar jie nori, kad Lietuvos piliečiai turėtų galimybę turėti ir antrą pilietybę. Dabar iš esmės pagal galiojančią Konstituciją Lietuvos pilietis negali turėti antros pilietybės*“, tvirtino A. Paulauskas. Įregistruotame nutarimo projekte teigiama, kad referendumas skelbiamas pripažįstant dvigubos pilietybės svarbą lietuvių kilmės piliečiams ir akcentuojant konstitucinį pilietybės reguliavimo principą.

2007 m. rugsėjo 12 d. Iniciatyvą kitamet kartu su Seimo rinkimais surengti referendumą dėl dvigubos pilietybės įteisinimo parašais parėmė 40 Seimo narių. Naujosios

sąjungos (socialliberalų) frakcijos seniūnas Artūras Paulauskas pranešė, kad po jo siūlymu pasirašė visų Seimo frakcijų, išskyrus Liberalų sąjūdžio frakciją, atstovai. Pasak A. Paulausko, Konstitucijos 12 straipsnio 3 dalis, kurioje teigiama, kad pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas, ir toliau liktų galioti.

2007 m. rugsėjo 27 d. Seimas pritarė Pilietybės įstatymo ir jo įgyvendinimo pataisoms ir pradėjo jų svarstymo procedūrą. VRM parengtame Pilietybės įstatymo projekte siūloma nustatyti, kad vaikas, kurio abu tėvai arba vienas iš jų yra Lietuvos pilietis ir kuris gimęs įgijo ne tik Lietuvos Respublikos, bet ir kitos valstybės pilietybę, yra ir Lietuvos pilietis. Pilietybės įstatymo pataisose taip pat siūloma palikti galiojančią Lietuvos Respublikos pilietybę tiems asmenims, kurie kitos valstybės piliečiais tapo neatsiklausę jų valios.

2007 m. spalio 3 d. Seimo valdyba pritarė Seimo nario Arimanto Dumčiaus komandiruotei į Monrealį (Kanada) 2007 m. spalio 4–11 dienomis dalyvauti Kanados Lietuvių Bendruomenės Krašto Tarybos XX suvažiavimo pirmojoje sesijoje. Seimo narys A. Dumčius tars sveikinimo žodį suvažiavimo dalyviams.

2007 m. spalio 15–19 d. įvyks Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės komisijos posėdžiai, kurių metu bus svarstomos tokios temos kaip Lietuvos žiniasklaidos vaidmuo formuojant valstybės įvaizdį, emigracija, imigracija į Lietuvą: problemos ir proceso valdymo klausimai, dvigubos pilietybės įgijimo problemos, jų sprendimo eiga ir perspektyvos, įvaikinimas, užsienyje dirbančių tėvų Lietuvoje palikti vaikai ir kitos šiandien itin aktualios temos.

Lietuvos Respublikos vyriausybė (LRV) ir Institucijos prie LRV

2007 m. gegužės 4 d. Lietuvos konsulas Valensijoje Saulius Labutis dalyvavo lietuviškos bibliotekos atidaryme Muro Del Alcoy miestelyje (Alikantės provincija). Biblioteka

įkurta vietos lietuvių iniciatyva socialiniame centre „Centro Social Matzem“. Patalpas jai suteikė minėto centro vadovybė.

2007 m. gegužės 21 d. LR Ministras pirmininkas Gediminas Kirkilas Šv. Kazimiero parapijoje, (Londone) susitiko su lietuvių bendruomenės atstovais. Susitikime G. Kirkilas tvirtino, kad ryšių su užsienyje gyvenančiais tautiečiais palaikymas ir lietuviybės išsaugojimas išeivijoje yra tarp prioritetinių jo vadovaujamos Vyriausybės užduočių. Pasak premjero, Vyriausybė pasirengusi dėti daug pastangų, kad kuo daugiau vakarietišką patirtį įgijusių lietuvių grįžtų į savo šalį. Rengiamos ekonominės migracijos valdymo bei ilgalaikių valstybės santykių su užsienyje gyvenančiais tautiečiais strategijos, kuriose numatomos migravusių Lietuvos gyventojų grąžinimo priemonės.

2007 m. liepos 5 d. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinis direktorius Antanas Petrauskas valstybės dienos proga pasveikinimo lietuvių, gyvenančius išeivijoje.

2007 m. liepos 12 d. Vidaus reikalų ministerija (VRM) pateikė Vyriausybei svarstyti Pilietybės įstatymo projekto pataisas, kurios sulaukė didžiulio atgarsio Lietuvoje. Viena iš VRM parengtų pataisų numato, jog Lietuvos piliečiai, įgiję kitos valstybės pilietybę iki 2002 m. gruodžio, netektų Lietuvos pilietybės. *„Lietuvos Respublikos piliečių, įgijusių kitos valstybės piliečio pasą arba kitą tos valstybės patvirtintą dokumentą iki 2002 m. gruodžio 31 d. ir atitinkančių 2002 m. rugsėjo 17 d. priimto LR pilietybės įstatymo 18 str. 2 dalies galiojusios iki šio įstatymo įsigaliojimo, sąlygas, LR pilietybės netekimo faktas konstatuojamas pagal LR pilietybės įstatymo 18 str. 1 dalies 2 punktą“*, – rašoma VRM parengtose Pilietybės įstatymo pataisose. Minimas Pilietybės įstatymo straipsnis numato, kad Lietuvos pilietybę netenkama įgijus kitos valstybės pilietybę, tačiau pagal 2002 m. pri-

imtą įstatymą ši nuostata nebuvo taikoma asmenims, iki 1940 m. birželio 15 d. turėjusiems Lietuvos pilietybę, jų vaikams, vaikaičiams ir provaikaičiams, bei lietuvių kilmės asmenims, kurių tėvai ar seneliai arba vienas iš tėvų ar senelių yra ar buvo lietuviai ir patys pripažįsta save lietuviais. Tai yra, Lietuvos piliečiai, įgiję kitos valstybės pilietybę iki 2002 m., Lietuvos pilietybės netektų, net jei atitinka įstatymo sąlygas – iki 1940 m. turėjo Lietuvos pilietybę ir yra lietuvių kilmės. Tuo tarpu minėtas sąlygas atitinkantys Lietuvos piliečiai, įgiję kitos valstybės pilietybę nuo 2003 iki 2006 metų, išsaugotų teisę likti Lietuvos piliečiais ir turėti dvigubą pilietybę. Migracijos departamento Pilietybės reikalų skyriaus vedėjo pavaduotoja Daiva Junevičiūtė tvirtino, esą minėtos įstatymo nuostatos, panaikinsiančios dvigubą pilietybę daugelio išeivių nelies. Tai esą bus taikoma tik tiems asmenims, kurie, jau turėdami Lietuvos pilietybę iki 2002 m. įgijo kitos valstybės pilietybę. Išeiviai, turėję kitos valstybės pilietybę ir vėliau įgiję Lietuvos pilietybę, anot pareigūnės, išsaugotų abi pilietybes. D. Junevičiūtės teigimu, iki 2002 m. gruodį priimto Pilietybės įstatymo, galiojo 1991 m. priimtas pilietybės įstatymas, kuris nenumatė jokiomis sąlygomis dvigubos pilietybės galimybės. Tokia dvigubos pilietybės galimybė atsirado 2002 m. priėmus ir 2003 m. pradžioje įsigaliojus naujam Pilietybės įstatymui, kurio nuostatų dalį praėjusių metų lapkritį Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančiomis Konstitucijai. D. Junevičiūtės teigimu, VRM pateiktos įstatymo pataisos esą ir rengtos atsižvelgiant į audringas diskusijas sukėlusį KT 2006 m. nutarimą. Tačiau Vyriausybės Teisės departamentas vertindamas VRM kartu su Migracijos departamentu parengtas Pilietybės įstatymo pataisas, nurodo, kad jos KT nurodomų Pilietybės įstatymo problemų neišsprendžia, o priešingai – pataisose vėl apstu painių nuostatų ir prieštaravimų. Tačiau Konstitucinis Teismas tuo pačiu yra išaiški-

nęs, jog visi asmenys, kurie dvigubą pilietybę įgijo iki KT įsigaliojimo 2006 m. lapkritį, ir toliau lieka Lietuvos piliečiais. Tuo tarpu VRM pateiktos pataisos asmenis, įgijusius dvigubą pilietybę, suskirstytų į kelias grupes – turinčius teisę išsaugoti dvigubą pilietybę ir jos neteksiančius. „Šiuo pasiūlymu visi Lietuvos piliečiai, okupacijos metais emigravę į užsienį, netektų Lietuvos Respublikos pilietybės. Tai prieštarauja Konstitucinio Teismo 2006 lapkričio 13 dienos nutarimui. Tai taip pat atskirs nuo Lietuvos aktyviausią išeivijos dalį, kuri daug prisidėjo išsaugant Nepriklausomos Lietuvos dvasią okupacijos metais ir jau atkurtai Nepriklausomai Lietuvai integruojantis į transatlantines saugumo struktūras“, – vertindamas pataisas teigė opozicinių konservatorių frakcijos narys Jurgis Razma. Konstitucinis Teismas pernai paskelbė, kad Lietuvos pilietis kartu gali būti ir kitos valstybės piliečiu tik atskirais įstatymo numatytais atvejais.

2007 m. liepos 12 d. Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas (TMID) įgyvendino projektą, pagal kurį lietuvių išeivių vaikai šią vasarą stovyklavo drauge su Lietuvoje gyvenančiais vaikais Zelvoje ir Palangoje „Lietuvos atgajos“ stovykloje.

2007 m. liepos 13 d. Lietuvių, gyvenusių Amerikoje, visuomeninės organizacijos „Sugrįžus“ atstovai lankėsi Tautinių mažumų ir išeivijos departamente prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Susitikimas buvo inicijuotas abipusiai. TMID ir „Sugrįžus“ interesus bendras – užsienyje gyvenantys tautiečiai. Pirmųjų misija yra palaikyti visavertį tautinį ir pilietinį išeivių gyvenimą puikiai papildė antrųjų siekis kuo daugiau išeivių sugrąžinti į gimtinę.

2007 m. liepos 13 d. Vidaus reikalų ministerijos (VRM) parengtame Pilietybės įstatymo projekte nėra nė vienos nuostatos, kuria būtų siūloma įtvirtinti naują Lietuvos Respublikos pilietybės netekimo pagrindą, teigė vidaus reikalų viceministras Regiman-

tas Čiupaila. „Nė vienas kitos šalies pilietis, įgijęs ir Lietuvos pilietybę, jos nepraras, nes Konstitucinio Teismo nutarimas, kaip ir nurodyta pačiame KT nutarime, atgaline data neveikia“. Anot jo, VRM parengtos Pilietybės įstatymo pataisos – neteisingai suprastos ir interpretuotos. Viceministro teigimu, prieštarai vertinta Pilietybės įstatymo nuostata, jog asmenys, iki 1940 m. birželio 15 d. turėję Lietuvos pilietybę, jų vaikai, vaikaičiai ir provaikaičiai, lietuvių kilmės asmenys, įgiję kitos valstybės pilietybę ar gavę kitos valstybės piliečio pasą arba kitą tos valstybės pilietybę patvirtinančią dokumentą iki 2002 m. gruodžio 31 d., laikomi netekusiais Lietuvos Respublikos pilietybės nuo kitos valstybės pilietybės įgijimo dienos ar tos valstybės piliečio paso ar kito tos valstybės pilietybę patvirtinančio dokumento išdavimo dienos, yra ir šiuo metu galiojantiame įstatyme, o ši nuostata tiesiog buvo perkelta į VRM rengtą įstatymo projektą. Tačiau to paties Pilietybės įstatymo vienas iš straipsnių vienareikšmiškai nurodo, jog Lietuvos piliečiai yra iki 1940 m. birželio 15 d. turėję Lietuvos pilietybę, jų vaikai, vaikaičiai ir provaikaičiai. Klausiamas, ar šie asmenys, kurių dauguma – iš Lietuvos karo ar pokario metais emigravusieji į Vakarus išeiviai, turės teisę išsaugoti pilietybę, R. Čiupaila atsakė: „Tad tas TAIP, kaip matote, yra susijęs ne tik su asmens teise į pilietybę, bet ir valios pareiškimu. Tačiau kiekvienas atvejis yra labai individualus ir, jei atsiranda problema, ji sprendžiama labai individualiai, kompleksiskai stengiantis pritaikyti Pilietybės įstatymo nuostatas (numatančias pilietybės suteikimo ar išsaugojimo sąlygas).“

2007 m. liepos 16 d. Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkė Regina Narušienė, išsakydama išeivijos lietuvių poziciją dvigubos pilietybės klausimu, pabrėžė, jog LR Seimas turėtų pritarti siūlymui įteisinti su dvigubą pilietybę užtikrinančius įstatymus.

2007 m. rugpjūčio 8 d. Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkė Regina Narušienė pareiškė, kad išeivių netenkina ir naujasis Pilietybės įstatymo projektas. Nes jį priėmus, šiuo metu turimos dvigubos pilietybės netektų ir antroji emigrantų banga. Pasak R. Narušienės, pilietybės klausimą išspręsti reikėtų taip, kad visi lietuviai, kurie turi pilietybę, galėtų ją išlaikyti.

2007 m. rugsėjo 5 d. Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos mokslinių premijų komisija užsienyje gyvenantiems lietuvių mokslininkams paskyrė mokslo premijas. Premija už mokslo laimėjimus humanitarinių ir socialinių mokslų srityje skirta Ohažo (JAV) universiteto profesorius, filosofui Algiui Mickūnui, fizinių, biomedicinos ir tikslųjų mokslų srityje – Kolumbijos (JAV) universiteto profesorius, aviacinės ir kosminės inžinerijos specialistui Rimui Vaičiui. Už mokslo patirties, pasiekimų sklaidą, mokslo ryšių tarp Lietuvos ir užsienio šalių plėtojimą premija paskirta Danui Ridikui, Prancūzijos atominės energetikos komisarui CEA (Prancūzija) mokslo darbuotojui, branduolio fizikos specialistui. Premijų tikslas – skatinti mokslininkus puoselėti lietuvių bei siekti, kad jie garsintų Lietuvą, palaikytų glaudesnius ryšius su Lietuvos mokslo bendruomene.

2007 m. rugsėjo 5 d. Vidaus reikalų ministerija (VRM) parengė ir pateikė Vyriausybei neatidėliotiną Pilietybės įstatymo pakeitimų ir papildymų projektą. VRM siūlomi pakeitimai susiję tik su tais įstatymo straipsniais, kuriuose įtvirtinta galimybė LR pilietybę įgyti asmenims, turintiems ir kitos šalies pilietybę. Šiame projekte nėra nė vienos nuostatos, kuria būtų siūloma įtvirtinti naują Lietuvos Respublikos pilietybės netekimo pagrindą. Vidaus reikalų ministerijos parengtame Pilietybės įstatymo projekte siūloma nustatyti, kad vaikas, kurio abu tėvai arba vienas iš jų yra Lietuvos Respublikos pilietis ir kuris gimęs įgijo ne tik Lietuvos

Respublikos, bet ir kitos valstybės pilietybę, yra ir Lietuvos Respublikos pilietis. Tai ypač aktualu JAV, Airijoje, taip pat mišrioje šeimoje gimusiems vaikams. VRM parengtose Pilietybės įstatymo pataisose siūloma palikti galiojančią Lietuvos Respublikos pilietybę tiems asmenims, kurie kitos valstybės piliečiais tapo neatsiklausus jų valios. Tai ypač aktualu buvusios Sovietų Sąjungos teritorijoje gyvenusiems asmenims, kuriems kitos šalies pilietybė buvo suteikta automatiškai pagal jų gyvenamąją vietą, tačiau jie neturi tos šalies pilietybę patvirtinančio dokumento ir niekada nesinaudojo tos valstybės piliečio teisėmis ar pareigomis.

2007 m. rugsėjo 14 d. Irkutske lietuvių bendruomenės ir Lietuvos garbės konsulės Rusijoje Tatjanos Muninos pastangomis duris atvėrė Lietuvos kultūros centras „Švyturys“. Lietuvos garbės konsulės T. Muninos lėšomis suremontuotose centro patalpose Irkutsko lietuviai ir Lietuvos draugai minės Lietuvos šventes, mokysis lietuvių kalbos, puoselės lietuvių kultūrą ir tradicijas.

2007 m. spalio 8–28 d. Airijoje vyks pirmą kartą organizuojamos „Lietuvos dienos“. Renginyje bus atidarytos Mikalojaus Vilučio grafikos darbų, Kęstučio Stoškaus „Vilnius. Senamiesčio fotografijos“ ir Airijos lietuvių fotoklubo „Fotomanai“ parodos. Atidarymo metu koncertuos Šv. Kristoforo kamerinio orkestro kvartetas. „Lietuvos dienų“ metu bus rodomas Jono Vaitkaus meninis filmas „Vienai vieni“, koncertuos Andrius Mamontovas, Veronika Povilionienė, Saulius Balandis, Nojus. Bus pristatyti Ramutės Stakėnienės tapybos ant šilko kolekcija „Pictura et vestis“ ir jos sudarytas albumas „Tarp dangaus ir žemės“, šoks sportinių šokių ansamblis „Žuvėdra“, bus surengtos draugiškos Golvėjaus ir Marijampolės moterų komandų regbio rungtynės. Spalio 12–13 dienomis Golvėjaus mieste vyks Lietuvos ekonominė mugė „Nauja ir veržli Lietuva, padėsianti airių verslininkams ir visiems besidomintiems artimiau susipažinti

su Lietuva. „Lietuvos dienos Airijoje“ vyks Dubline, Golvėje, Kavane ir Limerike.

2007 m. spalio 9 d. darbo vizito Airijoje metu Ministras pirmininkas Gediminas Kirkilas susitiko su šios šalies Prezidente Mary McAleese. Ministras pirmininkas ir Prezidentė aptarė galimą artimesnį ekonominį, politinį ir kultūrinį Lietuvos ir Airijos bendradarbiavimą bei abiejų šalių pasirengimą pirmininkauti ES 2013 metais.

Visuomenėje

2007 m. gegužės 16 d. Lietuvos ambasadoje Londone įvyko Lietuvos komercijos rūmų Jungtinėje Karalystėje steigiamasis susirinkimas. Rūmus nusprendė steigti iniciatyvūs Jungtinėje Karalystėje gyvenantys verslininkai iš Lietuvos, siekdami užmegzti ryšius bei sukurti bendravimo forumą tarp lietuviškai kalbančių verslininkų Britanijoje, norėdami efektyviai reikšti narių ekonominius interesus, taip pat skatinti verslo ryšius tarp Lietuvos ir Britanijos bei tarp lietuvių verslininkų įvairiuose kraštuose. Steigiamajame susirinkime dalyvavo per 50-ies įvairių įmonių savininkų, partnerių ir vadovų. Ambasadorius Vygaudas Užackas pasveikino visus susirinkusius ir pasidžiaugė, kad susivieniję į Rūmus, nariai atstovaus Lietuvos verslininkų interesams Jungtinėje Karalystėje bei prisidės prie Lietuvos ir Britanijos ekonominių mainų plėtros.

2007 m. gegužės 27 d. Jungtinės Karalystės lietuvių sąjunga išplatino pareiškimą dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo.

2007 m. gegužės 31 d. Regina Narušienė, PLB Valdybos pirmininkė, Valdybos vardu kreipėsi į Seimo Žmogaus teisių komitetą, pritardama Seimo nario Andriaus Kubiliaus projektui, siekiančiam išspręsti susidariusią nepatenkinamą padėtį dėl Konstitucinio Teismo sprendimo uždrausti dvigubą pilietybę, išskyrus atskirus atvejus.

2007 m. liepos pr. Demokratinės politikos institutas LR Seimo Užsienio reikalų komiteje pristatė parengtą studiją „Airijos, Izraelio ir Lenkijos santykių su išeivija ir emigracijos politikos modelių analizė“. Darbas buvo parengtas siekiant pateikti naudingas rekomendacijas rengiant Lietuvos santykių su išeivija ir emigracijos politika strategiją.

2007 m. liepos 3 d. Pilietinės visuomenės instituto užsakyto tyrimo rezultatai parodė, jog devyni iš dešimties gyventojų yra už Lietuvos pilietybės išsaugojimą asmenims, įgijusiems kitos valstybės pilietybę.

2007 m. liepos 14–15 d. visuomeninė organizacija „Sugrįžus“ pakvietė į pirmąjį visuotinį susibūrimą – sąskrydį „Lietuviška vasara“.

2007 m. rugpjūčio mėn. 6–9 d. Kernavėje vyko Pasaulio Lietuvių Bendruomenės ir Pasaulio Lietuvių Jaunimo Sąjungos kraštų pirmininkų suvažiavimas. Jame aptarti emigracijos, sielovados, mišrių šeimų, kultūros, švietimo ir kiti klausimai. Suvažiavimo metu diskutuota apie Tautinių mažumų ir išeivijos departamento politiką kraštų bendruomenių atžvilgiu. Nemažai dėmesio skirta Lietuvos pilietybės išsaugojimui bei analizuotas Lietuvos gyventojų požiūris į emigrantus ir užsienio lietuvius.

2007 m. rugsėjo 4 d. pasirodė Lietuvoje europarlamentaro Aloyzo Sakalo svarstymai dėl dvigubos pilietybės įteisinimo Lietuvoje. Ar verta Lietuvoje įteisinti dvigubą pilietybę – tokį klausimą kėlė europarlamentaras. Pasak A. Sakalo, dvigubos pilietybės labiausiai trokšta tie, kurie net nemano grįžti į Lietuvą, kitaip tariant, to teksto autoriaus nuomone, kas prarasta šiuo atveju, nepavyks susigrąžinti, tad ir pilietybės suteikti nederėtų.

Lietuvių išeivijos institute

2007 m. gegužės 15 d. Lietuvių išeivijos institute vyko Vytauto Didžiojo universiteto magistrantų ir doktorantų konferencija „Intelektualinė lietuvių egzilio istorija – 2007“. Konferenciją surengė Lietuvių išeivijos institutas kartu su VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra. Renginio metu buvo perskaityta 14 pranešimų. Pirmoji konferencijos dalis buvo skirta pristatyti žymių išeivijos intelektualų indėlį į lietuvių egzilio intelektualinį paveldą. Antrojoje konferencijos dalyje buvo svarstomos išeivijos ideologinio tapatumo problemos, taip pat analizuotos išeivijos autorių pozicijos įvairiais laikotarpiais Lietuvoje vykusių procesų atžvilgiu. Trečioji konferencijos dalis buvo skirta aptarti egzilio autorių tekstus, kuriuose analizuojamos lietuvių išeivijai aktualios problemos.

2007 m. rugsėjo 28–30 d. Lietuvių išeivijos instituto direktorius prof. Egidijus Aleksandravičius ir Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja dr. Daiva Dapkutė dalyvavo Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungos šešiasdešimties metų jubiliejui skirtoje konferencijoje. Prof. E. Aleksandravičius skaitė pranešimą „Diaspora ir gimtinė: su laisve ar be jos?“ Tuo tarpu dr. D. Dapkutė pranešime „Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungos priešistorė: lietuviai Didžiojoje Britanijoje iki Antrojo pasaulinio karo“ atskleidė lietuvių bendruomenės kūrimosi JK momentus.

Parengė *Giedrius Janauskas*
Įteikta spaudai 2007 10 30

Vida Bagdonavičienė

Trumpas žvilgnis į Izraelio valstybės patirtį darbe su diaspora

Izraelio švietimo ministerijos kvietimu Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu darbuotojams kartu su keliais mokyklų direktoriais teko lankytis Izraelyje ir susipažinti su turtinga ir turininga šios valstybės patirtimi, pritraukiant visame pasaulyje išsibarsčiusius žydų kilmės žmones atvykti ir gyventi Izraelyje.

Mums buvo svarbiausia suprasti ir patirti, ko galime pasimokyti ir ką veiksmingo pritaikyti Lietuvos valstybės specifikai, turint omenyje pastaruoju metu aktualius tarptautinės lietuvių migracijos valdymo ir strategijų rengimo klausimus. 2006 m. Lietuvoje pradėjo veikti Tautinio ir pilietinio ugdymo programa, skirta sukurti palankias sąlygas Lietuvos ir užsienio lietuvių vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų pilietiniam ir tautiniam ugdymuisi, visuomenės pilietinei ir tautinei raiškai, aktyviam pilietiniam dalyvavimui. Todėl šio vizito metu stengėmės išsiaiškinti ir suprasti, kaip Izraelio valstybei ir diasporos organizacijoms pavyksta sutelktai veikti ir išauginti jaunimą, lojaliai nusiteikusį savo šalies atžvilgiu. Tuo tarpu daugelis iš Lietuvos išvykusių gyventojų savo šalį prisimena neigiamai, o kiekvienam žydui yra svarbu

pasigirti savo valstybe, didžiuotis jos skausminga istorija. Kelionės metu bandėme suprasti įvairius jaunimo ugdymo, diasporos veiklos niuansus, mokymo programų „kabiliukus“, kurie sukūrė veiksmingą pasididžiavimo savo šalimi, jos istorija ir dabartimi aurą, kurią jaučia ne tik atvykstantys jau apsisprendę gyventi šioje šalyje, bet ir atvykstantys užsieniečiai, dalyvaujantys susipažinimo programose, stovyklose bei turistai.

Vizito Izraelyje metu sužinojome, kad daugelis mums pristatytų programų veikia keletą dešimtmečių, nuo pat Izraelio valstybės sukūrimo 1948 m. Tai turistinės-edukacinės programos, atvykstantiems susipažinimui su savo etnine Tėvyne, įvairios trukmės savanoriškų darbų programos greitosios pagalbos tarnyboje, gaisrininkų pagalbininkų programos, studentų stažuotių programa, programos padirbėti kibucuose, vaikų ir jaunimo pažintinės programos, išgyvenimo gamtoje kursai, kuriuose daug kalbama apie krašto praeitį, apie ateities galimybes, kalbinės programos hebrajų kalbai išmokti, netgi Toros studijų grupės, norintiems gilintis į religinius klausimus.

Reikia paminėti, kad nemažai žmonių, atvykusių tik susipažinti su Izraelio gyvenimu, po šių pažintinių kursų pasilieka šalyje visam laikui. Per bendrus savanoriškus darbus, per įsitraukimą į vietos bendruomenės gyvenimą žmonėms yra parodoma, kokie jie gali būti reikalingi savo šaliai.

Dar įvairesnių galimybių siūloma tiems, kurie iš karto vyksta apsisprendę gyventi Izraelyje. Todėl nė vienas, atkeliavęs gyventi į Izraelį, nėra paliekamas vienas, taip pat svarbu pažymėti, kad nei vienas žmogus, kuriam reikia pagalbos, neieško jos asmeniškai. Į Izraelį iš įvairių pasaulio šalių žmonės atvyksta iš anksto užsiregistravę anksčiau gyventame krašte. Atvykstantieji gyventi pirmiausia turi išeiti tam tikrą pasiruošimo mokyklą. Ši mokykla vadinama *Ulpanas* (angl.k. Absorption centers). Dažniausiai atvykusieji į Izraelį pirmiausia apgyvendinami šių mokymo centrų patalpose.

Ulpanas mokymo centrų atstovai dalijosi darbo patirtimi: „Svarbiausia, kad grįžtančiajam būtų didelis noras čia pasilikti ir gyventi“. Mums teko lankytis viename anksčiausiai susikūrusių mokymo centrų, kuris skaičiuoja šešis savo veiklos dešimtmečius. Tokių mokymo-integracijos centrų šalyje yra keliolika. Visų jų darbo su tam tikromis atvyksančiųjų grupėmis specifika skirtinga.

Pirmaisiais atvykusiųjų į šalį įsikūrimo metais vyksta du mokymų ir socializacijos programų „srautai“. Vadinamasis „absorbcijos“ semestras tęsiasi penkis mėnesius. Visų mokymo centrų supažindinimo su kraštu metodika panaši, ji įvairuoja tik pagal atvykusiųjų specifiką (pvz., tik baigę mokyklą jaunuoliai, jaunos šeimos, studentai, šeimos su vaikais). Kiekvienai šių grupių yra pritaikomos atskiros socializacijos programos, atsižvelgiant į skirtingus šių grupių atstovų poreikius, išsimokslinimą, gyvenimiškąją patirtį. Pagal centrų programas dalis dienos skiriama hebrajų kalbos kursams (iš pradžių nustatomas kalbos mokėjimo lygis, dalyviai

pagal lygius suskirstomi į grupes), supažindinimui su krašto istorija, tradicijomis, kalendorinėmis šventėmis.

Po to vyksta socializacijos veikla: padedama ieškoti darbo, norintiems mokytis pagal individualias kiekvieno galimybes padedama įsigyti profesiją, kiti skatinami studijuoti aukštosiose mokyklose, padedama susirasti gyvenamąjį būstą. Numatytos lengvatos nuomojant būstą. Per visą buvimo centre laiką organizuojamos išvykos po kraštą supažindinti su šios išskirtinės šalies istorija, muziejais, gamta, rengiamos įvairios stovyklos.

Svarbu pažymėti, kad ši socializacijos programa su teikiamomis įvairiomis lengvatomis sėkmingai gyvenimo pradžiai (pvz., nemokami anglų kalbos, kompiuterinio raštingumo kursai) trunka net dešimt metų po atvykimo gyventi į Izraelį.

Ar atvykti gyventi į Izraelį nusprendžiama gerai apgalvojus. Daugelyje šalių įkurti organizacijos „World Jewish agency for Israel“ padaliniai koordinuoja sionistinio švietimo programas, remia bendruomenių ir švietimo įstaigų veiklos projektus bei parengia pareiškusiųjų norą imigruoti į Izraelį išvykimo procesą. Minėtieji centrai vykdo nuolatinį darbą supažindinami su šių dienų Izraelio aktualijomis, organizuodami neformalųjį vaikų ir jaunimo ugdymą tautinio patriotinio auklėjimo pagrindu. Vietinės žydų mokyklos visame pasaulyje, esant poreikiui yra aprūpinamos mokomąja medžiaga hebrajų kalbos mokymuisi, vaizdinėmis priemonėmis apie Izraelį.

Darbo sėkmę ir pasirinktų metodų efektyvumą iliustruoja skaičiai: nuo 1948 m. pagal šias ir panašias programas atvyko į Izraelį gyventi 3 024 225 asmenys, nuo 1989 m. – 1124 859. Pagrindinis sėkmingos programų veiklos variklis ir iniciatorius dažniausiai yra pasaulyje veikiančios nevyriausybinės žydų organizacijos. Šios nevyriausybinės institucijos yra sukūrę ne vieną fondą, kurie telkia lėšas tautinio ugdymo progra-

moms užsienio šalyse ir Izraelyje įgyvendinti bei pagelbėti atvykusiems sėkmingai įsikurti.

Šio vizito metu supratome, kad Izraelio valstybės vykdomas bendradarbiavimas su diasporos atstovais ir jų organizacijomis yra grindžiamas aiškiu ideologiniu, religiniu pagrindu. Visos siūlomos atvykstantiems gyventi Izraelyje programos yra kompleksinės, gerai parengtos visų dalyvaujančių suinteresuotų pusių ir taikomos individualiai, nes didžiausias darbas atliekamas kiekvienoje šeimoje, vietos bendruomenėje. Vaikams nuo mažų dienų šeimose diegiama pagarba, ištikimybė savo tautai, Izraelio valstybei. Meilė savo kraštui yra ugdoma ir skiepijama, svarstant apie tai, kokią naudą galima suteikti savo krašto gerovei ir išlikimui pasaulyje.

Lietuvai būtų verta mokytis iš daug pasiekusių Izraelio organizacijų, dirbančių su diasporoje gyvenančiais ir atvykstančiais gyventi į Izraelį žydais. Pasaulio Lietuvių bendruomenė Lietuvos okupacijos laikotarpiu buvo sukūrusi taip pat sėkmingą tautinio tapatumo palaikymo sistemą, kuri padėjo išlaikyti jaunimą nenuatautėjusį. Paminėtinos stovyklos, knygų leidimas, aukštojo mokslo lituanistinės studijos, aktyvi visuomeninių organizacijų veikla. Šiuo laikotarpiu Lietuvos institucijoms ir nevyriausybiniams organizacijoms bei pasaulio lietuvių organizacijoms būtų svarbu surasti naujų darbo formų, kaip atliepti migracijos ir asimiliacijos iššūkiams.

Santraukos rusų kalba (Резюме)

Сильвия Велавичене

ПЕРИОДИЧЕСКАЯ ПЕЧАТЬ НОВЫХ ЛИТОВСКИХ МИГРАНТОВ

Новая литовская периодическая печать за рубежом появилась после восстановления независимости Литвы. В настоящее время за рубежом известны двенадцать изданий, выпускаемых новыми литовскими эмигрантами на литовском языке – это десять газет, один журнал и один бюллетень. Шесть газет издается в США, даже пять из них – в Чикаго. Самым удачным из них является еженедельник «Америкос лиетувис», в котором умело сочетаются темы, интересующие эмигрантов разных поколений. Со дня основания в 2000 - ом году, еженедельник стал одним из самых больших литовских еженедельников, когда-либо выпускаемых в США. В Объединенном

Королевстве и в Ирландии в настоящее время издается по два еженедельника. В век приоритетов виртуальной информации, сам факт удачного существования литовской периодической печати за рубежом, является достаточно интересным явлением. Неоднозначно оценивания содержание новых литовских периодических изданий, надо все-таки признать тот факт, что они являются продолжателями истории периодической печати эмигрантов, отражающей актуальные проблемы своего периода, а так же становятся своеобразными летописцами новой волны эмигрантов, чем заслуживают большего внимания со стороны исследователей.

Каролис Жибас

ТРУДОВАЯ ИММИГРАЦИЯ В ЛИТВУ: АНАЛИЗ СИТУАЦИИ

В статье анализируется ситуация трудовой иммиграции в Литве, оговорены теоретические и практические аспекты

инкорпорации мигрантов. Рассматривая структуру трудовой иммиграции в Литве, представлены теоретические со-

отношения между мобильностью людей, изменениями в структуре рынка труда и экономическим развитием государств.

В контексте теоретических моделей инкорпорации мигрантов названы социальные характеристики иммигрантов.

В статье так же представлены и оценены статистические данные о трудовой иммиграции в Литву. Оговаривая статус трудовых иммигрантов и отношение обществу Литвы к ним, представлены фрагменты дискурса гласности.

Даля Стапонкуте

МАЛОГРАМОТНЫЙ - МАЛОРАЗГОВОРЧИВЫЙ – МАЛОЗНАЧИТЕЛЬНЫЙ: ГРЕКИ ЛИТОВЦЫ

Цель данной статьи – расширить понятие перевода как «перевода культуры», и основываясь переводами греческой литературы на литовский язык, посмотреть на это явление не как на соотношение между языками и культурами, а постараться узреть в них перевоплощения одной, отдельной культуры и ее образов. Одним из таких, связанных между собой образов является – малограмотность - неразговорчивость – малозначитель-

ность – который появляется и приживается в нас не столько из соотношения «извне», сколько с нашим «внутренним я» - с нашей историей, домом, чуждыми явлениями ... Это и называется переводом культуры «в себя» и «из себя», свидетельствующем о том, что память народа не является просто памяткой или вереница фактов, она постоянно пересоздается и обновляется.

Томас Балкялис

КРИЗИС ВОЕННЫХ БЕЖЕНЦЕВ И ЭТНИЧЕСКИЙ КОНФЛИКТ 1939-1940 ГОДА В ЛИТВЕ

Автор статьи анализирует связь между этническим конфликтом, возникшим в Литве накануне Второй мировой войны, и прибытием в страну беженцев. Исследуются конфликтные программы государства, международных организаций

беженцев, а так же местных организаций беженцев, которые выявляют осуществляемый в Литве процесс «этнизации», оцениваются последствия введения легального статуса «иностранца».

Андрюс Мартинкус

ПОИСКИ ИСТОКОВ БОЛЬШЕВИЗМА В ТЕКСТАХ НИКОЛАЯ БЕРДЯЕВА И АНТАНАСА МАЦЕЙНЫ ПЕРИОДА ЭМИГРАЦИИ

Мыслители сходятся в том, что истоков большевизма следует искать не только в специфически русском, но в гораздо

более широком - европейском - контексте. Большевизм для них – продукт двухсотлетней от Бога отпавшей европейской

истории. Однако Бердяев много внимания уделяет и особенно русскому контексту большевизма (русская религиозная идея, история раскола в русском обществе, особенности русской интеллигенции, максимализм русского народа, слабость политических институций и др.). Мацейну русский контекст интересует в гораздо меньшей степени. В отличие от Бердяева,

этот философ был признанным идейным лидером католического интеллектуального крыла литовской эмиграции. Его статья „Путь либерализма в большевизм“ (заглавие говорит за себя) – не только философское осмысление истоков большевизма, но и орудие в идеологической борьбе в среде литовской эмиграции.

Кристина Барткене

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭМИГРАЦИИ В СУЖДЕНИЯХ БРОНЮСА РАЙЛЫ

В своих интеллектуальных суждениях Б.Райла говорит о так необходимом общении между мигрантами и литовцами, которые остались на родине. По его мнению, совсем нет необходимости в борьбе политических сил в эмиграции. Мигранты - очень сильная и важная опора, но все

- таки, важнейшим остается родина, и те, кто там остались. Важной Б. Райле кажется также генерация юных мигрантов, которые должны использовать литовские традиции в новом контексте и таким образом принести родине независимость.

Аста Пятрайтите

РЕЧИ С. ЛОЗОРАЙТИСА, ПРОИЗНЕСЕННЫЕ В ЧЕСТЬ 16 ФЕВРАЛЯ

Стасис Лозорайтис (1898-1983), руководитель дипломатической службы Литвы, которая работала в эмиграции на протяжении всего периода советской оккупации, регулярно обращался ко всему литовскому народу в честь 16 Февраля, в письменной форме или с выступлением.

В своих речах С. Лозорайтис подчеркивал важность этого национального праздника, а так же его значимость для народа Литвы и всех литовцев свободного мира. В своих выступлениях он особенно выявлял аспект объединения литовского народа в борьбе за независимость.

Mūsų autoriai

VĖLAVIČIENĖ Silvija
Lietuvos nacionalinės
Martyno Mažvydo bibliotekos
Lituanikos skyriaus vedėja
s.velaviciene@lnb.lt

ŽIBAS Karolis
Jaunesnysis mokslo darbuotojas
Etninių tyrimų centras
karolisz@ktl.mii.lt

STAPONKUTĖ Dalia
Kipro Universitetas
Humanitarinių mokslų fakultetas
Anglų ir kultūros studijų skyrius
dsapfo@yahoo.com

BALKELIS Tomas
Humanitarinių mokslų daktaras
School of History, University of Nottingham
Mokslo darbuotojas,
tomas.balkelis@nottingham.ac.uk

MARTINKUS Andrius
Vilniaus universiteto
Kauno humanitarinio fakulteto
Filosofijos ir kultūros studijų
katedros asistentas
Vytauto Didžiojo universiteto
Humanitarinių mokslų fakulteto
Filosofijos katedros doktorantas
andriusmartinkus@yahoo.com

BARTKIENĖ Kristina
Vytauto Didžiojo universiteto
Humanitarinių mokslų fakulteto
Lietuvių literatūros katedros doktorantė
k.bartkiene@hmf.vdu.lt

PETRAITYTĖ Asta
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantė
Ir S.S. Lozoraičių muziejuas vedėja
a.petraityte@hmf.vdu.lt

LITVINAVIČIENĖ Inga
Vytauto Didžiojo universiteto
Humanitarinių mokslų fakulteto
Vokiečių ir prancūzų filologijos
katedros lektorė
i.litvinaviciene@hmf.vdu.lt

DAPKUTĖ Daiva
Humanitarinių mokslų daktarė
Vytauto Didžiojo universiteto
Išėivijos studijų centro mokslo darbuotoja
d.dapkute@hmf.vdu.lt

SIMANAVIČIŪTĖ Daiva
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantė
d.simanaviciute@hmf.vdu.lt

BAGDONAVIČIENĖ Vida
Tautinių mažumų ir išėivijos departamento
Prie Lietuvos Vyriausybės
Generalinio direktoriaus pavaduotoja
vida.bagdonaviciene@tmid.lt

JANAUSKAS Giedrius
Humanitarinių mokslų daktaras
Vytauto Didžiojo universiteto
Išėivijos studijų centro mokslo darbuotojas,
Politikos mokslų ir diplomatijos instituto
Regionistikos katedros lektorius
g.janauskas@hmf.vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Akademiniis žurnalas *Oikos* (gr. kalba „namai“) yra skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinų dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimtys publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų redakcinės kolegijos pasiskirtų recenzentų.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pridė-

ta santrauka anglų kalba (600–1000 spaudos ženklų) ir santrauka rusų kalba (500–600 spaudos ženklai). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio pageidautina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, numeracija ištisinė. (Nuorodos ir pastabos daromos per insert/endnote). Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, dvigubas brūkšnys (//), knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.
- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, dvigubas brūkšnys (//), periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą kartą tekste yra pateikiamas pilnas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai siųsdami savo straipsnį turi nurodyti savo vardą, pavardę,

atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redakcinei kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius, recenzijas prašome siųsti į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25 LT-44249 Kaunas, el. paštas: isc@fc.vdu.lt Informacija tel. (8 37) 32 78 39) arba atsakingajai redaktorei Daivai Kuzmickaitei el. paštu: d.kuzmickaite@pmdi.vdu.lt

Žurnalas recenzuojamas ir talpinamas tarptautinėse EBSCO publishing duomenų bazėse <http://www.epnet.com/>

oikos

2007 Nr. 4

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS
ISSN 1822-5152

Redaktorė *Margarita Dautartienė*

Serijos dailininkė ir meninė redaktorė *Kornelija Buožytė*

Maketuotojas *Linas Vaškevičius*

Tiražas 600 egz.

Išleido „Versus aureus“ leidykla

Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius

versus@versus.lt

www.versus.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“

Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius

repro@petrooffsetas.lt

www.petrooffsetas.lt